
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

1/2024

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© Vojenský historický ústav, Bratislava 2024

Časopis je dostupný aj na www.vhu.sk – Open Access – pri zachovaní všetkých pravidiel autorstva príspevkov a vydavateľských práv vydavateľa – verejná licencia Creative Commons CC BY – NC – ND 4.0

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

OBSAH

Štúdie

NOVÁKOVÁ, Lucia – ROHÁČ, Peter: Využitie a likvidácia lesov a posvätných hájov v antickom vojenstve	7
PEJS, Oldřich: Důstojníci pro Hlinkovu gardu	29
KREISINGER, Pavel: Válečné osudy Františka Tunáka (1919 – 1973). Příspěvek k nasazení Čechoslováků v řadách francouzských a polských expedičních sil u norského Narviku v roce 1940	49
PŮČIK, Miloslav: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria	81

Dokumenty a materiály

BABJÁK, Juraj: K problematike pomníkov padlým československým legionárom na Slovensku	125
CHORVÁT, Peter: Ešte k problematike použitia tzv. dunajskej ponorky. Z dôverného elaborátu plukovníka Josefa Klicperu o možnostiach použitia ponorky na československom úseku Dunaja datovaného vo februári 1938	137

Vojenské archívnictvo

MINÁRIKOVÁ, Katarína: Projekt „Svet si pamätá“ a vytvorenie Databázy padlých vojakov z obdobia prvej svetovej vojny (1914 – 1918)	147
---	-----

Anotácie, glosy	153
------------------------------	-----

Kronika	162
----------------------	-----

INHALT

Studien

NOVÁKOVÁ, Lucia – ROHÁČ, Peter: Die Nutzung und Zerstörung von Wäldern und heiligen Hainen in der antiken Kriegskunst	7
PEJS, Oldřich: Offiziere für die Hlinka-Garde	29
KREISINGER, Pavel: Das Kriegsschicksal von František Tunák (1919–1973): Beitrag zum Einsatz von Tschechoslowaken in den Reihen der französischen und polnischen Expeditionskräfte beim Norwegischen Narvik im Jahr 1940	49
PŮČIK, Miloslav: Die Tätigkeit des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes in Österreich	81

Documente und Materialien

BABJÁK, Juraj: Zur Problematik der Denkmäler für die gefallenen tschechoslowakischen Legionäre in der Slowakei	125
CHORVÁT, Peter: Noch zur Problematik des Einsatzes des sogenannten Donau-U-Bootes. Aus einem vertraulichen Elaboraten von Oberst Josef Klicpera über die Möglichkeiten des Einsatzes eines U-Boots auf dem tschechoslowakischen Abschnitt der Donau vom Februar 1938	137

Militärarchivwesen

MINÁRIKOVÁ, K.: Das Projekt „Das Welt erinnert sich“ und die Einrichtung der Datenbank der gefallenen Soldaten im ersten Weltkrieg (1914 – 1918)	147
---	-----

Anotationen, Glossen	153
-----------------------------------	-----

Chronik	162
----------------------	-----

CONTENTS

Studies

NOVÁKOVÁ, Lucia – ROHÁČ, Peter: The Use and Destruction of Forests and Sacred Groves in Ancient Warfare	7
PEJS, Oldřich: Officers of Hlinka Guard	29
KREISINGER, Pavel: The Wartime Fate of František Tunák (1919–1973): Contribution to the deployment of Czechoslovaks in the ranks of the French and Polish expeditionary forces at Narvik, Norway, in 1940	49
PŮČIK, Miloslav: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria	81

Documents and Materials

BABJÁK, Juraj: On the Issue of Monuments to the Fallen Czechoslovak Legionaries in Slovakia	125
CHORVÁT, Peter: Addition on the Issue of the Use of the so-called Danube Submarine. From a confidential paper by Colonel Josef Klicpera on the possibilities of using a submarine on the Czechoslovak section of the Danube, dated February 1938	137

Military Archiving

MINÁRIKOVÁ, K.: “The World Remembers” Project and the Creation of the Database of Fallen Soldiers from the World War 1 (1914–1918)	147
---	-----

Anotations, Glossary	153
-----------------------------------	-----

Chronicle	162
------------------------	-----

ŠTÚDIE

VYUŽITIE A LIKVIDÁCIA LESOV A POSVÄTNÝCH
HÁJOV V ANTICKOM VOJENSTVE

LUCIA NOVÁKOVÁ – PETER ROHÁČ

NOVÁKOVÁ, L. – ROHÁČ, P.: The Use and Destruction of Forests and Sacred Groves in Ancient Warfare. *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 7-28, Bratislava.

The paper discusses the importance and use of forests in ancient warfare. In ancient sources, we often encounter the forest as an obstacle to be overcome, by cutting it down to create passes or paths, or vice versa, in order to block such paths. Even more extensive destruction of trees followed in the case of the building siege installations around towns, forts or enemy positions in the field. Setting the forest on fire had a similar but more effective and destructive effect. What should also be mentioned is the construction of war (or cargo) ships, which had to swallow up considerable areas of forest within reach of the Mediterranean shores. Apart from the original forests, the sacred groves surrounding temples in the ancient world must also be taken into account. In spite of their inviolability, sanctified by religious reverence, they too have fallen victim to the fire or axes of one of the warring parties from time to time. Last but not least, fruit gardens, olive groves and vineyards have been sacrificed.

Keywords: forest, sacred grove, tree cutting, militarism

„Či snáď nevieš o ľuďoch, ktorí žnú obilie, ktoré iní zasiali, a ktorí rúbu stromy, ktoré iní vysadili? O ľuďoch, ktorí rôznymi spôsobmi týrajú slabších, ktorí im odporujú, až kým ich nepresvedčia, že je lepšie podriaďiť sa mocnejším než s nimi viesť vojnu?“ (Xen. Mem. 2.1.13).

Snáď prvé záznamy v dejinách ohľadom vzťahu človeka k lesu nájdeme v *Epose o Gilgamešovi*, kde je les vykreslený ako temné, ale aj tajomné miesto, strážené „obludnou bytosťou“ Chumbabom (Chuvavom), „symbolom zla“. V prvom rade sa tu les prezentuje ako cenný zdroj dreva a cesta k jeho získaniu prostredníctvom prekonávania množstva prekážok, vrátane ohromnej vzdialenosti k nemu z oblasti Sumeru, odkazuje k „hrdinskému“ naratívu. Pre Gilgameša a jeho druha Enkidua reprezentuje onen les neznáme, nebezpečné a vzdialené miesto, ale aj výzvu či potenciálny zdroj slávy. Stretávame sa tu so spojením lesa a horského prostredia, podobne ako v Európe či u nás, kde je slovo hora zároveň synonymom pre les. Môžeme si tu všimnúť zachytenie protikladných emócií človeka pred vstupom do majestátneho priestoru lesa – cíti obdiv, bázeň či strach. Zároveň na neho pôsobia krásy bujnej fauny a flóry, ale aj „zlo“, ktoré môžu zosobňovať. K tomu sa pridáva aj ďalší kontrast – skaza, ktorú človek napokon v lese zanechá. Verš „na púšť sme les premenili“ je potom, žiaľ, súčasťou nadčasovej výpovede o správaní sa ľudstva k prírode až do dnešných čias. Gilgamešovým cieľom malo byť pritom, podľa všetkého, pohorie Libanon.¹ Tamojšie cédre predstavovali v 3. – 1. tisícročí pred Kr. vysoko cenený zdroj stavebného dreva pre sumerské, egyptské, babylonské či asýrske a izraelské chrámové a palácové stavebné projekty alebo aj na výstavbu lodí. Jeho získavanie bolo často vo forme vojnovej koristi alebo daní od tamojších fenických či kannánskych vládcov. Napr. asýrsky kráľ Adadnirari III. sa na konci 9. stor. pred Kr. vo svojom nápise chváli výrubom stovky mohutných cédrov

¹ V staršej verzii eposu mal Gilgameš putovať na východ, niekam do oblasti Iránskeho Zagrosu a nie do Libanonu. *Epos o Gilgamešovi*. Prel. Prosecký, Jiří – Rychtařík, Marek. Praha : NLN, 2018, 2. 217-229, 5. 1-33, 303-320. Pozri tiež úvodnú štúdiu a komentáre: s. 61-63, 291-292.

v Libanone na svoj palác a chrámy a ani zďaleka nebol jediným.² V prípade vojenských účelov postupovali podobne aj helenistickí vládcovia.

Pre Grékov či Rimanov bol les rovnako tajomné či dokonca nebezpečné miesto, kde sídlili božské alebo polobožské bytosti, no aj v ich vzťahu prevláda praktickosť: les pre nich nebol len predmetom obdivu alebo bázne, no predovšetkým zdroj dreva.³ Už u Homéra nájdeme viacero scén s opisom výrubu stromov a hoci len časť z nich má nejaký súvis s vojenstvom, predsa nám dovoľuje predstaviť si obraz lesa, kde:

*„... sa rozlieha praskot rubačov dreva
na stráňach vysokej hory a zďaleka počuť ten lomoz...“⁴*

Oblasti obývané Grékmi, či už v Európe alebo v Malej Ázii, podobne v Itálii, boli pritom v staroveku zalesnené v omnoho väčšej miere, než je tomu dnes. Drevo tu bolo v antike dostupnejšie než na Blízkom východe a neslúžilo iba ako stavebný materiál, ale aj ako zdroj energie či na výrobu spotrebného tovaru. Svoje miesto malo, samozrejme, aj vo vojenstve, hoci, snáď okrem výstavby lodí, slúžilo skôr krátkodobým (ničiteľským) cieľom. Najmä u Rimanov sa s lesom stretávame častejšie ako s prekážkou, ktorú treba prekonať výrubom s vytvorením priesekov či ciest, alebo naopak, s cieľom tieto cesty zatarasiť. Ešte rozsiahlejšia likvidácia stromov nasledovala v prípade výstavby obliehacích zariadení okolo miest, pevností alebo pozícií nepriateľa v teréne. Podobný, no efektívnejší a najmä zničujúcejší účinok malo zapálenie lesa. Netreba zabúdať ani na výstavbu vojnových (či nákladných) lodí, ktoré museli tiež pohltiť značné rozlohy lesov v dosahu brehov Stredozemného mora.

Okrem pôvodných lesov musíme počítať aj s posvätnými hájmi, ktoré v antickom svete obklopovali chrámy, najmä mimo mestských hradieb. Aj napriek ich nedotknuteľnosti posvätej náboženskou úctou sa z času na čas aj ony stávali obeťami ohňa či sekier jednej z bojujúcich strán. V neposlednej miere boli obeťami vojakov aj ovocné záhrady, olivové háje či vinice.

Výrub lesov a posvätných hájov

Hrozbu zničenia mesta môže metaforicky vyjadrovať mnoho „obrazov“, no výber stromu, v našom prípade borovice, by do istej miery mohol byť tiež príkladom vzťahu človeka k lesom. Podľa Herodota sa mal lýdsky kráľ Kroisos vyhrážať Lampsačanom, ktorí zajali chersonésskeho tyrana Miltiada Staršieho (590 – 525 pred Kr.), že ak ho neprepustia, vyhladí ich ako borovicu. Tá totiž ako jediná „zo všetkých stromov nevyháňa žiadne výhonky, keď je stáť, ale celkom odumiera“.⁵ Prirovnanie snáď už ani nemohlo byť priliehavejšie. Vzťah k lesom bol aj u Grékov vyslovene praktický a aj v prípade vojenstva sa menil vzhľadom na aktuálne okolnosti a potreby. Podstatnou otázkou je potom rozsah lesov v tej-ktorej oblasti a dobe. Vo všeobecnosti najmä hornaté severné a západné oblasti Grécka, nehovoriac o Balkáne, mali v antike väčšie rozlohy lesov než dnes. Na juhu, ako napríklad v Messé-

² JEPSEN, Alfred. *Kráľovská ťaženie ve starém Orientu. Prameny k dějinám starověké Palestíny*. Praha : Vyšeh rad, 1987, s. 154. HABAJ, Michal. *Feničania*. Bratislava : Perfekt, 2016, s. 30 – 33, 37, 58-61, 63, 79 – 80.

³ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila – KYŠUČAN, Lubor. Mezi úctíváním a drancováním. Vztah k lesu v klasickém starověku. In KLVÁČ, Pavel (ed.). *Člověk a les. I*. Brno : Masarykova univerzita, 2006, s. 18 – 27.

⁴ HOMÉROS. *Ílias*. Prel. Okál, Miloslav. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1962. Hom.II. 16. 634-635. Pre lepšiu orientáciu nájde čitateľ na konci príspevku zoznam použitých antických autorov, ktorých diela vyšli v slovenskom alebo českom preklade.

⁵ HERODOTOS. *Dejiny*. Prel. Špaňár, Július. Bratislava : Tatran, 1985, Hdt. 6. 37.

nii, pobrežné borovicové lesy v blízkosti Pylu vymizli už na konci doby bronzovej a dovoz dreva do Atén v klasickej dobe z Macedónie zas ukazuje, že podobne tomu bolo i v Atike.⁶ Je to vidieť aj v prípade masových vojenských ťažení, ktoré si razili cestu zalesnenými pohoriami na severných prístupoch do Grécka. Takto musela pri perzskom vpáde v roku 480 pred Kr. tretina Xerxovej armády vyrúbať koridor v lesoch medzi Macedóniou a Tesáliou. Peržania totiž potrebovali vysekať v lesnatom teréne cestu, ktorá by ich obrovskej armáde a najmä trénu umožnila dostať sa na územie Perraibov. Pri dostatku pracovných síl bolo totiž výhodnejšie stratiť istý čas touto činnosťou, než sa predierať lesom alebo obchádzať ho.⁷ Rovnako to platí aj o severnejšie ležiacej Macedónii, ktorá bola už v antike preslávená vývozom dreva. Tak pri vpáde odryského kráľa Sitalka v roku 429 pred Kr. do Macedónie na územie Paionov, aj jeho Trákovia „rúbali les“, aby si vytvorili cestu cez pohorie Kerkinia. Ono pohorie môžeme umiestniť na rozhranie dnešného Grécka, Bulharska a Severného Macedónska. Podľa Thukydidu sa Trákovia po prekročení pohoria sústredili pri meste Doberos. Jeho lokalizácia nie je dodnes uspokojivo vyriešená, no zvyčajne sa predpokladá niekde v juhovýchodnom cípe dnešného Severného Macedónska. Môžeme síce vylúčiť, že Sitalkovu armádu tvorilo 150 000 mužov, no aj tu sa stretávame, ako v Xerxovom prípade, s nutnosťou vytvorenia prechodu naprieč „neobývanými“ oblasťami cez ich zalesnené priestory.⁸

Je otáznе, aké škody dané výruby mohli spôsobiť, najskôr sa však tieto rany časom zaceľovali. V porovnaní s predošlými prípadmi spôsobili určite menšie škody Gréci z Xenofontovej *Anabázy* niekde južne od Trapezuntu (turecký Trabzon), keď sa snažili dostať z tamojšieho lesnatého územia. Po určitých komplikáciách im vraj tamojší kmeň Mahonov pomáhal stínať husto rastúce stromy a „stavať cestu“, aby sa čo najskôr dostali z nepriechodného terénu.⁹ Iný príklad výrubu lesa pre vytvorenie prístupu, tentoraz k opevneniu mesta, uvádza Diodoros. Týka sa občianskej vojny v tzv. Bosporskej ríši na Kryme a Kubáni v roku 310 pred Kr. medzi kráľom Satyrom II. a jeho bratom Eumelom. Druhý menovaný sa spojil s kmeňom Sirakov na Kubáni, no po porážke v bitke na rieke Thatis (pravdepodobne rieka Kubáň) sa stiahol do hlavného mesta Sirakov, niekde v blízkosti spomínanej rieky. Mesto bolo chránené spomínanou riekou, útesmi či hustými lesmi a prístupné bolo len po dvoch úzkych cestách. Satyrova armáda, v snahe rozšíriť prístupy k nemu, mala tri dni rúbať les a stavať cestu k hradbám, čo sa im aj podarilo, no za cenu značných strát. Keď pri následnom útoku utrpel Satyros smrteľné zranenie, ukázalo sa obliehanie zbytočným a vlády sa ujal Eumelos.¹⁰

S opačným prípadom, teda rúbaním stromov nie pre uvoľnenie cesty, ale naopak, jej zatarasenie, sa u Grékov stretávame menej často. Tieto „záseky“ vidíme na Peloponéze pred bitkou pri Selasii v roku 222 pred Kr., keď spartský kráľ Kleomenes III. takto zabezpečil všetky prístupy do Lakónie, aby mohol čeliť armáde macedónskeho kráľa Antigona

⁶ HUGHES, J. Donald. The Natural Environment. In KINZL, Konrad H (ed.) *A companion to the Classical Greek world*. Oxford : Blackwell Publishing Ltd., 2006, s. 237 – 238.

⁷ Hdt. 7. 131. O rozsahu zalesnenosti pohorí svedčí napokon aj skutočnosť, že Peržania sa dostali nepozorovane od chrbita obrancom Termopýl v roku 480 pred Kr. práve vďaka tomu, že „celé pohorie bolo husto porastené dubami“. Hdt. 7. 218.

⁸ TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Prel. Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985, Thuc. 2. 98-99. Jestvujú asi štyria kandidáti na lokalizáciu Doberosu: Isar Marvinci, Valandovo, Strumica a Banskó. K tomu pozri: BABAMOVA, Slavica, New Evidence for the Location of Ancient Gortynia, Idomene and Doberos. In MAKSIMOVIĆ, Ljubomir – RICL, Marijana (eds.). *Students and collegas for professor Fanoula Papazoglu*. Belgrade, October 17–18, 2017, Belgrade : Serbian academy of sciences and arts, 2018, s. 14 – 15, 19 – 22.

⁹ XENOFON. *Anabáza*. Prel. Špaňár, Július. Bratislava : Tatran, 1987, Xen. Anab. 4. 8.

¹⁰ OLDFATHER, Charles Henry (ed.), *Diodorus Siculus. Library of History*. Cambridge : Harvard University Press, 1935. Diod. 20. 23. 1-6.

Dósóna a jeho spojencov. Pomocou hliadok, priekop a zoťatých stromov zabezpečil všetky vstupy do krajiny a hoci napokon utrpeli Spartania porážku, nebolo to v dôsledku zlyhania obrany, ale pre zmenu vlastnej stratégie a uprednostnenie otvoreného boja, v ktorom napokon podľahli.¹¹

Okrem samotných lesov sa v prameňoch stretávame ešte s posvätnými hájmi, ktoré tvoria osobitú kategóriu záujmu bojujúcich strán ohľadom prírodných zdrojov využiteľných vo vojenstve. Takéto háje sa nachádzali pri mnohých gréckych chrámoch a vďaka zasväteniu božstvu či héroovi sa za normálnych okolností tešili úcte a nedotknuteľnosti. Mohlo ísť o zvyšky pôvodných lesov, často doplnené novou výsadbou. Za ich znesvätenie boli pritom vymerané ťažké tresty či pokuty.¹² V prípade vojny ale toto náboženské tabu neraz prestávalo platiť. So zámerným výrubom nejakého z nich, bez ďalšieho využitia dreva, sa však stretávame minimálne. Po každej stránke totiž predstavovali aj vysokú symbolickú hodnotu a ich vyťatie mohlo predstavovať akt pomsty. V prípade Alexandra Veľkého išlo o formu likvidácie nepriateľa aj po sakrálnej stránke. Dobyvateľ totiž v Sogdiane údajne zničil mesto gréckych renegátov z Milétu (potomkovia presídlencov z rodu Branchiovcov, ktorí spravovali Apolónovu svätyňu v Didymách a po jej dobytí Peržanmi boli presídlení na územie Perzskej ríše), ktorých dal nielenže pobiť, ale ich „háje zasvätené bohom a posvätné lesy dal nielen vyťať, ale aj vyklčovať, aby tam po odstránení koreňov zanechali len prázdnu pustatinu“.¹³ Pomstychtivosť úradovala aj v prípade macedónskeho kráľa Filipa V. (221 – 179 pred Kr.). Ten sa po porážke v námornej bitke pri ostrove Chios v roku 201 pred Kr. od pergamského kráľa Attala I., Rodosanov a ich spojencov vyzúrnil ničením chrámov v okolí Pergamu. Medzi obeťami bolo aj Níkéforion – chrám Atény Nikeforos, pričom vyrúbal jeho posvätný háj a dokonca dal zbúrať aj múr, ktorý ho obkolesoval.¹⁴

Rímske skúsenosti s lesmi, napríklad na severe Itálie pri expanzii na úkor tamojších keltských kmeňov, boli zväčša negatívne. Prechodom cez ne sa nedalo vždy vyhnúť a už Polybios spomína rímsku ostrážitosť spôsobenú keltskou obľubou nastražiť v nich pasce.¹⁵ Asi najznámejším príkladom je katastrofa, ktorá ich postihla v Litanskom lese v Predalpskej Galii, severozápadne od Ariminia. Dve légie (a spojenci) designovaného konzula Lucia Postumia Albina v roku 216 pred Kr. totiž čakala pasca. Kelti, teda kmeň Bójov, nasekali stromy po oboch stranách cesty tak, že síce stáli, no pri nimi vyvolanom náraze tieto stromy doslova pochovali väčšinu rímskych vojakov a zvyšok „zbavených skoro zmyslov z netušenej pohromy pobili Galovia“.¹⁶ Takéto skúsenosti potom nabádali Rimanov k opatrnosti. Aj z hľadiska rímskej bojovej taktiky, ktorá sa v zarastenom priestore jednoducho nemohla rozvinúť, predstavoval les nevhodný, nebezpečný priestor a snažili sa mu vyhnúť. S výrubom lesa pre vytvorenie prístupu či zátaras sa u Rimanov stretávame len sporadicky. Príkladom môže byť Appianova správa z čias občianskych vojen. Uvádza, že po Caesarovom vylodení v Epire v roku 48 pred Kr. mu jeho súper Pompeius tiahol v ústrety z Macedónie. Náhlil sa, no pritom vraj rúbal les, pozdĺž ktorého pochodoval, aby Caesarovi zatarasil cestu.¹⁷

¹¹ POLYBIOS. *Dějiny I.-IV.* Prel. Oliva, Pavel. Praha : Arista – Baset – Maitrea, 2008-2012, Plb. 2. 65. 6, 8.

¹² HUGHES. J. Donald – THIRGOOD, J. V. Deforestation, c. d., s. 71 – 72.

¹³ RUFUS Curtius. *Dejiny Makedónca Alexandra Veľkého I.-V, VI.-X.* Prel. Janek, Ivan. Martin : Thetis, 2015, Curt. 7. 5.

¹⁴ Plb. 14. 9. (1.) 4-7.

¹⁵ Plb. 3. 71. 2.

¹⁶ LIVIUS. *Dějiny I.-VII.* Prel. Kucharský, Pavel a kol.. Praha : Svoboda, 1972-1979, Liv. 23. 24.

¹⁷ APPIÁNOS. *Krize Římske republiky.* Prel. Burian, Jan – Mouchová, Bohumila. Praha : Svoboda, 1989,

Obrovskú výzvu predstavovali pre Rimanov najmä „barbarské“ lesy západnej a strednej Európy či Balkánu. Vysporiadať sa s nimi musel aj Caesar počas svojho ťaženia na severe Galie proti kmeňom Morinov a Menapiov v roku 56 pred Kr. Keďže sa stiahli do lesov (na pobreží Belgicka a Holandska), ktoré využívali ako základne pre partizánske útoky, dával Caesar v hustých porastoch vyrúbať prieseky a všetky zoťaté stromy skladať smerom k nepriateľom ako záseky na ochranu svojho tábora. Tu sa prejavila rímska systematickosť, takže „s neuveriteľnou rýchlosťou bol za pár dní vyrúbaný les vo veľkom rozsahu“ a „barbari“ sa stiahli ešte hlbšie do lesov. Napokon aj v kontexte jeho dvoch propagačných výpadov za Rýn, do Germánie, v 50. rokoch 1. stor. pred Kr., zohrali podstatnú rolu lesy, resp. povestný Hercýnsky les, v ktorom sa ukrývali germánski Svébovia. Z logických, vojensko-zásobovacích dôvodov sa doň Caesar nehrnul, a tak predstavoval, aspoň pre jeho dobu, hranicu rímskej expanzie.¹⁸ Za vlády jeho dediča Octaviána, resp. už ako cisára Augusta, táto hranica bola dočasne prekonaná, no Rimania sa následným stiahnutím sa za Rýn vyhli pôsobeniu v nepreniknuteľných pralesoch. Podľa prameňov sa tak Rimania stretávali s nepriechodnou „hradbou“ temných lesov či so zásekmi zo strany „barbarov“ aj o niekoľko storočí neskôr, ako napríklad v roku 357 caesar Julian, V danom prípade sa jeho oddiely stretli pri postupe proti Alamanom západne od horného Rýna s cestami uzavretými „zásekmi, na ktoré vyrúbali nesmierne mohutné stromy“. V inom prípade, už za Rýnom v Germánii, sa Rimania „zastavili pred hlbokým lesom temným až strach“ pričom cesty „cezeň boli zapratané vyťatými dubmi, jaseňmi a jedľami“, takže sa radšej stiahli.¹⁹

Aj Caesarov dedič Octavián sa v 30. rokoch 1. stor. pred Kr. musel vysporiadať s lesnatým terénom, ibaže v Dalmácii. Tamojší nepoddajní illýrski Japidovia sa počas ústupových bojov bránili aj kladením zásekov v hornatom teréne a aby sa rímske oddiely dostali na ich pozície, museli si cestu presekať lesom. Podobne potom Octavián postupoval aj v boji s Dalmátmi v okolí mesta Senj.²⁰ S výrubom sa stretávame aj v takej netradičnej oblasti, akou bola Júdea. Po páde Jeruzalema v roku 69 totiž nechal legát Bassus, bojujúci zo zvyškami židovského odporu, obklúčiť svojou jazdou les Iardés, v ktorom sa skrývali židovskí utečenci. Až keď jeho pechota začala rúbať spomínaný les, boli Židia donútení k pokusu o výpad.²¹

Ako v praxi asi vyzeralo takéto počínanie máme zdokumentované na reliéfoch Trajánovho víťazného stĺpa v Ríme, ilustrujúcich vojny s Dákmi na území dnešného Rumunska. Na niektorých scénkach vidíme rímske technické jednotky „sekerníkov“ presekávajúcich légiám cestu hustým lesom, no väčšina vyobrazení sa týka využitia dreva na obliehacie zariadenia. Neznamená to, samozrejme, že Rimania vyrúbali všetky lesy Dácie, hoci ich sekery sa určite činili, no ako vyzerali niektoré najviac postihnuté oblasti evokuje koniec reliéfu s jediným stromom zbaveným všetkých vetiev s dvoma zhlukmi listov, ako opozitum k vyobrazeniu lesnatej krajiny ešte slobodnej Dácie.²²

App. BC 2. 8. 55.

¹⁸ CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti*. Prel. Bureš, Ivan – Dědina, Václav – Husová, Marie – Marek, Václav. Praha : Svoboda, 1972, Caes. Civ. 3. 28-29, 16. 10, 24-25, 29.

¹⁹ MARCELLINUS, Ammianus. *Rímske dejiny*. Prel. Škoviera, Daniel. Bratislava : Tatran, 1988, Ammian. 16. 11.

²⁰ APPIÁNOS. Illyrska kniha. In *Zrod Římskeho impéria*. Prel. Burian, Jan – Mouchová, Bohumila. Praha : Svoboda, 1986, App. BC 9. 18, 27.

²¹ FLAVIUS, Iosephus. *Válka Židovská I.-II.* Prel. Havelka, Jaroslav – Šonka, Jaroslav. Praha : Svoboda, 1990-1992, Ioseph. BJ. 7. 6. 210-212.

²² HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world. In CAMPBELL, Brian – TRITTLE, Lawrence A. (eds.). *The Oxford handbook of Warfare in the Classical World.*, New York : Oxford University

Vypálenie lesov a posvätných hájov

Účinným spôsobom, ako sa vysporiadať s nepriateľom skrývajúcim sa alebo táboriacim v nejakom lese či posvätnom háji, bolo ich zapálenie. V suchom lete Stredomoria to nie je nič náročné a pre porasty stromov bol tento postup obzvlášť ničivý. S týmto sa v prameňoch stretávame častejšie než s predtým spomínaným výrubom. V porovnaní s namáňavým výrubom to bol totiž spôsob, ktorý bol podstatne rýchlejší, ničivejší, ako aj efektnejší a pre protivníka nepomerne hrôzostrašnejší. Strach z ohňa pôsobí mimoriadne devastačne na ľudskú psychiku, hoci na druhej strane mohol, naopak, dodať ohrozeným aj zúfalú odvahu.

Už u Homéra nájdeme sugestívne opisy lesných požiarov, ktoré nás síce majú navadiť na smršť bojových výkonov jeho hrdinov, no nemusí to byť iba literárny ornament:

*„... keď ničivý oheň do lesa hustého vpadne,
vietor ho skrúca a všade ho nesie a kroviny husté
padajú s koreňmi na zem pod mocným náporom ohňa.“²³*

Podobne aj na inom mieste:

*„... keď hrozivý oheň prebieha hlboké svahy
vyschnutej hory a hlboké lesy stravuje plameň,
oheň, čo zavieva všade a kúrňavou plamene valí.“²⁴*

V antických prameňoch o takéto scény nie je núdza, hoci ich cieľom bola skôr snaha získať nejakú vojenskú výhodu nad nepriateľom, než priame úsilie zničiť jeho územie. Jednou z najstarších a zároveň aj najdesivejších správ tohto druhu bola situácia po spartskom víťazstve nad Argom v roku 494 pred Kr. v bitke pri Sepei. Podľa Herodota sa vraj po porážke ukrylo 6000 Argejčanov v posvätnom Argovom háji. Spartský kráľ Kleomenes I. v snahe zlikvidovať všetkých nepriateľov ich lákal von z hustého porastu sľubom prepustenia za výkupné. Po zistení, že tých, čo vyšli von, Sparťania povraždili, už ale nenaletel nikto ďalší. Preto dal kráľ rozkaz heilótom, aby navršili drevo okolo hája, a následne ho dal bezohľadne spáliť aj s Argejčanmi v ňom.²⁵

Zdá sa, že v gréckych dejinách vystupuje náhoda častejšie než by sa zdalo, ak, pravda, budeme veriť správe Cornelia Neposa. Uvádza, že počas toho, ako aténsky stratég Miltiades, víťaz pri Marathóne, obliehal Paros „nejakou náhodou vzplanul v noci háj, ktorý bol dosť ďaleko na pevnine, no viditeľný z ostrova“. Obe strany sa domnievali, že je to signál perzského loďstva obliehaným. Miltiades preto radšej ustúpil a v konečnom dôsledku stratil všetko.²⁶ Ďalší príklad vypálenia lesa, hoci údajne neúmyselný, predstavuje grécky ostrovček Sfaktéria oproti Pylu na juhozápade Peloponézskeho polostrova. V roku 425 pred Kr. sa stal počas peloponézskej vojny dejiskom aténsko-spartskej konfrontácie.

Press, 2013, s. 134-135.

²³ Hom. II. 11. 155-158, 15. 605-606.

²⁴ Hom. II. 20. 490-493.

²⁵ Tým zbavil Argos väčšinu dospelaj mužskej populácie. Hdt. 6. 75, 78-80. s- 363-4. HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world. c. d., p. 133. HABAJ, Michal. *Sparta. Príbeh hrdinov*. Bratislava : Perfekt, 2023, s. 53 – 54.

²⁶ NEPOS, Cornelius. *Životopisy znamenitých vojvodcov cudzích národov*. (Prel. Janek, Ivan). Martin : Thetis, 2015, Nep. Milt. 7.

Po vylodení oddielu Sparťanov, ktorí mali blokovat' prístup k Aténčanmi ovládanému prístavu Pylos, tam vzápätí pristálo aj menšie aténske vojsko, vedené demokratickým predákom Kleonom. Thukydides síce ostrov opisuje ako menší, než v skutočnosti je, no o jeho neobývanosti, lesnatosti a ťažkom teréne nemusíme pochybovať.²⁷ Po vylodení Aténčanov „na samom okraji ostrova“ však pri príprave raňajok „*ktosi neopatrne zapálil kúsok lesa a keďže fúkal vietor, zhorel celý les, skôr než si to niekto stačil uvedomiť*“.²⁸ Samozrejme, mohlo ísť o náhodu, no samotný Thukydides kapitolu predtým túto verziu spochybňuje, keď má potrebu akoby vopred ospravedlňovať to, čo sa stalo. Poukazuje totiž na Kleonove obavy z lesnatého terénu ostrova, ako aj z možnosti prepadu zo strany Sparťanov krytých húštinou, nehovoriac o neznámom teréne a negatívnej skúsenosti z predošlej výpravy do Aitólie, zapríčinennej aj tamojším zalesneným terénom.²⁹ Správa o náhodnom zapálení tak znie po týchto pasážach už o niečo menej pravdepodobne. Nezdá sa sice, že by si tento požiar vyžiadal nejaké obete, no minimálne zbavil Sparťanov krytia a Aténčania navyše zistili, že majú početnú prevahu. Pri následných bojoch ťahalí Sparťania za kratší koniec a podľa Thukydida to bolo i v dôsledku zníženej viditeľnosti, spôsobenej mračnom popola z predošlého požiaru. Sparťania napokon podľahli a časť z nich sa dokonca vzdala Aténčanom. Svoj podiel na tom pravdepodobne mal i „náhodný“ požiar, čo jednoznačne hralo do karát Aténčanom.³⁰

Oheň mohol poslúžiť aj ako kamufláž na zastrašenie nepriateľa. Využil ho napríklad Xenofon v Bithýnii, keď sa grécke žoldnierske vojsko rozdelilo a jeho väčšia, arkádska časť sa dostala do obkľúčenia Trákov. Keď sa ponáhlal obliehaným na pomoc, ako skúsený vojvodca si uvedomoval svoje nedostatočné sily, a preto jeho oddiely zapalovali cestou všetko horľavé. Okraje lesov medzi obeťami tohto ohnivého inferna môžeme len tušiť, no Trákom sa „*zdalo, že celé územie je v plameňoch a že sa blíži veľké vojsko*“. Muselo ísť naozaj o rozsiahly požiar, ktorý Trákov zmiatol do takej miery, že radšej ustúpili a Xenofon tak s pomocou požiarov zachránil „svojich“ Arkádčanov.³¹

Založenie požiaru, najmä na území nepriateľa, bolo teda legitímnou vojenskou stratégiou a jeho využitie nájdeme aj vo vojenských príručkách. U Frontina je to dvojica prípadov, pričom prvý z nich ukazuje, že ani Aténčania neboli zvlášť útlocitní ohľadom nedotknuteľnosti posvätného. Oným „bezbožníkom“ bol aténsky vojvodca Kimon, ktorý sa vďaka zapáleniu chrámu a hája zasvätených Artemide zmocnil istého mesta v Kárii. Keď sa totiž jeho obyvatelia vyrojili hasiť požiar, Kimon ho mohol bez problémov obsadiť.³² V druhom prípade poslúžil požiar lesa, niekedy medzi rokmi 369 – 364 pred Kr., aj tébskemu vojvodcovi Pelopidovi, ktorý sa snažil dobyť dvojicu miest Magnéťanov. Predstieral pritom víťazstvo nad jedným, aby sa mu vzdalo to druhé. Dal totiž zapáliť les medzi nimi, aby vzbudil dojem horiaceho mesta, v čom napokon uspel.³³ Oheň mal, podľa jednej historicky zaznamenatej Curtiom Rufom, využiť počas svojho ťaženia aj Alexander Veľký pri dobývaní istej

²⁷ Hovorí, že má na dĺžku 15 stádií, hoci v skutočnosti je to asi 24 stádií. Štádium (stadion, stádium) malo v Grécku rôznu dĺžku, zvyčajne asi 178 m, no napr. olympijské štádium bolo dlhé asi 192, 27 m. TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Prel. Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985, Thuc. 4. 8.

²⁸ Thuc. 4. 30.

²⁹ Thuc. 4. 29-30.

³⁰ Thuc. 4. 34. HUGHES, J. Donald. *The Natural*, c. d., s. 235.

³¹ Xen. *Anab.* 6. 3.

³² Frontin. *Str.* 3. 2-5.

³³ FRONTINUS, Sextus Iulius. *Válečné listy*. (Prel. Marek, Václav – Kalivoda, Jan). In OLIVA, Pavel (ed.) *Antické válečné umění*. Praha : Svoboda, 1977. Frontin. *Str.* 3. 8. 2.

horskej „skalý“ v Arii. Dal totiž zapáliť veľké množstvo vyrúbaných a vysušených stromov navrhovaných vraj až do výšky vrcholku hory. Vtedy „vietor unášal plamene a ohromný dym a zahalil nebo“, pričom mali „lesy hučať praskotom ohňa“, takže sa posádka tohto skalného hniezda napokon radšej vzdala.³⁴

Ako sme už spomínali vyššie, macedónsky kráľ Filip V. sa vo svojej pomstychtivosti nechal uniesť, na vtedajšiu dobu, doslova k „bezbožným“ činom. Okrem vytínania posvätných hájov sa prejavil aj ako ich podpaľač. Stalo sa tak pri jeho vpáde do Atiky na konci roka 202 pred Kr. Vtedy sa utáboril pri Kynosargách, kde tamojší Heraklov chrám a gymnasion obkolesoval háj. Tento, rovnako ako ten v Lykeiu, resp. „celý ten kraj, posvätný a pôvabný, bol zapálený“. Navyše sa jeho oddiely vyzúrili aj na stavbách, chrámoch a náhrobkoch.³⁵ Môžeme predpokladať, že tak ako chrámy, tak aj háje okolo nich boli časom obnovené. Náznač niečoho podobného nájdeme u Tita Lívia, ktorý slová o „výsadbe stromov“ a obnove chrámov pripisuje Filipovi počas mierových rokovaní s nepriateľmi. Konkrétne išlo o požiadavku pergamského kráľa Attala I. z roku 198 pred Kr., aby obnovil spustošený chrám bohyně Venuše a jeho okolia. Či sa tak stalo na náklady Filipa V. ale povedať nevieme.³⁶

Ani Rimania nemali problém zapáliť les, pokiaľ tým mohli uškodiť nepriateľovi a získať nejakú výhodu. Tak ešte na začiatku 4. stor. pred Kr. mal vojvodca Camillus využiť skutočnosť, že Volskovia postavili svoj tábor v blízkosti krovín a lesa. Keď ich dal zapáliť, požiar zachvátil aj ich val a pripravil ich o tábor.³⁷ Frontinus vo svojej príručke uvádza, že rovnaký prípad sa stal v roku 90 pred Kr. aj rímskemu vojvodcovi Publiovi Crassoovi. Najskôr išlo o tzv. Spojeneckú vojnu s Italikmi a Rimanov to takmer stálo vojsko.³⁸

Keďže barbarské kmene často využívali ako svoje základne a miesta úkrytu rozsiahle lesy, pri známej „oblúbe“, ktorej sa u Rimanov tešili, nie je až také prekvapivé, že sa stávali obeťou zámerných požiarov. Ten bol odpoveďou aj v prípade rímskeho vojvodu Fulvia na partizánsku taktiku Ligúrov v rokoch 180 – 179 pred Kr., ktorým vypálil vegetáciu okolo ich horských úkrytov.³⁹ Podobne rozkázal spáliť lesy Morinov v Belgickej Galii aj Caesar v 50. rokoch 1. stor. pred Kr.⁴⁰ Aj jeho neskorší súper Pompeius sa svojho času uchýlil k zapáleniu lesa. Malo sa tak stať v roku 65 pred Kr. počas prenasledovania pontského kráľa Mitridata v Kolchide, kde sa dostal do potýčok s Ibermi a Albanmi, ktorých sa mu podarilo zatlačiť do „divokých lesov“. Na ich okraji potom rozostavil svoje oddiely a po zapálení „lesného porastu“ mohol prenasledovať utekajúcich nepriateľov.⁴¹

Na druhej strane boli aj Rimania občas donútení využiť oheň ako kamufláž, hoci v tomto prípade išlo o Sertoria v 1. stor. pred Kr., populára a povstalca, ktorý vzbúril časť Hispánie. Keď bol v úzkych, dal na brehu rieky vybudovať val v podobe polmesiaca a obložiť ho drevom. Po jeho zapálení vytvoril horiacu bariéru medzi sebou a nepriateľom a mohol tak uniknúť cez rieku.⁴²

³⁴ Curt. 6. 6.

³⁵ Liv. 31. 24, 26.

³⁶ Liv. 32. 34.

³⁷ Frontin. Str. 2. 4. 15.

³⁸ Frontin. Str. 2. 4. 16.

³⁹ Flor. Epit. 1. 19. 5.

⁴⁰ Flor. Epit. 1. 45. 6. V lesoch sa pred Caesarom skrývali napr. aj Nerviovia v Galii, či Svébi za Rýnom. PLUTARCHOS. Životopisy slávnych Grékov a Rimanov. I.-II. Prel. Kuklica, Peter – Škoviera, Daniel. Bratislava : Kalligram 2008, Plut. Caes. 20, 23.

⁴¹ App. BC 12. 103.

⁴² Frontin. Str. 1. 5. 1., 8.

Obliehacie opevnenia

Hoci likvidácia lesných či ovocných stromov, olivovníkov alebo viníc musela zabrat' relatívne mnoho času a síl, stretávame sa s ňou v prameňoch pomerne často, najmä ak mali útočníci výraznú vojenskú prevahu. Rozdiel bol iba v tom, či sa útočiaca strana zamerala iba na samotné spustošenie, teda výrub, zrezanie⁴³ či spálenie porastov, alebo tu bol aj iný účel, a to v prvom rade využitie vyrúbaných drevín na výstavbu opevnenia okolo nepriateľského mesta či iných pozícií. Mohlo ísť o obliehacie valy, kolovú hradbu, opevnenie vlastného tábora, či obliehacie stroje.⁴⁴ Písomné pramene pritom zvyčajne nerozlišujú druh vyrúbaných stromov. Často sa totiž uvádza iba všeobecný výraz pre strom (dendra), bez upresnenia, takže môžeme len predpokladať, že sa okrem bežných (či lesných) stromov myslia aj tie ovocné či olivovníky.

Vďaka antickým historikom disponujeme relatívne početným súborom správ k výrubu stromov v súvislosti s využitím dreva na výstavbu rôznych obliehacích zariadení. Keďže išlo často aj o kilometre opevnení obkolesujúcich celé mestá alebo ešte o rozsiahlejšie stavby v prípade pozíčných bojov počas občianskych vojen v Ríme, môžeme predpokladať, že široké okolie takto postihnutých miest bolo celkom odlesnené. To možno povedať aj o okolí Platají, ktoré na začiatku peloponézskej vojny obľahli Sparťania násypom a dvojitou drevenou hradbou. Kráľ Archidamos II. vraj ešte predtým vyzval Platajčanov, aby opustili mesto, udali hranice svojich pozemkov, dokonca i počty stromov a ostatných statkov, ktoré im mali po vojne vydať naspäť. Možno to chápať ako prejav dobrej vôle, no Plataje, ako tradičný spojenec Atén, túto „veľkorysú“ ponuku odmietli. Na výstavbu spomínaných zariadení sa použili vyfáté stromy z okolia, no keďže to nestačilo, „vyrúbali aj stromy na *Kitharione*“, teda v okolitých horách. Tie potom použili na upevnenie násypu z oboch strán, čím vytvorili hradbu, do vnútra ktorej nahádzali všemožný materiál vrátane dreva, kamenia a hliny ako jej výplň. Výstavba im vraj zabrala sedemdesiat dní.⁴⁵

Svoje skúsenosti mali v tomto smere aj Aténčania, ktorí úspešne obliehali v roku 424 pred Kr. megarský prístav Nisaiu. Aj oni pritom stínali stromy (dendra) a rúbali krovie (hylé), ktoré použili na spevnenie obliehacieho múru.⁴⁶ Už menej úspešní boli v tom istom roku v Boiotii, kde obsadili a opevnili Delion (Delium) s Apolónovým chrámom. Toto improvizované opevnenie obkolesovalo chrám a tvorila ho priekopa a val. Na jeho vrchole v dvoch radoch následne povbýjali koly a prepletli ich výhonkami viniča z okolia chrámu. Priestor medzi nimi vyplnili tehľami a kameňmi zo zbúraných domov.⁴⁷ V roku 398 pred Kr. postavil spartský vojvodca Derkylidas cez úzku šiju na Chersonése zrejme podobnú hradbu ako Sparťania pri Platajách, aby zabránil vpádom Trákov do oblastí obývaných Grékmi. Opevnenie malo mať dĺžku 27 stádií, teda asi 7 km, pričom výstavba mala začať na jar a skončila sa ešte pred žatvou. Výrub stromov sa tu síce priamo nespomína, ale môžeme ho predpokladať.⁴⁸

S takýmito improvizovanými opevňovacími prácami sa stretávame aj neskôr v 4. stor. pred Kr. Tébania tak v očakávaní vpádu nepriateľov do Boiotie obohnali rovinu okolo svoj-

⁴³ Stromy nebolo nutné vždy vyrúbať, na ich odumretie postačilo aj ich podfátie, či podrezanie. Plut. Per. 32.

⁴⁴ LEE, John Wolte Infong. Warfare in the Classical Age. In KINZL, Konrad. H. (ed.) *A Companion to the Classical world* 480-508. Oxford : Blackwell Publishing, 2006, s. 496 – 499.

⁴⁵ Thuc. 2. 72, 75. HABAJ, Michal. *Sparta.*, c. d. s. 106 – 108.

⁴⁶ Thuc. 4. 69.

⁴⁷ Thuc. 4. 103.

⁴⁸ XENOFÓN. *Řecké dejiny.* (Prel. HEJNIC, Josef – FROLÍKOVÁ, Alena – BAHNÍK, Václav) Praha : Svoboda, 1982, Xen. Hell. 3. 2.

ho mesta, ako aj väčšinu miest, priekopou a kolovou hradbou. Sparťania pri svojom vpáde v roku 378 pred Kr. mohli potom plieniť len územie nechránené opevneniami. Keďže sa im však podarilo prekonať túto hradbu, vyplienili aj priestor medzi nimi.⁴⁹ Tieto a ďalšie poľné opevnenia, vybudované kvôli momentálnej potrebe z miestnych zdrojov, určite postihli stromové porasty a zanechali stopy v krajine. No z hľadiska stálej obrany sa ukázali byť skôr neúčinné. Po bitke pri Leuktrách sa situácia otočila a vojna sa preniesla aj na územie Lakónie, a tak aj Sparťania mali možnosť spoznať vojnu na vlastnej koži. Napr. už pri vpáde Tébanov a Arkádánov v roku 370 pred Kr. došlo aj na stínanie stromov, keďže Tébania chránili svoje tábory tak, že ich ohradili čo najväčším počtom zoťatých stromov.⁵⁰

Všetky tieto záležitosti pozorujeme aj pri vojenských konfliktoch v období helenizmu, hoci s väčšími možnosťami vtedajších vládcov sa zväčšili aj ich materiálne nároky. Značné množstvo stromov musela pohltiť v roku 332 pred Kr. výstavba hrádze spájajúcej Tyros s asi kilometer vzdialenou pevninou počas obliehania Alexandrom Veľkým. Macedónčania „do mora vhadzovali celé stromy aj s obrovskými vetvami, na ktoré nahádzali kamene“. Hrádzu tak napokon tvorilo viacero vrstiev stromov, kameňov a zeminy.⁵¹ Jeden z najznámejších prípadov predstavuje slávne obliehanie mesta Rodos Demétriom Poliorketom (Dobyvateľom miest) v rokoch 305 – 304 pred Kr.⁵² Obrovské množstvo dreva sa použilo na výstavbu jeho povestných obliehacích veží a hoci určite nie všetko pochádzalo z miestnych zdrojov, predsa len okolie mesta muselo byť doslova zbavené porastov. V prvom rade nechal zoťatť väčšinu stromov v okolí mesta, ktoré potom použil spolu s materiálom zo zničených budov pri výstavbe tábora. Ten vraj nechal navyše obkolesiť aj trojitou palisádou.⁵³

Rozsiahle obliehacie diela stávali proti svojim nepriateľom aj Rimania, o čom máme relatívne bohaté informácie. Jednou z prvých takýchto zaznamenaných operácií bolo obliehanie macedónskej námornej základne Kassandreie na Chalkidiké počas vojny s kráľom Perseom. V tom čase dostali zabráť určite aj miestne lesy, keďže Rimania prehradili všetky cesty, od zálivu k zálivu, zátarasami z kmeňov stromov s vidlicovitou rázsochou.⁵⁴ Následne v roku 168 pred Kr., tesne pred bitkou pri Pydne, im kráľ Perseus zablokoval cestu opevnením brehov rieky Elpeos, na čo využili jeho oddiely aj koly zo stromov z blízkych lesov.⁵⁵

Niečoho podobného ako pri Tyre, hoci v omnoho menšom rozsahu, boli svedkami aj rímske oddiely Máriovho kolegu Catulla pred bitkou s divokými Kimbrami pri Vercelli v roku 101 pred Kr. Rimania pred ňou postavili na rieke Atison opevnenie, zatiaľ čo Kimbrovia hrádzu a „ako Giganti... nosili do rieky stromy aj s koreňmi, skaly a hlinu proti rímskemu mostu a posielali po rieke ťažké kmeny“, čo napokon donútilo Rimanov ustúpiť.⁵⁶

Možno však bolo len prelúdiom oproti budúcej vývoju. Pokiaľ ide o počet a rozlohu vykonaných stavebných prác, a tým aj obrovskú spotrebu dreva, s tými najrozsiahlejšími sa stretávame v časoch občianskych vojen v 1. stor. pred Kr. Prevažná väčšina správ sa týka Caesarových akcií alebo akcií jeho nepriateľov. No prvé takéto „dielo“ postavili jeho oddiely ešte pred občianskymi vojnami v roku 58 pred Kr., aby zabránili prechodu kmeňa Helvétov

⁴⁹ Xen. Hell. 5. 4.

⁵⁰ Xen. Hell. 6. 5.

⁵¹ Curt. 4. 3.

⁵² VAN DESSEL, Peter and HAUBEN, Hans. “Rhodes, Alexander and the Diadochi from 333/332 to 304 B.C.” In *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* Bd. 26 (H. 3) (3rd Qtr. 1977). s. 307 – 339.

⁵³ Diod. 20. 83. 4.

⁵⁴ Liv. 44. 11.

⁵⁵ Liv. 44. 32.

⁵⁶ Plut. Mar.. 23.

z dnešného západného Švajčiarska do Galie. Násyp vysoký vraj 16 stôp a dlhý až 19 rímskych míľ vystavali, podľa Caesarových slov, medzi Ženevským jazerom (Lemanským) a pohorím Jura. Keďže jedna míľa mala asi 1480 metrov, tak celkovo by tu išlo o viac než 28 km a na výšku, pri jednej rímskej stope dĺžky 0,296 m, asi 4,7 m. Stromy sa síce nespomínajú, no veže a kolová hradba na vrchole valu boli určite z dreva, takže v tomto prípade môžeme predpokladať masívne odlesnenie okolitej krajiny.⁵⁷ Obrovské množstvo dreva pohltila aj výstavba rímskych vojenských táborov, obliehacích rámp a veží pred dobývanými keltskými oppidami, no všetko prekonalí obliehacie valy a hradby okolo Alesie v roku 52 pred Kr. Ich vnútorná línia mala mať 10, kým tá vonkajšia 14 rímskych míľ, čo činí spolu viac než 35 km. Ak by sme k tomu pripočítali aj tábory Caesarovej armády a 23 pevností, dostali by sme ešte vyššie čísla. Navyše sa využilo aj drevo z mladších stromov, na viacero radov prekážok s vetvami a pascami, tzv. ľaliami.⁵⁸

Kvantá dreva sa spotrebovali, ako sme to už naznačili, aj pri výstavbe vojenských táborov, ktoré légie na pochode stavali, v ideálnom prípade, každý deň na konci pochodu. Jeden takýto opis tábora pre 3 – 4 légie nám zanechal Caesarov legát Hirtius z územia Belgov.⁵⁹ Aj tu môžeme teda počítat s výrubom lesov. Priamo na to potom odkazuje Suetonius, keď v Augustovom životopise spomína, že Caesar nechal pri Munde, na juhu Hispánie, v roku 45 pred Kr. vyrúbať les, aby získal miesto pre svoj tábor.⁶⁰ Môžeme predpokladať, že aspoň časť dreva z neho poslúžila aj na jeho výstavbu.

Jednými z najdlhších opevnených línií však boli tie, ktoré v roku 48 pred Kr. vystavali pred Dyrhacchiom Caesar a Pompeius. Tá Caesarova mala mať 17 rímskych míľ, teda asi 25 km. Pompeiova bola o niečo kratšia, no celkovo to znamenalo, že za niekoľko mesiacov vyrúbali obe armády prakticky všetky stromy v okolí.⁶¹ Rozsiahle obliehacie diela však vidíme napr. aj v oblastiach s minimálnymi rozlohami lesov ako v Afrike pri Thapse, resp. v roku 45 pred Kr. aj Hispánii pri Cordube a inde.⁶² Podobne aj v ďalšom kole vojen pred bitkou pri Filippách v roku 42 pred Kr. sa obe strany opevňovali a pokúšali sa valmi, priekopami, palisádami a hradbami odrezat' nepriateľa od zásobovania. Hlavným zdrojom dreva boli pritom pre obe strany okolité lesy, najmä tie severne od Filípp.⁶³

Ani Itálii sa, prirodzene, nevyhli stopy vojny. V októbri 41 pred Kr. začal Octavián obliehať Lucia Antonia v Perusii valom a priekopou v obvode 56 stádií (stadion asi 178 m). Podobne postupoval i jeho nepriateľ. Navyše vybudovali Octavianove oddiely i vonkajší kruh proti prípadnej pomoci zvonku. Počet 1500 drevených veží s rozstupom (len) 60 stôp sa zdá byť priveľmi vysoký, no spúšť v okolí mesta musela byť dokonalá. Celková dĺžka by pritom presiahla 20 km.⁶⁴

Čo sa týka výstavby takýchto zariadení, logicky bolo pre útočníkov najjednoduchšie, ak sa v ich operačnom priestore nachádzali nejaké lesy. Napríklad v čase 1. púnskej vojny

⁵⁷ Caes. Civ. 1. 8.

⁵⁸ Caes. Civ. 7. 69, 73-74.

⁵⁹ Caes. Gal. 8. 9. Ohľadom výberu stromov na táborové koly a rozdielom medzi gréckym a rímskym spôsobom opevnení pozri k začiatku 2. stor. pred Kr. Plb. 18. 18, 1-17. Podobne aj Liv. 33. 5.

⁶⁰ SUTONIUS, Gaius Tranquillus. *Životopisy rímskych cisárov*. (Prekladala ŠIMOVIČOVÁ, Etela) Bratislava : Tatran, 1974, Suet. Aug. 94.

⁶¹ Flor. Epit. 1. 2. 13. 39.

⁶² WAY, Albert (ed.). *Caesar. Alexandrian, African and Spanish Wars*. Cambridge : Harvard University Press. Caes. BAfr. 5-6.

⁶³ App. BC 4. 103, 106-107, 109.

⁶⁴ App. BC 5. 33.

v prípade rímskeho obliehania kartáginského Panormu na Sicílii – jeho okolie bolo vraj až po mestské hradby silno zalesnené, a tak bol po ruke aj ľahko dostupný zdroj materiálu na výstavbu palisády (a priekopy) okolo mesta.⁶⁵

Ako to vyzeralo, pokiaľ mali Rimania k dispozícii dostatok dreva, môžeme vidieť na reliéfoch Trajánovho víťazného stĺpa v Ríme, oslavujúcich víťazstvo nad Dákmi na začiatku 2. stor. Časté scény ukazujú rímske technické jednotky či legionárov, ako nosia guľatinu na vybudovanie terás pre obliehacie veže, katapulty, baranidlá, či signálne „majáky“, pontónové mosty alebo drevené koly na výstavbu opevnení táborov. Tieto operácie si vyžadovali ohromné množstvo dreva a ich znázornenia predstavujú dobrú ukážku spôsobu využitia lesov v barbariku z pozície Ríma, pretavenú do unikátnej vizuálno-dokumentárnej formy. Presný rozsah „transformácie“ krajiny nám uniká, no najviac postihnuté lokality (najmä Sarmizegetúsa) boli určite postihnuté masívnym úbytkom lesov.⁶⁶

Ak v okolí mesta nebol dostatok lesov, obliehacím dielam padli za obeť aj záhrady, no sekery obliehateľov sa zamerali aj na posvätné háje obkolesujúce chrámové okrsky. Sulla sa v roku 86 pred Kr. počas obliehania Atén a Pirea „preslávil“ výrubom posvätných hájov Akadémie a Lykeia, pretože mal nedostatok dreva na svoje obliehacie stroje. Pritom najmä Akadémia bola vraj „z celého okolia mesta najbohatšie obklopená stromami“.⁶⁷ Ani pontský kráľ Mitridates, len rok či dva predtým, sa podobne nerozpakoval pri obliehaní lýkijskej Patary vyrúbať posvätný háj bohyně Léto, a jeho drevo rovnako na obliehacie stroje. Na rozdiel od svojho rímskeho protivníka však ono drevo vraj nepoužil (údajne pod dojomom výstražného sna).⁶⁸ Obeťou výrubu sa stal neďaleko Alexandrie aj malý okrskok okolo Pompeiovo hrobu, nazývaný Nemesin háj. Podľa Appiána ho vyrúbali tamojší Židia počas vzbury za vlády cisára Trajána.⁶⁹

Netreba snáď podotýkať, že spomínané výruby boli v antike pokladané za barbarstvo a porušenie „božských zákonov“. Keďže židovskí vzbúrenci pohanske kultu neuznávali, tak najmä v prípade gréckych a rímskych vojvodcov je to o to väčší prehrešok. S paradoxnou situáciou ohľadom zásahu do posvätných hájov sa stretávame na Kerkýre na začiatku Peloponézskej vojny (v štvrtom roku). Vtedy vodca tamojších demokratov Peitias zažaloval piatich bohatých občanov za to, že vraj vyrúbali v Diovom posvätnom háji, ako aj v tom Alkinovom, stromčeky, aby z nich vyrobili kolíky k viniču. Oligarchovia však následne zavraždili nielen Peitia, ale aj časť demokratov, čím začali vzájomné masakre.⁷⁰ Ťažko povedať, či k spomínanému výrubu naozaj došlo alebo to bola len zámienka v politickom boji, no už samotná žaloba za takýto čin dokladá jeho neakceptovateľnosť pre vtedajšiu spoločnosť.

Ako labutiu pieseň môžeme vnímať nárek najväčšieho sýrskeho básnika (a teológa) 4. stor. Efréma **Sýrskeho nad skazou sadov (a polí) v okolí mesta** Nisibis počas obliehania perzským sassánovským panovníkom **Šápurom II.** v roku 359. V **kresťanský ladených** veršoch počujeme jeden z mála sugestívnych **žiaľov** nad zničenými vinicami a sadmi staroveku. **V básnickej licencii** plakal aj vinič, keď pred ním „bolo vyrúbaných množstvo stromov“, no osobitne vyjadruje najmä bolesť hospodára pri každom zaťatí sekery a každej rane na stromoch.⁷¹

⁶⁵ Diod. 23. 18. 4.

⁶⁶ HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world., c. d., p. 134 – 135.

⁶⁷ Plut. Sul. 12. App. BC 12. 27.

⁶⁸ App. BC 12. 27.

⁶⁹ App. BC 2. 90.

⁷⁰ Thuc. 3. 70.

⁷¹ EPHRAEM. *Carmina Nisibena*. Translated by J.T. Sarsfield Stopford. In *From Nicene and Post-Nicene*

Lesy a lode

Snáď najpočetnejšie zmienky ohľadom výrubu lesov v rámci antickej historickej spisby predstavujú tie, ktoré spomínajú využitie dreva na výstavbu lodí. V stredomorskom svete boli lode, či už vojenské (ako klasické triéry, pentéry) alebo nákladné či obchodné, podstatnou súčasťou vojenstva. Odhady množstva dreva na výstavbu jednej triéry sa pohybujú okolo 40 ton. Napríklad podľa Themistoklovho návrhu sa malo v Aténach ročne postaviť asi 20 lodí, čo pri nevyhnutnosti ich opráv a pravidelného dopĺňania by predstavovalo asi 800 ton dreva. Aj keď by toto číslo bolo vo väčšine gréckych obcí nižšie, v súhrne by to i tak predstavovalo obrovské množstvá dreva, nehovoriac už o výstavbe nových flotíl v prípade vojen.⁷² Táto bytostná závislosť od námornej dopravy musela mať zničujúci vplyv na tamojšie lesné porasty. Takže Homérov obraz z archaickej doby by sme mohli aplikovať aj na neskoršie časy:

*... ako keď nejaký dub, či topol sa zrúti
alebo vysoká jedľa, čo tesári na horách zotnú
... by brvno z nej na lodi mali...“⁷³*

Vzhľadom na postupnú exploatáciu väčšiny lesov v materskom Grécku počas klasického obdobia sa drevo stalo strategickou surovinou a oblasti jeho výskytu zas predmetom záujmu námorných mocností. Prakticky všetky z nich, ako Atény, Korint, Aigína, Chios, Mytiléna, Rodos či Syrakúzy, nemali, až na malé výnimky, k dispozícii vlastné a blízke zdroje dreva. Vidíme to predovšetkým v prípade Atén a ich záujmu o oblasť severnej Egeidy a tamojších lesov. Ešte na začiatku 5. stor. pred Kr. bola ich zdrojom dreva najskôr Magna Graecia, no ovládnutím ústia rieky Strymon a založením kolónie Amfipolis (437 pred Kr.) získali nový zdroj. Zároveň sa snažili ovládnuť aj iné zdroje dreva a zabrániť konkurentom v prístupe k nim. Tráciu už Herodotos označuje ako krajinu s lesmi s nadbytkom dreva vhodného na stavbu lodí a vesiel. Podstatná tu bola najmä pozícia macedónskych kráľov, nimi kontrolovaná exploatácia lesov a vývoz kvalitného dreva, resp. aj cenných vesiel ako výrobkov s „vyššou pridanou hodnotou“. Aténčania pritom pôvodne realizovali tento dovoz dreva najmä cez Amfipolis. Práve preto sa stala predmetom záujmu Spartánov, ktorí ju v roku 424 pred Kr. ovládli. No dodávky potrebného dreva si pod Akropolou zabezpečili spojenectvom s macedónskym kráľom Perdikkom.⁷⁴

Spotreba dreva musela byť značná, no ešte ju navýšila akútna potreba v prípade vypuknutia nejakého vojenského konfliktu. To sa týka najmä masových kampaní počas vojen diadochov, nehovoriac o neskorších púnskych vojnách, ktorým padli za obeť celé lesy. Na druhej strane nám však antickej pramene dokladajú aj starostlivosť o lesy a ich manažment, a to ako u Grékov, tak aj v Rímskej ríši, bez ktorých by hlavné dodávateľské oblasti asi ťažko mohli stovky rokov produkovať dostatok dreva. To zahŕňalo i určitú reguláciu obchodu s ním ako aj ochranu a výsadbu stromov. Ani tento pragmatický a racionálny prístup však napokon väčšinu stredomorských lesov nezachránil.⁷⁵

Fathers, Second Series, Vol. 13. Edited by Philip Schaff and Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1890. Carm. Nisib. 5. 22-25. Rovnako bolestivé bolo v podaní Efréma aj vyplnenie a zničenie polí a odohnatie stád. 6. 11-12, 18-19. PIGULEVSKÁ, Nina. *Syrská stredoveká kultura*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2022, s. 167.

⁷² BISSA, M. A. Errietta. *Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece*. University College London. ProQuest LLC, 2013, p. 138 – 139.

⁷³ Hom. Il. 13. 389-391, 16. 482-484.

⁷⁴ Hdt. 5. 23. Thuc. 4. 108. HUGHES, J. Donald. *The Natural*, c. d., p. 235-237. Pozri tiež: BISSA, M. A. Errietta. *Governmental Intervention*. c. d., p. 141 – 142, 148 – 156, 158 – 161, 175 – 177, 180 – 182.

⁷⁵ HUGHES, J. Donald - THIRGOOD, J. V. *Deforestation*, c. d., p. 62, 70, 72 – 75.

Prvé podstatnejšie a pre nás relevantné informácie pochádzajú od Thukydida v súvislosti s peloponézskou vojnou, v ktorej manévry celých flotíl a námorné boje predstavovali rovnako podstatnú zložku konfliktu ako boje pozemné. O dôležitosti zdrojov dreva svedčí aj jeho správa ohľadom pôsobenia vyhnancoz z Mytilény a Lesbu, ktorí si v roku 424 pred Kr. zvolili za svoju základňu mesto Antadros na južných svahoch pohoria Ída v južnej Troade. Dôvodom bola práve jeho poloha, pretože Ída mala „dostatok dreva na výstavbu lodí“.⁷⁶ Ako sme to už spomenuli vyššie, zdrojom dreva pre Atény bola najmä severná Egeida, no nielen ona. Jedným z dôvodov v prospech uskutočnenia Aténskej námornej expedície na Sicíliu v roku 415 pred Kr., ktorý Thukidydes pripisuje Alkibiadovi, mala byť aj možnosť získania nových zdrojov dreva v Itálii.⁷⁷ O tom, že túto možnosť Aténčania využívali, svedčí tiež úspešný útok syrakúzskej flotily na ich zásobovací konvoj pri juhoitalskom pobreží. Po jeho zničení navyše spálili aj ich drevo na výstavbu lodí, ktoré mali uskladnené v Kaulónii, gréckej kolónii na východnom pobreží Bruttia.⁷⁸ Táto oblasť bola známa svojimi borovicovými lesmi (borovica čierna) s drevom vhodným na výstavbu lodí a k tomu aj ako zdroj dôležitej živice a smoly. Pre mestá na pobreží, vrátane Eley (Velia) boli tamjšie lesy, vzhľadom na nedostatok ornej pôdy, dôležitým zdrojom príjmov.⁷⁹

No zdroje dreva sa na konci 5. stor. pred Kr. nenachádzali len v Itálii, ale aj na blízkej Sicílii. Keď sa totiž, len niekoľko rokov po krachu Aténskej výpravy na Sicílii (413 pred Kr.), syrakúzsky tyran Dionýsios I. Starší (406 – 367 pred Kr.) chystal na konflikt s Kartágom, mal podľa Diodora vyslať polovicu svojich lesníkov do Itálie, kým tú druhú na Etnu. Úpätie tejto sopky bolo podľa Diodora v tom čase pokryté hustým porastom vynikajúcich jedlí a borovic. Doprava vyťaženého a opracovaného dreva na italské pobrežie a jeho následný transport člnmi do Syrakúz museli byť náročné vzhľadom na rýchlosť, s akou malo byť postavených zamýšľaných 200 vojnových lodí.⁸⁰ Pri tomto počte lodí by to znamenalo obrovské množstvo zoťatých stromov a k tomu adekvátny úbytok lesov. Keď o približne storočie a pol neskôr ďalší syrakúzsky tyran (kráľ) Hieron II. hľadal vhodný strom na predný sťažň jednej svojej obrovskej lode, mal problém nájsť ho na Sicílii. Vyvodzovať však z toho nejaký dramatickejší úbytok lesov na ostrove, ako to predpokladá Donald Hughes, je najskôr prehnané. Vychádza zo správy Athenea z Naukratidy z konca 2. stor., no ten okrem spomínaného predného sťažňa, ktorý vraj horko ťažko našiel nejaký pastier v horách Bruttia, žiadne problémy s drevom na hlavný a zadný sťažň neuvádza. Navyše Hieron bol podľa neho horlivým staviteľom lodí – okrem tých vojenských aj ohromných nákladných lodí na prepravu obilia. No najmä spomína, že z oblasti Etny dal doviezť materiál na výstavbu šesťdesiatich štvorveslíc, nehovoriac o ďalšom vybavení a materiáloch

⁷⁶ Podľa Curtia Rufa pomenovanie Ída je odvodený od stromov „pretože starí ľudia nazývali Ídami miesta husto porastené stromami“. Curt. 2. 1. Lesy tohto pohoria slúžili ako zdroj dreva na výstavbu lodí ešte aj o dve tisícročia neskôr v 16. stor. Osmanským Turkom. Celkovo pozri: HUGHES, J. Donald. *The Natural*, c. d., p. 235.

⁷⁷ Thuc. 6. 90.

⁷⁸ Thuc. 7. 25. Bruttium bolo zdrojom cenného dreva ešte aj o tisícročie neskôr. Pápež Gregor Veľký v roku 599 totiž v liste beneventskému vojvodovi Arichisovi uvádza, že potrebuje „určité množstvo trávov“ pre chrámy sv. Petra a sv. Pavla v Ríme. Poslal tiež svojho človeka, aby dal vyrúbať „niekoľko kmeňov v Bruttium a dopraviť ich na vhodné miesto pri mori“. Žiadal tiež pomoc vojvodových správcov o personál a dobytok na účely prepravy, pričom sľúbil adekvátnu náhradu, teda „dôstojný a náležitý dar“. DIACONUS, Paulus. *Dějiny Langobardů*. Praha: Argo, 2020, Hist. Lang. 4. 19.

⁷⁹ FACELLA, Antonino. Greci e popolazioni locali nella Kauloniatide: dai primi contatti all'occupazione della chora in età arcaica. In LEPORE, Luca e TURI, Paola (ed.). *Caulonia tra Crotona e Locri. Atti del Convegno Internazionale, Firenze 30 maggio-1 giugno 2007. Tomo 1*. Firenze: Firenze University Press, 2010. p. 35, 38.

⁸⁰ Diod. 14. 42. 4.

ako zo Sicílie, tak z Itálie či dokonca z Ibérie a Galie (laná a smola).⁸¹ Že to s lesmi nebolo možno až také tragické svedčí aj situácia počas občianskej vojny a bojov v severnej Afrike, keď očakával Caesar dodávku dreva na obliehacie zariadenia (barany) práve zo Sicílie.⁸² Lesy na tomto ostrove boli ale tak-či onak exploatované celé stáročia a ich rozloha rozhodne nerástla.

Ak sa vrátíme naspäť k Aténčanom, zistíme, že kým si dokázali udržať prevahu na mori a teda dovážať drevo, ako aj obilie z Čiernomoria, aj napriek katastrofe na Sicílii nemuseli podľahnúť svojim nepriateľom. Práve ich prevaha na mori predlžovala konflikt so Spartou. Tá zasa po porážkach na mori mohla strácať nádej na celkové víťazstvo. Napokon ho dosiahli v dôsledku viacerých faktorov: chýb Aténčanov a jednoznačne najmä vďaka perzskému zlatu. Tak mal v roku 410 pred Kr. satrapa Farnabazos blahosklonne povzbudzovať Sparťanov, aby sa netrápili „*kvôli dreveným lodiam, pretože stromov vhodných na výstavbu lodí rastie v ríši perzského kráľa mnoho*“.⁸³ Bola to určite pravda, zdroje obrovskej ríše, vrátane dreva, nakoniec priviedli k víťazstvu v peloponézskej vojne Spartu. Po aténskej strate zdrojov dreva zo severnej Egeidy macedónsky kráľ Amyntas III. (393 – 370 pred Kr.) uzavrel zmluvu o vývoze cenného dreva na výstavbu lodí s Chalkidskou ligou, asi v roku 391 pred Kr., na čele s Olynthom. Ten následne spolu s Aténami ovládol na čas tento obchod ako sprostredkovateľ. Konkrétne sme informovaní o vývoze jedľového dreva na stožiare. Krátkodobá zmluva macedónskeho regenta Perdikka s Aténami, už po smrti Alexandra Veľkého, zas spomína vývoz dreva vhodného na lodné veslá.⁸⁴

Následne nejaké priame správy o výrube lesov nachádzame až pri Alexandrovi Veľkom. Jeho loďstvo plávajúce po prúde rieky Indus v roku 325 pred Kr. bolo zhotovené zo stromov zoŕatých na jeho brehoch, pričom jeho veliteľ Nearchos s ním doplával až do Perzského zálivu.⁸⁵ S výrubom stromov na výrobu lodí sa stretávame aj v omnoho menej očakávanom priestore Hyrkánie na severe Iránu. V tamjšom pohorí Elborz dal Alexandrov veliteľ Herakleidas „*rúbať stromy a zhotoviť z ich dreva podľa gréckeho vzoru dlhé lode s palubou i bez palúb na plavbu po Kaspickom mori*“.⁸⁶ V tomto prípade išlo o prieskumnú „flotilu“ a najskôr nešlo o nejaké vysoké počty plavidiel, no dokladá to schopnosť Grékov využiť zdroje, ktoré daná oblasť ponúkala. Obe tieto „zoskupenia“ by však svojou veľkosťou určite prekonal Alexandrov posledný počín. Flotila, ktorú prikázal vybudovať v poslednom roku svojho života, mala za cieľ podmaniť si Arabov na juhu Arabského polostrova. Prikázal totiž satrapom Mezopotámie „*aby v pohorí Libanon narúbali stavebné drevo, priviezli ho do sýrskeho Thapsaku a vyrobili z neho 700 kýlov lodí pre plavidlá so siedmimi radmi vesiel*“.⁸⁷ Tento megalomanský projekt sa však zrealizoval len čiastočne: flotila sa k akcii, v dôsledku smrti svojho tvorcu, nakoniec nedostala. Istotne to bol náročný projekt, minimálne z toho hľadiska, že spomínaný Thapsakos ležal na Eufrate, odkiaľ sa mala flotila preplaviť cez Babylóniu do Perzského zálivu a následne pozdĺž pobrežia Arabského polostrova ďaleko na juh k pobrežiu dnešného Jemenu. Len smrť dobyvateľa napokon zachránila „Šťastnú Arábiu“ od poroby.

⁸¹ Ath. 5. 206 f, 208 e-f. HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world., c. d., p. 134.

⁸² Caes. BAfr. 20.

⁸³ Xen. Hell. 1. 1.

⁸⁴ HUGHES, J. Donald – THIRGOOD, J. V. Deforestation., c. d., p. 70. Pozri tiež: BISSA, M. A. Errietta. *Governmental Intervention.*, c. d., p. 145 – 146, 169 – 171.

⁸⁵ Arri.. Anab. 4. 30.

⁸⁶ Arr.. Anab. 7. 16.

⁸⁷ Curt. 10. 1.

O niečo menej grandiózne, no predsa len obrovské, boli aj námorné projekty diadochov. Vo vzájomných krvavých vojnách hrali dôležitú rolu aj flotily námorných lodí. Východné Stredomorie a Egeida sa tak stali dejiskom obrích manévrov a bitiek, ktoré prekonal i námorné boje z klasického obdobia a spotreba dreva bola určite enormná. Konkrétne správy ohľadom výstavby flotily máme k dispozícii v prípade tej, ktorú nechal v roku 316 pred Kr. postaviť Antigonos Jednooký. Mala sa skladať až z 500 lodí a na jej výstavbu zhromaždil vo Fenícii celý konglomerát robotníkov vrátane drevorubačov, rezačov dreva, tesárov a, samozrejme, staviteľov lodí. Jeho čaty sa, podobne ako jeho „predchodcovia“ toľkokrát v dejinách predtým, sústredili na lesy Libanonu, ktorých stromy tentoraz museli prekonať k pobrežiu Stredozemného mora predsa len kratšiu vzdialenosť než niekoľko rokov predtým k Eufratu. Na rezanie a pílenie dreva vraj zamestnal 8000 mužov, kým pri samotnej preprave vyťaženého dreva k pobrežiu sa využilo 1000 párov ťažných zvierat. Aj keby sme tieto čísla pokladali za prehnané, skutočnosť, že mal založiť trojicu lodeníc vo Fenícii: v Tripolise, Byble a Sidone, kým tú štvrtú v Kilíkii, kam sa dovážalo drevo z Tauru, by svedčili o výrazne zvýšenej potrebe výrobných kapacít. Zvlášť v tomto prípade je, že bolo potrebné v starých fenických prístavoch budovať „nové“ lodenice (pokiaľ tu nešlo napr. o rozšírenie starých kapacít). Tak či onak, dokladá to mohutnosť jeho flotily. Navyše, po dohode s Rodosanmi, preňho vyrábala lode z dovážaného dreva aj táto námorná mocnosť. Niet sa čo diviť, že po takýchto zásahoch, nech boli libanonské cédre a cyprusy podľa Diodora akokoľvek „krásne a veľké“, do dnešných čias z nich po piatich tisícročiach exploatacie nezostalo takmer nič.⁸⁸

Antigonove zdroje museli byť bohaté, ak Aténčanom, potom čo ich mesto v roku 307 pred Kr. „oslobodil“ jeho syn Demetrios, daroval vraj drevo dostačujúce na výstavbu stovky lodí.⁸⁹ Samotný Demetrios, preslávený svojimi obliehacími zariadeniami, sa však nevyhýbal megalomanským projektom ani v námorných silách. Napokon, flotilu svojho otca v Levante v boji s Ptolemaiom I. riadil on sám. Už ako macedónsky kráľ (294 – 288 pred Kr.) sa podľa Plutarcha chystal vystavať údajne rovnako veľkú flotilu ako jeho otec v počte 500 lodí. A podobne ako on, tiež v štyroch lokalitách: v Pireu, Korinte, Chalkide a Pelle. Mohutné flotily budovali aj ostatní helenistický panovníci, najmä Ptolemaiovcí, ktorých drevo pochádzalo najskôr tiež z Fenície či Malej Ázie. Plutarchos nadšene opisuje imponantnú loď s 15 – 16 radmi vesiel. Jedna z lodí Ptolemaia IV., vraj až so 40 radmi vesiel o dĺžke 130 m a štyrmi tisícami veslárov, pokiaľ sú správy vôbec pravdivé, ale bola iba prejavom veľikášstva bez praktického účinku i významu.⁹⁰ Rozsah exploatacie lesov, najmä v Levante, dokladá aj Polybios výpočet darov helenistických štátov na obnovu zemetrasením zničeného mesta Rodos v roku 227 pred Kr. Okrem iných surovín tam figuruje i drevo, v podobe materiálu na výstavbu dvoch desiatok lodí od Ptolemaia III., resp. desiatky lodí od Seleuka III. Ptolemaios v prvom rade prisľúbil dodať 40 000 laktov sosnových trámov (lakte predstavuje asi 0,462 m), kým Seleukos 10 000 laktov nešpecifikovaného stavebného dreva. Zahanbiť sa nenechal ani macedónsky kráľ Antigonos III. Dosoň s dodávkou 10 000 laktov pozdĺžnych drevených trámov v dĺžke 8 – 16 laktov, ako aj 5000 priečných trámov dlhých 7 laktov.⁹¹

⁸⁸ Diod. 19. 58. 1-6. Že to s lesmi v Taure, na juhu Turecka, nebolo až také zlé, svedčí aj výsadok kresťanskej flotily (Portugalci a Rád rodoských rytierov) v roku 1510 pri Laiazze, (dnes Yumurtalik) kde spálili ohromné hromady dreva, určeného na výstavbu turecko-mameluckej flotily. Drevo pochádzalo z tamojšej lesnatej oblasti, ktorá sa asi počas stredoveku mohla spamätať z predošlých zásahov. BRADFORD, Ernie. *Rádovi rytíři*. Praha : Zvon, 1996, s. 119 – 120.

⁸⁹ Diod. 20. 46. 4.

⁹⁰ Plut. Demetr. 43.

⁹¹ Pib. 5. 89. 1, 6, 8-9. BRESSON, Alain. Rhodes circa 227 B.C. Destruction and Recovery. In FACHARD,

Čo sa týka samotnej Macedónie, jej posledný kráľ Perseus tiež využíval zdroje dreva svojej krajiny na výstavbu lodí, pričom „mnoho dreva“ mal poskytnúť aj Rodosanom.⁹² Táto exploatacia macedónskych lesov skončila, aspoň dočasne, jeho porážkou v roku 168 pred Kr. a rímskym zákazom. Zákaz vývozu platil aj pre iných záujemcov, hoci, samozrejme, už nie pre nových pánov Grécka.⁹³

Podobne ako v prípade helenistického východného Stredomoria, aj na západe sa stretávame časom s veľkolepými námornými flotilami, napr. v čase púnskych vojen. Najmä v prvom a druhom konflikte medzi Rímom a Kartágom museli byť ich ohromné loďstvá po rovnako ohromných stratách neustále dopĺňané, čo znamenalo veľký nápor na tamojšie lesy. Len v prvej púskej vojne prišli Rimania niekoľkokrát o celé flotily, a to nielen v boji, ale aj v dôsledku viacerých búrok. V jednom prípade napr. z 360 lodí malo „prežiť“ len 80.⁹⁴ Celkovo mali počas I. púskej vojny stratíť vraj až 700 pentér, kým Kartáginci asi 500.⁹⁵

Konkrétnych správ ohľadom výrubu lesov v tomto prípade máme minimum, v podstate len jednu, ktorá prináša aspoň trochu svetla do okolností výstavby jednej takejto, hoci dosť skromnej, flotily na konci 2. púskej vojny. Skôr však môžeme uvažovať o nejakom doplnení už jestvujúceho loďstva, keďže konzul Scipio pred ťažením do Afriky zadal požiadavku na výstavbu skromných 34 lodí. Sosnové drevo, okrem iného, naň chceli dodať etruské spojenecké mestá Perugia, Clusium a Ruselli. No Scipio využil radšej jedľové drevo zo štátnych lesov. Očividne sa totiž ponáhlal, pretože vraj naliehal na čo najrýchlejšiu výstavbu, a tak údajne už 45 dní od doby, čo bol materiál dovezený z lesov, boli lode, plne vybavené a vyzbrojené, spustené na vodu.⁹⁶ Môžeme len predpokladať, že zmienené štátne lesy ležali bližšie k pobrežiu než lesy strednej Etrúrie, odkiaľ prišla ponuka na dodávku materiálu, pokiaľ, pravda nešlo skôr o kvalitu dreva (jedle namiesto sosny). Nebola to však jediná narýchlo vybudovaná rímska eskadra. V podstate už vôbec prvá rímska flotila z roku 260 pred Kr. na začiatku I. púskej vojny bola rovnakého charakteru. Medzi výrubom stromov a spustením 160 lodí na more vraj ubehlo len 60 dní. Náš zdroj sa rozplýva nad touto rýchlosťou, keďže sa zdalo, „že to nie je dielo ľudí, ale bohov, ktorí premenili stromy v lode.“ Tieto ich „veľké a pomalé lode“ mali v následnej bitke „lapať rýchle a pohyblivé“ lode Kartágincov. Úspech však dosiahli Rimania skôr novou taktikou, zmenou námorného boja na pozemný, určite nie kvalitou svojich lodí.⁹⁷

S takýmto náhlením sa stretávame častejšie, čo je však úplne v rozpore s množstvom pravidiel, ktoré pri výstavbe lodí určovali vtedajšie stavebné postupy, ako aj vojenské príručky. Tieto síce určite predlžovali čas výstavby, čo však zadávateľom až tak neprekážalo. Naše správy si totiž všímajú stavbu flotíl najmä pri zvláštnych okolnostiach, keď bola pred zdĺhavými postupmi a kvalitou daná prednosť rýchlosti výstavby a kvantite. Na druhej strane ale urýchlená výstavba, bez náležitého času na vyschnutie materiálu, musela ísť na vrub kvality plavidiel. To sa odráža aj vo Vegetiovej neskoroantickej vojenskej príručke z konca 4. stor., ktorá kopíruje staršie zdroje a tradície. V dvoch krátkych pasážach rozoberá pravidlá pri výrubu stromov, keď stanovuje dokonca i dni v mesiaci na to vhodné (15 – 22), aby boli

Sylvian – HARRIS, M. Edward (eds.). *The Destruction of Cities in the Ancient Greek World Integrating the Archaeological and Literary Evidence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2021, p. 193, 197, 205, 218 – 219.

⁹² Plb. 25. 4. 10. s. 118.

⁹³ Liv. 45. 29.

⁹⁴ Plb. 1. 37. 1-3, 1. 39. 6, 1. 54. 8.

⁹⁵ Plb. 1. 63. 6.

⁹⁶ Liv. 28. 45.

⁹⁷ Flor. Epit. 1. 18. 7-8.

odolné. Časovo odporúča výrub po letnom slnovrate, resp. v čase zimnej rovnodennosti, keď sa už netvorí miazga a drevo je tvrdšie. Neodporúča však opracovávať kmene rovno po zoťatí a vyslovene zakazuje použiť drevo na stavbu lodí hneď po rozrezaní guľatiny, materiál totiž podľa neho potrebuje vyschnúť, a to nielen v prípade reziva (dosák), ale ešte aj na začiatku v celých kmeňoch. Surové dosky sa totiž pri vysychaní scvrknú a vytvárajú pre lode nebezpečné štrbiny.⁹⁸

Ak teda išlo o akútnu nevyhnutnosť potreby lodí, ocitli sa všetky kvalitatívne požiadavky na vedľajšej koľaji. To je aj Caesarov prípad na začiatku občianskej vojny s Pompeiom počas jeho ťaženia do Hispánie, keď ho zdržal odpor Massalie. On sám síce pokračoval v ceste a mesto nechal obliehať svojimi prívržencami, no v Arelate dal postaviť 12 vojnových lodí za rekordných 30 dní od výrubu stromov.⁹⁹ Toto bolo však len prelúdiom k následnému vývoju. Už o rok neskôr v roku 48 pred Kr. operovali vo vodách medzi Itáliou a Gréckom mohutné flotily, pričom tie Caesarove ťahali, oproti Pompeiovým, údajne so 600 plavidlami, rozhodne za kratší koniec.¹⁰⁰ Nedozevujeme sa nič o zdrojoch dreva na ich výstavbu, no môžeme predpokladať, že išlo o oblasti Itálie a Grécka, kde mali obe strany svoje základne.

Potreba dreva a lodí sa objavuje v prameňoch i v neskorších časoch. O jeho možnom nedostatku práve na výstavbu korábov svedčia opatrenia cisára Hadriána (117 – 138), ktorý vytvoril akúsi lesnú rezerváciu v pohorí Libanon. Vyhlásil ju za cisársky majetok a bez jeho súhlasu bolo zakázané ťažiť vybrané štyri druhy drevín (najskôr aj tamojšie povestné cédre). Zachovali sa pritom aj mnohé hraničné kamene vymedzujúce takto chránený priestor s nápismi „*Hranica lesov cisára Hadriána Augusta...*“.¹⁰¹ Nemusíme síce veriť, že cisár Konstantín (Konštantín) vybudoval prístav v Solúne, ktorý tam vraj predtým neexistoval, no počas vojny s ďalším cisárom Liciniom tam dal postaviť loďstvo a opäť teda došlo k využitiu zdrojov dreva provincie Macedónie či Trácie. Dve stovky tridsaťveslic znie už reálnejšie, pričom podobné sily zhromaždil aj jeho súper.¹⁰²

Popri tom všetkom sa zvyčajne zabúda, že Rimania disponovali aj riečnymi flotilami na Rýne a Dunaji. Podľa jednej správy dal neskorší cisár Julian, ešte ako caesar (pred rokom 361), niekde na dolnom Rýne vystavať vraj až 800 lodí (väčších než člny). Drevo pochádzalo z tamojších lesov a hoci sa počet zdá byť prehnaný, museli byť relatívne mohutné, pretože mali poslúžiť dovozu obilia z Británie k Julianovým oddielom na Rýne.¹⁰³

Poslednou nami analyzovanou správou a symbolickou bodkou môže byť prípad gótskeho náčelníka Gaina, svojho času v rímskych službách. Keď sa v roku 400 vzbúril, pokúsil sa so svojimi súkmeňovcami dostať do Malej Ázie. No na to, aby jeho oddiely prekonali Dardanely, museli vyrúbať množstvo stromov na Chersonése na výrobu prepravných plŕí. Tieto však, naložené mužmi aj koňmi, napadla rímska eskadra a rozohnala ich.¹⁰⁴ Je to jeden z mála prípadov v prameňoch o masovom využití týchto primitívnych plavidiel

⁹⁸ VEGETIUS, Flavius Renatus. Nárýs vojenského umění. (Prel. Marek, Václav – Kalivoda, Jan) In *Antické válečné umění*. Praha : Svoboda, 1977, Veg. Mil. 4. 35-36.

⁹⁹ Caes. Civ. 1. 36.

¹⁰⁰ App. BC 2. 41, 49.

¹⁰¹ HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world, c. d., p. 134.

¹⁰² RIDLEY, Ronald T. (ed.). *Zosimus. New History*. Leiden : Brill, 1982. Zos. 2. 22.

¹⁰³ Zos. 3. 5.

¹⁰⁴ Zos. 5. 21. POULTER, Andrew: Goths on the Lower Danube- their impact upon and behind the frontier. In LAVAN, Luke (ed.). *Late Antiquity – international journal of history and archaeology (4th – 7th century)*. Brepols : Association for the Late Antiquity, 2013, p. 35 – 36.

v rímskej ére, ktorý bol len ad hoc prostriedkom a nemožno z neho vyvodzovať žiadne siahodlhé závery. No symbolicky práve lokalita výrubu, etnicita účastníkov, ako aj neskorá doba poukazujú nielen na úpadok ríše, ale tiež na rovnaký prístup k prírodným zdrojom aj u nových prišielcov.

Záver

Lesy vždy predstavovali, najmä pre kultúry, ktoré nimi na svojom území priveľmi neoplyvali, do značnej miery tajomný, či dokonca nebezpečný priestor. Jeho „posvätnosť“ neskôr zohľadňovali aj vo forme posvätných hájov. No pri samotnom využívaní lesov už takú útlocitosť neprejavovali a ťažili z nich, ako sa len dalo. V tomto smere by sme mohli dlho rozoberať ľudské správanie sa k prírode a k jej zdrojom. Tak či onak, z vojenského hľadiska to bol pre Grékov a Rimanov jednoznačne nevýhodný priestor a jeho výrub či zničenie, pokiaľ to poslúžilo účelu, bolo relevantnou formou konania. Dnešné ekologické zmýšľanie, samozrejme, nemôžeme prenášať do tak vzdialenej doby, no ak by sme videli okolie nejakého obliehaného mesta s vypáleným zázemím a vyrúbanými stromami široko – ďaleko, určite by sme boli zhrození. To isté by nás čakalo aj pri pohľade na holoruby dnešných európskych „kultúrnych“ lesov, nehovoriac o devastácii tropických pralesov. Spôsoby aj dôvody výrubu lesa mohli byť pritom rôzne. Pri presekávaní cesty cezeň, cez jej zarúbanie či vypálenie porastu, vidíme však len bezúčelné ničenie. Použitie vyrúbaného dreva na obliehacie zariadenia, či výstavbu lodí malo aspoň krátkodobý účel. No ten má aj likvidácia ovocných stromov, olív alebo vinohradov v podobe devastácie, či rovno likvidácie ekonomického zázemia nepriateľa, ako formy nátlaku a snahy o víťazstvo.

Pri tejto snahe bolo v podstate dovolené všetko. A aj keď v tomto smere lesy hrali v správach antických historikov zvyčajne podružnú rolu akéhosi pozadia udalostí, v závislosti na okolnostiach nachádzame relatívne dostatok informácií. Otázkou je miera devastácie a tiež obnovy zdevastovaného územia. V tomto smere si môžeme ako – tak predstaviť túto devastáciu, no spôsob obnovy nám zvyčajne uniká. Nech už boli ale lokálne dosahy akékoľvek, najmä v Stredomorí mohli svojou čiastkou prispieť k celkovému odlesneniu postihnutých území.

L. NOVÁKOVÁ – P. ROHÁČ: DIE NUTZUNG UND ZERSTÖRUNG VON WÄLDERN UND HEILIGEN HAINEN IN DER ANTIKEN KRIEGSKUNST

Der Beitrag erörtert die Bedeutung und Nutzung von Wäldern in der antiken Kriegskunst. In den antiken Quellen begegnet uns der Wald oft als ein Hindernis, das es zu überwinden gilt, indem man ihn abholzt, um Durchgänge oder Wege zu schaffen, oder umgekehrt, um diese Wege zu versperren. Eine noch umfangreichere Zerstörung von Bäumen erfolgte bei der Errichtung von Belagerungsanlagen um Städte, Festungen oder feindliche Stellungen im Gelände. Eine ähnliche, aber effektivere und zerstörerische Wirkung hatte das Anzünden des Waldes. Nicht zu vergessen ist auch der Bau von Kriegs- (oder Fracht-) Schiffen, die in Reichweite der Mittelmeerküste erhebliche Waldflächen verschlingen mussten. Neben den ursprünglichen Wäldern sind auch die heiligen Haine, die in der Antike die Tempel umgaben, zu berücksichtigen. Trotz ihrer Unantastbarkeit, die durch religiöse Verehrung geheiligt wurde, fielen auch sie von Zeit zu Zeit dem Feuer oder den Äxten einer der Kriegsparteien zum Opfer. Nicht zuletzt fielen auch Obstgärten, Olivenhaine oder Weinberge ihnen zum Opfer.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and Literature**Primárne zdroje / Primary sources****Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions**

APPIÁNOS. *Zrod Římskeho impéria*. Prel. Burian, Jan – Mouchová, Bohumila. Praha : Svoboda, 1986, 492 s.

APPIÁNOS. *Krize Římske republiky*. Prel. Burian, Jan – Mouchová, Bohumila) Praha : Svoboda, 1989, 496 s. ISBN 80-205-0060-X.

ARRIÁNOS. *Tažení Alexandra Velikého*. Prel. Bělský, Jaromír. Praha : Svoboda, 1972, 348 s.

CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti*. Prel. Bureš, Ivan – Dědina, Václav – Husová, Marie – Marek, Václav. Praha : Svoboda, 1972, 636 s.

DIACONUS, Paulus. *Dějiny Langobardů*. Prel. Králová, Magda. Praha : Argo, 2020.

FLAVIUS, Iosephus. *Válka Židovská I.-II*. Prel. Havelka, Jaroslav – Šonka, Jaroslav.. Praha : Svoboda, 1990-1992, 318 + 270 s. ISBN 80-205-0210-6.

FRONTINUS, Sextus Iulius. *Válečné listy*. Překlad Marek, Václav – Kalivoda, Jan. In *Antické válečné umění*. Praha : Svoboda, 1977.

HERODOTOS. *Dejiny*. Prel. Špaňár, Július. Bratislava : Tatran, 1985, 624 s.

HOMÉROS. *Ílias*. Prel. Okál, Miloslav. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1962.

LIVIUS. *Dějiny I.-VII*. Prel. Kucharský, Pavel a kol. Praha : Svoboda, 1972 – 1979, 504 + 588 + 540 + 640 + 662 + 504 s.

MARCELLINUS, Ammianus. *Rímske dejiny*. Prel. Škoviera, Daniel. Bratislava : Tatran, 1987, 680 s.

NEPOS, Cornelius. *Životopisy znamenitých vojvodcov cudzích národov*. Preklad Janek, Ivan. Martin : Thetis, 2015, 204 s. ISBN 978-89520-24-4.

PLUTARCHOS. *Životopisy slávných Grékov a Rimanov. I.-II*. Prel. Kuklica, Peter – Škoviera, Daniel. Bratislava : Kalligram, 2008, 1052 s. + 1048 s. ISBN 978-80-8101-091-0.

POLYBIOS. *Dějiny I.-IV*. Prel. OLIVA, Pavel. Praha : Arista – Baset – Maitrea, 2008-2012, 216 + 320 + 416 + 424 s. ISBN 978-8086410-56-1.

RUFUS Curtius. *Dejiny Makedónca Alexandra Vel'kého I.-V, VI.-X*. Prel. Janek, Ivan. Martin : Thetis, 2015, 320 + 244 s. ISBN 978-8089-520-25-1.

SUETONIUS, Gaius Tranquillus. *Životopisy rímskych cisárov*. Prel. Šimovičová, Etela. Bratislava : Tatran, 1974, 394 s.

TUKYDIDES. *Dejiny peloponézskej vojny*. Preložil Kuklica, Peter. Bratislava : Tatran, 1985, 552 s.

VEGETIUS, Flavius Renuat. *Nárys vojenského umění*. Překlad Marek, Václav – Kalivoda, Jan. In *Antické válečné umění*. Praha : Svoboda, 1977.

XENOFÓN. *Řecké dejiny*. Prel. Hejnic, Josef – Frolíková, Alena – Bahník, Václav. Praha : Svoboda, 1982, 376 s.

XENOFON. *Anabáza*. Prel. Špaňár, Július. Bratislava : Tatran, 1987, 256 s.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

BISSA, M. A. Errietta. *Governmental Intervention in Foreign Trade in Archaic and Classical Greece*. University College London. ProQuest LLC, 2013. 323 p.

BRADFORD, Ernle. *Řádoví rytíři*. Praha : Zvon, 1996. 292 s. ISBN 80-7113-135-0.

HABAJ, Michal. *Feničania*. Bratislava : Perfekt, 2016. 160 s. ISBN 978-80-8046-740-1.

HABAJ, Michal. *Sparta. Příbeh hrdinů*. Bratislava : Perfekt, 2023. 248 s. ISBN 978-80-8226-089-5.

JEPSSEN, Alfred. *Královská tažení ve starém Orientu. Prameny k dějinám starověké Palestíny*. Praha : Vyšehrad, 1987. 240 s.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

BABAMOVA, Slavica. New Evidence for the Location of Ancient Gortynia, Idomene and Doberos. In MAKSIMOVIĆ, Ljubomir – RICL, Marijana (eds.). *Students and colleagues for professor Fanoula Papazoglu*. Belgrade, October 17–18, 2017, Belgrade : Serbian academy of sciences and arts, 2018, p. 11 – 22.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila – KYSUČAN, Lubor. Mezi úctíváním a drancováním. Vzťah k lesu v klasickém starověku. In KLVAČ, Pavel. *Člověk a les. I*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 18 – 27. ISBN 80-210-4202-8.

BRESSON, Alain. Rhodes circa 227 B.C. Destruction and Recovery. In FACHARD, Sylvian – HARRIS, M. Edward (eds.). *The Destruction of Cities in the Ancient Greek World Integrating the Archaeological and Literary Evidence*. Cambridge : Cambridge University Press, 2021, p. 189 – 222.

FACELLA, Antonino. Greci e popolazioni locali nella Kauloniatide: dai primi contatti all'occupazione della chora in età arcaica. In LEPORE, Luca e TURI, Paola (ed.). *Caulonia tra Crotona e Locri. Atti del Convegno Internazionale, Firenze 30 maggio-1 giugno 2007. Tomo I*. Firenze : Firenze University Press, 2010. p. 31 – 43. ISBN 978-88-8453-930-4.

HUGHES, J. Donald. The Natural Environment. In KINZL, Konrad H. (ed.) *A companion to the classical Greek world*. . Oxford : Blackwell Publishing Ltd. 2006, p. 227 – 244. ISBN-13: 978-0-631-23014-4.

HUGHES, J. Donald. Warfare and environment in the ancient world. In CAMPBELL, Brian – TRITTLE, Lawrence A. (eds.). *The Oxford handbook of Warfare in the Classical World*. New York : Oxford university press, 2013, p. 128 – 142.

HUGHES, J. Donald – THIRGOOD, J. V. Deforestation, Erosion, and Forest Management in Ancient Greece and Rome. In *JOURNAL OF FOREST HISTORY Vol. 26, No. 2 (Apr., 1982)*, p. 60 – 75.

LEE, John Wolte Infong. Warfare in the Classical Age. In KINZL, Konrad. H. (ed.). *A companion to the Classical world*., Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 480 – 508.

POULTER, Andrew: Goths on the Lower Danube- their impact upon and behind the frontier. In LAVAN, Luke (ed.) *Late Antiquity – international journal of history and archaeology (4th – 7th century)*. Brepols : Association for the Late Antiquity, 2013, p. 31 – 44.

VAN DESSEL, Peter and HAUBEN, Hans. Rhodes, Alexander and the Diadochi from 333/332 to 304 B.C. In *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte, Bd. 26 (H. 3) (3rd Qtr. 1977)*. p. 307 – 339.

O autoroch/ About the Authors

PhDr. Peter ROHÁČ

Ľudmily Podjavorinskej 2547/30, 91701 Trnava, Slovenská republika

e-mail: rohac.peto@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-3970-1660>

doc. Mgr. Lucia Nováková, PhD.

Hospodárska 68, 91701 Trnava, Slovenská republika

e-mail: lusia.novakova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9595-2351>

DŮSTOJNÍCI PRO HLINKOVU GARDU

OLDŘICH PEJS

PEJS, O.: Officers of Hlinka Guard, 1, 28, 2024, pp 29-48, Bratislava.

As a paramilitary organisation, the Hlinka Guard became an important force in autonomous Slovakia at the turn of 1938/1939, influencing local public life. They claimed to create the backbone of the defence system in Slovakia and did not hide its ambition to become the basis of Slovakia's own army. The Czechoslovak central military authorities in Prague intended to integrate the Hlinka Guard into the national conscription system (especially conscription education) and believed that they would bring it under control through active-duty officers as instructors and representatives of the central military administration. The Slovak autonomous government enforced that only officers of Slovak nationality could be assigned to the Hlinka Guard. 41 officers were assigned to the Hlinka Guard Main Headquarters and Regional Headquarters (two of them, however, left for reserve). The Hlinka Guard itself had a decisive say in their selection. The lists of officers are enclosed.

Keywords: Military history, Slovakia 1938/1939, Officers of Slovak Origin, Hlinka Guard

Slovenská autonómni vláda rozpustila 28. října 1938 všechny československé polovojenské branné organizace dosud působící na území Slovenska a ustavila zde za jedinou oprávněnou brannou organizaci Hlinkovu gardu se sídlem hlavního velitelství v Bratislavě, zatím beze zbraní. Podle záměru slovenské autonómni vlády měla být garda „*mravným pomocným orgánom všetkých úradov, súc podriadená Slovenskej vláde, jej priamo podlieha a spolupracuje s jej pomocným sborom Ústredným slovenským národným výborom v Bratislave.*“¹ V prosinci 1938 pak došlo ke schválení stanov Hlinkovy gardy a k rozpuštění všech tělovýchovných spolků na území Slovenska a svěření jejich majetku Hlinkově gardě.² Hlinkova slovenská ľudová strana, která se vydala cestou monopolizace politického a společenského života na Slovensku a deklarovala se jako jediná oprávněná reprezentantka slovenského národa, neváhala využít právě polovojenskou Hlinkovu gardu jako důležitý nástroj pro radikální změny ve slovenské společnosti. Ve straně krystalizovalo souperení umírněných a radikálních sil, přičemž zastánci radikálního postupu při zglajchšaltování života na Slovensku do Hlinkovy gardy zkoncentrovali všechny své naděje na ovlivnění veřejného života na Slovensku směřujícího až k vyhlášení jeho samostatnosti. Z Hlinkovy gardy se proto stala výbojná a netolerantní organizace proti všem, kdo by snad chtěli tento záměr hatit,

¹ Úradné Noviny, časť I., 1938, č. 48, s. 2-3, Nariadenie Slovenskej vlády o rozpustení všetkých t. zv. polovojenských branných organizácií a uznaní Hlinkovej gardy, ako jedinej brannej organizácie na území Slovenskej krajiny, č. 15, účinnosť odo dňa 29. októbra 1938.

² Úradné Noviny, časť I., 1938, č. 66, s. 1-2, Nariadenie vlády Slovenskej krajiny zo dňa 5. decembra 1938 o schválení stanov Hlinkovej gardy, rozpustení telovýchovných spolkov a o majetku týchto spolkov, č. 70, účinnosť odo dňa 17. decembra 1938. Slovenské autonómni ministerstvo dopravy a veřejných prací zajistilo 7. listopadu 1938 všechn majetek Branného sboru československých motoristů na Slovensku do doby, než se na Slovensku utvoří jednotná motoristická organizace, která převezme jeho poslání a úkoly. Rozpuštění tělovýchovných spolků na Slovensku se mělo týkat i Branného sboru československých motoristů. Osobní intervence z ministerstva národní obrany v Praze byly na Slovensku rázně odmítnuty. Ministerstvo pak výměrem z 28. ledna 1939 rozhodlo, že veškerý sborový majetek, ve stavu, v jakém se nacházel k datu vyhlášení autonomie 6. října 1938, případně Motorizované Hlinkově gardě při hlavním velitelství Hlinkovy gardy v Bratislavě. Zatímni náčelník Branného sboru československých motoristů plk. gšt. Antonín Havlíček se 3. února 1939 proti tomuto rozhodnutí ohradil, že jeho organizace vzniklá podle zákona o branné výchově se řídí ve své činnosti rozkazy, směrnicemi a pokyny ministerstva národní obrany a v případě jejího zániku má připadnout majetek některému dobročinnému fondu podporujícímu invalidy anebo pozůstalé po padlých vojinech, který určí ministerstvo národní obrany. Ministerstvo proto 20. února 1939 výkon svého výměru zastavilo, ale uvědomilo motorizovaný oddíl Hlinkovy gardy, aby se na činnosti sboru podílel.

zejména proti Čechům, Židům, čechoslovakistům. Hlinkova slovenská ľudová strana, slovenská autonomní vláda a samotná Hlinkova garda šly ještě dále, neboť chtěly zvýšit svůj vliv na celý branný systém na Slovensku a požadovaly vyzbrojit vybrané pohraniční oddíly Hlinkovy gardy s poukazem na provokace přicházející z jihu od horthyovského Maďarska.³ Vyzbrojování Hlinkovy gardy se však Praha bránila. Na druhé straně seznala, že nepůjde Hlinkovu gardu již rozpustit. Dokonce uvítala odzbrojení všech civilních organizací na Slovensku a zamýšlela zařadit Hlinkovu gardu do celostátního československého branného systému, především do branné výchovy. Chtěla ji jednak podchytil předpisy a výcvikovým programem, jednak činností důstojníků československé armády přidělených do jednotlivých oblastí jejího působení. Otázce důstojníků československé armády slovenské národnosti, kteří byli za tímto účelem k Hlinkově gardě přiděleni, byla v minulosti věnována náležitá pozornost. Zasloužil se o to zejména Miloslav Čaplovič svým archivním výzkumem, jehož výsledkem byla stěžejní práce věnující se otázce branných organizací v Československu v letech 1918 – 1939, již předcházela odborná studie týkající se konkrétně důstojníků u Hlinkovy gardy.⁴ Problematika důstojníků u Hlinkovy gardy nezůstala opomenuta, i když v obecné rovině či ve zkratce, ani u dalších autorů (např. Igor Baka, Pavel Mičianik, Peter Sokolovič, Václav Štefanský aj.). Archivní výzkum však umožnil prohloubit naše znalosti o další podrobnosti, zvláště k výběru důstojníků, k této zajímavé problematice vztahu československé armády po Mnichovu a rodící se Hlinkovy gardy v podmínkách autonomního Slovenska.

První kroky

Pplk. gšt. Ferdinand Čatloš se ve funkci „*zástupce MNO při slovenské vládě*“ účastnil v Praze 30. října 1938 na hlavním štábu porady k požadavku na vyslání 40 důstojníků slovenské národnosti k Hlinkově gardě. Mjr. děl. Jozef Turanec si po válce ironicky poznamenal, že Čatloš byl tím intrikánem, který „*slovenským vtedajším činiteľom natrúbil do hlavy (Sidorovi), že je potrebné, aby pri garde boli slovenskí dôstojníci, ktorý by ju viedli po stránke vojenskej. Teda Čatlošovým duchovným podnetom bolo to, že asi štyridsať slovenských dôstojníkov bolo Ministerstvom národnej obrany pridelených ku garde, vraj ako dôstojníci brannej výchovy.*“⁵ Čatloš věc 3. listopadu urgoval, „*okamžitá spolupráca Hlinkových gárd s vojskom je naliehavá a nezbytná. 40 slúbených dôstojníkov potrebuje slovenská vláda ihneď.*“ Na pověření slovenské vlády se odvolal i s požadavkem na dočasné povolání do služby několika „*volných*“ důstojníků v záloze a ve výslužbě (padlo narychlo pouze jedno jméno kpt. v. v. Milana Hataly, jinak příslušníka Autoroty č. 9 v Bratislavě). Čatloš se dušoval, že „*zariadime všetko podľa vášho svolenia*“, i když požadoval všeobec-

³ „Vyzbrojit' treba vybrané skupiny Hlinkových gard, pozostávajúce z vycvičených vojakov, poddôstojníkov a dôstojníkov v zálohe pre určité, presne vymedzené úkoly... Vojsko, četníci a polícia sú na tieto veci nevhodným prostriedkom. Najlepšie by túto úlohu vykonávala HG na spôsob maďarských szabacsapatok [szabadcsapatok] . Pplk. gšt. Ferdinand Čatloš tlumočil tento požadavek slovenské autonomní vlády z Bratislavy přímo místopředsedovi ústřední ministerské rady a ministrovi Karolu Sidorovi do Prahy. Vojenský historický archiv Bratislava (dále jen VHA Bratislava), f. Zbierka „53“, inv. č. 53/44-104/2.

⁴ ČAPLOVIČ, Miloslav. Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko). Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001, zde s. 75-78; dále TÝŽ. Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939). In CSEFALVAY, František – PÚČIK, Miloslav (eds.). Slovensko a druhá svetová vojna : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 105-116.

⁵ BYSTRICKÝ, Jozef (ed.). Pamäti generála Jozefa Turanca : pramene obrany. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012, s. 145.

ný pouvoir z Prahy k jednání bez dalších bližších údajů, ale neopomenul zdůraznit, že „*pan minister Ďurčanský z rozkazu pána predsedu vlády (slovenské autonomní vlády Jozefa Tisa – pozn. O. P.) organizuje okamžitú spoluprácu Hlinkových gárd s vojskom a bola vyslovená žiadosť o vydanie zbraní Hlinkovým gardám.*“ K tomuto požadavku se sám Čatloš v této chvíli postavil negativně, „*presadzujem, aby miesto vydania zbraní, bol každej hliadke Hlinkových gárd pridelený 1, lebo niekoľko vojakov s puškou.*“ Tlumočil i požadavek slovenské autonomní vlády na přidělení k velitelství III. armády mjr. gšt. Štefana Jurecha, „*ktorý predbežne by bol odvelený v Prahe ako člen poľsko-česko-slovenskej delimitačnej komisie.*“ Hlavní štáb mu následující den striktně odpověděl, že žádní důstojníci v záloze a ve výslužbě nesmí být do činné služby povoláni. „*Příslušníkům HG. nesmí býti vydány zbraně a rovněž tak nebudou HG. přiděleni vojíní se zbraní.*“ Čatloš se obrátil 4. listopadu i na velitele III. armády arm. gen. Lva Prchalů: „*... Pán ministerský predseda dr. Tiso prosí pána arm. gen. L. Prchalu o okamžitú odpoveď, či môže sám veliteľ armády zariadiť, aby členovia Hlinkovej gardy, ktorí sú vojensky vycvičení, boli ihneď vybavení puškami a aby boli vojaci pridelení ako asistencia k hliadkám Hlinkovej gardy, ktoré sú poverené strážením komunikácií...*“ Dostalo se mu odmítavé odpovědi: „*... Pokládám za zbytočné vyzbrojovať v nynější době jakoukoliv civilní organizaci, poněvadž máme dostatek vojska, četnictva a policie a každý zásah, kterékoliv ozbrojené civilní organizace může působit jen rušivě a způsobit chaos. Potřebuje-li pan min.[isterský] předseda jakoukoliv ozbrojenou asistenci a nestačí-li na to četnictvo nebo policie, dám mu k dispozici přiměřenou vojenskou jednotku, kdykoliv a kdekoliv...*“⁶

Pokud se týká důstojníků „*určených jako zástupci vojenské správy u HG*“, byl připraven jejich seznam, který měl být s Čatlošem konzultován. Čatloš si však mohl prozatímně vyžádat u velitelství III. armády několik vhodných důstojníků. „*Informace a poučení těchto důst.[ojníků] provede pplk. gšt. Čatloš ve smyslu porady konané u MNO.*“ Důstojníci v činné službě však nemohli být členy Hlinkovy gardy, ani nemohli nosit na vojenském stejno-kroji odznak Hlinkovy gardy. „*Poměr HG. k armádě je tentýž, jako poměr národních gard k armádě.*“⁷ Čatloš si k situaci v Bratislavě poznamenal: „*Čím dále, tým viac hrozil branný konflikt Hlinkovej gardy s čs. vojskom, s 'Národní gardou' a 'Střeleckou jednotou' a inými korporáciami, ktoré slovenské záujmy nerešpektovali. Šlo by o boj o pušky. Tie vojenská správa zverila Sokolom, židovskej čate v 'Národní gardě' a iným korporáciám. Podarilo sa mi čoskoro vynútiť uznanie pre Hlinkovu gardu vo vojenských kruhoch. Síce s veľkou námahou, ale predsa sme odzbrojili všetky militantné formácie [...] Slovenská vláda potom rozpustila všetky spolky a ustanovizne, ktoré komplikovali situáciu a za jedinú polovojenskú organizáciu na Slovensku vyhlásila Hlinkovu gardu. Tu sa museli lámať lady odporu a nenávisť a likvidovať protivenstvá medzi príslušníkmi vojska, ktoré bolo v rukách českých a Hlinkovou gardou, ktorá bola v čase svojho zrodzenia nespútanou, ale zato živelnou rojčivou silou slovenského nadšenia a slovenskej odhodlanosti.*“⁸

⁶ ČAPLOVIČ, Miloslav. Československá armáda mezi Mnichovem a marcom 1939 s důrazem na Slovensko. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav - SCHVARC, Michal a kol. Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska. Bratislava : VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 120.

⁷ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA – VHA Praha), f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, organizační oddělení 1919 - 1939, kart. 265, inv. č. 7041, sign. 68 1/1-2.

⁸ ANGER, Jan. Vznik Slovenskej armády v roku 1939. In KORČEK, Ján (ed.). Z vojenskej histórie Slovenska 1918 - 1948 : Zborník vedeckých štúdií. Trenčín : Redakcia účelovej tlače Správy sociálneho riadenia a vzdelávania Hlavnej správy vzdelávania, sociálnych a personálnych vecí Veliteľstva Armády SR v Trenčíne; Redakcia účelovej produkcie VITA Ministerstva obrany SR v Bratislave, 1994, s. 62-63.

Výběr důstojníků

Důstojníky pro Hlinkovu gardu měla reprezentovat především mladší generace důstojníků-Slováků v aktivní službě, k nimž by se přidala skupina důstojníků-Slováků v dobrovolné další činné službě. U Čatloše v Bratislavě se měla hlásit během 5. listopadu 1938 první skupina důstojníků, které měl po náležitém poučení zařadit u okrskových velitelství branné výchovy, přičemž měli fungovat jako zástupci vojenské správy u Hlinkovy gardy, aniž by byli do jejich řad organicky zařazeni. Tam, kde okrsková velitelství nefungovala, se tito důstojníci zařazovali k nejbližšímu posádkovému velitelství. Všechny rozkazy a pokyny měli dostávat od náčelníka výcviku Hlinkovy gardy škpt. pěch. Jozefa Martina Kristina. Další důstojníci měli být odesláni v dalších dnech.⁹

Podřízenost těchto důstojníků nebyla přesně vymezena, hledalo se proto alespoň provizorní řešení. Hlavním problémem se stala skutečnost, že okrsky působnosti těchto důstojníků u Hlinkovy gardy se nekryly s okrsky branné výchovy, což by se nepříznivě odráželo při výcviku a jeho dozoru. Praha předpokládala, že i když Hlinkova garda nebyla dosud povolena se souhlasem vojenské správy, bude její činnost vzhledem k politické situaci a předpokladu, že se stane pravděpodobně slovenskou částí celostátní polovojenské organizace, podchycena a pokud možno usměrněna právě důstojníky-Slováky jako zprostředkujícím orgánem s vojenskou správou, kteří by byli v otázkách branné výchovy podřízeni okrskovým důstojníkům branné výchovy a ve vztahu k náčelníkovi výcviku gardy by byli jeho poradci.¹⁰ Představa, že radikálové ze slovenských politických kruhů, zejména v řadách Hlinkovy gardy, připustí, aby Hlinkova garda byla součástí něčeho celostátního a ještě byla z Prahy usměrňována, byla skutečně naivní. Vždyť tyto kruhy si mezi „svými“ důstojníky-Slováky, kteří přicházeli z přidělení v českých zemích, přísně vybíraly, nechtěly k Hlinkově gardě pustit každého, kdo by v jejich očích mohl být „nespolehlivý“. U Čatloše se tak měli hlásit z oblasti I. sboru kpt. pěch. Ernest Spišiak, kpt. děl. Milan Vesel; z oblasti II. sboru škpt. pěch. Emil Krivoš, npor. pěch. Michal Kolpák, kpt. pěch. Emil Koléner, npor. děl. Alexander Korda, npor. děl. Miloš Vesel, škpt. jezd. Štefan Hrubisko, kpt. jezd. Tibor Juraj Dualský, stejně jako kpt. děl. Dušan Jamriška, který to jako mobilizační orgán Dělostřeleckého pluku č. 13 pro nedokončení demobilizace odmítl; z oblasti III. sboru škpt. pěch. Štefan Čáni, npor. pěch. Štefan Magyar, kpt. děl. Štefan Beniač, škpt. jezd. Ján Veselý; z oblasti IV. sboru škpt. pěch. Mikuláš Márkuš, škpt. pěch. Julius Surový, ten však již v Bratislavě pracoval jako cenzor v rozhlase,¹¹ mjr. děl. Ladislav Požeský, který však již v Bratislavě nepůsobil, neboť byl přemístěn k Dělostřeleckému pluku č. 101 „*Dr. Edvarda Beneše*“ do Brezna nad Hronom.¹² Čatloš hlásil 5. listopadu, že do Bratislavy však dorazilo pouze 6 důstojníků na funkce instruktorů Hlinkovy gardy (Márkuš, Spišiak, Dualský, Magyar, Kolpák a Hrubisko) a o den později nastoupil ještě jeden (Koléner). Další (Veselý, Beniač, Milan Vesel, Miloš Vesel, Korda, Krivoš, Čáni) byli dáni k dispozici velitelství III. armády k dočasné službě u útvarů za účelem, aby „*pomáhali udržovat patriční náladu u slovenského mužstva, aby bol[i] vhodnými spojkami pri styku s civilnými úradmi*

⁹ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 344, inv. č. 922, sign. 68 3/33.

¹⁰ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 344, inv. č. 922, sign. 68 3/33-5.

¹¹ Surový patřil do vojenské propagační skupiny při zemském (krajiniském) vojenském velitelství v Bratislavě. PEJS, Oldřich. Organizace vojenské propagandy před Mnichovem a po něm. In KOS, Petr (ed.). Zapomenuté střípky z historie československé armády 1918 – 1939 /1./ Praha : Nakladatelství Brigádýr, 2018, s. 18.

¹² VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6.

a obyvatelstvom a prispievali tak k udržovaniu potrebnej kázně.“¹³ O tyto důstojníky tak nebyl zájem pro určení k branné výchově.¹⁴

Čatloš se dostal pod tlak ze slovenských politických kruhů, a proto si 6. listopadu stěžoval do Prahy, že žádný avizovaný seznam důstojníků pro Hlinkovu gardu dosud neobdržel. Seznamy ovšem existovaly, figurovalo v nich 29 důstojníků pěchoty, 14 důstojníků dělostřelectva a 10 důstojníků jezdeckta, ale seznamy byly postupně upravovány, takže nakonec v nich zůstalo 50 důstojníků, z nichž bylo 36 důstojníků náboženského vyznání římskokatolického a 14 důstojníků náboženského vyznání evangelického augsburského. Bylo tak z čeho vybírat. Velitel III. armády dislokované na Slovensku a zástupce hlavního velitele u slovenské autonomní vlády arm. gen. Lev Prchala Prahu 22. listopadu znovu informoval o požadavku slovenské autonomní vlády, již několikrát urgované, na přidělení 40 důstojníků-Slováků pro výcvik Hlinkovy gardy.¹⁵ Zároveň slovenská autonomní vláda požadovala v Bratislavě přítomnost plk. gšt. Čenka Kudláčka, přednosta oddělení branné výchovy hlavního štábu, za účelem definitivního vyřešení organizace branné výchovy na Slovensku za účasti Hlinkovy gardy. Čatloš se zase ozval s požadavkem na reaktivování plk. děl. v. v. Alexandra Čunderlíka (Csunderlíka) a plk. pěch. v. v. Antona Pulanicha a jejich přidělení jako vojenských poradců do hlavního velitelství Hlinkovy gardy v Bratislavě.¹⁶

Bylo rozhodnuto, že plk. Kudláček přijede do Bratislavy 4. prosince, aby na druhý den mohl otázku branné výchovy a Hlinkovy gardy projednat s příslušnými slovenskými představiteli a další den instruovat a přidělit důstojníky určené pro brannou výchovu a pro Hlinkovu gardu. Kudláčka měli doprovázet škpt. gšt. Jan Švábenský (skupina pro branné organizace) a mjr. pěch. Josef Brym z Vojenského ústavu vědeckého (lidovýchova a propaganda). Jenže 3. prosince přišla z Bratislavy zpráva, že si slovenská autonomní vláda přeje pozdější příjezd plk. Kudláčka, neboť Hlinkova garda se reorganizuje a poslanec Štefan Hašík, s nímž by se měl plk. Kudláček domluvit na dalším postupu, ještě nenastoupil v Praze úřad „*státního sekretáře u MNO*“.¹⁷ Služební cesta plk. Kudláčka do Bratislavy se

¹³ Štefan Čáni měl nastoupit službu u Pluku útočné vozby č. 3 (Turčianský Svätý Martin), Emil Krivoš u Pěšího pluku č. 17 (Trenčín), Štefan Beniač u Dělostřeleckého pluku č. 109 (Bratislava), Milan Vesel u Dělostřeleckého pluku č. 109 (Bratislava), Alexander Korda u Dělostřeleckého pluku č. 9 „T. G. Masaryka“ (Bratislava), Miloš Vesel u Dělostřeleckého pluku č. 202 (Kežmarok). Ján Veselý se musel vrátit do Hodonína na Moravě k Jezdeckému (dragounskému) pluku č. 7 „T. G. Masaryka“ k vyřízení služebních záležitostí a zde vyčkat dalšího rozhodnutí. Miloš Vesel pak projevil přání sloužit u Dělostřeleckého pluku č. 10 (Zvolen) nebo č. 101 „Dr. Edvarda Beneše“ (Brezno nad Hronom), Milan Vesel u Dělostřeleckého pluku č. 9 „T. G. Masaryka“ (Bratislavě). VHA Bratislava, f. Krajské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 4, č.j. 20.548. Po vyhlášení samostatnosti Slovenska převzal velení VII. sboru mjr. pěch. Ján Imro, který si ke službě podržel Milana Vesela jako svého nepostradatelného zástupce.

¹⁴ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6-2.

¹⁵ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6-2.

¹⁶ Po Mnichovu bylo zakázáno přijímat nové síly do státní správy, což platilo pro všechny zaměstnance státu, ústavů, podniků a státních nebo státem spravovaných fondů. Čunderlík (nar. 1878) byl přeložen do výslužby na vlastní žádost 1. května 1932 a Pulanich (nar. 1884) 1. prosince 1936, neboť byl superarbitrován jako „neschopen polní služby, schopen jen kancelářských anebo dozorčích služeb v zápolí.“ Oba tak nebyli reaktivováni v době slovenské autonomie, ale až po zrodu slovenské armády po vyhlášení samostatnosti Slovenska.

¹⁷ Nepřekvapí, jak Bratislava tlačila Prahu do kouta. Ústřední ministerská rada v Praze se teprve 12. prosince 1938 usnesla, že v ministerstvech zahraničních věcí, národní obrany a financí budou ustanoveni slovenští vládní delegáti, kteří budou podporovat resortního ministra ve výkonu funkce ve vztahu k slovenské autonomní vládě. Na zasedání ústřední ministerské rady v Praze 16. prosince 1938 pak byla projednána otázka slovenských vládních delegátů ve společných ministerstvech. Pro ministerstvo národní obrany byl schválen Štefan Hašík. Vládní delegáti se ujali svých úřadů 20. prosince 1938. Slovenskému požadavku z 3. prosince, aby se Hašík

proto v avizovaném termínu neuskutečnila. U Čatloše v Bratislavě se tedy až o dva týdny později, 16. prosince, měla hlásit další skupina důstojníků-Slováků z českých zemí. Z oblasti I. sboru špkt. pěch. Alojz Králík a por. pěch. Ján Urminský, z oblasti II. sboru špkt. děl. Štefan Majerčík (kpt. Jamriškovi se z tohoto „poslání“ opět podařilo vyvléknout), z oblasti III. sboru ppor. pěch. (v d.d.č.sl.) Ján Juhász, z oblasti IV. sboru npor. pěch. Anton Ciprich. Ostatní důstojníci přijížděli od útvarů na Slovensku. Na poradě konané v Bratislavě 16. prosince 1938 se tak mohla projednávat, již za přítomnosti plk. Kudláčka, otázka důstojníků pro Hlinkovu gardu,¹⁸ kteří měli fungovat jako zástupci vojenské správy u Hlinkovy gardy, což obnášelo: 1) zastupovat u velitelství Hlinkovy gardy po všech stránkách zájmy vojenské správy, 2) vystupovat jako poradní orgán velitele Hlinkovy gardy při plnění úkolů uložených vojenskou správou, 3) vystupovat jako styčný důstojník mezi vojenskou správou a velitelstvím Hlinkovy gardy, resp. opačně, 4) účastnit se všech porad a zasedání orgánů velitelství Hlinkovy gardy, 5) kontrolovat materiální a finanční hospodaření Hlinkovy gardy, pokud se dotýká vojenské správy, 6) vystupovat jako odborný poradce v organizačních věcech a řídit technický výcvik jednotek Hlinkovy gardy.¹⁹ Plk. Kudláček chtěl poradou o několik dní odložit a nesouhlasil, aby se této poradě zúčastnili důstojníci v další dobrovolné činné službě, ale přednosta 1. oddělení velitelství III. armády mjr. gšt. Jan Vastl upozornil, že slovenští vládní činitelé na tom budou trvat, neboť tlačí na jejich aktivování pro nedostatek důstojníků-Slováků, což potvrdil i Čatloš.²⁰ Slovenská strana rozhodně trvala, aby se poradě konala před volbami do autonomního sněmu 18. prosince, neboť důstojníci měli dostat před konáním voleb(sic!) pokyny týkající se Hlinkovy gardy. Vynucovala si účast řady důstojníků v dobrovolné další činné službě, zde zaznamenáme jména: por. pěch. Ján Heer (Horský pěší pluk č. 1), por. pěch. Ernest Kasala (Pěší pluk č. 17), por. pěch. Jozef Repko (Pěší pluk č. 32 „*Gardský*“), por. pěch. Zoltán Fabian (Pěší pluk č. 25), por. děl. Boris Horváth (Dělostřelecký pluk č. 110), ppor. pěch. Eugen Surovčík (Pěší pluk č. 17), ppor. pěch. Štefan Pilák (Pěší pluk č. 41 „*Dr. Edvarda Beneše*“), ppor. pěch. Ján Juhász (Cyklistický prapor č. 5), ppor. pěch. Tibor Szabó (Pěší pluk č. 20), ppor. pěch. Viliam Poksa (Pěší pluk č. 23 „*Amerických Slovákov*“), ppor. pěch. Vojtech Hanc (Pěší pluk č. 25).²¹ Bylo jasné, proč slovenští činitelé požadovali uskutečnit poradou právě v té době. Důstojníky-Slováky totiž na poradě na zemském (krajinském) vojenském velitelství přivítal náčelník politického štábu Hlinkovy gardy Karol Murgaš, který jim poděkoval, že se dobrovolně hlásí do služeb slovenského národa a stávají se upřímnou spojkou mezi armádou a Hlinkovou gardou. Náčelník vojenského štábu Hlinkovy gardy plk. děl. v. v. Alexander Čunderlík a jeho zástupce plk. pěch. v. v. Anton Pulanich jim zase vysvětlili význam Hlinkovy gardy v životě slovenského národa, který buduje nové Slovensko, pak si v Hlinkově domě vyslechli přednášky dr. Ferdinanda Ďurčanského, zástupce hlavního velitele Hlinkovy gardy Alexandra Macha a velitele Rodobrany Vojtecha Tuky.²² Šlo tak nepochybně o politickou manifestaci ve prospěch Hlinkovy gardy, která měla v myslích radikálních slovenských politických činitelů nahrazovat některé prvky československé branné moci jako budoucí slovenské vojsko.

domluvil s plk. Kudláčkem v Praze na dalším postupu, chyběla, lidově řečeno, tzv. štábní kultura, neboť Haššík, jak vidno, žádnou výkonnou státní funkci v té době ještě oficiálně nedisponoval.

¹⁸ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6-3.

¹⁹ ČAPLOVIČ, Miloslav. Branné organizácie, c. d., s. 75.

²⁰ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6-3.

²¹ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 340, inv. č. 780, sign. 46 2/6-3.

²² Slovák, 18.12.1938, č. 288, s. 1, Výcviková důstojníci Hlinkovej gardy.

Vybraní důstojníci

Po poradě byli zemským (krajinským) vojenským velitelstvím v Bratislavě 24. prosince 1938 jako důstojníci branné výchovy a vojenští poradci u hlavního velitelství a oblastních velitelství Hlinkovy gardy určeni aktivní důstojníci: mjr. pěch. Ján Imro, mjr. pěch. Pavel Kuna, mjr. děl. Jozef Turanec,²³ škpt. pěch. Martin Palkovič, škpt. pěch. Rudolf Noskovič, škpt. pěch. Karol Hrabec, škpt. pěch. Štefan Schwartz, škpt. pěch. Rudolf Singhofer, škpt. pěch. Rudolf Štukovský, škpt. pěch. Otto Klement (Čech, který se vydával za Slováka, později za Němce – pozn. O. P.),²⁴ škpt. pěch. Vojtech Klement, škpt. pěch. Jozef Gembala, škpt. pěch. Jozef Martin Kristin, škpt. pěch. Alojz Králik, škpt. pěch. Mikuláš Márkuš, škpt. pěch. Ondrej Zverin, škpt. děl. Štefan Majerčík, škpt. děl. Emil Perko, škpt. jez. Štefan Hrubiško, škpt. jez. Tibor Dualský, kpt. pěch. Emil Koléner, kpt. pěch. Ernest Spišiak, kpt. pěch. Ján Šmigovský, kpt. jez. Štefan Bella, npor. pěch. Anton Ciprich, npor. pěch. Emil Botka, npor. pěch. Michal Kolpák, npor. pěch. Štefan Magyar, npor. pěch. Jozef Fickuliak, npor. jez. Štefan Šimko, npor. let. Ján Krpelec, por. pěch. Štefan Humay, por. pěch. Viktor Haverlík, por. pěch. Ján Urminský, por. pěch. Ján Fratrič, a důstojníci v záloze v dobrovolné další činné službě por. pěch. Ján Heer, por. pěch. Jozef Repko, por. pěch. Zoltán Fabian, por. děl. Boris Horváth, ppor. pěch. Eugen Surovčík, ppor. pěch. Ján Juhász. Všichni se měli dostavit 3. ledna 1939 do Bratislavy, kde se měli hlásit u hlavního velitele Hlinkovy gardy v hotelu Tatra, kde by proběhlo v přednáškovém sále Slovenské Ligy do 6. ledna školení a pak by následovalo odeslání na místa určení. Zároveň se u hlavního velitelství Hlinkovy gardy objevil rtm. úč. v. v. Felix Bielický a tři dělesloužící poddůstojníci - Slováci (Ľudevít Macuriak od Pěšího pluku č. 7 „*Tatranský*“, Štefan Pčola od Pěšího pluku č. 20 a Rudolf-Jambrich Kubek od Horského pěšího pluku č. 2), kteří byli obeznámeni s kancelářskými pracemi.²⁵ Absentoval škpt. pěch. Rudolf Tesárek. Podle zemského (krajinského) vojenského velitelství byl do některého z armádních seznamů pojat, ale hlavní velitelství Hlinkovy gardy na něho nereflektovalo, neboť ho nejprve nepojalo do vlastního seznamu důstojníků, jejichž přidělení požadovalo. Jak si ukážeme, mělo se to změnit.²⁶

²³ Turanec sloužil u Dělostřeleckého pluku č. 110 jako 1. pobočník. Podle fonogramu velitelství VIII. sboru (krycí jméno „Tajovský“) z 3. listopadu 1938 byl určen jako styčný důstojník pro předávání území odstoupeného Maďarsku v prostoru Komárno – Šamorín se sídlem v Serede, a proto svou funkci odevzdal npor. děl. v. zál. Jánovi Snopkovi. Pluk byl 24. prosince 1938 vyzooměn, že Turanec a Horváth jsou určeni jako důstojníci branné výchovy a vojenští poradci u hlavního velitelství Hlinkovy gardy v Bratislavě. Sám Turanec nástup služby u hlavního velitelství Hlinkovy gardy datuje do druhé poloviny února 1939, mezi 15. a 20. únorem. Turanec nakonec obdržel od předsedy slovenské autonomní vlády Karola Sidora 14. března 1939 pověření jako zplnomocněnec slovenské autonomní vlády u 16. divize v Ružomberku. Po vyhlášení samostatnosti Slovenska pak převzal její velení.

²⁴ Otto Klement (Kaše), české národnosti, absolvoval za první světové války kadetní školu a sloužil v rakousko-uherské armádě. Od dubna 1919 sloužil v řadách československé armády na Slovensku. Vydával se za Slováka a dělal vše pro to, aby mohl sloužit v Turčianskom Sv. Martině, neboť zde měl velkostatek s minerálním zřídlem. Proti jeho působení mělo námitky zpravodajské oddělení hlavního štábu, což v té době již nemohlo mnoho změnit. V roce 1939 se ve slovenské armádě vehementně domáhal přiznání německé národnosti, oháněl se svými předky, školní výchovou, protičeským založením a proslovenským citěním. Byl však ze slovenské armády propuštěn. Slovensko ale neopustil a jeho vojenské postavení bylo v roce 1941 validováno, neboť byl do slovenské armády reaktivován. Svůj příspěvek pro vojenský časopis Naše vojsko však napsal ve slovenštině. KLEMENT, Otto, kpt. Za tu našu slovenčinu. In Naše vojsko, 1.9.1929, č. 23, s. 372-373.

²⁵ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1455, sign. 73 2/2-12. V situaci, kdy v březnu 1939 německá Wehrmacht okupovala značnou část západoslovenského území a začala rabovat vojenský materiál, požádal velitel posádky Malacky mjr. pěch. Ladislav Bodický, aby do Plaveckého Podhradí byli právě tito tři dělesloužící poddůstojníci od Hlinkovy gardy urychleně přiděleni.

²⁶ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 19, č.j. 21.661.

Důstojníkům shromážděným v Bratislavě se kromě přednášek na téma vojenského výcviku, branné výchovy a tělovýchovy dostalo i ponaučení v duchu „národní výchovy“ od autonomistických a separatistických činitelů slovenské politiky, aby pozapomněli na ideu československou. Před důstojníky vystoupili např. ministr Karol Sidor, Karol Murgaš („*Idea národná-politická*“), Pavol Čarnogurský („*Dejiny slovenského národa*“), dr. Aladár Kočiš („*Politický program Slovenska*“), dr. Vojtech Tuka („*Národná kázeň*“), dr. Karol Körper („*Náboženstvo-snášanlivosť*“), pplk. duch. František Kovalčík („*Viera-základ kázne*“).²⁷ Sidor jako hlavní velitel Hlinkovy gardy se nechal slyšet: „*Armáda je naučená veľať, rozkazovať. Je naučená vidieť pred sebou počet guľometov, kanónov, lietadiel, pušiek. Naproti tomu Hlinkova garda je naučená vidieť pred sebou počet ľudí. Veľať, to je najťažšia vec, lebo to neznamená len rozhodovať, ale i brať zodpovednosť za všetko, i nepredvídané následky vydaného rozkazu. Teraz je na nás, aby sme spolu pretvorili tú jemnú, mäkkú a dobrú dušu slovenského ľudu, ktorý rád poslúcha, ľudí svojej krvi a kosti a aby sme pamätali vždy na to, že tento ľud hociaký rozkaz, keď je vydaný človekom, ktorý požíva dôvery, popularity, úcty a lásky podriadených, vyplní na sto percent a že i výsledok daného rozkazu bude stopercentný [...] Povinnosťou dôstojníctva je, aby zo slovenského národa, nakloneného, podobne ako je tomu u všetkých ostatných národov slovanských, na individualizmus, vychovali národ disciplinovaný, ktorý by rozmýšľal i plnil rozkazy a v tomto videl svoje poslanie na tejto zemi.*“²⁸

Zemské (krajinské) vojenské velitelství v Bratislavě proto upozornilo 13. ledna 1939 Čatloše, že důstojníci přidělení dočasně k Hlinkově gardě jsou aktivními důstojníky a tudíž nepřestali podléhat vojenským předpisům a vojenským zákonným ustanovením, se kterými se nemohou dostat do rozporu. Zároveň však měli pracovat ve shodě s představiteli Hlinkovy gardy a jejich přání tlumočit vojenské správě k zaujetí stanoviska, aby branná výchova v Hlinkově gardě byla úspěšnou a v souladu se zájmy armády.²⁹ Přidělený generál u zemského (krajinského) vojenského velitelství brig. gen. Jindřich Bejl si zase představoval, že Hlinkova garda bude plnit úkoly branné výchovy obyvatelstva, ale bude i platnou a účelnou složkou brannosti Slovenska v případě mobilizace, která se podílí na přípravách obrany státu na území Slovenska podle požadavků vojenské správy, které také na sto procent splní.³⁰

Jak se tato přání rozcházela s představami radikálů právě z řad Hlinkovy gardy, kteří v gardě naopak viděli zárodek a základ vlastní slovenské armády nezávislé na Praze, což se projevilo i ve vlastním přidělení důstojníků-Slováků k jednotlivým velitelstvím Hlinkovy gardy, kde garda sledovala vlastní zájmy a podle nich si určila, kde budou jednotliví důstojníci sloužit. Dosavadní výběr důstojníků pro Hlinkovu gardu nebyl zřejmě definitivní, neboť, jak si samo zemské (krajinské) vojenské velitelství v Bratislavě povzdychlo, jejich výběr se udál bez ohledu na to, zda se pro brannou výchovu hodí či nikoliv a většina z nich ani neměla jakoukoliv předběžnou přípravu.³¹ Hlavní velitelství Hlinkovy gardy proto 17. ledna 1939 nahlásilo přidělení důstojníků branné výchovy – instruktorů a požadovalo teprve dodatečně jejich schválení.³²

²⁷ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1453, sign. 73 2/1-4.

²⁸ Slovák, 4.1.1939, č. 3, s. 1, Musíme pretvorit' jemnú dušu slovenského ľudu.

²⁹ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 4009.

³⁰ ČAPLOVIČ, M. Branné organizácie, c. d., s. 76-77.

³¹ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1455, sign. 73 2/2-12.

³² VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 4021. Zemské (krajinské) vojenské velitelství v Bratislavě si postěžovalo, že hlavní velitelství Hlinkovy gardy si přidělilo

Důstojníci z povolání a v dobrovolné další činné službě u hlavního velitelství Hlinkovy gardy:

Hodnost	Jméno a příjmení	Útvar
mjr. pěch.	Pavel Kuna	Pěší pluk č. 37
mjr. děl.	Jozef Turanec	Dělostřelecký pluk č. 110
škpt. pěch.	Rudolf Noskovič	Pěší pluk č. 41
škpt. pěch.	Rudolf Štukovský	Pěší pluk č. 12
škpt. pěch.	Jozef Martin Kristin	velitelství VII. sboru
škpt. pěch.	Alojz Králik	Pěší pluk č. 28
škpt. děl.	Štefan Majerčík	Dělostřelecký pluk č. 54
kpt. jezd.	Štefan Bella	Dragounský pluk č. 10
npor. pěch.	Jozef Fickuliak	Pěší pluk č. 25
npor. jezd.	Štefan Šimko	Dragounský pluk č. 10
npor. let.	Ján Krpelec	Letecký pluk č. 3
por. pěch.	Ján Urminský	Pěší pluk č. 46
por. pěch.	Ján Fratrič	Pěší pluk č. 25
por. pěch. v d.d.č.sl.	Jozef Repko	Pěší pluk č. 32
por. děl. v d.d.č.sl.	Boris Horváth	Dělostřelecký pluk č. 110
ppor. pěch. v d.d.č.sl.	Eugen Surovčík	Pěší pluk č. 17
ppor. pěch. v d.d.č.sl.	Ján Juhász	Cyklistický prapor č. 5

U velitelství Hlinkovy gardy tak sloužilo 17 důstojníků v činné službě jako instruktoři (dva z nich však odešli do zálohy),³³ vedle toho se zde nacházeli plk. děl. v. v. Alexander Čunderlík jako náčelník vojenského štábu Hlinkovy gardy a plk. pěch. v. v. Anton Pulanich jako jeho zástupce, nechyběl škpt. pěch. v. v. (nesup.) Martin Strapák,³⁴ Turancovi náležela funkce pobočníka vojenského náčelníka, Kunovi pobočníka zástupce vojenského náčelníka, Kristinovi přednosta I. oddělení, Králikovi přednosta II. oddělení, Štukovskému přednosta IV. oddělení, Majerčíkovi přednosta jezdeckého oddělení.³⁵ Obsazena byla i oblastní velitelství Hlinkovy gardy dalšími 24 důstojníky.

i Tesárka a Zverina, ačkoliv byli přiděleni bez rozkazu a bez jeho vědomí a tudíž neprávem, dokud by ministerstvo národní obrany v Praze nevysslovilo s jejich přidělením souhlas. VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 4040.

³³ Jozef Repko byl propuštěn do zálohy 1. února 1939 a Ján Juhász 1. března 1939, když oběma vypršel reverzální závazek.

³⁴ Strapák byl ve slovenské armádě dnem 22. července 1939 povolán do činné služby jako velitel náhradního praporu Pešieho pluku 4 v Trnavě až do konečného vyřízení jeho žádosti o reaktivování. VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské velitelstvo 1939 – 1940, šk. 21, č.j. 203.751.

³⁵ Slovenský národný archív Bratislava (dále jen SNA Bratislava), f. Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945, šk. 15, č.j. 5058/39.

Důstojníci z povolání a v dobrovolné další činné službě u oblastních velitelství Hlinkovy gardy:

Hodnost	Jméno a příjmení	Útvar	Oblast
mjr. pěch.	Ján Imro	Pěší pluk č. 26	Bratislava – město
škpt. pěch.	Vojtech Klement	Pěší pluk č. 25	Bratislava – okres
škpt. pěch.	Martin Palkovič	Cykl. prapor č. 3	Malacky
škpt. pěch.	Jozef Gembala	Pěší pluk č. 32	Považská Bystrica
škpt. pěch.	Rudolf Tesárek●	Pěší pluk č. 41	Žilina
škpt. pěch.	Štefan Schwartz	Hran. prapor č. 9	Prievidza
škpt. pěch.	Otto Klement	Pěší pluk č. 26	Turč. Sv. Martin
škpt. pěch.	Rudolf Singhofer	Pěší pluk č. 12	Baňská Štiavnica
škpt. pěch.	Mikuláš Márkuš	PV Banská Bystrica	Banská Bystrica
škpt. pěch.	Karol Hrabec	Hran. prapor č. 9	Spišská Nová Ves
škpt. pěch.	Ondrej Zverin	Pěší pluk č. 12	Michalovce
škpt. děl.	Emil Perko	Děl. pluk č. 202	Kežmarok
škpt. jezd.	Štefan Hrubisko	Pluk ÚV č. 1	Trenčín
kpt. pěch.	Emil Koléner	Pěší pluk č. 42	Trnava
kpt. pěch.	Ernest Spišiak	Cykl. prapor č. 1	Nitra
kpt. pěch.	Ján Šmigovský	Pěší pluk č. 41	Ružomberok
kpt. jezd.	Tibor Juraj Dualský	Učiliště ÚV	Piešťany
npor. pěch.	Anton Ciprich	Pěší pluk č. 13	Zlaté Moravce
npor. pěch.	Štefan Magyar	Pěší pluk č. 6	Zvolen
npor. pěch.	Emil Botka	Pěší pluk č. 25	Tisovec
npor. pěch.	Míchal Kolpák	Pěší pluk č. 22	Prešov
por. pěch.	Viktor Haverlík	Pěší pluk č. 28	Námestovo
por. pěch.	Štefan Humay	Pěší pluk č. 28	Vranov
por. pěch. v d.d.č.sl.	Ján Heer	Horský pěš. pluk č. 1	Humenné

● Náčelník hlavního štábu Hlinkovy gardy Karol Murgaš ve své informaci pro Jozefa Tisa z 26. května 1939 uvádí pro oblastní velitelství Žilina místo Tesárka škpt. dopl. Jozefa Meško z Doplňovacího okresního velitelství v Žilině. SNA Bratislava, f. Úrad predsedníctva vlády 1938 – 1945, šk. 15, č.j. 5058/39.

Hlavní velitelství Hlinkovy gardy dále využilo situaci a současně požádalo, aby důstojníkům v záloze v dobrovolné další činné službě, kteří sloužili u jejich velitelství, byl prodloužen jejich reverzální závazek. Por. pěch. Janu Heerovi, por. pěch. Jozefu Repkovi a por.

děl. Borisi Horváthovi měl skončit koncem ledna a ppor. pěch. Eugenu Surovčíkovi a ppor. pěch. Jánovi Juhászovi koncem února 1939.³⁶ Zemské (krajinské) vojenské velitelství v Bratislavě upozornilo na úmysl slovenských vládních činitelů požadovat v tomto směru určité výjimky pro důstojníky-Slováky.³⁷ Zároveň požadovalo přidělení dvou důstojníků útočné vozby z českých zemí pro oblast Bratislava por. pěch. Jána Jarembáka (Pluk útočné vozby č. 1) a por. pěch. Františka Jozefa Ploskuňáka (Učiliště útočné vozby). Ukázalo se, že k oblastnímu velitelství Hlinkovy gardy v Žilině nebyl přidělen špkt. pěch. Rudolf Tesárek. Řekli jsme si, že podle názoru zemského (krajinského) vojenského velitelství se tak stalo vinou Hlinkovy gardy. Její hlavní velitelství nechtělo tento nedostatek akceptovat a 24. února 1939 požadovalo, aby Tesárek ihned převzal funkci důstojníka přiděleného Hlinkově gardě v Žilině. Zemské (krajinské) vojenské velitelství se podvolilo a Tesárka 2. března 1939 do Žiliny přidělilo.³⁸ Otázkou zůstává, zda Tesárek před vyhlášením samostatnosti Slovenska uvedenou funkci skutečně zastával. Podle Murgaše zde působil špkt. dopl. Jozef Meško z Doplňovacího okresního velitelství v Žilině.

Zajímavým se jeví, kteří důstojníci nebyli k Hlinkově gardě přiděleni, ačkoliv v původních seznamech figurovali. Patřili mezi ně např. evangelíci špkt. jezd. Ján Malár (Vysoká škola válečná), mjr. děl. Ladislav Požeský (Dělostřelecký pluk č. 101 „*Dr. Edvarda Beneše*“), který odešel na zdravotní dovolenou, kpt. děl. Vojtech Lakatoš (Dělostřelecký pluk č. 153), ale také Jamriška, o kterém jsme již hovořili. Mimo zůstali i důstojníci z řad zpravodajců, např. špkt. pěch. Alojz Androvič (Androvics), špkt. pěch. Eugen Janeček, špkt. pěch. Viliam Ján Lichner, kpt. jezd. Július Nosko, npor. pěch. Ján Cisárik, případně důstojníci ze štábů vyšších velitelství (špkt. pěch. Anton Bardon, špkt. pěch. Julius Surový, špkt. děl. Benedikt Dúbravec, špkt. jezd. Ján Krnáč).

Úkoly přidělených důstojníků

Původním záměrem branné výchovy bylo pokrýt zájmy obrany státu prostřednictvím mravní, naučné a tělesné přípravy obyvatelstva, výcviku v pomocných a ochranných službách, především civilní protiletectvé ochraně, a branného výcviku ve školách a střediscích branné výchovy nebo vybraných branných organizací. Povinná branná výchova na školách však byla 7. února 1939 přerušena. Jakmile se ministerstvo národní obrany dozvědělo, že na některých místech na Slovensku byla zahájena branná výchova ve střediscích branné výchovy, z obav z konfliktů s Hlinkovou gardou ji nechalo zastavit.³⁹ Přišel i zákaz konání přednášek a uveřejňování článků o potřebě zvýšené brannosti. Branná výchova se měla přizpůsobit

³⁶ Ministerstvo národní obrany zastavilo 15. října 1938 přijímání do dobrovolné další činné služby, zároveň zastavilo obnovování reverzálních závazků a neumožnilo ani přijímání důstojníků v záloze za důstojníky z povolání, přičemž se nedalo počítat s tím, že by v dohledné době za důstojníky z povolání přijati být mohli. Žádosti o nějakou výjimku nebo úlevu ministerstvo národní obrany vůbec nepředpokládalo. Samo pak umožnilo 29. října 1938 setrvat v dobrovolné další činné službě případně až na další tři měsíce i po termínu skončení reverzálního závazku těm, kteří by se po propuštění ocitli zcela bez možnosti obživy, nebo bez prostředků. Věcní věstník ministerstva národní obrany, č. 50/1938, čl. 316, Dobrovolná další činná služba důstojníků v záloze, likvidace, a č. 53/1938, čl. 340, VV., doplnění, změny a opravy.

³⁷ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1455, sign. 73 2/2-12.

³⁸ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 19, č.j. 21.661.

³⁹ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 410, inv. č. 1511, sign. 86 3/10. Při zastavení branné výchovy však nebyla zrušena střediska branné výchovy a nebyl tak zrušen ani dohled okrskového důstojníka branné výchovy na ně. VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 4052.

novým poměrům, což na Slovensku znamenalo její ovládnutí Hlinkovou gardou a nevyhnula by se ani slovenské organizaci Hlinkova mládež. S důstojníky slovenské národnosti, kteří byli přiděleni k Hlinkově gardě jako instruktoři, se proto počítalo, že budou později určeni za důstojníky branné výchovy na okrscích na Slovensku po absolvování příslušného kursu. Slovenská autonomní vláda požadovala, aby pro brannou výchovu na Slovensku byli určeni výhradně Slováci. Jejich výběr provedl přednosta kanceláře slovenského vládního delegáta Štefana Haššika u ministerstva národní obrany mjr. gšt. Štefan Jurech. Vybraní důstojníci měli zůstat na svých místech u Hlinkovy gardy až do nástupu do kursu, tj. do 25. března 1939.⁴⁰ Důstojníci české národnosti dosud pro brannou výchovu na Slovensku přiděleni, neměli být odvoláni, ale měli zůstat na svých místech do 1. října 1939. V době od 30. dubna do 1. října 1939 tak měli být na Slovensku dva druhy důstojníků branné výchovy: nově vycvičení důstojníci-Slováci pro službu výkonnou a styk s občanstvem a organizacemi a původně přidělení důstojníci-Češi. Do kursu měli být povoláni důstojníci-Slováci: škpt. pěch. Rudolf Noskovič, škpt. pěch. Rudolf Štukovský, škpt. pěch. Vojtech Klement, škpt. pěch. Rudolf Tesárek, škpt. pěch. Otto Klement (připomínáme, že jako Čech se vydával za Slováka, později za Němce – pozn. O. P.), škpt. pěch. Karel Heidler, škpt. děl. Emil Perko, kpt. pěch. Emil Koléner, kpt. pěch. Eugen Budovány, kpt. pěch. Ernest Spišiak, kpt. pěch. Ján Šmigovský, kpt. jezd. Tibor Juraj Dualský, kpt. jezd. Štefan Bella, npor. pěch. Jozef Fickuliak, npor. pěch. Jozef Dobrotka, npor. pěch. Štefan Magyar, npor. pěch. Pavel Nerer, npor. pěch. Julius Čech, npor. pěch. Michal Kolpák, npor. pěch. Juraj Greguška, npor. pěch. Emil Krokavec, npor. pěch. Anton Ciprich, npor. děl. Miloš Vesel, npor. jezd. Štefan Šimko, por. pěch. Alojz Valent, por. děl. Ján Víg.⁴¹ Přednosta kanceláře slovenského vládního delegáta u ministerstva národní obrany mjr. gšt. Štefan Jurech pak vznesl 1. března 1939 požadavek, aby důstojníci slovenské národnosti, kteří jsou dosud přiděleni jako instruktoři k Hlinkově gardě, ale nebudou určeni jako okrskoví velitelé branné výchovy, byli odvoláni zpět ke svým plukům, přičemž ti z nich, jejichž útvary nejsou umístěny na Slovensku, byli na Slovensko přemístěni. Nastoupit k útvarům tak měly více jak dvě desítky důstojníků, především od pěchoty: mjr. pěch. Ján Imro (k Pěšímu pluku č. 26 Zvolen), mjr. pěch. Pavel Kuna (k Pěšímu pluku č. 37 Levoča), mjr. děl. Jozef Turanec, škpt. pěch. Martin Palkovič (k Cyklistickému praporu č. 3), škpt. pěch. Karol Hrabec (k Hraničářskému praporu č. 9), škpt. pěch. Štefan Schwartz (k Hraničářskému praporu č. 9), škpt. pěch. Rudolf Singhofer (k Pěšímu pluku č. 12 „Generála M. R. Štefánika“), škpt. pěch. Jozef Gembala (k Pěšímu pluku č. 17), škpt. pěch. Jozef Martin Kristin (k velitelství VII. sboru), škpt. pěch. Alojz Králik (k Horskému pěšímu pluku č. 2 Ružomberok), škpt. pěch. Ondrej Zverin (k Pěšímu pluku č. 12), škpt. pěch. Mikuláš Márkuš (k Pěšímu pluku č. 12 „Generála M. R. Štefánika“), škpt. děl. Štefan Majerčík, škpt. jezd. Štefan Hrubiško, kpt. pěch. Ernest Spišiak (k Pěšímu pluku č. 16), por. pěch. Štefan Humay (k Pěšímu pluku č. 16), por. pěch. Viktor Haverlík (k Pěšímu pluku

⁴⁰ Přednosta 1. oddělení hlavního štábu plk. gšt. Josef Kohoutek si poznamenal: „Budou-li takovým způsobem odebíráni důstojníci Slováci od trupy i dále, pak tam za nedlouho nezbyde ani jeden důstojník Slovák.“ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1455, sign. 73 2/2-12. Této zvláštní situace důstojníků Slováků si povšiml i slovenský tisk: „Pri garde, kde sa im prideliuje rôzna civilná správa, zapadajú do zabudnutia, zatiaľ čo pri slovenskom vojsku niet skoro žiadneho slovenského dôstojníka.“ BYSTRICKÝ, Jozef. Československá armáda na Slovensku po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži (október 1938 - marec 1939). In UHRIN, Marian (ed.). Slovensko 1938 : Československo v zovretí mocností. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2019, s. 22. ISBN978-80-89514-71-7.

⁴¹ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 409, inv. č. 1455, sign. 73 2/2-12. Vyřazeni byli kpt. děl. Emil Némethy jako zástupce velitele školy na důstojníky dělostřelectva v záloze v Žilině, kde byla většina aspirantů slovenské národnosti, a npor. pěch. Emil Botka, který měl jít na dovolenou s čekáním.

č. 26), por. pých. Ján Fratrič (k Pešimu pluku č. 25 ve výcvikové táboře Lešť), por. pých. v zál. (v d.d.č.sl.) Ján Heer (k Pešimu pluku č. 41 „*Dr. Edvarda Beneše*“), por. děl. v zál. (v d.d.č.sl.) Boris Horváth, ppor. pých. v zál. (v d.d.č.sl.) Eugen Surovčík (k Pešimu pluku č. 17 Trenčín), ppor. pých. v zál. (v d.d.č.sl.) Ján Juhász (k Cyklistickému praporu č. 3).⁴² Oka-mžitě se Jurechovi 7. března telefonicky do Prahy ozval politický náčelník Hlinkovy gardy Karol Murgaš s požadavkem, aby Králik a Fratrič u hlavního velitelství Hlinkovy gardy zůstali. Jurech nic nechtěl sám rozhodnout, pokud nebyla věc dohodnuta se slovenským vládním delegátem Štefanem Hašíkem.⁴³ Murgaš se proto ve věci obrátil v Bratislavě přímo na ministra Sidora a požádal ho o pomoc.⁴⁴ Došlo také k přerozdělení důstojníků dělostřelctva slovenské národnosti k útvarům na Slovensku.⁴⁵

Zůstala na programu také otázka vojenského výcviku v rámci Hlinkovy gardy. Zemské (krajinské) vojenské velitelství v Bratislavě požadovalo na ministerstvu národní obrany v Praze, aby rozhodlo, že 1) důstojníci u hlavního velitelství Hlinkovy gardy předloží ministerstvu program vojenského výcviku Hlinkovy gardy ke schválení, 2) důstojníci u oblastních velitelství Hlinkovy gardy budou provádět kontrolu výcviku Hlinkovy gardy jako dozorčí (přehlízející) orgány a budou o výsledku a zjištěných věcech podávat zprávu příslušným vojenským sborovým oblastem, 3) důstojníci u oblastních velitelství Hlinkovy gardy budou oznamovat datum přehlídek velitelstvím sborů, aby se tato velitelství svým orgánem (tj. okrskovými důstojníky branné výchovy) mohla o stupni výcviku přesvědčit, 4) dosavadní okrskoví důstojníci branné výchovy, než předají svou agendu důstojníkům u Hlinkovy gardy, budou provádět kontrolu výcviku u Hlinkovy gardy jako dozorčí (přehlízející) orgány v zastoupení velitelství sborů, nikoliv jako hosté. Jakmile však byla branná výchova zastavená, nemohlo se na vojenský výcvik prováděný v Hlinkově gardě dívat jako na brannou výchovu, jinak by výcvik musel být zastavený, ale jako na výcvik v rámci spolku.⁴⁶

Musíme se však také zmínit o úkolech, které pro důstojníky branné výchovy připravila etapní služba, která v zázemí zajišťovala potřeby pro armádu v poli. Okrskoví důstojníci branné výchovy a posádková velitelství byli posledním stupněm řídicích orgánů pro účely

⁴² VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 407, inv. č. 1389, sign. 46 2/7-3; VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 6, č.j. 21.958, šk. 19, č.j. 21.989. Heer, Surovčík a Juhász mohli setrvat v další činné službě až do dalšího rozhodnutí. Juhász byl však dnem 1. března 1939 propuštěn na vlastní žádost z činné služby. VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 19, č.j. 21.734.

⁴³ VÚA – VHA Praha, f. Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy 1938 – 1939, kart. 407, inv. č. 1390, sign. 46 2/8. Murgaš si nakonec z Fratriče udělal při pádu maďarského Honvédu na východní Slovensko v březnu 1939 svého vojenského pobočníka. KÁRPÁTY, Vojtech. Dobrovolníci Hlinkovej gardy v Malej vojne. In LACKO, Martin – MALATINSKÝ, Michal (eds.). Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa : Zborník príspevkov z konferencie organizovanej Ústavom pamäti národa a mestom Spišská Nová Ves v dňoch 19.-20. marca 2015. Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku ; o.z. Múzeum ozbrojených síl SR 1939-1945, 2016, s. 172.

⁴⁴ SIDOR, Karol. Moje poznámky k historickým dňom. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.). Vznik Slovenského štátu : 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí. 2. diel. Bratislava : AEPRESS, 2008, s. 102. Murgaš následně pověřil Fratriče, aby dělal Sidorovi při jeho pobytu v Praze „osobního“ strážce.

⁴⁵ Škpt. děl. Julius Smutný k Dělostřeleckému pluku č. 10 (Zvolen), škpt. děl. Elemír Lendvay k Dělostřeleckému pluku č. 201 (Ružomberok), kpt. děl. Julius Schwartz, npor. děl. Ján Frtús a por. děl. Juraj Hinterbuchner, všichni tři k Dělostřeleckému pluku č. 153 (Piešťany), por. děl. Milan Koyš, por. děl. Juraj Keblovský a por. děl. Imrich Hajdú, všichni tři k Dělostřeleckému pluku č. 11 (Prešov), por. děl. Julius Pleschko k Dělostřeleckému pluku č. 12 (Čemerné), por. děl. Julius Kleskeň a por. děl. Leopold Štefunko, oba k Dělostřeleckému pluku č. 111 (Liptovský Svätý Mikuláš). VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 19, č.j. 21.896.

⁴⁶ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 7028.

etapní služby, takže jich velitelé sborů používali k přípravě v etapní službě, neboť zůstávali za mobilizace na místě. Dosavadní síť okrskových důstojníků branné výchovy však byla řídká a měla být proto na Slovensku zhuštěna důstojníky přidělenými k oblastním velitelstvím Hlinkovy gardy, neboť v budoucnu měli převzít brannou výchovu od nynějších okrskových důstojníků branné výchovy. Tak by ale převzali i plnění povinností ukládaných jim etapní službou. Důstojníci přidělení k oblastním velitelstvím Hlinkovy gardy totiž podléhali příslušným vojenským sborovým oblastem skrze dosavadní okrskové důstojníky branné výchovy a ti by je velmi ochotně využívali pro přípravu etapní služby za války.⁴⁷ Není divu, pokud se podrobně seznámíme s úkoly, jejichž plnění etapní služba po těchto důstojnících vyžadovala. Šlo o takovou plejádu úkolů, že jejich plnění i s pořízováním podrobných evidencí by vyžadovalo početný kolektiv vojenských gážistů. Pro ukázkou uvedme zvláštní přípravy, aby všechny složky etapní služby byly řádně vybaveny, v nařízeném počtu a čase na určeném místě (např. stráže u důležitých objektů), aby závody a podniky důležité pro obranu státu a udržení života civilního obyvatelstva měly zajištěn chod, dále spolupráce s vojenskými orgány armády v poli (podávat informace o zásobách, stavu cest, materiálu, pracovních jednotkách apod.), nebo spolupráce s civilními úřady (zásoby všeho druhu, zajišťování osob, vozidel, organizace CPO, vedení evidencí zdravotnických, veterinárních a dalších zařízení) atd., atd., atd. Rozkazy v míru měli dostávat od příslušného velitelství sboru (oddělení branné výchovy), nebo přiděleného generála u zemského (krajinského) vojenského velitelství, ve válce pak od velitele sborové oblasti, resp. přednosty etapní služby armády.⁴⁸

Po vyhlášení slovenské samostatnosti

Ústřední ministerská rada v Praze bez účasti slovenských ministrů vyhlásila v noci z 9. na 10. března 1939 na území Slovenska výjimečný stav, aby zabránila rozbití společného státu a následně německé okupaci.⁴⁹ Výjimečný stav realizovali svými vyhláškami velitelé sborů, zejména div. gen. Bedřich Homola, velitel VII. sboru v Banské Bystrici, a div. gen. Ondřej Mězl, velitel VI. sboru v Spišské Nové Vsi.⁵⁰ Došlo k zatýkání slovenských politických exponentů a představitelů Hlinkovy gardy. Důstojníci přidělení u hlavního velitelství Hlinkovy gardy v Bratislavě byli zasahujícími vojáky na zdejšími velitelství zablokováni, neboť byli bráni jako součást Hlinkovy gardy a nemohli tak působit jako zprostředkovatelé mezi vojskem a bezpečnostními složkami na straně jedné a Hlinkovou gardou a civilním obyvatelstvem na straně druhé.⁵¹ Výjimečný stav byl postupně pod tlakem okolností odvolán. Situace se radikálně změnila 14. března 1939. Slovenský sněm prohlásil samostatnost Slovenska. Do čela slovenského ministerstva národní obrany byl postaven jako ministr právě pplk. gšt. Ferdinand Čatloš. Ještě před vyhlášením samostatného *Slovenského státu* se

⁴⁷ VHA Bratislava, f. Krajinské vojenské veliteľstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 1, č.j. 2020.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ ČAPLOVIČ, Miloslav. Československá armáda a Slovensko v rokoch 1918 – 1939. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). Slovensko v Československu (1918 – 1939). Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004, s. 276.

⁵⁰ ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal a kol. Rozbitie alebo rozpad? : Historické reflexie zániku Česko-Slovenska. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 385.

⁵¹ ČATLOŠ, Ferdinand. Marec 1939. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.). Vznik Slovenského štátu : 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí, 1. diel. Bratislava : AEPRESS s.r.o., 2007, s. 46.

dali do pohybu dôstojníci československé armády slovenské národnosti, neboť byli vysláni k vyšším velitelstvím, tj. k velitelstvím sborů a divízi československé armády na Slovensku, s vědomím slovenské autonomní vlády. Po vyhlášení samostatnosti Slovenska pak měli nahradit dosavadní velitele jejich nástupci z řad důstojníků slovenské národnosti již na všech velitelských místech až do setnin, což pro katastrofální nedostatek vojenských osob slovenské národnosti nešlo realizovat. Hlinkova garda se základem rodící se slovenské armády nestala a přidělení důstojníci ji opustili. Ne však všichni. Slovenské ministerstvo národní obrany vyzvalo 18. dubna 1939 hlavní velitelství Hlinkovy gardy, aby „*boli uvolnení všetci dôstojníci, ktorí boli určení za cvičiteľov HG [...] Týto dôstojníci nastúpia hneď službu u svojich kmenových telies pokiaľ sa nachádzajú na Slovensku; príslušníci kmenových telies v Čechách a na Morave hlásia sa u najbližších pos.[ádkových] veliteľstiev*“ (myšleno posádkových velitelství na Slovensku – pozn. O. P.). Na velitelství sborů pak 25. dubna 1939 směřovala důrazná výzva, aby okamžitě nařídila „*všetkým dôstojníkom, ktorí boli určení za cvičiteľov Hlinkovej gardy [...] a ktorí ešte nenastúpili službu u útvarov, aby sa hneď vrátili ku svojim útvarom. Tí dôstojníci, ktorí mali svoje kmenové telesá, mimo územie slovenského štátu, hlásia sa u najbližšieho pos.[ádkového] veliteľstva, ktoré týchto dôstojníkov odošle k najbližšiemu útvaru ich zbrane.*“⁵² K Hlinkově gardě se však někteří posléze již v květnu 1939 vrátili. Na její další činnosti se např. podíleli Alojz Králik (velitel *Horského pešieho pluku 2* Ružomberok), nebo Ján Šmigovský (velitel II. praporu *Pešieho pluku 4* Bratislava), u Hlinkovy mládeže se objevil Rudolf Noskovič (zařazený u MNO, etapní služba a branná výchova),⁵³ kterého v červnu nahradil Rudolf Tesárek (posádkový důstojník v Bratislavě).⁵⁴ K přípravě organizačního řádu Hlinkovy gardy byl k jejímu hlavnímu velitelství 31. srpna 1939 přidělen npor. pech. Štefan Humay od *Pešieho pluku 1*.⁵⁵

Vztahy slovenské armády a Hlinkovy gardy však měly daleko do idylčnosti.⁵⁶ U vojáků vládla vůči sebevědomé gardě averze s projevy nesnášenlivosti, zejména vůči vyzdvihování jejich kvalit při obraně slovenského státu a národa. Čatloš si gardu představoval jako jakousi zálohu slovenské armády.⁵⁷ Hlinkova garda měla projít reorganizací. Na základě společné porady konané 15. června 1939 vydal Čatloš o dva dny později nařízení, aby vyšší velitelství, jím určené posádkoví velitelé a důstojníci, kteří mají zvláštní porozumění pro Hlinkovu gardu, „*ochotne spolupracovali a boli nápomocni funkcionárom HG pri organizácii župných veliteľstiev HG. Veci týkajúce sa dôležitejších vojenských záležitostí predkladajte k schváleniu MNO. Pre výcvik HG v rámci vojenskom vyjdú zvláštne nariadenia.*“ Králik také jménem hlavního štábu Hlinkovy gardy předložil obsáhlý seznam gardistických funkcionářů a armádních důstojníků (37 jmen) pro organizaci 12 župních velitelství, v němž se objevuje řada jmen důstojníků, kteří u Hlinkovy gardy působili již za časů slovenské autonomie, nechybějí ani jména všech tří vyšších velitelů (na úrovni velitelů divízi) slovenské armády, Čunderlíka, Pulanicha a Malára.⁵⁸

⁵² VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 6, č.j. 201.293.

⁵³ BAKA, Igor. Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 - 1941). In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 115.

⁵⁴ MILLA, Michal. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 39.

⁵⁵ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 31, č.j. 204.929.

⁵⁶ SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 155-163.

⁵⁷ Slovák, 9.5.1939, č. 107, s. 2. Minister Čatloš o Hlinkovej garde; Gardista, 13.5.1939, č. 15, s. 8, HG bude doplnkom vojska.

⁵⁸ VHA Bratislava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo 1939 – 1940, šk. 13, č.j. 202.144.

Závěr

Československá armáda hledala v podmínkách slovenské autonomie adekvátní vztah k dosud neozbrojené polovojskové organizaci Hlinkova garda, která se netajila tím, že bude chtít tvořit do budoucna kostru branného systému na Slovensku, neřku-li, neskrývala ambici stát se základem vlastní slovenské armády, stát se slovenským vojskem.⁵⁹ Hlinkova garda představovala svého druhu ochrannou organizaci Hlinkovy slovenské ľudové strany. Zpočátku se jí podařilo eliminovat všechny československé branné organizace na Slovensku, ale chyběl jí elementární vojenský výcvik, vybavení a zbraně. Hlinkova garda, která sice vznikala živelně a teprve v prosinci 1938 získala organizovanou podobu, začala silně ovlivňovat veřejný život na Slovensku, který pod vlivem emisarů nacionálně-socialistického Německa a pod jejich nátlakem měl vyústit ve vyhlášení slovenské samostatnosti. Hlinkovu gardu proto nešlo již rozpustit. Z tohoto důvodu ústřední vojenské orgány v Praze zamýšlely zařadit Hlinkovu gardu do celostátního československého branného systému, především do branné výchovy. Chtěly ji jednak podchytit předpisy a výcvikovým programem, jednak činností důstojníků československé armády přidělených do jednotlivých oblastí jejího působení. Slovenská autonomní vláda si vynutila, aby k Hlinkově gardě byli vysláni určení důstojníci, ale výhradně slovenské národnosti. Na jejich výběru se podílel pplk. gšt. Ferdinand Čatloš, který u slovenské autonomní vlády působil jako styčný důstojník ústředních vojenských orgánů v Praze. Čatloš počítal se 40 důstojníky. Jejich výběr provázela řada těžkostí, pod tlak se především dostali důstojníci slovenské národnosti přicházející od útvarů v českých zemích. Někteří důstojníci neprojevili zájem a nechali se přeradit k vojenským útvarům na Slovensku, někteří se snažili tomuto přidělení vyhnout, někteří nevyhovovali funkcionářům Hlinkovy slovenské ľudové strany a Hlinkovy gardy. Nezapomínejme ani na zákaz, aby aktivní důstojníci byli členy Hlinkovy gardy nebo nosili její insignie. Důstojníci měli fungovat jako zástupci ústřední vojenské správy u Hlinkovy gardy,⁶⁰ aniž by do ní byli organicky zařazení, zůstali proto v zařazení u okrskových velitelství branné výchovy a tam, kde okrsková velitelství nefungovala, se zařazovali k nejbližšímu posádkovému velitelství. Zásahy, především funkcionářů Hlinkovy gardy, do výběru důstojníků způsobily, že existovaly jak armádní seznamy vybraných důstojníků, tak vlastní seznamy Hlinkovy gardy. Rozhodující slovo při jejich konečném výběru měla nakonec sama Hlinkova garda. Nepřekvapí, že převažovali důstojníci římskokatolického vyznání. Nemohlo jít v žádném případě o důstojníky „československého“ smýšlení.

Vojenskými poradci a důstojníky branné výchovy u hlavního velitelství Hlinkovy gardy se stalo 17 aktivních důstojníků (dva z nich však odešli do zálohy) a u oblastních velitelství Hlinkovy gardy dalších 24 důstojníků. Původním záměrem branné výchovy bylo pokrýt zájmy obrany československého státu, hrozil ovšem konflikt s Hlinkovou gardou, která zohledňovala pouze úzké slovenské zájmy, převedeno do srozumitelné řeči to znamená svoje vlastní zájmy. Branná výchova se měla přizpůsobit novým poměrům, což na Slovensku znamenalo její ovládnutí Hlinkovou gardou a nevyhnula by se ani slovenské organizaci Hlinkova mládež. S důstojníky slovenské národnosti, kteří byli přiděleni k Hlinkově gardě jako instruktory, se proto počítalo, že budou později určeni za důstojníky branné výchovy na okrscích na Slovensku po absolvování příslušného kursu. Slovenská autonomní vláda zásadně požadovala, aby pro brannou výchovu na Slovensku byli určeni výhradně Slováci. Jejich výběr už prováděl přednosta kanceláře slovenského vládního delegáta Štefana Haš-

⁵⁹ CHYTKA, Stanislav V. Niektoré snahy o budovanie národnej armády Slovenska v rokoch 1938-1939. In Historický časopis, 1994, roč. 42, č. 2, s. 335.

⁶⁰ Velitelství V. sboru v Trenčíně navrhlo jako jejich označení „Důstojník evičitel HG“, ve zkratce DCHG. VHA Bratislava, f. Krajské vojenské velitelstvo Bratislava január – jún 1939, šk. 3, č.j. 4056.

šika u ministerstva národní obrany v Praze mjr. gšt. Štefan Jurech. Všechno se změnilo po vyhlášení slovenské samostatnosti v březnu 1939. Hlinkova garda se základem rodící se slovenské armády nestala a přidělení důstojníci ji opustili. Závěrem dodejme, že důstojníci slovenské národnosti u Hlinkovy gardy nenaplnili jak předpoklady československých ústředních vojenských orgánů, tak ani představy radikálů v řadách Hlinkovy gardy. Mnozí si však mohli udělat představu, kdo je kdo ve slovenském důstojnickém sboru.

O. PEJS: OFFIZIERE FÜR DIE HLINKA-GARDE

Unter den Bedingungen der slowakischen Autonomie um die Jahreswende 1938/39 suchte die tschechoslowakische Armee nach einem angemessenen Verhältnis zu der noch unbewaffneten paramilitärischen Organisation Hlinka-Garde, die keinen Hehl daraus machte, dass sie das Rückgrat des künftigen Verteidigungssystems in der Slowakei bilden wollte und kein Geheimnis aus ihren Ambitionen machte, die Basis einer eigenen slowakischen Armee zu werden. Die Hlinka-Garde war eine Art Schutzorganisation von Hlinkas Slowakischer Volkspartei. Zunächst gelang es ihr, alle tschechoslowakischen Wehrverbände in der Slowakei zu beseitigen, aber es fehlte ihr an elementarer militärischer Ausbildung, Ausstattung und Waffen. Die Hlinka-Garde, die sich spontan bildete und erst im Dezember 1938 eine organisierte Form annahm, begann das öffentliche Leben in der Slowakei stark zu beeinflussen, was unter dem Einfluss der Emissäre des nationalsozialistischen Deutschlands und unter deren Druck zur Erklärung der slowakischen Unabhängigkeit führen sollte. Eine Auflösung der Hlinka-Garde war daher nicht mehr möglich. Aus diesem Grund beabsichtigten die zentralen Militärbehörden in Prag, die Hlinka-Garde in das tschechoslowakische gesamtstaatliche Wehrsystem einzubinden, insbesondere in die Wehrausbildung. Einerseits wollte man sie mit Vorschriften und einem Ausbildungsprogramm und andererseits mit der Tätigkeit der Offiziere der tschechoslowakischen Armee, die den einzelnen Tätigkeitsbereichen zugeteilt waren, anleiten. Die slowakische Autonomieregierung setzte durch, dass nur Offiziere slowakischer Nationalität der Hlinka-Garde zugeteilt wurden. An ihrer Auswahl war Oberstlt i Gst Ferdinand Čatloš beteiligt, der als Verbindungsoffizier der slowakischen Autonomieregierung zu den zentralen Militärbehörden in Prag fungierte. Čatloš rechnete mit mindestens 40 Offizieren. Ihre Auswahl war mit einer Reihe von Schwierigkeiten verbunden, vor allem Offiziere slowakischer Nationalität, die aus Verbänden in den tschechischen Ländern kamen, gerieten unter Druck, Offiziere „tschechoslowakischer“ Gesinnung waren unerwünscht.

Einige Offiziere zeigten kein Interesse und wurden zu den militärischen Verbänden in der Slowakei versetzt, andere versuchten, sich dieser Aufgabe zu entziehen, und einige passten den Funktionären von Hlinkas Slowakischer Volkspartei und der Hlinka-Garde nicht. Nicht zu vergessen ist das Verbot für aktive Offiziere, Mitglieder der Hlinka-Garde zu sein oder deren Abzeichen zu tragen. Die Offiziere sollten als Vertreter der Militärverwaltung bei der Hlinka-Garde fungieren, ohne ihr organisch zugeordnet zu sein, daher blieben sie in ihrer Funktion bei den Bezirkskommandos der Wehrerziehung, und wo die Bezirkskommandos nicht bestanden, wurden sie dem nächstgelegenen Garnisonskommando zugeteilt. Die Eingriffe, insbesondere durch Funktionäre der Hlinka-Garde, in die Auswahl der Offiziere führten dazu, dass es sowohl militärische Listen mit ausgewählten Offizieren als auch eigene Listen der Hlinka-Garde gab. Es ist nicht verwunderlich, dass die Offiziere des römisch-katholischen Glaubens überwogen.

Zu Militärberatern und Offizieren der Wehrerziehung beim Hauptkommando der Hlinka-Garde wurden 17 aktive Offiziere (zwei von ihnen wechselten jedoch in die Reserve) und beim Kreiskommando der Hlinka-Garde 24 weitere Offiziere. Ursprünglich sollte die

Wehrerziehung die Interessen der Verteidigung des tschechoslowakischen Staates abdecken, aber es drohte ein Konflikt mit der Hlinka-Garde, die nur die engen slowakischen Interessen berücksichtigte, was – in verständliche Sprache übersetzt – ihre eigenen Interessen bedeutet. Die Wehrerziehung sollte sich an die neuen Bedingungen anpassen, was in der Slowakei ihre Beherrschung durch die Hlinka-Garde bedeutete, und die slowakische Organisation die Hlinka-Jugend würde davon nicht verschont bleiben. Daher wurde erwartet, dass Offiziere slowakischer Nationalität, die der Hlinka-Garde als Ausbilder zugewiesen wurden, nach Abschluss des entsprechenden Lehrgangs später als Offiziere der Wehrerziehung in den Bezirken in der Slowakei eingesetzt werden. Die slowakische Autonomieregierung forderte, dass nur Slowaken für die Wehrerziehung in der Slowakei vorgesehen werden sollten. Ihre Auswahl wurde bereits vom Leiter des Amtes des slowakischen Regierungsdelegierten Štefan Haššik beim Ministerium für nationale Verteidigung in Prag, Major d. Generalstabs Štefan Jurech, durchgeführt. Nach der Erklärung der slowakischen Unabhängigkeit im März 1939 änderte sich alles. Die Hlinka-Garde wurde nicht zur Basis der entstehenden slowakischen Armee und die ihr zugeteilten Offiziere verließen sie. Die slowakischen Offiziere bei der Hlinka-Garde erfüllten weder die Vorstellungen der tschechoslowakischen zentralen Militärbehörden noch die Vorstellungen der Radikalen in den Reihen der Hlinka-Garde. Die Radikalen konnten sich jedoch ein Bild machen, wer im slowakischen Offizierskorps wer war.

Seznam použitých pramenů a literatury/List of reference and Literature

Primární zdroje/Primary sources

Archivy a archivní prameny/Archives and Archives sources

Slovenský národný archív Bratislava (SNA Bratislava), fondy: Úrad predsedníctva vlády (1938 – 1945).

Vojenský historický archív Bratislava (VHA Bratislava), fondy: Krajské vojenské veliteľstvo Bratislava (január – jún 1939); Hlavné vojenské veliteľstvo (1939 – 1940); Zbierka „53“.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (VÚA – VHA Praha), fondy: Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, oddělení branné výchovy (1938–1939), Ministerstvo národní obrany – Hlavní štáb, organizační oddělení (1919 – 1939).

Dobový tisk/Period print

Gardista (1939).

Naše vojsko (1929).

Slovák (1938, 1939).

Úradné noviny, časť I (1938).

Věcní věstník ministerstva národní obrany (1938).

Sekundárni zdroje/Secondary sources**Monografie a sborníky jako celek/Monographs**

BYSTRICKÝ, Jozef (ed.). *Pamäti generála Jozefa Turanca : pramene obrany*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2012. ISBN 978-80-89514-19-9.

ČAPLOVIČ, Miloslav. *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava : Ministerstvo národnej obrany Slovenskej republiky, 2001. ISBN 80-88842-51-4.

MILLA, Michal. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, ISBN 978-80-89335-04-6.

SOKOLOVIČ, Peter. *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009. ISBN 978-80-89335-10-7.

Studie a články v časopisech a sborníkch, kapitoly v kolektívnych monografiách/Articles in Journals, chapters in Monographs:

ANGER, Jan. *Vznik Slovenskej armády v roku 1939*. In KORČEK, Ján (ed.). *Z vojenskej histórie Slovenska 1918-1948 : Zborník vedeckých štúdií*. Trenčín : Redakcia účelovej tlače Správy sociálneho riadenia a vzdelávania Hlavnej správy vzdelávania, sociálnych a personálnych vecí Veliteľstva Armády SR v Trenčíne ; Redakcia účelovej produkcie VITA Ministerstva obrany SR v Bratislave, 1994.

BAKA, Igor. *Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 - 1941)*. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1. ISSN 1335-3314.

BYSTRICKÝ, Jozef. *Československá armáda na Slovensku po Mníchovskej dohode a Viedenskej arbitráži (október 1938 - marec 1939)*. In UHRIN, Marian (ed.). *Slovensko 1938 : Československo v zovretí mocností*. Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 2019. ISBN 978-80-89514-71-7.

ČAPLOVIČ, Miloslav. *Čs. dôstojníci – Slováci v službách Hlinkovej gardy (november 1938 – marec 1939)*. In CSÉFALVAY, František – PŮČIK, Miloslav (eds.). *Slovensko a druhá svetová vojna : Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Bratislave 29. – 31. mája 2000 organizovanej Vojenským historickým ústavom a Historickým ústavom SAV*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000.

ČAPLOVIČ, Miloslav. *Československá armáda a Slovensko v rokoch 1918 – 1939*. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2004. ISBN 80-224-0795-X.

ČAPLOVIČ, Miloslav. *Československá armáda medzi Mníchovom a marcom 1939 s dôrazom na Slovensko*. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav - SCHVARC, Michal a kol. *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010. ISBN 978-80-224-1150-9.

ČATLOŠ, Ferdinand. *Marec 1939*. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.). *Vznik Slovenského štátu : 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí, 1. diel*. Bratislava : AEPRESS s.r.o., 2007. ISBN 978-80-88880-79-0.

CHYTKA, Stanislav V. *Niektoré snahy o budovanie národnej armády Slovenska v rokoch 1938-1939*. In *Historický časopis*, 1994, roč. 42, č. 2. ISSN 0018-2575.

KÁRPÁTY, Vojtech. *Dobrovoľníci Hlinkovej gardy v Malej vojne*. In LACKO, Martin – MALATINSKÝ, Michal (eds.). *Malá vojna v marci 1939 a jej miesto v pamäti národa* : Zborník príspevkov z konferencie organizovanej Ústavom pamäti národa a mestom Spišská Nová Ves v dňoch 19.-20. marca 2015. Bratislava : Spolok Slovákov v Poľsku ; o.z. Múzeum ozbrojených síl SR 1939-1945, 2016. ISBN 978-83-7490-867-2.

PEJS, Oldřich. *Organizace vojenské propagandy před Mnichovem a po něm*. In KOS, Petr (ed.). *Zapomenuté střípky z historie československé armády 1918 – 1939 /1./*. Praha : Nakladatelství Brigádyr, 2018. ISBN 978-80-270-5325-4.

SIDOR, Karol. *Moje poznámky k historickým dňom*. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, Ondrej (eds.). *Vznik Slovenského štátu : 14. marec 1939 : Spomienky aktérov historických udalostí*. 2. diel. Bratislava : AEPress, 2008. ISBN 978-80-88880-82-0.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Výnimočný stav na Slovensku v marci 1939 a „Homolov puč“*. In BYSTRICKÝ, Valerián – MICHELA, Miroslav – SCHVARC, Michal a kol. *Rozbitie alebo rozpad? : Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010. ISBN -978-80224-1150-9.

O autorovi/ About the Author

JUDr. Oldřich PEJS

penzionovaný

e-mail: pejso@post.cz

<https://orcid.org/0000-0002-0567-2311>

VÁLEČNÉ OSUDY FRANTIŠKA TUNÁKA (1919 – 1973).

PŘÍSPĚVEK K NASAZENÍ ČECHOSLOVÁKŮ V ŘADÁCH FRANCOUZSKÝCH A POLSKÝCH EXPEDIČNÍCH SIL U NORSKÉHO NARVIKU V ROCE 1940¹

KREISINGER Pavel

KREISINGER, P.: The Wartime Fate of František Tunák (1919–1973): Contribution to the deployment of Czechoslovaks in the ranks of the French and Polish expeditionary forces at Narvik, Norway, in 1940. *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 49–80, Bratislava.

This study focuses on the wartime fate of the Slovak František Tunák (1919–1973), who spent his spare time in Great Britain, as a member of the Czechoslovak Army, writing down his war experiences from Narvik, where he fought in the ranks of the French Foreign Legion. He wrote his 24-page memoirs with a minimum delay in 1941, on the occasion of the first anniversary of the battles. The aim of the material presented here is not only to describe Tunák's wartime fate in the ranks of the French Foreign Legion (Narvik) and the Czechoslovak Independent Armoured Brigade (Dunkirk), but especially to make available, in the form of a critical edition, a unique source of his Narvik memoirs, describing even some taboo topics and at the same time have remarkable literary qualities.

Key words: Norway, Narvik (1940), French Foreign Legion, 13th Half-Brigade of the Foreign Legion, Polish Independent Highland Brigade, 1st Czechoslovak Independent Armoured Brigade, Siege of Dunkirk (1944–1945), František Tunák (1919–1973).

Úvodem

Problematika československo-norských vztahů v letech druhé světové války se v posledních letech těší zvýšenému badatelskému zájmu. Přes značnou geografickou vzdálenost totiž sdílely obě tyto nacisty okupované země podobné válečné zkušenosti a stejně jako republikánské Československo disponovalo i královské Norsko v letech 1940 – 1945 ve Velké Británii vlastní exilovou vládou.² Obě vlády byly navíc ve vzájemném kontaktu³ a prostřednictvím vojenských atašé si předávaly důležité zpravodajské informace.⁴ Do okupovaného Norska se pak v rámci nuceného nasazení dostalo přes 2000 Čechů.⁵ Tito tzv. „Noráci“

¹ Studie je dílčím výstupem projektu „ZDROVOJ“ (Zdroje vojenských tradic AČR), jehož nositelem je v letech 2022 – 2026 Univerzita Obrany v Brně, respektive Katedra teorie vojenství Fakulty vojenského leadershipu. Poskytovatelem je Ministerstvo obrany ČR.

² JAKUBEC, Pavol. Privilegovaný malý spojenec. Královská norská vláda v spojeneckom Londýne. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2020, roč. 12, č. 1, s. 21 – 32.

³ JAKUBEC, Pavol. Together and Alone in Allied London: Czechoslovak, Norwegian and Polish Government s-in-Exile, 1940 – 1945. In *The International History Review* 2020, roč. 42, č. 3, s. 465 – 484.

⁴ Čs. vojenskými diplomaty akreditovanými u norské exilové vlády byli ve válečných letech: plk. gšt. Jaroslav Vedral „Sázavský“, plk. gšt. Václav Havelský a mjr. gšt. František Bauer. Podrobněji viz ZUDOVA-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938 – 1945*. Praha : Mladá fronta, 2011, s. 125 – 128.

⁵ HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko. Kartotéka totálně nasazených v Norsku. Dokumenty Organizace Todt a evidence zahraničních dělníků v Norsku z let 1940 – 1945. In *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 106 – 109; HINGAROVÁ, Vendula. Na staveništi za polárním kruhem: v Norsku během druhé světové války nuceně pracovaly dva tisíce Čechů. In *Paměť a dějiny*, 2022, roč. 16, č. 1, s. 38 – 49. Souhrnně viz HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko. *Posláni na sever: Češi na nucené práci v Norsku*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2022.

jak si sami říkali,⁶ pracovali zejména za polárním kruhem v oblasti Narviku, kde stavěli opevnění, silnice a železnice. Některým jednotlivcům se podařilo z pracovního nasazení uprchnout a přes neutrální Švédsko se pak dostali až do Velké Británie, kde vstoupili do řad čs. zahraniční armády.⁷

Podobnou norskobritskou válečnou anabází absolvovalo i několik Čechoslováci, kteří v řadách francouzských a polských expedičních sil bojovali za polárním kruhem u Narviku na jaře 1940. Zatímco část z nich se dostala do německého zajetí, většina mužů byla stažena do Francie a následně evakuována do Velké Británie. Přestože se jednalo o jednotlivce, pro čs. zahraniční armádu se jednalo o vítanou, a navíc zkušenou posilu vznikající smíšené brigády. Následující studie se primárně soustředí na válečné osudy rodáka z kysucké Turzovky Františka Tunáka (1919 – 1973), který si jako svobodník čs. armády ve Velké Británii krátil čas sepisováním svých válečných zážitků od Narviku. Své vzpomínky publikoval s minimálním časovým odstupem již v roce 1941, při příležitosti prvního výročí bojů. Nejprve vyšly ve slovenštině na stranách osvětových novin *I. praporu*, k němuž byl Tunák zařazen,⁸ a následně se obsáhlá reportáž dostala i na stránky hlavního exilového týdeníku *Čechoslovák*.⁹ Svobodník Tunák měl v té době podle všeho již sepsanou celou vzpomínkovou knížku. Reakce na jeho literární pokusy byly pravděpodobně kladné, a proto se rozhodl své severské vzpomínky vydat ještě v roce 1941 vlastním nákladem a v květnu tak spatřila světlo světa na stroji psaná, čtyřiadvacetistránková knížka. Tato útlá brožurka byla dokonce ilustrovaná, kromě obálky obsahovala šest kreseb. Knihu upravil pro tisk, navrhl obálku a ilustroval poručík B. B., který si přál – patrně ze skromnosti – zůstat v anonymitě.¹⁰ S největší pravděpodobností se jednalo o por. PhDr. Bohumila Bočka (1904–1969), jenž byl „*duší časopisu I. prapor, který vycházel denně až do jara 1941*“.¹¹ Z tiráže bohužel není zřejmé, v jakém nákladu byla kniha vytištěna. Můžeme pouze konstatovat, že cena výtisku činila jeden šilink¹² a publikace byla pravděpodobně určena především Tunákovým kamarádům a spolubojovníkům z řad *I. praporu* čs. brigády. O jejím vydání informovaly v červnu 1941 osvětové noviny *praporu*.¹³ Přestože na existenci této mimořádně zajímavé vzpomínkové knížky bylo poprvé upozorněno již na konci 60. let,¹⁴ badatelské pozornosti českých a slovenských historiků druhého za-

⁶ Databáze osob nasazených z protektorátu na nucené práce do Norska obsahuje 1366 jmen. Viz: <<https://noraci.cz/>> [cit. 30. 5. 2022].

⁷ Například Jan Jansa (nar. 1923), který byl do čs. armády ve Velké Británii ze Švédska dopraven letecky, odveden 8. 11. 1944. Poté sloužil u čs. 311 perutě RAF. Podrobněji viz MARŠÁLEK, Zdenko: Jan Jansa z nasazení v Norsku do čs. armády v Británii. Dostupné online na: <<https://noraci.cz/pribeh/jan-jansa-z-nasazeni-v-norsku-do-cs-armady-v-britanii/>> [cit. 30. 5. 2022].

⁸ T[un]ák, [František]. Vzpomienky na Narvik. In: *I. prapor. informace – tisk – osvětová a duchovní služba: denní časopis I. pěšího praporu v Anglii v táboře Moreton Paddox, 1940 – 1941*, 5. 2. 1941, č. 114, s. 456.

⁹ TUNÁK, František. Jak jsme bojovali o Narvik. In: *Čechoslovák. Nezávislý týdeník*. 1941, 18. 4., s. 1 – 2.

¹⁰ TUNÁK, František. *S cudzineckou legiou na Narvik*. K tisku upravil, ilustroval a obálku nakreslil por. B. B. Vydáno a vytištěno u *I. praporu* nákladem autorovým [Moreton Paddox], 1941.

¹¹ Podrobněji k Bočkovi srov. PLACHÝ, Jiří. *Filozofové v battledressech*. Praha : FF UK, 2010, s. 80 – 83; FLOSSMAN, Martin. Jezuité v uniformách. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. 9. Ústí nad Orlicí : Ořis, 2014, s. 43 – 58.

¹² Šilink odpovídal dvacetině britské libry a dělil se dále na 12 pencí.

¹³ *S cudzineckou legiou na Narvik* (anotace na knihu). In: *I. prapor. informace – tisk – osvětová a duchovní služba: denní časopis I. pěšího praporu v Anglii v táboře Moreton Paddox, 1940 – 1941*, 4. 6. 1941, č. 234, s. 940.

¹⁴ NIGRÍN, Karel. Soupis publikací vydaných pěčí čs. odboje na západě za druhé světové války. In *Historie a vojenství*, 1968, roč. 17, č. 2, s. 298.

hraničného odboje doposud unikala.¹⁵ Patrňe za to môže i fakt, že do dnešních dnů se v našich specializovaných knihovnách dochovaly pouhé čtyři výtisky. Cílem předloženého materiálu je nejenom představit Tunákovy válečné a poválečné osudy,¹⁶ ale zejména ve formě kritické edice zpřístupnit unikátní pramen, který byl sepsán s minimálním časovým odstupem od prožitých událostí a zároveň má i pozoruhodné literární kvality. Čtení Tunákových vzpomínek může díky absurdnímu humoru a volnému vyprávěcímu stylu evokovat některé slavné válečné romány, jako byla například *Hlava XXII* Josepha Hellera.

Ze slovenské Turzovky do Francie (1919 – 1938)

František Tunák se narodil 29. srpna 1919 v katolické rodině Františka a Anny (roz. Císárikové) Tunákových v Turzovce¹⁷ (dnes okres Čadca) v horní Kysuci. Rodina bydlela v domě na adrese Za Vodou 235.¹⁸ Po obecné škole¹⁹ přešel na reálné gymnázium – studoval na legendárním slovenském gymnáziu v Kláštore pod Znievom, založeném Martinem Čulenem (1823 – 1894), a později přešel na reálné gymnázium do Kežmaroku.²⁰ Maturitní zkoušku však složil až později za války ve Velké Británii (5. dubna 1941). Do Tunákova života výrazně zasáhly zářijové události roku 1938. Přestože se ho zářijová mobilizace coby studenta, který ještě neměl za sebou povinnou vojenskou službu, netýkala, přihlásil se jako dobrovolník. Jeho přání sloužit v čs. armádě v čase ohrožení republiky bylo vyhověno, a tak byl zařazen k 19. náhradní rotě v Josefově ve východních Čechách. Po demobilizaci se rozhodl odejít do Francie, kde se jako dobrovolník přihlásil do mýty opředené cizinecké legie.²¹

¹⁵ Výjimku tvoří drobná zmínka v práci Jindřicha Marka a kratší studie Jiřího Plachého. Srov. MAREK, Jindřich. *Válka v Arktidě: zapomenuté bojiště tajné meteorologické války v letech 1940 – 1945*. Praha: Epocha, 2006, s. 36; PLACHÝ Jiří. Čechoslovák u Narviku. In: TOMEK, Prokop (ed.). *S přáteli v archivech. Sborník k sedmdesátinám historika Jindřicha Marka*. Svět křídel: Cheb, 2023, s. 86 – 106. Součástí Plachého studie je i překlad Tunákových vzpomínek do češtiny, který editor stylisticky upravil, nejedná se však o kritickou pramenovou edici.

¹⁶ Úvodní studie vznikla na základě archivního výzkumu v těchto archivech: ABS Praha, NA Praha, SNA Bratislava, VHA Bratislava, VÚA-VHA Praha a za pomoci soukromé dokumentace, která je v držení rodiny Franka Tunáka. Bylo autorovou snahou opatřit si kopie kariérních dokumentů z Centre de documentation historique de la Légion étrangère ve francouzském Aubagne, bohužel zde však nebyly nalezeny. E-mailová odpověď kapitána Saïd Ghrisse autorovi, 17. 4. 2023. Ve francouzské vojenském archivu v Caen byl tamějšími pracovníky dohledán úmrtní spis (dossier de décès) Tunákova spolubojovníka Ludvíka Severy (podrobněji viz Tabulka 1).

¹⁷ Obec Turzovka získala název podle svého zakladatele Juraje (VII.) Turza z Betlanovic (1567 – 1616). O pojmenování obce se vedly v minulosti slovenské historiografii spory, nicméně podle nejnovějších výzkumů můžeme konstatovat, že „Turzovci založili mnoho obcí na Orave i Kysuciach, ale len názov Turzovky bol odvodený z ich mena. [...] Turzove majetky na hornej Kysuci v oblasti Predmiera boli ohrozované budatínskymi valachmi. Poistil si ich založením novej obce a aby bolo zvýraznené, že ide o Turzovo územie, bol pôvodný Predmier nazvaný Turzovou obcou, skrátene Turzova, postupne Turzovka...“ Viz VELIČKA, Drahomír. *História – mesto Turzovka*. Dostupné online na: <<https://www.turzovka.sk/mesto/o-meste/historia/>>, staženo 27. 7. 2023.

¹⁸ Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Čadca, fond Notársky úrad v Turzovke, Rodná matrika Turzovky 1915 – 1921, zv. XII, č. 221, s. 174, Tunák František. S největší pravděpodobností se jedná o dnešní městskou část Závodie. Autor tímto děkuje Dr. Drahomíru Veličkovi za ověření údajů v příslušné matrice.

¹⁹ V rodinném archivu Tunákových se dochovalo jeho vysvědčení ze III. třídy obecné školy v Turzovce, kterou absolvoval ve školním roce 1927/28 s téměř samými jedničkami. Jedinou chvalitebnou obdržel na konci školního roku ze zpěvu. Soukromá dokumentace Franka Tunaka mladšího, Velká Británie (dále jen SDFT), Vysvedčenie, Tunák František, 28. 6. 1928.

²⁰ ABS Praha, vyšetřovací spis, arch. č. V-2498 UL, Protokol sepsaný KS MV v Banské Bystrici s Fr. Tunákem starším, 12. 4. 1966, s. 1.

²¹ NA Praha, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (MV-L), sign. 2-90-123/12716, záznam Tunák František; NA Praha, f. Václav Patzak, sign. 5-1-215, Žiadost' o povolenie štúdia, 2. 7. 1941.

S cizineckou legií do norského Narviku (1939 – 1940)

Z dochovaných pramenů není zřejmé, kdy přesně se Tunák rozhodl rodné Československo opustit. S největší pravděpodobností to bylo ještě na podzim roku 1938. Těžko také říci, proč zvolil právě dobrovolný vstup do francouzské cizinecké legie. Ve válečném záznamu vedeném čs. exilovým ministerstvem vnitra je uvedeno, že se přihlásil „z touhy po dobrodružství“,²² a navíc bez vědomí svého otce Františka Tunáka staršího.²³ Zde je třeba konstatovat, že zmíněný elitní útvar francouzské armády, jehož historie sahá až do roku 1831,²⁴ se těšil (a dodnes těší) u mladých mužů značné popularitě. Svou roli mohla sehrát i Tunákova znalost dějin čs. prvního zahraničního odboje, neboť Češi a Slováci bojovali v řadách cizinecké legie v rámci roty „Nazdar“. Osudy cizineckých legionářů pak připomínala nejrůznější vzpomínková²⁵ nebo dokonce braková literatura,²⁶ která v meziválečné ČSR hojně vycházela. Analýza Ladislava Kudrny pro období po roce 1948 pak dokazuje, že důvody byly individuální a mnohdy velmi rozmanité: od útěku před svatbou přes hádku s rodiči až po neúspěšné studium nebo vysoké dluhy.²⁷ Z pramenů je doloženo, že občané prvorepublikového Československa vstupovali do cizinecké legie od poloviny 20. let, tedy dávno před krizovým rokem 1938.²⁸ Některé dobrodružné povahy volily v bezvýhodné situaci také španělskou cizineckou legii, která byla vytvořena v roce 1920 právě po francouzském vzoru a rovněž cvičila své brance v náročných pouštních podmínkách severní Afriky.²⁹

V lednu 1939 tedy vstoupil devatenáctiletý František Tunák do řad francouzské cizinecké legie³⁰ a po podepsání pětiletého služebního závazku ho čekala cesta lodí z Marseilles do severní Afriky. Výcvik nově odvedených legionářů neprobíhal nikde jinde než v „hlavním posádkovém městě“, alžírském Sidi Bel Abbès.³¹ Zde se měl Tunák na vlastní kůži přesvědčit o platnosti legionářského hesla: „*Jednou legionář, navždy legionář*“.³² Jeho podrobné vzpomínky na náročný výcvik v pouštních podmínkách bohužel nemáme

²² NA Praha, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (VL-L), sign. 2-90-123/12716, záznam Tunák František.

²³ ABS Praha, vyšetřovací spis, arch. č. V-2498 UL, Protokol sepsaný KS MV v Banské Bystrici s Fr. Tunákem starším, 12. 4. 1966, s. 1-2.

²⁴ K počátkům francouzské cizinecké legie viz například WINDROW, Martin. *French Foreign Legion 1831 – 71*. First published. Oxford : Osprey Publishing, 2016.

²⁵ Viz například ULRICH, Emil. *S Francií za svobodu světa Čeští dobrovolníci ve francouzské armádě : Cizinecká legie 1914-1918*. Praha : Stanislav Minařík Smíchov, 1920.

²⁶ Viz například SURDEZ, Georges. Vojákem cizinecké legie. In *Romány do kapsy (RODOKAPS)*, 1935, č. 19; NEWSOM, J. D. Legionářova kořist. In *Edice Dobrodružství*. Praha : Šolc a Šimáček, 1932.

²⁷ KUDRNA, Ladislav. *První vietnamská válka na pozadí osudu Ladislava Charváta*. Praha : Academia, Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 24.

²⁸ Viz dále, Tabulka č. 1.

²⁹ Viz například osud Jakuba Richtera, který zběhl z čs. armády a po odpykání trestu odjel na černo v budce brzdáře nákladním vlakem až do Španělska, kde v červnu 1929 vstoupil do řad cizinecké legie a kde působil jeden rok u 1. pluku marockých střelců. VHA Bratislava, f. 53 (MNO, II. oddělení –Slovensko), sign. 53-33-48/4, Výslechový list s Jakubem Richterem, 20. 6. 1933. K tématu viz také RAMBOUSEK, Jan. *Ve službách španělské cizinecké legie*. Kežmarok : nákladem vlastním, 1937

³⁰ VÚA-VHA Praha, „Kartotéka Západ“, karta Františka Tunáka.

³¹ MICHON, Jean. Sidi-Bel-Abbès: Capitale légionnaire. In *Guerres mondiales et conflits contemporains, Janvier*, 2010, No. 237, s. 25 – 38.

³² Une fois légionnaire, toujours légionnaire. Viz například COOPER, A. R. *Douze ans a la Légion étrangère*. Paris : Payot, 1934, s. 62.

ku dispozici. Pro ilustraci můžeme nicméně citovat alespoň slova jiného účastníka čs. zahraničního odboje, a sice o šest let staršího Jana Kubiše (1913 – 1942),³³ pozdějšího účastníka známé operace Anthropoid. Kubiš se dostal do severní Afriky přes Polsko a francouzský přístav Marseille. Jeho cesta pak pokračovala lodí až do alžírského přístavu Oran, odkud novopečení legionáři dále pokračovali vlakem: „*Ještě před půlnocí zastavil vlak, zjistili jsme při vycházení z nádraží, že jsme v ‚SIDI BELL ABES‘. Tam jsme již začali poznávat co jest horko Afriky. Nikterak nás nebavilo zacházení sergeantů z cizinecké legie s námi. Zase se opakovaly prohlídky, ba i pochody u pochybných, by se zjistil jejich zdravotní stav. Denně jsme si mysleli na našich pět roků, které jsme podepsali. [...]‘³⁴ Výcvik nováčků trval zhruba čtyři měsíce a Tunák ho ještě před vypuknutím druhé světové války zakončil v hodnosti legionáře 1. třídy (*Première Classe*).³⁵ Jedná se o druhou nejnižší hodnost v řadách mužstva, a jeden stupeň vyšší než vojin (*Légionnaire*), francouzská cizinecká legie totiž nemá hodnost svobodníka. Hodnosti řadového mužstva (*Hommes de rang*) jsou následující: vojin (legionář), legionář 1. třídy, legionář 2. třídy, desátník, četař.³⁶ Mírový život v řadách legie byl podle Tunáka vyplněn hlavně prací: „*Legia, ktorá prešla bojami cez Mexiko,³⁷ Itáliu, Franciu, Indočínu a celou Afriku, žila v tradícii a pre tradíciu. Bol to život dvojaký: život mierový a za vojny. V dňoch mieru prejavom života bola iba práca. Armáda, kde disciplína a dril spočíval v práci. Tri štvrtiny komunikácií a budov severnej Afrike vybudovala legia. Rusi, Poliaci, Belgičania a Čechoslováci so Španielmi a dvaciatimi inými národami boli v malej menšine, oproti Nemcom, ktorí tvorili 60% stavu.³⁸ Bolo príslovím v cudzineckej legii: Každý poddôstojník je Nemec, ale nie každý Nemec poddôstojník. A boli to desiatnici, ktorí boli základom disciplíny a vojenskej výchovy. To bolo v mieri‘.³⁹**

Mír v Evropě definitivně skončil nacistickým vpádem do Polska 1. září 1939. O dva dny později vyhlásily válku Německu Velká Británie a Francie. Jak je všeobecně známo, jednalo se ještě o tzv. podivnou válku, kdy Francie sice provedla mobilizaci, ale na reálné vojenské operace se čekalo až do jara 1940.⁴⁰ Z nerealizovaných a „polozapomenutých“

³³ Kubiš vstoupil do cizinecké legie 3. 8. 1939. Protože vstoupil do legie až po 15. březnu 1939, byl mu po vstupu Francie do války jeho pětiletý závazek zrušen a mohl vstoupit do čs. zahraniční armády ve Francii. Tunáka a dříve přistoupivších se to však netýkalo a museli v legii zůstat až do pádu Francie.

³⁴ Válečný deník Jana Kubiše. Citováno podle KOLÁŘ, Ondřej – POLÁKOVÁ, Kamila (Eds.). *Odchody a návraty: vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*. Opa-va : Slezské zemské muzeum, 2018, s. 14.

³⁵ NA Praha, f. MV-L, sign. 2-90-123/12716, Tunák František.

³⁶ Srovnávací tabulku hodností ve francouzské cizinecké legii a jejich přibližných ekvivalentů v čs. armádě viz např.: KUDRNA, Ladislav. První vietnamská válka na pozadí osudu Ladislava Charváta. Praha : Academia, Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 246 – 247.

³⁷ V dějinách cizinecké legie patří mezi nejslavnější bitvy bitva u Camorónu se Tejada (Bataille de Camerone), která se odehrála 30. dubna 1863 v rámci francouzské intervence v Mexiku. Zde 65 legionářů čelilo několik hodin zhruba třítisícové přesile mexické pěchoty a jezdeckva. Podrobněji viz např. ODSTRČIL, Michal. *Bitva cizinecké legie: Camerone*. Brno : vlastním nákladem, 2013.

³⁸ Tunákův výběr nejčastějších národností v cizinecké legii koresponduje s oficiální statistikou fr. ciz. legie z let 1831 – 1942. Národnosti byly u legie zastoupeny v uvedeném pořadí: Němci (54 %), Belgičané (10 %), Francouzi (10 %), Italové (10 %), Španělé (7 %), Švýcaři (6 %), Poláci (1,7 %), Rusové (1,7 %), Řekové (1,1 %), Čechoslováci (1,6 %). Citováno podle KUDRNA, L., c. d., s. 21.

³⁹ SDFT VB, Francúzska cudzinecká legia. Výstrižek novinového článku Františka Tunáka, nedatováno.

⁴⁰ Výjimkou byla francouzská ofenzíva do Sárska, která však trvala od 7. září do 17. října. Francouzská armáda se pak s těžkými ztrátami (2000 padlých, raněných a nemocných) stáhla zpět. Viz JACKSON, Julian. *Pád Francie: nacistická invaze 1940*. Praha : BB/art, 2006, s. 105.

francouzských plánů připomeňme alespoň pokus o vylodění v řecké Soluni, jež měly provést francouzské a britské koloniální jednotky nacházející se v oblasti Levanty a které mělo přivést balkánské státy do tábora Spojenců.⁴¹ Rovněž ve fázi plánování skončil nápad ministerského předsedy Francie Paula Reynauda (ve funkci vystřídal Édouarda Daladiera 21. března 1940) na letecké bombardování ropných polí na Kavkazu v SSSR (Baku, Groznyj, Majkop), které mělo připravit Německo o ropu od jeho sovětských spojenců.⁴² Nejdále byl nakonec dotažen plán na vyslání spojeneckého expedičního sboru do Skandinávie. Poté, co SSSR přepadl 30. listopadu 1939 Finsko (tzv. zimní válka), přiklonilo se francouzské veřejné mínění většinou na stranu Finů, kteří se houževnatě bránili. Vedlejší cílem vylodění ve finském nezamrzajícím přístavu Petsamo (dnes ruská Pečanga) mělo být oslabení válečného hospodářství Německa díky přerušení dovozu švédské železné rudy. Britové se vylodění ve Finsku obávali, aby se nedostali do válečného stavu se Sověty, nakonec ale souhlasili s alternativním francouzským plánem obsadit norský nezamrzající přístav Narvik, nacházející se asi 40 km od švédských hranic,⁴³ přes nějž Německo dopravovalo po železnici švédskou železnou rudu z oblasti Gällivare. Mezitím však Finsko 13. března 1940 podepsalo v Moskvě kompromisní mír a z připravované skandinávské expedice zbyl pouze plán na obsazení Narviku, s nímž ale nesouhlasilo neutrální Norsko a Švédsko.⁴⁴ Spojence nakonec s připravovanou „přátelskou“ invazí do Norska předstihlo Německo, které 9. dubna zahájilo operaci *Weserübung* (překročení řeky Vezery) a zaútočilo na Dánsko a Norsko zároveň.⁴⁵ Britové tak na poslední chvíli stačili pouze zaminovat norské pobřežní vody u Narviku, což byl nápad, na který Winston Churchill upozorňoval již v roce 1939.

Vraťme se ale zpátky do severní Afriky, k Františku Tunákovi, kde se od 20. února do 6. března 1940 formovala 13. půlbrigáda⁴⁶ cizinecké legie (*13e demi-brigade de Légion étrangère*, dále jen 13e DBLE). Jádrem půlbrigády byla dva prapory: 1er bataillon (I/13e DBMLE) a 2e bataillon (II/13e DBMLE). Dohromady je tvořilo 55 důstojníků, 210 poddůstojníků a 1984 osob mužstva (četarů a legionářů).⁴⁷ Pověštinou se jednalo o dobrovolníky, kteří měli odjet na pomoc Finům. Vojáci měli za sebou nejružnější bojové zkušenosti převážně z koloniálních konfliktů v Africe, ale našli se mezi nimi i veteráni z občanské války ve Španělsku a také blíže neurčené množství Poláků, Čechoslováků a Židů.⁴⁸ Velitelem půlbrigády se stal podplukovník (*lieutenant-colonel*) Raoul Charles

⁴¹ MOURÉLOS, Yannis. La « résurrection » du Front de Salonique. In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1 (N° 269), s. 57 – 72.

⁴² CHAMPONNOIS, Sylvain. Les projets franco-britanniques de bombardement aérien de l'industrie pétrolière soviétique du Caucase (1939 – 1940). In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1, N° 269, s. 33 – 55.

⁴³ AAS, Steinar. Narvik, a Swedish Norwegian Border Town. In *Mesto a dejiny*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 54 – 79.

⁴⁴ Srov. JACKSON, J., c. d., s. 110 – 116; CLERC, Louis. De Petsamo à Narvik: opérations périphériques dans le nord de l'Europe, décembre 1939 – avril 1940. In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1, N° 269, s. 15 – 32.

⁴⁵ RAŠÍN, Milan. Operace Weserübung. In *Historický obzor*, 2007, roč. 18, č. 11/12, s. 261 – 272.

⁴⁶ Jedná se o historické označení pocházející z roku 1793, kdy měl termín nahradit pluk. Dvě „půlbrigády“ tvořily dohromady brigádu.

⁴⁷ COMOR, André-Paul. *L'épopée de la 13e Demi-brigade de Légion étrangère, 1940 – 1945*. Paris : NEL, 1988, s. 37 – 40.

⁴⁸ BIMBERG, Edward L. *Tricolor Over the Sahara: The Desert Battles of the Free French*. Westport : Greenwood Press, 2002, s. 79 – 80.

Magrin-Vernerey (1892 – 1964), později známý jako generál Ralph Monclar.⁴⁹ Monclar byl nejen zkušený absolvent francouzské vojenské akademie (*École spéciale militaire*) v Saint Cyr (1912 – 1914)⁵⁰ a válečný hrdina z Velké války (kde utřil celkem sedm zranění), ale také důstojník se svérázným smyslem pro humor. Tento „rytířský rebel“ se narodil v maďarské Budapešti, kam se jeho matka dostala coby učitelka francouzštiny, působící předtím ve Vídni.⁵¹

Začátkem března 1940 se oba prapory cizinecké legie přesunuly lodí z Oranu do Francie. Jejich cesta vedla do akvitánské vesničky Larzac, kde měli legionáři vyčkat na přesun do Finska. Mezitím však Finové podepsali se SSSR mír, a tak bylo po zahájení německého útoku na Norsko začátkem dubna 1940 rozhodnuto vyslat formující se francouzský expediční sbor (*Le corps expéditionnaire français en Scandinavie*, dále jen CEFS) místo Finska do Norska. Velitelem sboru se stal generál Antoine Béthouart (1889 – 1982) a pod jeho velení spadaly – vedle dvou praporů cizinecké legie – také dvě půlbrigády (5. a 27.) elitních alpských myslivců (*Chasseurs Alpains*), kteří byli na rozdíl od cizinecké legie lépe vycvičeni pro boj v horském a zimním terénu. Motorizovanou podporu francouzských půlbrigád představovaly lehké tanky Hotchkiss H39, které byly v celkovém počtu 15 kusů nasazeny v rámci *342. Compagnie Autonome de Chars de Combat*. Palebnou podporu mělo obstarat koloniální dělostřelectvo (*2e groupe autonome d'artillerie coloniale*), skládající se ze tří baterií (každá se čtyřmi 75 mm kanony vzoru 1897, taženými nákladními automobily Laffly S20TL). Francouzskému velení podléhala i polská samostatná brigáda Podhalaňských střelců (*Samodzielna Brygada „Strzelców Podhalańskich“*). Brigádě o úctyhodné síle 4778 mužů velel generál Zygmunt Bohusz-Szyszkó (1893 – 1982).⁵²

Zatímco ještě 8. dubna 1940 norská vláda připravovala písemný protest proti britskému zaminování svých vod, německým torpédoborcům se za bouře podařilo uniknout pozornosti britského námořnictva a dostat se až do oblasti *Ofofjojrdenu*, vedoucí přímo k nezamrzajícímu přístavu Narvik. Zde se v úterý 9. dubna ráno vylodilo téměř 2000 mužů ze 139. pluku horských myslivců (*Gebirgs-Jäger-Regiment 139*) pod vedením generála Eduarda Dietla (1890 – 1944). Norská vláda začala mobilizovat až ve dnech 9. a 10. dubna, to už ale němečtí parašutisté obsadili Oslo. Vláda a norský král se stačili evakuovat a požádat o pomoc Spojence. Zatímco norské námořnictvo před Narvikem kladlo německé převaze odpor, polovina posádky v Narviku se pod vedením quislingovského plukovníka Konrada Sundla vzdala. Norští vojáci, kteří se nehodlali vzdát, odešli z města a do 16. dubna byli Němci zatlačeni do Švédska. Mezitím se 10. a 13. dubna odehrály v narvických vodách dvě bitvy mezi německým a britským námořnictvem, ve kterých zvítězilo námořnictvo královské.⁵³ Vítězství Britů v těchto bitvách otevřelo cestu spojeneckému vylodění a ve dnech 15. – 17. dubna se v Harstadu vylodila britská 24. gardová brigáda. Britské jednotky však neměly dostatečné zimní vybavení, a proto bylo později rozhodnuto, že tíhu budoucích bojů při znovuobsazení Narviku ponесou Norové z 6. divize (zejména

⁴⁹ COMOR, A.-P., c. d., s. 393 – 394.

⁵⁰ V éře první čs. republiky se právě tato akademie stala vzorem pro Vojenskou akademii v Hranicích na Moravě. Viz JAKL, Tomáš. Vzpomínka Karla Schmidta na École Spéciale Militaire a Vojenskou akademii. In *Historie a vojenství*, 1997, roč. 46, č. 3, s. 133 – 140.

⁵¹ BENE, Krisztian. Egy lovagias lázadó. Raoul Magrin-Vernerey katonai pályafutása a Mediterráneum vonzásában. In *AETAS*, 34 évf. 2019, 1. szám, s. 78 – 96.

⁵² GREENTREE, David. *Narvik 1940. The Battle of Northern Norway*. Oxford : Osprey Publishing, s. 15 – 21.

⁵³ Srov. STRABOLGI, Joseph Montague Kenworthy. *Narvik and after: a study of the Scandinavian campaign*. London : Hutchinson Universal Book Club, [1940], s. 75-107; HRBEK, Ivan – HRBEK, Jaroslav. *Salvy nad vlnami: od výstřelu na Westerplatte po zkázu Bismarcku*. 2. vyd. Praha : Naše vojsko, 1997, s. 108 – 117, 313.

6. a 7. brigáda, v rámci níž působil také samostatný norský prapor Alta) a Francouzi společně s Poláky. Ti disponovali jak zimním vybavením,⁵⁴ tak některé jednotky i lyžařskými oddíly. 27. půlbrigáda francouzských alpských myslivců se vylodila u Elvenes až 27. dubna. Následně doplula do bezpečného Harstadu také 13. půlbrigáda cizinecké legie (5. května) a polská „Podhalaňská“ brigáda (7. května).⁵⁵

Do širší oblasti Narviku byly postupně dopravovány další jednotky. Podle nových údajů norského historika Jaklina se v souhrnu jednalo až o 10 000 norských a 25 800 spojeneckých vojáků (z toho 14 100 Britů a 11 700 Francouzů a Poláků) na jedné straně a necelých 6 000 Němců na straně druhé.⁵⁶

Zevrubné líčení Tunákových osudů v norské kampani je obsaženo v příloze této studie. Z hlediska analýzy válečných vzpomínek je zajímavé, že Tunák popsal i některá tabuizovaná témata (rabování nebo milostné vztahy s místními ženami), kterým se většinou pisatelé těchto ego-dokumentů záměrně vyhýbají: „*robily sa obchodzky. Nejaký ten domček na pravo, nejaký ten domček na lavo, a plienilo sa. Najprv bielizeň. Takto vyzbrojení polocivilne a polovojensky sbieralo sa niečo cenného. Zabudnuté norské koruny, hodinky, fotky, aparáty a konzervy. [...] Poznávaly se norské názory na snehovou lásku šestnáctročných ženušiek, hľadajúc ako zámienku nákup mlieka od malých a zarastených zápolarných kravičiek. Gramofony hraly norské šlágre v každom družstve, ale ich trvanlivosť nebola dlhá. Aby sa ušetrily francúzske jednotvárne konzervy, spravila sa sem-tam polovačka s ľahkým kulometom, alebo nevinná krádež na opustenej farme.*“⁵⁷

Závěrem této části studie lze konstatovat, že 13. půlbrigáda se vyznamenala zejména 13. května 1940 při vylodění a následném útoku na Němci obsazený Bjerkvik.⁵⁸ Následně byli němečtí obránci Narviku v bitvě dne 28. května 1940 poraženi a posléze pomalu zatlačováni až ke švédským hranicím. V té době už ale v západní Evropě pokračoval bleskurychlý německý vpád do Francie a následná okupace zemí Beneluxu. Spojenci se proto rozhodli své jednotky od Narviku stáhnout zpátky a použít je při obraně francouzské Bretaně. Evakuace Britů, Francouzů a Poláků probíhala úspěšně od 1. do 8. června. Norská 6. divize mezitím demobilizovala a 10. června proběhla formální kapitulace norského generála Otto Rugeho, norský král Haakon VII.⁵⁹ totíž dříve rozhodl o pokračování v bojích z britského exilu a uprchl společně s vládou a částí norských jednotek už 7. června 1940, a to na palubě britského křižníku *Devonshire*. Celkové ztráty Spojenců v tzv. norské kampani, která trvala 62 dní, se blížily číslu 6700 mužů. Jednalo se o Brity (4400 osob, z toho 1500 námořníků a letců letadlové lodi *Glorious*), Nory (1700 celkově, z toho 847 zabitých⁶⁰),

⁵⁴ Do standardní zimní výstroje příslušníků 13. půlbrigády patřila teplá bunda typu *Canadienne* z ovčí vlny, dále vlněná šála, rukavice-palčáky a sněžnice. COMOR, A.-P., c. d., s. 45, 324.

⁵⁵ Podrobné schéma situace spojeneckých jednotek u Narviku ze dne 8. 5. 1940 viz obrazová příloha této studie.

⁵⁶ JAKLIN, Asbjørn. *Bitwa o Narwik. 62 dni desperackiej walki*. Kraków : Znak, 2021, s. 7.

⁵⁷ Viz příloha: S cudzineckou legiou na Narvik.

⁵⁸ LAPIE, Pierre-Olivier. *La Légion étrangère à Narvik (avant-propos du général de Gaulle, préface du major P.C. Wren)*. Paris : Flammarion, 1945, s. 49 – 58; COMOR, A.-P., c. d., s. 48 – 56; JAKLIN, A., c. d., s. 253 – 261 .

⁵⁹ Jednalo se druhorozeného syna dánského krále Frederika VIII. Poté, co Norsko vyhlásilo r. 1905 nezávislost na Švédsku, byl r. 1906 korunován norským králem. Jeho manželkou byla Maud z Walesu, dcera britského krále Eduarda VII. Podrobněji viz BUBEN, Milan. Změna na norském trůně. In *Historický obzor*, 1991, roč. 2, č. 1 – 2, s. 16 – 21.

⁶⁰ Ztráty 6. divize u Narviku činily 105 padlých. Jmenný seznam viz JAKLIN, A., c. d., s. 405 – 410.

Francouze a Poláky (533 padlých zraněných a nezvěstných),⁶¹ Němci ztratili 5660 vojáků a 240 letadel, Spojenci 112 letounů. Srovnatelné byly i ztráty na moři – Spojenci přišli o jednu letadlovou loď, 1 křižník, 10 torpédoborců (z toho jeden francouzský a jeden polský⁶²) a 6 ponorek (z toho 1 francouzskou a 1 polskou⁶³). Němci ztratili 3 křižníky, 10 torpédoborců a 4 ponorky, a navíc dva bitevní křižníky (*Scharnhorst* a *Gneisenau*) byly vážně poškozeny a na několik měsíců vyrazeny.⁶⁴ Lze tedy říci, že se jednalo spíše o Pyrrhovo vítězství. Početně menší *Kriegsmarine* nicméně způsobilo těžké ztráty, které později poznamenaly připravovanou invazi do jižní Anglie.⁶⁵ Ztráty francouzské cizinecké legie byly naopak velmi nízké, přišla o pouhých 75 mužů (zemřelo 7 důstojníků, 5 poddůstojníků a 63 legionářů).⁶⁶ Dále můžeme konstatovat, že: „*Za 6 týdnů bojů dobyla 13. plukovník pod vedením podplukovníka Magrina-Vernereye rozsáhlé norské území. Provedla 2 obojživelná vylodění a obsadila Bjerkvik a Narvik. Ukořistila 200 kulometů, 10 děl, 10 letadel a do zajetí vzala na 400 Němců...*“⁶⁷

Do zajetí padlo rovněž několik příslušníků cizinecké legie, což byl případ Tunákova spolubojovníka z Československa Františka Šmída (Franze Schmidta), který „*se zúčastnil útoku o Narvik, kde [později] padl 4. nebo 5. června 1940 do německého zajetí, a byl poslán do zajateckého kampu Stalag VIII B (Slezsko u Neisse),⁶⁸ odkud utekl a přihlásil se [do čs. zahraniční armády] v lednu 1941 v Palestině v Jerichu, vydáváje se za desátníka a byl přidělen kulometné rotě...*“⁶⁹ Pokud můžeme věřit Schmidtovým výpovědím učiněným později v Londýně, do německého zajetí padlo „*450 Norvěranů, 3 Poláci, 4 francouzští legionáři a 2 francouzští alpští myslivci*“.⁷⁰ Schmidt byl údajně osobně vyslýchán německým generálem Dietlem, ten se ho však ptal pouze „*na Poláky a na Černochy a kolik vojska v Norsku jest a kde se nachází. Schmidt na to odpověděl, že je jen obyčejným vojákem, a že neví nic ani o Polácích ani o Černoších*“.⁷¹ Šmíd je zatím jediným známým Čechoslovákem, který u Narviku padl do zajetí. František Tunák a jeho další spolubojovníci měli štěstí, že z bojů o Narvik vyvázli bez zranění. Jejich další osudy shrnuje následující tabulka:

⁶¹ Polská brigáda měla nízké ztráty: 97 padlých, 189 raněných a 28 nezvěstných. Viz WIELICZKA-SZAREK, Joanna. *Bitwy polskich żołnierzy 1940 – 1944: Narwik, bitwa o Anglię, Tobruk, Monte Cassino, Falaise, Arnheim*. Kraków : Wydawnictwo AA, 2014, s. 64.

⁶² Jednalo se o ORP Grom potopený 4. 5. 1940. 59 členů posádky zahynulo, 154 se zachránilo (z toho 27 zraněných). Viz OLSZAŃSKI, Michał. *Narwik*. Warszawa : Edipresse 2005, s. 16 – 23.

⁶³ Jednalo se o ORP Orzeł, pohřešovaný od 8. 6. 1940. Pravděpodobně narazil na britskou nebo německou námořní minu v oblasti Skagerraku. Vrak ponorky se dodnes nepodařilo najít. Viz tamtéž, s. 42 – 43, 58 – 59.

⁶⁴ Základní technické údaje lodí viz MACINTYRE, Donald G. F. W. *Narvik*. Praha : Mladá fronta, 1989, s. 209 – 216.

⁶⁵ K celkovým ztrátám v norské kampani srov. ROBERTS, Andrew. *Ve víchru války: dějiny druhé světové války v novém pohledu*. Voznice : Leda, 2010, s. 96 – 97; KEJZLAR, Radko. *Norsko a nacistická okupace 1940-1945*. In *Historie a vojenství*, 1963, roč. 12, č. 1, s. 91 – 117, 114 – 115.

⁶⁶ COMOR, A.-P., c. d.; s. 360. Annexe 44.

⁶⁷ Narvik 1940, dostupné online na: <<https://www.generalmonclar.fr/monclar/narvik-1940/>> [cit. 9. 11. 2023]. Citován volný překlad autora.

⁶⁸ Stalag VIII-B se nacházel nedaleko německé vesnice Lamsdorf (dnes polské Łambinowice).

⁶⁹ NA Praha, f. MV-L, sign. 2-90-113 (Schif-Schm) /11703, Smid František.

⁷⁰ Tamtéž, sign. 2-90-112, Schmidt František, alias Šmíd, s. 3.

⁷¹ Tamtéž.

Tabulka 1: Čs. státní příslušníci, kteří bojovali v řadách spojeneckých jednotek u Narviku (1940)⁷²

Příjmení a jméno	Národnost	Datum (a místo) narození	Jednotka u Narviku (datum vstupu do ciz. legie)	Datum vstupu do čs. zahraniční armády ⁷³
DJUMOVIČ Rudolf	rusínská? ⁷⁴	10. 10. 1919 (Bordeaux, Francie)	13. půlbrigáda ciz. legie (28. 3. 1938) ⁷⁵	29. 7. 1940 (VB); 2. 8. 1940 zběhl a jeho další osudy jsou neznámé
FREISINGER Eugen	maďarská	12. 12. 1909 (Košice)	13. půlbrigáda ciz. legie (?)	nevstoupil do čs. armády s odvoláním na to, že je maďarský státní příslušník
HOFFMAN Karel	česká	6. 8. 1894 (Malín, okr. Kutná Hora)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1931)	2. 8. 1940 vstoupil do britské armády, kde působil do 12. 7. 1942 (propuštěn ze zdravotních důvodů)
HUTKA (HUŤKA) Andrej (Ondřej)	slovenská	27. 9. 1906 (Brusno nad Hronom, okr. Brezno)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1937)	25. 9. 1940 (VB)
KARABIŇÁK Michal	rusínská	1. 2. 1919 (Rachov)	<i>Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich</i> ⁷⁶	11. 6. 1941 (VB)
LET (LUSTBADER) Mikuláš	slovenská	11. 11. 1912 (Nitra)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1938)	18. 7. 1941 (VB)
RYŠAVÝ Josef	česká	25. 8. 1904 (Čekyně, okres Přerov)	13. půlbrigáda ciz. legie (1925)	nevstoupil, 1. 7. 1940 vstoupil do jednotek de Gaullových Svobodných Francouzů (FFL) ⁷⁷

⁷² Řazeno abecedně. Sestaveno na základě autorových výzkumů v NA Praha a VÚA-VHA Praha a VHA Bratislava (pokud není uvedeno jinak).

⁷³ V závorce uvedena zkratka, kde se dotyčný do čs. armády přihlásil: Velká Británie (VB), Střední východ (SV).

⁷⁴ Rodiče pocházeli z Podkarpatské Rusi. V přihlášce do čs. armády uvedl, že mluví dobře pouze polsky, česky nikoliv a špatně francouzsky.

⁷⁵ Předtím bojoval v řadách republikánského tábora v občanské válce ve Španělsku (v řadách česko-balkánského praporu).

⁷⁶ Do polské zahraniční armády vstoupil 4. 5. 1940 poté, co byl společně s Poláky evakuován 1. 4. 1940 z Rumunska přes Jugoslávii a Itálii do Francie.

⁷⁷ Josef Ryšavý (1904 – 1946) byl prvním Čechoslovákem, který byl dne 9. 9. 1942 vyznamenán za svou válečnou činnost prestižním de Gaullovým Řádem Osvobození (Ordre de la Libération). Řád kromě něj obdrželi pouze čtyři další Čechoslováci, a to Bohumil Vazač (1913 – 2003), Otto Wagner (1902 – 1947) Slavomír

SEVERA (SEWERA) Ludvík (Ludwik)	šlonzácká / českoslo- venská ⁷⁸	18. 9. 1900 (Karviná)	13. půlbrigáda ciz. legie (1926)	nevstoupil, zemřel 17. 6. 1940 v bretaňské vesnici Plancoët ⁷⁹
SCHMIDT František	německá/ česká?	21. 7. 1902 (Ledvice, okr. Duchcov)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1928) ⁸⁰	30. 12. 1940 (SV)
TUNÁK František	slovenská	29. 8. 1919 (Turzovka, okr. Čadca)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1939)	24. 9. 1940 (VB)
UHEREK Ján	česká?	25. 7. 1899 (Sedliště, okr. Frýdek- Místek)	13. půlbrigáda ciz. legie (?)	? ⁸¹
UNGERMANN (UNGERMAN) Slavomír (Georges)	česká, francouzská	16. 3. 1915 (Varšava, Polsko)	13. půlbrigáda ciz. legie (1935)	nevstoupil, ⁸² 1. 7. 1940 stoupil do jednotek de Gaullových Svobod- ných Francouzů (FFL) ⁸³
VELKOBOR- SKÝ Miroslav	česká	27. 11. 1906 (Kostelec nad Orlicí, okr. Rychnov nad Kněžnou)	13. půlbrigáda ciz. legie (od 1926 ⁸⁴)	4. 9. 1940 (VB)

Ungerman (1915 – 1988) a Viktor Perner (1911 – 1997). Viz <<https://www.ordredelaliberation.fr/fr/compagnons/josef-rysavý>> [cit. 9. 11. 2023]. K Ungermannovi viz níže. K Vazačovi a Wangerovi srov. PROCHÁZKA, Ivan. Major pěchoty Bohumil Vazač. In *Historie a vojenství*, 2005, roč. 54, č. 2, s. 97 – 104; MASSOVÁ, Dana. Plk. Otto Wagner (1902 – 1974): životní osudy československého důstojníka v zahraničním odboji na Západě. In *Studia historica Brunensia*, roč. 57, 2010, č. 2, s. 113 – 151; BŘEČKA, Jan. Jeho vlastní byla legie: životní pouť plukovníka Otty Wagnera. In KREMLÍČKOVÁ, Ladislava (ed.) *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2013, č. 11, s. 13 – 37.

⁷⁸ Státní okresní archiv Karviná, fond okresní úřad Fryštát, sčítací operáty, Doubrava 1921, dům čp. 291, byt č. 6, majitel Vítkovické kamenouhelné doly Doubrava, rodina Jana Severy (nar. 1. 5. 1860). Za upozornění na tento materiál autor vděčí Mgr. Pavlu Kufovi ze SOKA Karviná.

⁷⁹ Service historique de la Défense Caen, AC: 21P 154 222 (Sewera Ludwik, né le 18/09/1900 - dossier de décès), Za laskavé zaslání kopíí je autor vděčný Fabianu LE JAN.

⁸⁰ Později z cizinecké legie vystoupil a znovu do ní vstoupil 14. 4. 1938.

⁸¹ Ve VHA se nedochovaly žádné záznamy k jeho osobě (Kartotéka západ, Sbíрка 24, Sbíрка kmenových listů).

⁸² Žádal o vstup, ale nebylo mu vyhověno. VÚA-VHA Praha, Sb.37, sign. 37-184-1/100-101, Čs. příslušníci ve franc. ciz. legii, 18. 7. 1940.

⁸³ COMOR, A.-P., c. d., s. 396.

⁸⁴ Kartotéka Západ uvádí službu v ciz. legii od 15. 1. 1936 do 3. 9. 1940, nicméně ve zpravodajském posudku je uveden: „Jmenovaný byl v roce 1926 mým spolužákem ve voj. Akademii v Hranicích. V té době dopustil se lehkomyšlnosti (krádeže) pro kterou byl z voj. akademie vyloučen. Jeho otec profesor tělocviku a známý sokolský pracovník, poklesek svého syna velmi těžce nesl a zapudil jej. Jmenovaný odešel pak do cizinecké legie...“ VÚA-VHA Praha, Sv. 24, složka Velkoborský, Zpravodajský posudek (děl. Oddíl I – zprav. důstojník, nedatováno, podpis nečitelný).

Podle Šmídkovy výpovědi měl u Narviku bojovat ještě další Čechoslovák, a to důstojník Bohumil Brada – syn prvorepublikového generála Brady. Výzkum provedený ve VÚA-VHA Praha však Bradovo nasazení u Narviku ani jeho příbuzenství s generálem Josefem Bradou nepotvrdil. Brig. gen. Josefa Brada (nar. 29. 4. 1874) byl v letech 1925–1929 velitelem 9. pěší brigády, následně odešel do výslužby a jeho další soudy jsou nejasné. Naopak Bohumil Brada (nar. 17. 11. 1898) působil před válkou jako štábní kapitán tech. zbroj služby v Teheránu a do čs. zahraniční armády se přihlásil dobrovolně až 29. 11. 1941.⁸⁵ To dokládá, že je zapotřebí posuzovat Schmidtovy rozsáhlé výpovědi kriticky.

V řadách čs. zahraniční armády ve Velké Británii: voják, spisovatel, student (1940 – 1944)

Dne 13. června 1940 se 13. půlbrigáda vylodila ve francouzské Bretani, kde měla společně s polskou Podhalaňskou brigádou a 27. půlbrigádou alpských myslivců bránit tzv. Pevnost Bretaň (*Reduit Breton*).⁸⁶ Němci však postupovali zázračnou rychlostí a 17. června se fronta nacházela hluboko ve francouzském vnitrozemí v prostoru Tours – Dijon – Pontarlier, kde se dotýkala švýcarských hranic. Mezitím 16. června rezignoval francouzský ministerský předseda Paul Reynaud, a tak k jeho schůzce v W. Churchillem, která se měla konat 17. června v bretaňském Concarneau, již nedošlo. Ve stejný den oznámil maršál Pétain v rozhlase nutnost podepsat s Němci příměří, stalo se tak ale až 22. června 1940. Němci mezitím dobyli bretaňské Rennes (18. června) a 19. června strategický přístav Brest.⁸⁷ Vojáci 13. půlbrigády se evakovali do Velké Británie doslova na poslední chvíli, 21. června 1940. Následně pobývali v Trentham Gardens nacházejících se ve městě Stoke-on-Trent (hrabství Staffordshire). Zde se 28. června ze 1619 přítomných cizineckých legionářů pouze necelých 900 připojilo k de Gaullově Svobodné Francii; ostatní se přidali k jednotkám pod velením generála Béthouarda, který prosazoval věrnost Petáinovi a odjezd do Maroka.⁸⁸

Do Velké Británie se spolu s ostatními Čechoslováky dostal také František Tunák. Tunákův válečný životopis zmiňuje stažení na pevnostní linii Brest – Saint Brieuc – Dinan a následný ústup do Británie, kde dva a půl měsíce pobýval v internačním táboře Swanwick v hrabství Derby (*Internment Camp Swanwick*).⁸⁹ Na tomto místě je třeba konstatovat, že z téměř 12 000 příslušníků čs. armády ve Francii se pro odchod do Velké Británie jen rozhodlo 5000 mužů (z toho zhruba 1000 letců). Čs. vojenské úřady proto měly zájem o každého jednotlivce československé národnosti, kterého se podařilo v Británii vypátrat a motivovat ho k dobrovolné službě v zahraniční armádě. Zpravodajští důstojníci systematicky pátrali po čs. státních příslušnících v internačních táborech, a z tohoto důvodu také vykonal 5. září 1940 štábní kapitán Josef Fořt – jeden z důstojníků „Moravcovy“ zpravodajské jedenáctky – služební cestu do tábora ve Swanwicku. Objevil zde Čechoslováky Freisingera, Hoffmana, Tunáka a Velkoborského. Tato čtveřice nechtěla podepsat další závazek na služ-

⁸⁵ Srovnej: VÚA-VHA Praha, Sb. kval. listin, Josef Brada, Bohumil Brada; MASKALÍK, Alex. *Elita armády: československá vojenská generalita 1918-1992*. Banská Bystrica : HWSK, 2012, s. 118.

⁸⁶ MAJORKIEWICZ, Felician. *Narwik: Dzieje Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich*. Warszawa : Ministerstwo Obrony Narodowej, 1957, s. 164.

⁸⁷ JACKSON, J., c. d., s. 136; 179-183.

⁸⁸ ATKIN, Nicholas. *The Forgotten French: Exiles in the British Isles, 1940 – 44*. Manchester University Press, 2003, s. 93 – 108.

⁸⁹ Jednalo se o tzv. POW Camp 13 – The Hayes. Viz «<https://repatriatedlandscape.org/england/pow-sites-in-the-east-midlands/pow-camp-13-the-hays/>» [cit. 9. 11. 2023]. Zevrubně k problematice válečných zajatců ve Velké Británii viz zejména JACKSON, Sophie. *Churchill's Unexpected Guests: Prisoners of War in Britain in World War II*. Stroud : The History Press, 2010.

bu v cizinecké legii a zvolila raději vstup do čs. zahraniční armády. Někteří byli navíc rozladěni z finančních poměrů, které v internaci panovaly, poněvadž jim francouzští důstojníci zastavili platy a Čechoslováci se tak ocitli úplně bez prostředků. Zatímco košický rodák Freisinger s odvoláním na to, že jeho otec byl rakouským státním příslušníkem pobývajícím v Maďarsku a že i on je maďarským státním příslušníkem (pouze v Košicích narozeným), do čs. armády nevstoupil, ostatní tři se pro dobrovolný vstup rozhodli.⁹⁰

František Tunák byl do čs. armády přijat v táboře v Cholmondeley dne 24. září 1940 jako vojín. Následně byl k 1. listopadu povýšen 1940 na svobodníka a zařazen do 1. pěšího praporu, který sídlil v táboře Moreton Paddox. Dne 28. října 1941 byl povýšen na desátníka. Mezitím složil 5. dubna 1941 maturitní zkoušku v angličtině na Whitechurch High School ve Walesu, a to s výborným prospěchem. Komise doplnila jeho maturitní vysvědčení poznámkou: „*Při ústní zkoušce dospělosti kandidát projevil mimořádné znalosti a schopnosti v matematice.*“⁹¹ Studium přírodních věd na některé z anglických univerzit však Tunákovi povoleno nebylo. Čs. vojenské úřady viděly jeho místo spíše v důstojnickém sboru, když konstatovaly, že má na svou nízkou hodnost rozsáhlé vojenské zkušenosti.⁹² Na začátku roku 1942 byl proto povolán do Školy pro výchovu důstojníků pěchoty v záloze, kterou absolvoval 26. března s velmi dobrým prospěchem jako 18. ze 74 aspirantů. Velitelem čety byl hodnocen jako „*veselý, trochu lehkomyšlný, přímý, kamarádský, bystrý*“. Superlativy nešetřilo ani hodnocení jeho vojenské způsobilosti: „*ukázněný, spolehlivý, velmi rozhodný, dosti rázný, tělesně zdatný, dobrého vojenského vystupování.*“⁹³ V říjnu 1942 byl Tunák povýšen na četaře-aspiranta a následně absolvoval v roce 1943 řadu kurzů, jednalo se zejména o *Battle School* u 54. britské divize a vzápětí i parakurs.⁹⁴ Do žádné speciální operace však zařazen nebyl; místo toho byl po reorganizaci čs. brigády ve Velké Británii přemístěn k 2. rotě motorizovaného praporu (tzv. 2. „motorota“).

Tunákovi se v této době nevyhnuly drobné kázeňské přestupky, které víceméně souvisely s jeho literárními ambicemi. Z dochovaných pramenů je zřejmé, že psaním trávil svůj volný čas. V době dlouhých čtyř válečných let, kdy se čs. brigáda připravovala na své nasazení, mu byly právě papír a tužka nejlepšími kamarády. Kromě svých „narvických vzpomínek“ psal povídky pro různé satirické časopisy, které vydával vlastním nákladem (např. satirický časopis *Kocúr*).⁹⁵ Některé články byly otištěny bez problému: jednalo se například o článek *Slovenské problémy*⁹⁶ nebo autobiografickou, romanticky laděnou povídku *Eileen*. Ta pojednávala o anglické dívce vyhnané z bombardovaného Lodnýna, která obsluhovala ve venkovské kantýně čs. vojáky a „*patřila mezi skutečně krásky*“.⁹⁷ Některé povídky však Tunák nepředložil vojenské cenzuře a byl za to následně potrestán domácími vězením. Rukopis povídky *Yo-Yo*, kterou zaslal do dublinského deníku *Sunday Independent* v roce 1942, rozzlobil velitele brigády generála Bedřicha Neumanna natolik, že dal Tunáka následně potrestat 21 dny „domáčího“ (kasá-

⁹⁰ VÚA-VHA Praha, Sb. 24, sign. 24–7-41, Freisinger, Úřední záznam, 6. 9. 1940.

⁹¹ NA Praha, f. Václav Patzak, sign. 5-1/215, Žiadosť o povolenie štúdia, 2. 7. 1941.

⁹² VÚA-VHA Praha, Sb. 20, sign. 20-5-28/11, Seznam příslušníků čs. armády navržených do škol a kurzů.

⁹³ VÚA-VHA Praha, Sb. 24 sign. 24-22-16, Záznam o prospěchu, 26. 3. 1942.

⁹⁴ VÚA-VHA Praha, Sb. 37, sign. 37-289-3, Seznam důstojníků a mužstva, 4. 8. 1943, Tunák pod položkou č. 44.

⁹⁵ NA Praha, f. V. Patzak, sign. 5-70-3/487, Tunákův dopis adresovaný na školský odbor MV, nedatováno. Časopis byl v oficiálních čs. exilových tiskovinách kritizován. Viz SDFT, výstřižek článku *Humor jako oběť*, nedatováno.

⁹⁶ Otiskl časopis *Katolík*, viz VÚA-VHA, Sb. 20, sign. 20-32-44/735-737.

⁹⁷ SDFT, TUNÁK, František: *Eileen*. In *New Yorkský denník*, 27. 2. 1943, Section two.

renského) vězení.⁹⁸ Námět satirické povídky byl z dnešního pohledu naprosto nevinný – podle „vizionáře“ Tunáka neměla druhá světová válka skončit dříve než v roce 1945, kdy obě válčící strany přešly do naprosté nečinnosti a britská armáda pak trávila veškerý čas tím, že hrála „starou známou [dětskou] hru Yo-Yo“.⁹⁹ Další satirická a nepublikovaná reportáž ze života čs. příslušníků zahraniční armády se dochovala v pražském Národním archivu a vystihuje monotónnost vojenského života a mužské touhy po opačném pohlaví: „*Nástup na brambory*“¹⁰⁰. *Ubili sme ďalší deň války, čím sme sa priblížili o dvacatštyri hodín bližšie k mieru a oškriabali sme dve vreca zemiakov, čím sme zmenšili zásoby roty o dvadcať percent. Válečné zprávy parlamentu boli stručne, obmedzujúc sa na zvesť, že v nemocničných budovách bude poriadaná zábava. Prídu ATŠ¹⁰¹ a červené lampy s číslom 141 budú ožiarovať vchody tak, jako tomu bolo niekedy v zábavných štvrtiach Paríža...*“¹⁰² V podobnom duchu tedy Tunákoví ubíhala válečná léta ve Velké Británii, a to až do druhé poloviny roku 1944.

Pres Dunkerque a milované Norsko do rodného Československa (1944 – 1964)

Úspěšné spojenecké vylodění v Normandii v červnu 1944 předznamenalo i bojové nasazení čs. samostatné obrněné brigády. Záříjového vylodění brigády ve Francii a následného obléhání zatopeného přístavu u Dunkerque nedaleko belgických hranic se v řadách 2. „motoroty“ zúčastnil i František Tunák, který zde byl hned dvakrát zraněn. První zranění na začátku října bylo lehčí, mohl tedy dál vykonávat službu. Druhé zranění následovalo 28. října 1944 během první větší čs. ofenzívy¹⁰³ a bylo již dlouhodobého charakteru. Tunák totiž utrpěl po výbuchu nášlapné miny¹⁰⁴ nervový otřes, po přesunu na ambulanci a ošetření byl nicméně již druhý den propuštěn zpět ke svému útvaru.¹⁰⁵ Později trpěl dalšími neurozami a následně byl v únoru 1945 odeslán na léčení zpátky do Velké Británie, kde pobýval v tamějších nemocnicích až do konce války.¹⁰⁶ V čs. vojenské nemocnici zůstával na pozorování ještě v první polovině září 1945, kdy u něj byla diagnostikována úzkostná neuroza „v mezích

⁹⁸ NA Praha, f. MV-L, sign. 2-90-123/12716, Tunák, záznam z 31. 12. 1942.

⁹⁹ VÚA-VHA, Sb. 24, sign. 24-22-16, Zpráva velitele brigády, 10. 12. 1942, Podrobněji viz také PLACHÝ, s. 88 – 90.

¹⁰⁰ Škrabání brambor bylo zajímavým každodenním fenoménem u čs. zahraniční armády ve Velké Británii. Někteří účastníci odboje mu ve svých vzpomínkách a pamětech věnovali celou kapitolu neboť: „*Nikdo tuto práci nechtěl dělat, ale bylo ji nutně třeba*“. Podrobněji viz TOMAN, Vilém. *Na západní straně: osobní vzpomínky na dobu v odboji od roku 1940 do roku 1945*. (Ed. Jiří Plachý). Praha : Ministerstvo obrany České republiky - Vojenský historický ústav, 2015, s. 90 – 91.

¹⁰¹ Auxiliary Territorial Service. Ženský pomocný sbor britské armády, v jehož řadách působily i Čechoslovenky (zejména Židovky), a to jak ve Velké Británii, tak na Středním východě. K této problematice srov. PROCHÁZKA, Ivan. *A královskou korunu měly: stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války*. Praha : VHÚ, 2016; STEGUROVÁ, Karolína. *I ženy chtěly bojovat! Československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATŠ a WAAF za druhé světové války*. Praha : Academia, 2021.

¹⁰² NA Praha, f. V. Patzak, sign. 5-69-1/7-15, Niekoľko všedných dojmov zo všedného života z druhého odboja. Nič viacej a nič menej. Je možné, aby niekoho i skutočnosť bolela?, 20. 11. 1942, druhá kapitola, nestránkované.

¹⁰³ MARŠÁLEK, Zdenko – HOFMAN, Petr. *Dunkerque 1944 – 1945: ztráty Československé samostatné obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii*. Praha : NLN, 2011, s. 52 – 61.

¹⁰⁴ VHA Bratislava, Sb. kmenových listů, František Tunák, Evidenční list.

¹⁰⁵ VÚA-VHA, f. Náhradní těleso ve VB, karta 47, Čj. 9438/44, soupis raněných z 28. 10. 1944, s. 2. Za upozornění na tento materiál vděčí autor badateli Ivanu Procházce.

¹⁰⁶ VHA Bratislava, Sb. kmenových listů, František Tunák, Psychiatric report, 28. 3. 1945.

normy“.¹⁰⁷ Následky zranění si však nesl až do konce života; podle poválečného svědectví Tunákova otce „*bol veľmi nervozný a nedalo sa s ním poriadne porozprávať, čo pramenilo z toho, že bol počas vojny ranenný do hlavy, kde mu zostala črepina.*“¹⁰⁸ V době léčení ve Velké Británii dostihl Tunáka ještě jeden kázeňský přečin, pramenící z jeho lehkomyšlné povahy: dne 26. června 1945 byl polním soudem I. stolice odsouzen na čtyři měsíce těžkého žaláře, nicméně s podmíněným odkladem výkonu trestu na dobu tří let. Příčinou trestu byla neuvážená „klukovina“: před odjezdem do Dunkerque vylákal na jedné britské dívce zápůjčku diamantového prstenu. Dotyčná se posléze opakovaně dožadovala jeho vrácení, nicméně Tunák stačil prsten ještě ve Francii ztratit, když se „*tajně vzdálil z nemocnice do nedalekého hostince. Tady se podnapil a v tomto stavu předváděl s diamantem řezání skla. Když se ráno probudil, zjistil, že už u sebe prsten nemá.*“¹⁰⁹ Trest mu však byl již brzy, v srpnu 1945, prominut prezidentem Benešem – přece jen bylo již několik měsíců po válce. V důsledku odsouzení byl nicméně v následném správním řízení degradován z četaře na vojína¹¹⁰ a nemohl být v budoucnu povýšen ani oceněn medailemi za svoje zranění u Dunkerque.¹¹¹

Snad i z tohoto důvodu se Tunák nechtěl vrátit do rodného Československa, ale požádal o repatriaci do Norska, které mu přirostlo k srdci a kde chtěl patrně začít nový život. Čs. vojenské úřady mu vyhověly a poté, co si vyřídil vízum, byl k 20. únoru 1946 demobilizován a repatriován do Narviku. Následně měl v plánu usadit se až v dalekém Kirkenes na norskosovětsko-finském pomezí, na což ale patrně nesehnal finanční prostředky, a proto se rozhodl za pomoci čs. vyslanectví v Oslu pro návrat do Československa přes Velkou Británii: „*Vyslanectví oznamuje dále, že objednalo pro Tunáka lístek pro zpáteční cestu do Anglie, poněvadž Tunák, po dohodě se zdejším úřadem nahlíží, že nemá prostředků, aby vyčkával v Norsku, na vyřízení z Prahy, jež se může protáhnout na delší dobu. Tunák chodí v ošumělé uniformě a je proto nucen hlásit se pravidelně na policii. Nemá ani potřebných ošacovacích bodů ani peněz na zakoupení civilního oděvu.*“¹¹² Uniformovaný Čechoslovák Tunák musel působit v poválečném Norsku poněkud exoticky, není tedy divu, že ho vyhledaly i místní noviny, kterým poskytl rozhovor, jehož přílohou byla perokresba s Tunákovým portrétem.¹¹³

Kdy přesně se Tunák dostal zpátky do ČSR, není jasné. Z dochovaných pramenů vyplývá pouze to, že se tak stalo nejpozději v roce 1947, kdy se usadil na Slovensku. Nejpozději v tomto roce se měl vrátit do rodné Turzovky, a to s novou rodinou – v Británii se totiž mezitím oženil s Mary Coats Galley, roz. Muir (nar. 1907), pocházející z anglického Warringtonu, jejíž otec se živil jako obchodník s látkami (*drapers*). Mary Galley byla v té době vdovou po Wilfredu Galley, s nímž měla jednu dceru jménem Joan (nar. 1941). Ještě v roce 1946 se pak novomanželům Tunákovým narodil první syn Pavel, který bohužel zemřel v dětském věku o dva roky později. To už rodina žila v Turzovce, kde přišli na svět další dva synové: Alan James Tunak (nar. 1949) a František „Frank“ Donald Tunak (nar. 1952). Jejich otec pracoval v nedaleké Čadci (1947–1951) jako úředník na tamějším ONV, později v tamějších komunálních službách a stavebním podniku rovněž jako úředník. V této době také přispíval

¹⁰⁷ Tamtéž, lékařská zpráva, 22. 9. 1945.

¹⁰⁸ ABS Praha, vyšetřovací spis, arch. č. V-2498 UL, Protokol sepsaný KS MV v Banské Bystrici s Fr. Tunákem starším, 12. 4. 1966, s. 2.

¹⁰⁹ PLACHÝ, J. Čechoslovák u Narviku, c. d., s. 91.

¹¹⁰ VHA Bratislava, Sb. kmenových listů, František Tunák, Záznam o službě.

¹¹¹ Podrobněji k vyšetřování a průběhu soudu viz PLACHÝ, J. Čechoslovák u Narviku, c. d., s. 90–92.

¹¹² VÚA-VHA Praha, Sb. 24, sign. 24-22-16, Opis zprávy čs. vyslanectví adresované npor. Hájkovi – veliteli čs. demobilizačního střediska, 4. 3. 1946.

¹¹³ SDFT VB, Jure-Hammarlund: Mister Tunák, novinový výstřižek, nedatováno.

do různých slovenských novin.¹¹⁴ Posléze odjela Tunáková pětičlenná rodina „kolonizovat“ vzdálené a opuštěné severočeské pohraničí do Nového Města pod Smrkem. Zde bydleli od roku 1953 v rodinném domku na okraji města v ulici Jizerská 911. V roce 1953 proběhla na místním MNV ještě druhá „československá“ svatba,¹¹⁵ patrně s cílem legalizovat přechodný pobyt Mary Tunákové na území komunistického Československa.

Tunák dojížděl za prací také do nedalekého Liberce, kde působil jako technik v energetické dílně v ulici U Věže (Liberec II–Nové Město) a jako montážní mistr v Teplických strojárnách v Liberci.¹¹⁶ Z evidenčního listu je rovněž zřejmé, že coby příslušníkovi bývalého „západního“ odboje mu bylo politické stranictví a členství v KSČ cizí, neboť nebyl organizován v žádné straně a neměl ani žádné „politické vzdělání“.¹¹⁷ V roce 1959, tedy ve stejném roce, kdy odešel do invalidního důchodu, se dostal do hledáčku komunistických bezpečnostních složek. Studijní ústav MV provedl v té době rozsáhlé archivní rešerše, jež se týkaly Tunákovy angažmá na Západě v letech druhé světové války.¹¹⁸ Následně byl na Tunáka zaveden StB tzv. evidenční svazek s archivním číslem 637 LB (registrační číslo 659 Frýdlant; kategorie svazku „EV“). Do dnešních dní se bohužel nedochoval, neboť „*byl zničen bez uvedení data skartace*“.¹¹⁹

Závěrem: Podruhé ve Velké Británii (1964 – 1973)

V roce 1964 zemřela ve Velké Británii Tunáková tchyně a jeho manželka Mary se měla ujmout rozsáhlého dědictví: „*Mělo se jednat o nějakou vilu a pak podíl z nějaké továrny*“.¹²⁰ Rodina se pravděpodobně rozhodla, že návštěvu příbuzných v Británii využije nejen k vyřešení dědictví, ale také k emigraci. Těsně předtím se jí dokonce podařilo prodat rodinný domek v Novém Městě pod Smrkem. Následně Tunák požádal o vydání cestovního pasu a dne 18. července 1964 odletěl s celou rodinou do Británie. Manželka Mary a všechny děti byli držiteli britských pasů, takže jejich vycestování bylo o to snazší.¹²¹ Maximální doba rodinného pobytu u příbuzných byla 180 dní, termín návratu tedy měli Tunákoví stanoven nejpozději na 14. ledna 1965. Když se nevrátili, sepsala Krajská správa MV v Ústí nad Labem příslušné hlášení¹²² a celý případ si vzápětí převzala StB, která 30. března zahájila 1966 trestní řízení a začala s výslechy Tunákovy starého otce, ale také sousedů a známých z Nového Města pod Smrkem. V rámci řízení měl být zabaven movitý majetek, nicméně výsledkem svědků bylo zjištěno, že „*po TUNÁKOVÝCH v bytě nic nezůstalo. Slyšel jsem, že pokud měli nějaké bytové zařízení, že ho rozprodali místním občanům*...“¹²³ Vyšetřování bylo uzavřeno 5. května 1966 a dne 28.

¹¹⁴ DFT VB, Tunák, F.: Nový duch i na Kysuce, novinový výstřížek, nedatováno.

¹¹⁵ E-mailová korespondence autora s Ing. Veronikou Paříkovou, vedoucí správního odboru, Městský úřad Nové Město pod Smrkem, 3. 1. 2023.

¹¹⁶ ABS Praha, vyšetřovací spis s arch. č. V-2498 UL, Posudek MěstNV Nové Město pod Smrkem, 8. dubna 1966.

¹¹⁷ VHA Bratislava, Sb. kmenových listů, František Tunák, Evidenční list.

¹¹⁸ ABS Praha, f. Z, sign. Z-7-15/72-73, František TUNÁK – výpisy z archivních materiálů, 1. 6. 1959, s. 1 – 2.

¹¹⁹ E-mailová korespondence autora s pracovníky ABS Praha ze dne 27. 1. 2023.

¹²⁰ ABS Praha, vyšetřovací spis s arch. č. V-2498 UL, Protokol o výslechu svědka, Květa Pospíšilová, 4. 5. 1966, s. 2.

¹²¹ ABS Praha, Objektový svazek („Emigrace“), arch. č. OB-1766 MV, Seznam emigrovaných osob od r. 1965 – 1967, s. 2.

¹²² ABS Praha, kartotéka Správy pasů a víz, karta záznamu na jméno František Tunák, 25. 3. 1965.

¹²³ ABS Praha, vyšetřovací spis s arch. č. V-2498 UL, Protokol o výslechu svědka, Otto Langer, 26. 4. 1966, s. 2.

června 1966 byl František Tunák v nepřítomnosti odsouzen okresním soudem v Liberci. Tříčlennému soudnímu senátu předsedala JUDr. Milada Rosenbergová, jedna z libereckých normalizátorek.¹²⁴ Tunák byl za opuštění republiky (§ 109, odstavec 2 trestního zákona) odsouzen na dva roky nepodmíněně, a to i přesto, že obhájce (ex off) dr. Rostislav Zástěra navrhoval mírné posouzení a upozorňoval na motivaci obžalovaného nevrátit se do ČSSR za účelem udržení rodiny pohromadě.¹²⁵

V té době již žili Tunákoví běžným každodenním životem ve Velké Británii. František Tunák pracoval pro různé stavební firmy a v oblasti účetnictví a o svých válečných zážitcích se syny moc nemluvil.¹²⁶ Zemřel 26. prosince 1973 ve věku pouhých 54 let, pádu komunistického režimu v ČSSR a anulování nepodmíněného rozsudku se tedy již nedočkal. Jeho manželka Mary Tunak se pak odstěhovala do USA a bydlela v New Yorku ve čtvrti Queens, kde zemřela na přelomu let 1983/1984. Oba Tunákoví synové, Alan James Tunak a František „Frank“ Donald Tunak, žijí ve Velké Británii.¹²⁷

Autor by na tomto místě rád srdečně poděkoval několika osobám, které mu byly nápomocny při výzkumu a přípravě studie: jedná se o badatele Ivana Procházku, dr. Draho-míra Veličku (Archív Čadca), Mgr. Pavla Kufu (SOKA Karviná), Ing. Veroniku Paříkovou z Nového Města pod Smrkem a Fabienna LE JAN (SHD Caen). V neposlední řadě je třeba poděkovat Františku „Franku“ Tunakovi, který autorovi ochotně poskytl cennou rodinou fotodokumentaci a další prameny osobní povahy a také v e-mailech doplnil důležité střípky z poválečného života rodiny Tunákových.

Příloha: S cudzineckou legiou na Narvik (edice Tunákových vzpomínek)¹²⁸

I.

Robiac defilé po městách a dedínach, počnúc severnou Afrikou a končiac neďaleko Brestu,¹²⁹ začali sme chápať dôležitosť nášho poslania. Oblečení dľa starého vzoru tradičnosti cudzineckej Legie získavali sme sympatie ľahšieveriacich ženských srdc, imponujúc zvlášť majestátnym parádnym pochodom. Robily sa albumy adres a plány poválečne, majúc

¹²⁴ JUDr. Rosenbergová později soudila i některé liberecké chartisty, např. Miroslav Černý obdržel v roce 1977 tři roky nepodmíněného trestu za rozšiřování letáků. Viz Dopis Federálnímu shromáždění ČSSR, generálnímu prokurátorovi ČSSR, České národní radě a ministru spravedlnosti ČSR žádající o přešetření soudního i mimosoudního stíhání šesti stoupců Charty 77. Dostupné online na webu Československého dokumentačního střediska (Vilém Prečan) «<http://www.csds.cz/cs/g6/3598-DS.html>» [cit. 9. 11. 2023].

¹²⁵ ABS Praha, vyšetřovací spis s arch. č. V-2498 UL, Protokol o hlavním líčení, Rozsudek, 28. 6. 1966.

¹²⁶ „He never ever spoke about the war. What he did say to me only once was that he would be happy to forsake his life to fight for peoples freedom and in particular for the people of Czechoslovakia.“ E-mailová korespondence autora s Frankem Tunakem, 14. 1. 2023.

¹²⁷ E-mailová korespondence autora s Frankem Tunakem ze dne 28. 8. 2023.

¹²⁸ Ediční poznámka: Při přepisu Tunákova strojopisného textu byly editorem pro zachování autentičnosti provedeny jen minimální změny. Byly opraveny vyložené překlepy, a doplněny chybějící interpunkční znaménka (např. ä, ö, apod.)

¹²⁹ Brest je jedno z nejzápadnějších velkých francouzských přístavních měst (region Bretaň). Význam přirozeného přístavu v Brestském zálivu pro námořní objevy stoupl zejména v dobách Ludvíka XV., kdy zde byla v roce 1752 založena slavná královská námořní akademie (*L'Académie de marine*). Přístav byl soustavně opevňován již od konce 17. století (projekty maršála Vaubana). Na konci první světové války byl Brest klíčovým přístavem pro zásobování amerických vojsk v Evropě. Po nacistické okupaci byl přístav znovu opevňován Němci a byl vybaven i velkým ponorkovým úkrytem. Němečtí obránci Brestu se vzdali až 19. 9. 1944. V současné době je v Brestu druhá největší základna francouzského vojenského námořnictva (největší se nachází v Toulonu). K opevnění viz například FILIP, Ondřej. Francouzská opevnění Brestu; TÝŽ: Německá opevnění Brestu. Dostupné online na: «<http://zapisnik.fortif.net/918895-francouzska-opevneni-brestu/>; <http://zapisnik.fortif.net/917532-nemecka-opevneni-brestu/>» [cit. 16. 8. 2023].

za ideál desiatku nemeckých otrokov.

Nakoľko však náš veliteľ [13.] demibrigády¹³⁰ nemohol vidieť v nečinnosti takú spústu zaháľáčov, čistily sa gombíky a epulety. K tomu sme dostali novú zimnú dodávku teplého obleku a poslali nás do válečného prístavu na neválečnú loď pôvodu nemeckého, zajatú vo svetovej vojne „*General Medzinger*“.¹³¹ Smer cesty úzkostlivo tajený hlavným štábom, bol známy do podrobnosti.

Francúzsko-anglické válečné lode bitevným krokom šinuly si to v zig-zagoch na historický Narvik. Žiadna slávnosť pri preplutí polárneho kruhu,¹³² protiletcké lodné kanóny hrdzavely nemajúc terč; nálada mužstva klesla na nulu stálym cvičením v prípade potopenia.

K polnoci ešte za denného svetla ako na privítanie kamuflovaný anglický torpedoborec, umiestnený neďaleko norských brehov spustil kanónadu na nemeckú bombardovaciu letku, ktorá akousi divnou náhodou tušila náš smer, posielajúc nám niečo zo svojho nenormálneho nákladu. Ovšemže ich dávno známa nepresnosť nebola porušená, hádzuc ťažké válečné marky do studeného, ale ľadove kľudného Severného Mora.

Nejaké stožiary z rozdiaraveného krížniku neznámej mi národnosti, trčaly z fjordu poblíže Kjeldebokenu.¹³³ Asi tak pätnásť útulne vyzeraúcich domčekov bolo postavené v tak západlom kúte, že Nemci pri svojom presnom a plánovitom obsadzovacom pláne ich nedokázali nájsť. Dľa všetkých možných a nemožných dohadov mali sme si nielen odpočnúť a pritom zvyknúť na polročný deň, ale i na ženské predsudky niekedy už moc bystré, dokonalých norských blondyniek. Úradná dorozumievajúca reč, ako najlepšia bola uznaná posunková a bol som mnohokrát strašne prekvapený bohatstvom výrazov.

Stará rota tak zvaných rodených: kulometčíkov vystrielať zaručene polovičku pridelenej jednomesačnej munície na lietadla všetkých značiek, v tom čase ešte slabo rozoznávajúc anglických stíhačov od nemeckých bombardérov. Ťažká jazda prispôsobovala ťažkonohé africké kobyly¹³⁴ nielen na zasnežené skalnaté kopce ale i na podivný hluk jediného pozemného protiletckého kanóna, ktorého posádka si uvedomila iba pri návrate do Francie, že ich rýchlosť pri vychádzaní z ľadového šelstru bola sotva slabo dostatočná. V dôstojníckej jedálni za zvuku trúb robily sa plány, ideálne návrhy a predpoklady útoku na Bjer[k]vik,¹³⁵ ktoré však starý plukovník nemal vo zvyku študovať. A tak dávno túžená „Čestná Legia“¹³⁶ navždy ostala vo veliteľskom plechovom kufre, ktorý bol potopený približne severnej šírke Ofotenu.¹³⁷

¹³⁰ Myšlená 13. púlbbrigáda Cizinecké legie. Veliteľom jednotky bol podplukovník Ralph Monclar (vl. Jménom Raoul Charles Magrin-Vernerey. K nemu viz výše.

¹³¹ *SS Général Metzinger*. Tento francouzský parník vyrobený roku 1906 v nemeckém Hamburku byl později (11. 6. 1940) potopen Němci u přístavu Le Havre. Viz: <<https://www.wrecksite.eu/wreck.aspx?1900>> [cit. 16. 8. 2023].

¹³² Narvik se nachází cca 220 km za polárním kruhem. Tunák zde naráží na tradiční námořní slavnost, která se konala na palubách dopravních lodí při překročení rovníku.

¹³³ Přístavní vesnice Kjeldebotn se nachází cca 20 km od Narviku.

¹³⁴ Každý z praporů cizinecké legie měl k dispozici 50 tažných zvířat – afrických mezků (*des mulets*). CO MOR, A.–P., L'Épopée, c. d., s. 43.

¹³⁵ Přístavní městečko Bjerkvik, kde se v 13. 5. 1940 odehrálo první úspěšné spojenecké vylodění v letech druhé světové války. Tři čtvrtiny městečka však byly během bojů zničeny. Během bojů zde zemřelo 14 norských civilistů (nejmladší měl 5 let, nejstarší 78 let). JAKLIN, Asbjørn: *Bitva o Narvik. 62 dní desperackiej walki*. Kraków : Znak, 2021, s. 253 – 261, 421.

¹³⁶ Řád Čestné legie (*Ordre national de la Légion d'honneur*) je nejvyšší francouzské státní vyznamenání, které se udílí od roku 1802 do současnosti. Řád má pět hodnostních tříd: rytíř, důstojník, komandér, velkodůstojník a nositel velkokříže. V čele řádu stojí v současné době francouzský prezident. K dějinám řádu viz GRAUS, Igor. Vývoj insígníí radov do začiatku 19. storočia. In *Vojenská história*, 2013, roč. 17, č. 3, s. 27 – 31.

¹³⁷ Ofoten je tradiční název regionu v kraji Nordland v severním Norsku. Do regionu patří tato města: Tysfjord,

Sediac s poručíkom RENE,¹³⁸ ktorý bol nešťastnou náhodou zastrelený [13. 5. 1940] pri jednej osudnej dobrodružnej prechádzke neskoršie za Bjer[k]vikom, dívajúc sa na špatne umiestnené nemecké kulometné hniezdo ďalekohľadom vo stojacej polohe, demi-brigádna spojka so zadost'uchinením oznámila okamžitý nástup s ľahkou útočnou výzbrojou a výstrojou k dávno známemu útoku na dedinku Bjer[k]vik, ktorý bol kľúčom k Narviku.

Posledné defilé a posledný krát, čo africká civilizovaná horda vzdávala počesť norským domorodcom za ich syrupové nahrážky alkoholu. Sem-tam túžobná pohľad ženského pokolenia, teraz už skutočne zbytočne vyslaný. Príroda pracovala s nami, zakrýjúc úplne nebeskú plochu mračnami pred nemeckými hladovými pohľadmi.

Anglické torpedoborce túžily nalodiť takzvané stratené existencie z pohádkovej armády, aby anglickí námorníci poznali tiež chuť francúzskeho érarneho rumu. K tomu sa pripojil miestami zatúlaný krížnik. Inštrukcie dosiahly vrcholu. Strieľajte do všetkého, ale neplývajte nábojmi; lepšie je postupovať v noci ako vo dne. Nevieť, prečo nám tu nejakú umelú noc neukázali. Popíjajúc anglický čaj a vymeňujúc pamiatky (ovšem v náš prospech) plávali sme okolo jedného z narvických fjordov, kde ťažko odľukujúč čakala na nás ďalšia skupina britskej flotily. Takto posilnení, zakotvili sme na dve míle (približne) od bjervických brehov.

Niekoľko svetelných rakiet a začalo ľahké a ťažké ostreľovanie Nemcami obsadených asi tak dvaciatky domov a nemeckých pobrežných pozícií. Kanonáda trvala tri hodiny, z nemeckých pozícií ostalo niekoľko masitých pozostatkov, leckde ten ocelový kask bez majiteľa a nejaký ten poloztočený kulomet; po domoch iba husté mračna dymu voňajúce dynamitom; telefonické a telegrafické dráty ležaly v surrealistickom poriadku. Nevybuchnuté šrapnély zaliezly hlboko do snehu k ďalšej konzervácii. Po tomto úplnom a predpokladanom zničení obrany nepriateľa bol som naprosto presvedčený, že Nemci budú asi tak dvadsať míľ v horách, čakajúc milosrdne na svoje ďalšie osudy. Ale len čo prvé oddiely kulometnej čety zaujaly palebné pozície na brehu, nemecká paľba z neďalekého kopčeka mi pripomenula, že není ani zďaleka toľko mrtvých, ako je vystrieľaných nábojov.

Pešiáci spoločným postupom postupovali so stran. Kulometry sa automaticky posunovali s pahorka na kopec; dva anglické tanky¹³⁹ sa dostaly k zamínovanému údoliu, na ktoré ich upozornil jeden starší Nor. Nemecké skladište zbraní, ktoré nemali času ani vyhodit' do povetria, bolo nami nenadále obsadené.¹⁴⁰ Následovala horská nemocnica, do ktorej boli ukladaní prví hrdinovia. Našly sa tam náhodou zabudnuté podstavce z ťažkého kulometu, vážiace asi dvadsaťpäť kilogramov, ale zato v nemeckom bývalom arzenále ani jeden revolver, človek by povedal, že tam postupovala prinajmenšom jedna Atillova divízia, ale zatiaľ to byly iba malé prezvedné jednotky cudzineckej legie. Postupovalo sa smerom severným ešte celý nasledujúci deň. Pušky, ďalekohľady, kabáty, lyže, a rôzne podivné veci nachádzaly sa v stopách nemeckého prchajúceho bataillonu, označené všetky pokriveným krížom; uznali dosť zavčasu nevhodnosť prítáže.

Ballangen, Evenes, Tjeldsund, Lødingen a Narvik.

¹³⁸ Podľa oficiálnych databází francouzského ministerstva obrany zemřelo ze všech příslušníků francouzského expedičního sboru v Norsku 11 mužů s křesťním jménem René. Dotyčného se podařilo ztotožnit s následující osobou: René Francis Louis Emile MAURIN (nar. 8. 3. 1910, Nice), zemřel dne 13. 5. 1940 v oblasti Bjerkviku. Příčina úmrtí zastřelení (*tué par balle*). Srov. COMOR, A.-P., L'épopée, c. d., s. 362. «<https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/ark:/40699/m00523d0a2eb5c13>» [cit. 16. 8. 2023].

¹³⁹ Jednalo se o francouzské lehké tanky Hotchkiss H39, které byly v celkovém počtu 15. kusů nasazeny v rámci 342. *Compagnie Autonome de Chars de Combat*. Viz GREENTREE, D., c. d., s. 17.

¹⁴⁰ Jednalo se o základnu v Elvegårdsmoen. Němci ji obsadili 9. 4. 1940, dne 13. 5. 1940 byla znovu dobytá jednotkami francouzské cizinecké legie. Do zajetí padli dva němečtí lékaři a 60 zraněných a nemocných. Viz tamtéž, s. 33, 49.

Plukovník si vybral za svoju válečnú skrýšu skalnú dieru, odkiaľ boli vysielané rozkazy a povelý na všetky strany. Ale musí sa uznať Španielom,¹⁴¹ oni i keď tieto rozkazy nikdy nedostali, vykonali ťaženie tak skvelým postupom, akoby vycítili priamo válečnú taktiku nemeckého veliteľa, ktorého zajali až niekde v nemeckých pozíciách. Bol to prvý živý Nemec, ako bych tak povedal na ukážku, ale priznávam sa, že som ho ľutoval, vidiac ho neskoršie bez zlatých ornamentov spolu s ostatnými, vláčiac ťažké bedny munície, ktorá bola nevyhnutelne potrebná pre ďalší postup.

Boli neskoršie nájdení traja Nemci a jeden legionár, z ktorých polohy sa usúdilo, že sám, ako pátrač sa odvážil napadnúť túto nepriateľsku skupinku, dvoch zastreliac s mousquetonu,¹⁴² dostanúc dávku od zbývajúceho Nemca do žalúdka, ale ktorého asi s posledným zbytkom síl prebodol bodákom, ostanúc pri nepriateľoch.

Sanitné oddiely oddychovaly, nesúc ťažké náklady mrtvých a ranených obidvoch bojujúcich strán. Mrtví boli pochovávaní so všetkými válečnými poctami poblíže brehu; ranení boli dopravovaní na anglické lode; odtiaľ najbližšou cestou do Anglie.

Nemecké stíhačky chcely však odplatiť porážku utrpení na pevnine, strielajúc do všelijakých pozícií z kulometov, nenarobiac ovšem toľko škody ako bombardovanie.

Neviem, podľa ktorého matematického vzorca alebo formulky to mali vypočítané, ale keď lietali Angličania, nelietali Nemci, a keď lietali Nemci, nelietali Angličania. Postup trval stále, až sa zastavil u horského jazerka,¹⁴³ na ktorého dokonale zamrzutej hladine trčalo neschopne deväť nemeckých hydroavionov.¹⁴⁴

Prišla na pomoc mínometná četa, nepriama delostrelecká paľba, s kulometov taktiež a jazer s touto nezvyklou korisťou bolo dobyté. Nemecké pozície zmenily majiteľa.

Zbytok Nemcov sa dostal úprkom na poloostrov Narvik z jeho západnej čiastky. Bombardovanie bolo trvale; každý mal svoj úkryt, v ktorom trpezlivo čakal na ďalšiu dávku denného rumu. Posielaly sa hlásenia, ktoré ku podivu boli teraz vždy doporučené; fasovaly sa cigarety, a hlavne, robily sa obchodky. Nejaký ten domček na pravo, nejaký ten domček na ľavo, a plienilo sa. Najprv bielizň. Takto vyzbrojení polocivilne a polovojensky sbieralo sa niečo cenného. Zabudnuté nórské koruny, hodinky, fotky, aparáty a konzervy.

Vládol predsmrtný kľud, prerušovaný rozkazmi a protirozkazmi, ktoré však našly málo pochopenia. Menily sa stanovištia, až konečne celá demi-brigáda bola umiestnená s krásnym vhlľadom na poloostrov Narvik. Toho pekného dňa bez vyberania poplatku mali

¹⁴¹ Španělé tvorili početnou časť legionárskeho mužstva. Z 2000 mužů bylo přibližně 900 Španělů, navíc se jednalo o zkušené bojovníky z občanské války. Viz CELAYA, Diego Gaspar. "Portrait d'oubliés. L'engagement des Espagnols dans les Forces françaises libres, 1940 – 1945". In *Revue historique des armées*, 2011, č. 265, s. 46 – 55.

¹⁴² *Lemousqueton* – francouzsky karabina/krátká puška. Legionáři u Narviku měli ve své standardní výzbroji model opakovací pušky Fusil M. A. S., *modèle 1936*. Viz COMOR, A.-P., c. d., s. 42-45.

¹⁴³ Jedná se o jezero Hartvikvatnet (Árjavári), které napájí řeka Elvegaardselva. Jezero leží asi 4 km východně od Bjerkviku a asi 20 km od švédských hranic.

¹⁴⁴ Původně se jednalo o 11 letadel typu Junkers 52, která zásobovala německé jednotky v obklíčeném Narviku. Při jednom z letů však pro špatnou viditelnost nouzově přistála 13. 4. na zamrzlém jezeře. Později jedno letadlo odletělo. Zbýlé letouny zůstaly přimrzlé, byly později poškozeny palbou britských Hurricanů a po roztátí ledu se potopily. V 80. letech bylo několik letounů vyzvednuto norskými a německými nadšenci a jsou k vidění v muzeích v Norsku a Německu, nicméně od roku 2012 zůstávají ve vodě ještě tři letouny. Jedno letadlo se potopilo na dno, druhé zůstalo v hloubce asi 40 metrů a třetí se nachází těsně pod hladinou (4 – 8 metrů pod hladinou), kde ho mohou v zimě dobře spatřit bruslaři. Viz RØISELAND, Simen Follesø: *Se hva som dukket opp under isen!* 28. 12. 2012. Dostupné online na: <<https://www.nrk.no/nordland/naturens-egget-museum-1.10854713>> ; *Junkers Ju 52 After Landing on the Hartvigvann-Lake*. Dostupné online na: <<http://ww2images.blogspot.com/2014/02/junkers-ju-52-after-landing-on.html>>.

sme peknú podívanú. Štyri anglické stíhačky narazily na šesť nemeckých Messerschmittov. Vývrtky, pikovanie a všelijaké obrátky, ktorých pomenovanie je mi neznáme, bolo striedané všestrannou kulometnou paľbou. Výsledok tejto bitvy sa odohral s nášho dohľadu, takže iba z každodenných zpráv sme sa dozvedeli, že päť nemeckých a tri anglické lietadla padly za obeť tejto povinnosti.

Mlčanlivé kone premýšľaly zaručene o nemeckých nábojoch z troch biednych sedemdesiatšedmičiek,¹⁴⁵ ktoré v snehu a šedom mechu nechceli vybuchnúť. Kulometry zahálaly; vzdialenosť, totiž šírka fjordu nepripúšťala vzájomne vraždenie.

Poznávaly sa norské názory na snehovú lásku šestnásťročných ženušiek, hľadajúc ako zámienuk nákup mlieka od malých a zarastených zápolarných kravičiek. Gramofony hraly norské šlágre v každom družstve, ale ich trvanlivosť nebola dlhá. Aby sa ušetrily francúzske jednotvárne konzervy, spravidla sa sem-tam poľovačka s ľahkým kulometom, alebo nevinná krádež na opustenej farme.

Nemci sa dostali [10. 5.] do Holandska.¹⁴⁶ Bez záujmu počúvali sme nemecké zprávy z Trodjemu,¹⁴⁷ nakoľko nebolo možné počuť nejakú inú stanicu. Začalo sa myslieť, bol v tom čase mesiac máj, ako sa bude váliť v polročnej noci. Počítalo sa množstvo nábojov, ktoré musela Francia vyrobiť, aby bol dovršený náš víťazný postup severného ťaženia. V takomto kľude vznikali čarostrelci z nemeckých pištolí; kládly sa rybárske siete a čakalo sa trpezlivo na osem hodín poobede. Od šiestej ráno totiž započalo nemecké bombardovanie našich pozícií bombardermi, ktoré prichádzaly v rôznom počte, aby si uľahčili od svojho nákladu, sypúc bomby tak z polovičky do fjordov, chcúc zasiahnuť šikovné a pohyblivé torpedoborce, z čiastky do snehu, ovšem spraviac sem-tam mrtvolu, alebo zbytočne raniac kamaráda. Po osmej hodine vplávaly do fjordov anglické torpedoborce a iné lode, a odplávaly to narvickým Nemcom streľbou z kanónov do železničných tunelov, kde boli nemecké posádky šikovne umiestnené. To sa povyliezalo z úkrytov po celodennom veľmi užitočnom spánku a dívali sme sa so záujmom na obláčky výbuchov. Anglické stíhačky opustily prote-avions Glori[o]us a robily skotačinu nad vysneným narvickým poloostrovom.¹⁴⁸ Tak sa stalo, že jeden nemecký zásobovací hydroplán skutočne úcty hodných rozmerov v tom čase zablúdil a dostal sa rovno pred dve anglické stíhačky. Boj bol krátky. Nemci pravdepodobne ten deň nedostali mináž a stotisícika vzácných mariek horela a hustým dýmom pred nemeckými úžasými zrakmi v studenom fjorde.

Začali sme si zvykať na život starého usadeného válečníka. Chválila sa kuchyňa protiletckej obrany; našlo sa niekoľko člnkárov a hral sa trpezlivo v očakávaní *belote a rebelote*.¹⁴⁹

II.

Asi tak k desiatej večernej hodine [27. 5. 1940] anglická flotila vplávala do fjordov obkľučujúcich Narvik. Krížniky stály niečo ďalej. A zas začal obvyklý tanec. Neprestával. Paľba bola stále väčšia: začalo horieť na viacerých miestach; rozbíjaly sa posledné zbytky železničného spojenia so Švédskom. Ozvony výbuchov vychádzaly z tunelov; predmestie pri Na-

¹⁴⁵ 7,7 cm Feldkanone 16 (7,7 cm FK 16) byl německý polní kanón používaný už v prvni světové válce.

¹⁴⁶ Německá invaze do Nizozemska (*Fall Gelb*) začala 10. 5. 1940, po bombardování Rotterdamu (14. 5.). Nizozemsko kapitulovalo 15. 5. 1940. Z dobových válečných analýz čs. důstojníků viz např.: HANÁK, Fran- tišek. Obsazení Holandska. In *Vojenské rozhledy*, 1941, č. 3, s. 16 – 33.

¹⁴⁷ Trondheim, třetí největší město Norska, bylo okupováno Němci od prvního invazního dne (9. 4. 1940) až do konce 2. světové války (8. 5. 1940).

¹⁴⁸ Letadlová loď *HMS Glorious* byla potopena 8. června 1940 společně s 1519 námořníky a letci na palubě. Jmenný seznam všech padlých viz portál «<http://www.glarac.co.uk/>» [cit. 9. 11. 2023].

¹⁴⁹ Francouzská karetní hra.

rviku, obsadené nemeckým vojskom, matematickou presnosťou bolo srovnávané so zemou. Výstrely lodných kulometov márne hľadaly ozvenu na oblohe, pokrytú hustými mrakmi, o ktorých vzniku nebolo najmenej pochybností. Tri hodiny ráno. Vzduch voňal príjemne po pušnom prachu, ale hluchá kanonáda neprestávala.

Veľký útok na Narvik začínal. Granátnici boli dopravovaní smerom k Narviku: nasledovali pešiáci, kulometry pešiáci, kulometry, municia, kone a celá demi-brigáda horela válečným zápalom. Torpedoborce zanechávaly prázdne fjordy nemeckým bombardovacím strojom, ktoré začaly do prenikavého pískania kulometov dávať ešte prenikavejšie tóny letiacich bomb a niekoľko Messerschmittov pikalo do našich predných postupujúcich radov.

Narvik, ten výtužený Narvik padal do našich rúk ráno [28. 5. 1940],¹⁵⁰ po niekoľko hodínovom postupe francúzskej cudzineckej Legie.

Norská zástava sa objavila na kopčeku smerom k zálivu od Narviku. Nemci ustupovali pozdĺž násypu (totiž jeho pozostatok) železnice preč, len preč od Narviku! Jedenásť hodín. V úplne rozbitom, niekedy tak prekvitajúcom narvickom prístave vlála nanovo norská zástava.

Desiatky nemeckých lodí, potopených pri prvom obsadzovaní Narviku ležaly vo všetkých mysliteľných polohách. Nemecká dopravná loď LIPPE, ktorá mala šťastie dostať sa úplne k prístavu, ležala na boku, pripomínajúc hromadku nešťastia.¹⁵¹ Presná bomba so značkou Made in England schladila i tak už horiace tváre nemeckých dobrodruhov, ktorí zaručene skákali v germánskom neporiadku do ľadového fjordu. Nákladná čiastka prístavu ležala smutne v povodných troskách. Železné trámy hrdzavely v slaných vodách, ktoré Nemci dychtivo dnes sbierajú, aby si mohli narobiť „Železných krížov“, ktoré sú udeľované s nárýchlo na tisíce vyrobenými válečnými markami. Niekedy tak skutočne prchajúcim Nemcom. Bolo skutočne ťažkou prácou pre britské torpedoborce dostať sa cez túto spleť stožiarov, aby mohli vniknúť ďaleko do úzkeho fjordu. Z drevených prístavných mostíkov trčaly podporné stĺpy, marne spomínajúc bývalé drevené schodíky. Jejich zábradlia ležaly fixne, pripomínajúc tak malo šikmý vrch. Nehľadajú dnes Nemci dokonca jejich zbývajúce klince? Pach mrtvol z pevniny akoby poukazoval smerom k moru, ktoré bolo napojené nemeckou rozpínavou krvou.

Miestami vybuchovali míny, zákerne podstrčené prchajúcimi. Náš postup nemohol byť rýchlejší a istejší. Prvý tunel. Vagón, v ktorom umiestené kulometné hniezdo nepriateľa bolo umlčené po prvom vypálení pásu z Hotschkissa.¹⁵² Tunel s celou posádkou, ktorá nemohla prchnúť, bol vzatý útokom na bodáky.

Hromady kameňa, padlého od anglických šrapnelov boli pomiešané nemeckým materiálom. Stovky rozbitých a spálených norských pušiek, zároveň s jedným kanónom namontovanom na vagóne boli doplnené bednami sardiniek so značkou Ján Kála: bedničky mali vtlačené Bohumín. Bola to čistá práca niekoľkých odvážlivcov, ktorí sa plížením dostali s kulometami do vchodu, čistiac a pripravujúc nám takto nádherný protiletický kryt. Nemecká

¹⁵⁰ COMOR, A.-P., c. d., s. 56 – 63.

¹⁵¹ Nemecká dopravná loď LIPPE bola potopená britskými torpedoborcami u Narviku dne 13. 4. 1940. V roce 1941 byla Němci vyzvednuta a opravena, 7. 3. 1944 byla však potopena definitivě britskou ponorkou HMS Sceptre (P215). Srovnej: <<https://www.shipsnostalgia.com/media/the-german-ship-lippe-at-narvik-1940.295253/>; <<https://www.wlb-stuttgart.de/seekrieg/44-03.htm>> [cit. 9. 11.2023].

¹⁵² Myšlen francouzský lehký kulomet Hotchkiss Mle 1922/24/26, vyráběný firmou Société Anonyme des Anciens Etablissements Hotchkiss et Cie. Firmu založil ve Francii Američan Benjamin B. Hotchkiss (1826 – 1885). Proslavila se však až po jeho smrti, a to zejména výrobou těžkých kulometů Hotchkiss Mle 1914, které byly nasazeny v době první světové války. Lehký kulomet pod označením vz. 24 používala v letech 1924 – 28 i čs. armáda. Francouzské lehké kulometry se vyvážely také do Řecka, Turecka, Brazílie nebo republikánské Číny. Podrobněji viz např.: <<https://www.vhu.cz/exhibit/francouzsky-kulomet-hotchkiss-vz-24/>> [cit. 9. 11.2023].

telefónna linka po malej oprave vrátila nám temer nezaplátiteľné služby. Strelivo a potraviny boli tu bezpečne umiestnené pod niekoľko metrovou vrstvou skál. K dokonalému pohodliu nám chybovalo iba elektrické osvetlenie, ktorého zbytky sa nachádzaly pomiešané s krabicami nemeckých šrapnelov. Maličký vodopád na dva metre od tunela nahradzoval moderný vodovod. Po postavení prvých stráží celá rota strhaných pešiakov si uľahla, zabúdajúc na pekelný hluk trhajúcich sa bomb a letiacich šrapnelov. Plukovník súc nezvykle dojatý týmto ich príšerným kľudom, rozkázal mimoriadnu dávku vína a rumu.

Ranení defilovali pred našimi obnaženými hlavami, majúc na tvári víťazný úsmev, pripomínajúc úsmev vyžitého meštiaka. Stratili sme absolutný časový pojem. Prvý bataillon, ktorý bol na odpočinku, zasiahol. Dobyť najdlhší, druhý z tunelov. Nemecký zákerný protiútok, ktorý nedostal šťastie do osudu. Plne naložený vagon časovaných výbušnín, ktorý mal vybuchnúť v tuneli, sa roztrhol ešte pred. Narobil ohromný hluk, ale škody žiadnej.

Nemecké bombardéry púšťaly neopatrne bomby do hor, snehu a skál, zo štvrtiny nevybuchujú. Jedna spadla nedopatrením na tunel, zapadla do snehu, ale k výbuchu sa nedostala. Iná zas niekoľko metrov k štyrom mŕtvym legionárom, ktorí ležali pripravení k pochovaniu; jej výbušná sila roztrhala násyp, akoby nechcela znesvätiť ich posmrtný kľud. U piatej rotý rozmetala oheň, ktorý bol predurčený, aby občerstvil teplou kávou valčiacu žalúdky. Toto sklamanie pripomenulo, že nepriateľ neprchá dostatočne rýchle a preto jazda dopravovala mináž a víno smerom dopredu.

Padol ďalší a posledný nemecký, vlastne rakušacký, Nemcami ulúpený kanón. Bojovalo sa statočne, ženúc nepriateľa temer poklusom ku švédskym hraniciam, Zpráva k večeru:

„Ešte môžu ustupovať patnásť kilometrov, aby sa dostali na istejšiu podu vo Švédsku.“

Do toho sa pridružila podiváná, ktorá sa nedá spraviť dvakrát. Či to bola protiletická obrana, alebo britské stíhačky, ale neviem ani podnes, ako jeden nemecký bombardovací stroj dokázal spadnúť chvostom, ktorý bol ešte ráz vyhodенý do vzduchu vlastným nákladom bomb. Na vodnej hladine boli iba triesky v ohromnom počte, s ktorými si pohrávaly morské vlny.

Prechádzal som bývalým Narvikom, súc zastavovaný, ako všetci ostatní domorodcami polárneho kruhu, ktorí vlastne nemohli pochopiť, tak rýchlu možnosť zámenny majiteľa, dávajúc nám syrupy všetkých kvalít a so všetkými možnými nápismi, ktoré sú síce dobre tak na nasbieranie tuku na zimný spánok, ale nám nechutnaly. Na rozbitom nádraží pod norskou zástavu bol zhromaždený dav ľudí, ktorý vášnive počúval zvuky hymny víťaznej cudzineckej legie. Hákovitý kríž, ktorý ešte včera na narvickom kopci vlal – zmizol. Ľud sa vracal nazpať do mesta, ktorého múry ROYAL HOTELU¹⁵³ hlásaly skutočnosť.

Začalo odstrelovanie vodných mín, ktoré tiež nevedely zadržať postup hrstky dobrovoľníkov. Válečná korisť bola nesmierná. Dokonca v jednom kostole niekoľko kilometrov od Narviku našiel sa sklad omastkového náhražkového tuku, ktorý bol pre naše žalúdky neschopnou potravou.

Postupujúc dobytými pozíciami, ležaly elektrické stožiare cez hromady železničného násypu, prepilované ničivou rukou nemeckých kultúrnych dobyvateľov. Závity a šróby boli povytáňované, ako keby sa nezbedné ruky lupičov neuspokojovaly zákerným kladením mín, bombardovaním štátnej norskej nemocnice, kde ležali nemeckí ranení a kde zástava

¹⁵³ Hotel Royal byl otevřen 21. 1. 1939 jako jeden z nejmodernějších hotelů v celém Norsku. Dne 9. 5. 1940 v důsledku obléhání města vyhořel. Odehrává se zde celá řada klíčových scén norského filmu *Narvik (Kampen om Narvik)*, 2022, režie Erik Skjoldbjærg, je sem situováno i německé velitelství gen. Dietla. Ve skutečnosti byly v r. 1940 v Narviku vedle sebe hotely dva, a sice Royal a Grand, ve filmu však byly sloučeny do jediného. Generál Dietl zřídil své první velitelství v hotelu Grand, nikoliv Royal. Viz «<https://warmuseum.no/exhibition/the-battle-of-narvik-fiction-wall/>» [cit. 9. 11.2023]. Předpremiéry filmu *Narvik* se zúčastnil i poslední žijící norský veterán bitvy o Narvik Eystein Røset (1918–2022). K filmu viz například «<https://www.csfd.cz/film/950254-narvik/zajímavosti/>» [cit. 9. 11.2023].

červeného kríža bola tak obrovská, že musela byť viditeľná do najväčšej vzletnej výšky letúňa. Že zásah nebol dobrý, nemože odvrátiť pokus barbarského vraždenia ošetrovateľov, ktorí si dobrovolne vzali na starosť ošetrovanie ranených a kde sa nedá povedať, že nedostatok svetla splietol pilotovi smer počas nerozdielneho stáleho dňa.

Prechádzajúc bojišťom, ležalo jedno družstvo legionarov s bajonetom v ústach. Dnes sa nedivím, keď naše postupujúce oddiely videly podobné kusky, ktoré už dávno boli opustené i barbarmi náš jeden roj, postupujúc cez pohorie ťahajúce sa poloostrovom, narazil na dvoch Nemcov. Títo vidiac, že by nepostrieliť túto presilu, kričali „Pardon“. „Nichts pardon“, zavel premier classe,¹⁵⁴ a učinil rýchly koniec nedostojným nepriateľom.

Občas ešte preletela zablúdená guľka z nemeckého kulometu hľadajúc v ďalších sférach novú cestu. Protitankový kanón sa namazal dôkladne olejom, nakoľko sa ukázalo, že sa nemožuc strieľať do nejestvujúcich tankov, nevypláca strieľať do jedincov s tak zúrivo vybuchujúcimi nábojmi. Po rôznych dohadoch veliteľstva, hľadajúceho čo najdokonalejšiu jeho kamufláž, bol slávnostne pri našom odchode spustený do mora. Posádka bola s okamžitou platnosťou premenená na pionierský oddiel.

Naši lyžiari, ktorí boli dnes už virtuozní jazdci, zastavili jeden prudký nemecký protiútok, podporovaný jednou desiatkou Messerschmittov. Počítam s tým, že Nemci museli vo svojej roztržitosti úplne zabudnúť na anglické loďstvo a na mrtvolne kludných strelcov cudzineckej legie, ktorým nijako nevadilo zulukafrovské kričanie nepriateľa. Nakoľko sa však nedostávalo stíhačkam ďalšieho zbytočne spáleného benzínu, stiahly sa zároveň s nimi i vykričaní Nemci. Počas tohoto útoku sa našly u našej demi-brigády nové talenty granatnícké, ktoré si mohli uľahčiť svojho nákladu. O jejich presnosti neostáva v histórii žiaden doklad, ale viem z plukovníkovho zákazu o použití granátov na tak veľkú vzdialenosť, že mali aspoň úprimnú snahu.

Niekoľko stotisíciek nemeckých nábojov ležalo po všetkých kútoch, ukazujúc nám smer ich prchajúcej túhy.

A hral zas gramofón pod tunelmi, Španieli¹⁵⁵ si schovávali nemecké dištinkcie varila sa káva pred tunelmi, Norovia občas prišli sa podívať na zbývajúcich členov cudzineckej legie a zdalo sa, že sa usadíme v tomto temer pohádkovom kútku sveta.

Písaly sa zamilované dopisy do Skardnessu, Ofotenu, Kjeldebokenu a všade inde, kde až dosiahla stopárska duša legionára, tak veľmi citlivá na lásku. Nejakou zázračnou náhodou našla sa opustená bedna anglických cigariet na jednom z torpedoborcov, ktoré nám zosilňovali dávno zrodené sympatie Norov.

Staré babičky vypravovali pohádky afrického života vnukom, zaručene im zakazujúc poznať jeho sladkosť. Bicyklová premávka príšerne zosilnela v nepočetných zátačkách jedinej zápolarnej cesty.

Rozkaz, ktorého odosielateľ je nám úplne neznámy, nariaďuje z taktických dôvodov od upustenia trvaleho obsadenia tohto severného územia.¹⁵⁶ Dostali sme sa anglickými loďami na voľné more, kde úprimne povedané, s ťažkým srdcom lúčili sme sa so zemou večného snehu.

¹⁵⁴ „Première Classe“ – služební hodnosť „legionár 1. triedy“.

¹⁵⁵ Pries počáteční nedúveru (a strach z komunizmu) byli příslušníci cizinecké legie španělské národnosti (veteráni občanské války ve Španělsku) hodnoceni pozitivně i francouzskými důstojníky. Viz např. SCULLION, Séan F. Continuing the fight: Three anarchists from Spain in the British army, 1939 – 1945. Dostupné online: <<https://freedomnews.org.uk/2023/08/07/continuing-the-fight-three-anarchists-from-spain-in-the-british-army-1939-1945/>> [cit. 9. 11.2023].

¹⁵⁶ V důsledku napadení Francie Německem byla 24. 5. 1940 zahájena operace *Alphabet* a ve dnech 4. – 8. 6. 1940 byly z Narviku evakuovány všechny spojenecké jednotky (Francouzi, Britové, Poláci, Norové).

Smutne sa dívajú z paluby GEORGIKA,¹⁵⁷ nevšímajúc si desiatok dopravných lodí, krížnikov a súc dokonca bez záujmu o dva anglické stíhače, ktoré robily vrcholne akrobacie okolo našej lode, pri ktorej torpedoborec mal veľkosť záchranného člna, počúval som príhody a spomienky ľudí, ktorí prešli skutočnou paľbou a hlukom války.

Jeden Ital,¹⁵⁸ legionár ležal v snehu na chrbte a díval sa žiadostivo do údolia, ktoré bolo vzdialené z dvesto metrov. Žiaľbohu práve v tom čase boli zosilnená paľba nepriateľa – svetelnými nábojmi. S najväčším kľudom, obdivujúc svetelné čiary, ktoré vznikali od huste letiacich nábojov, hovorí: „Svetelné náboje sú preto, aby sa človek pred nimi mohol ukryť“.

Poliaci, ktorí hrdinne bojovali po boku cudzineckej legie,¹⁵⁹ vypravovali dnes už preslávenú historiku. Z rozbitého nemeckého lietadla vyskočil pilot, bol však ihneď zajatý. Aby si snáď zlepšil svoj osud, pochválil sa, že bombardoval i Varšavu. „Tak,“ hovorí poľský poručík, zároveň zastrkujúc kadiacu sa ešte pištoľ nazpať do kapsy, „spadol si správne!“¹⁶⁰

Po námornej bitve britského a nemeckého loďstva, ktorej výsledok bola zdrcujúca porážka pozostatku nemeckého válečného loďstva [sic!],¹⁶¹ ostaly iba spomienky na krásnu zem bez šera.¹⁶²

TUNÁK, František: S cudzineckou legiou na Narvik. K tisku upravil, ilustroval a obálku nakreslil por. B. B. U 1. praporu: nákl. vl., 1941. Originál, strojopis, 24 stran.

P. KREISINGER: DAS KRIEGSSCHICKSAL VON FRANTIŠEK TUNÁK
(1919 – 1973): BEITRAG ZUM EINSATZ VON TSCHECHOSLOWAKEN
IN DEN REIHEN DER FRANZÖSISCHEN UND POLNISCHEN
EXPEDITIONSKRÄFTE BEIM NORWEGISCHEN NARVIK IM JAHR 1940

Die vorliegende Materialstudie konzentriert sich auf das Kriegsschicksal des Slowaken František Tunák (1919 – 1973), der als Gefreiter der tschechoslowakischen Armee seine Freizeit in Großbritannien damit verbrachte, dass er seine Kriegserlebnisse aus Narvik niederschrieb, wo er im Mai 1940 in den Reihen der 13. Halbbrigade der französischen Fremdenlegion kämpfte. Nach dem Rückzug der französischen Einheiten aus Norwegen wurde Tunák nach Großbritannien evakuiert, wo er sich zusammen mit anderen Tschechoslowaken in die tschechoslowakische Brigade einreihete. Er verfasste seine 24-seitigen Memoiren mit

¹⁵⁷ Loď se nepodařilo ztotožnit.

¹⁵⁸ K 20. 4. 1940 tvořili Italové v řadách francouzské ciz. legie třetí nejpočetnější národnost, a to po Francouzích a Španělech. Viz COMOR, A.-P., c. d., s. 321, Annexe I.

¹⁵⁹ Jednalo se o samostatnou „Podhalaňskou“ brigádu (*Samodzielna Brygada „Strzelców Podhalańskich*). Brigádě o síle téměř 5000 mužů velel generál Zygmunt Bohusz-Szyszko (1893 – 1982). Srovnej Nadporučík P. Účast Poláků v boji o Narvik. In *Vojenské rozhledy*, 1941, č. 4, s. 10 – 14. ZBYSZEWSKI, Karol. *The fight for Narvik: impressions of the Polish campaign in Norway*. Second impression. London : Lindsay Drummond, 1941.

¹⁶⁰ Z uvedené pasáže není zřejmé, zda Poláci vzali německého pilota do zajetí, anebo ho zastřelili. Pro druhou možnost by svědčil výskyt německých propagandistických nápisů v polštině v okolí Narviku, které apelovaly, aby se Poláci vzdali: „Polscy żołnierze. Chcecie wy nadal dla Anglje bez znaczenia krew wasza przelać przyjdzie bez broni donas droga do Warszawy jest wam otwarta.“ (Polští vojáci. Nechcete-li i nadále prolévat krev za Anglii, přijďte k nám beze zbraní, cesta do Varšavy je pro vás otevřená. – volný překlad autora). Viz WIELICZKA-SZAREK, J., c. d., s. 40.

¹⁶¹ Dne 8. 6. 1940 proběhla německá námořní operace *Juno*, kterou však Britové prohráli. Jejich letadlová loď *HMS Glorious* byla potopena společně s 1519 námořníky a letci. Naopak Němci přišli jen o 50 mužů a jedna jejich bitevní loď byla poškozena. Podrobněji viz WEIR, Philip. *HMS Glorious: History of a Controversy*. Dostupné online <<https://www.historytoday.com/hms-glorious-history-controversy>> [cit. 9. 11. 2023].

¹⁶² V narvických zeměpisných šířkách panoval v tomto ročním období tzv. polární den. Mnohým vojákům se proto špatně spalo, naopak letectvo mohlo provádět své operace po celý den.

einem minimalen zeitlichen Abstand bereits im Jahr 1941, anlässlich des ersten Jahrestages der Kampfhandlungen. Das Ziel des vorliegenden Materials besteht nicht nur darin, Tunáks Kriegsschicksal in den Reihen der französischen Fremdenlegion bei Narvik und der Tschechoslowakischen selbständigen gepanzerten Brigade bei Dünkirchen (1944 – 45) zu skizzieren, sondern auch eine einzigartige Quelle seiner „Narvik“ Erinnerungen in Form einer kritischen Edition zugänglich zu machen. Sie beschreiben auch einige Tabuthemen und haben zugleich bemerkenswerte literarische Qualitäten. Die Erinnerungen befinden sich daher in ihrer Gesamtheit im Anhang zu dieser Studie. Die Studie enthält auch eine rekonstruierte Namensliste (tabellarischer Anhang) aller bekannten tschechoslowakischen Staatsangehörigen, die auf der Seite der Alliierten in Narvik kämpften. Die Liste wurde auf der Grundlage von Archivrecherchen im Archiv der Sicherheitskräfte (ABS) Praha, im Nationalarchiv (NA) Praha, im Slowakischen Nationalarchiv (SNA) Bratislava, im Militärhistorischen Archiv (VHA) Bratislava, im Militärischen Zentralarchiv – Militärhistorischen Archiv (VÚA-VHA) Praha sowie mit Hilfe privater Unterlagen im Besitz der Familie von Frank Tunák dem Jüngeren erstellt. Die Liste enthält die Angaben von 13 Tschechoslowaken, die für weitere Forschungen genutzt werden können. 12 Personen dienten in der Fremdenlegion und ein Karpatenrusse (Michal Karabiňák) war in den Reihen der polnischen Podhale-Brigade (Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich). Bei der 13. Halbbrigade waren drei Slowaken: F. Tunák, Andrej Hutka und Mikuláš Lustbader (nach dem Krieg änderte er seinen Nachnamen in Let), weiter ein Ungar (Eugen Freisinger) und ein Russe (Rudolf Djumovič), der Rest waren Tschechen bzw. tschechische Deutsche. Nach dem Krieg kehrte Tunák über Norwegen in die Tschechoslowakei zurück und ließ sich in Nordböhmen nieder, von wo er 1964 nach Großbritannien emigrierte. Neben der Edition von Tunáks Memoiren enthält die Studie auch einen bemerkenswerten Bildanhang. Es handelt sich dabei um Zeichnungen von Leutnant Bohumil Boček, die Tunáks Memoiren begleiteten, sowie um einzigartiges Fotomaterial, das sich noch im Besitz von Tunáks Söhnen in Großbritannien befindet.

Seznam použitých pramenů a literatury / List of references and literature

Primární zdroje / Primary sources

Archivy a archivní zdroje / Archives and archival sources

Archiv bezpečnostních složek Praha, fondy Operativní a vyšetřovací svazky (f. V); Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (f. Z); Objektový svazek („Emigrace“), kartotéka Správy pasů a víz.

Národní archiv Praha, f. Ministerstvo vnitra –Londýn (MV-L), f. Václav Patzak.

Vojenský historický archiv Bratislava, Sbíрка. Kmenových listů, Sbíрка 53 (MNO – 2. odd. Slovensko).

Slovenský národní archiv Bratislava, fond 203 (ZÚ Bratislava).

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Kartotéka Západ, Sbíрка 20 (MNO Londýn), Sbíрка 24 (Evidence čs. vojenských osob na Západě), Sbíрка 37 (Velitelství vojenské zpravodajské služby); Sbíрка Kmenových listů, Sbíрка Kvalifikačních listů.

Service historique de la Défense Caen, AC: 21P 154 222 (Sewera Ludwik, né le 18/09/1900)

Soukromá dokumentace Franka Tunaka mladšího, Velká Británie, nezpracovaný materiál.

Státní okresní archiv Karviná, fond okresní úřad Fryštát, sčítací operáty.

Štátny archív v Žiline, pracovisko Archív Čadca, fond Notársky úrad v Turzovke, Rodná matrika Turzovky 1915 – 1921.

Edice pramenů a publikované prameny / Source editions and published editions

COOPER, A. R. *Douze ans a la Légion étrangère*. Paris : Payot, 1934.

KOLÁŘ, Ondřej – POLÁKOVÁ, Kamila (eds.). *Odchody a návraty: vzpomínky účastníků zahraničního protinacistického odboje ze Slezska a Ostravska*. Opava : Slezské zemské muzeum, 2018. ISBN 978-80-87789-53-7.

LAPIE, Pierre-Olivier. *La Légion étrangère à Narvik (avant-propos du général de Gaulle, préface du major P. C. Wren)*. Paris : Flammarion, 1945.

TOMAN, Vilém. *Na západní straně: osobní vzpomínky na dobu v odboji od roku 1940 do roku 1945*. (Ed. Jiří Plachý). Praha : Ministerstvo obrany České republiky – Vojenský historický ústav, 2015. ISBN:978-80-7278-649-7.

TUNÁK, František. *S cudzineckou legiou na Narvik*. K tisku upraven, ilustroval a obálku nakreslil por. B.B. Vydáno a vytištěno u 1. praporu nákladem autorovým [Moreton Paddox] 1941.

Dobový tisk / Period print

1. prapor. informace – tisk – osvětová a duchovní služba: denní časopis 1. pěšího praporu v Anglii v táboře Moreton Paddox, roč. 1940-1941, 5. 2. 1941, č. 114.

Čechoslovák. Nezávislý týdeník. 18. 4. 1941, s. 1-2.

Vojenské rozhledy, roč. 1941.

NEWSOM, J. D. Legionářova kořist. In *Edice Dobrodružství*. Praha : Šolc a Šimáček, 1932.

SURDEZ, Georges. Vojákem cizinecké legie. In *Romány do kapsy (RODOKAPS)*, 1935, č. 19.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a sborníky / Monographs

ATKIN, Nicholas. *The Forgotten French: Exiles in the British Isles, 1940–44*. Manchester University Press, 2003. ISBN 978-0-7190-6438-8.

BIMBERG, Edward L. *Tricolor Over the Sahara: The Desert Battles of the Free French*. Westport, Conn. : Greenwood Press, 2002. ISBN 03-1331-654-6.

COMOR, André-Paul. *L'épopée de la 13e Demi-brigade de Légion étrangère, 1940-1945*. Paris : NEL, 1988. ISBN2-7233-0369-1.

JACKSON, Julian. *Pád Francie: nacistická invaze 1940*. Praha: BB/art, 2006. ISBN 80-7341-238-1.

JACKSON, Sophie. *Churchill's unexpected guests: prisoners of war in Britain in World*

War II. Stroud : The History Press, 2010. ISBN 978-0-7524-5565-5.

JAKLIN, Asbjørn. *Bitwa o Narwik. 62 dni desperackiej walki.* Kraków : Znak, 2021. ISBN 978-83-240-7931-5.

GREENTREE, David. *Narvik 1940. The Battle of Northern Norway.* Oxford : Osprey Publishing, s. 15–21. ISBN 978-14728-4910-6.

HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko. *Posláni na sever: Češi na nucené práci v Norsku.* Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2022. ISBN 978-80-7465-537-1.

HRBEK, Ivan – HRBEK, Jaroslav. *Salvy nad vlnami: od výstřelu na Westerplatte po zkázu Bismarcku.* 2. vyd. Praha : Naše vojsko, 1997. ISBN 80-206-0536-3.

KUDRNA, Ladislav. *První vietnamská válka na pozadí osudu Ladislava Charváta.* Praha : Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2198-4.

MACINTYRE, Donald G. F. W. *Narvik.* Praha : Mladá fronta, 1989.

MAJORKIEWICZ, Felicjan. *Narwik: Dzieje Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich.* Warszawa : Ministerstwo Obrony Narodowej, 1957.

MAREK, Jindřich. *Válka v Arktidě: zapomenuté bojiště tajné meteorologické války v letech 1940-1945.* Praha : EPOCH, 2006. ISBN 80-87027-10-8.

MARŠÁLEK, Zdenko – HOFMAN, Petr. *Dunkerque 1944-1945: ztráty Československé samostatné obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii.* Praha : NLN, 2011. ISBN 978-80-7422-119-4.

MASKALÍK, Alex. *Elita armády: československá vojenská generalita 1918-1992.* Banská Bystrica : HWSK, 2012. ISBN 978-80-970941-0-2.

OLSZAŃSKI, Michał. *Narwik.* Warszawa : Edipresse, 2005. ISBN 83-60160-24-4.

PLACHÝ, Jiří. *Filozofové v battledressech.* Praha : FF UK, 2010. ISBN 978-80-7308-322-9.

PROCHÁZKA, Ivan. *A královskou korunu měly: stručný pohled na službu čs. žen v jednotkách britské armády za 2. světové války.* Praha : Vojenský historický ústav, 2016. ISBN 978-80-7278-679-4.

ROBERTS, Andrew. *Ve vichru války: dějiny druhé světové války v novém pohledu.* Voznice : Leda, 2010. ISBN 978-80-7335-255-4.

STEGUROVÁ, Karolína. *I ženy chtěly bojovat! Československé ženy v britských armádních pomocných sborech ATS a WAAF za druhé světové války.* Praha : Academia, 2021. ISBN 978-80-200-3181-5.

STRABOLGI, Joseph Montague Kenworthy. *Narvik and after: a study of the Scandinavian campaign.* London : Hutchinson Universal Book Club, [1940].

WIELICZKA-SZAREK, Joanna. *Bitwy polskich żołnierzy 1940-1944: Narwik, bitwa o Anglię, Tobruk, Monte Cassino, Falaise, Arnhem.* Kraków : Wydawnictwo AA, 2014. ISBN 978-83-7864-588-7.

WINDROW, Martin. *French Foreign Legion 1831-71.* Oxford : Osprey Publishing, 2016. ISBN 978-1-4728-1770-9.

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Zapomenutá elita: českoslovenští vojenští diplomaté v letech 1938-1945.* 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2011. 325 s. ISBN 978-80-204-2165-4.

**Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích /
Articles in journals, chapters in monographs**

AAS, Steinar. Narvik, a Swedish Norwegian Border Town. In *Mesto a dejiny*, 2019, roč. 8, č. 1, s. 54 – 79.

BENE, Krisztian. Egy lovagias lázadó. Raoul Magrin-Vernerey katonai pályafutása a Mediterráneum vonzásában. In *AETAS*, 34 évf. 2019. 1. szám, s. 78 – 96.

BUBEN, Milan. Změna na norském trůně. In *Historický obzor*, 1991, roč. 2, č. 1 – 2, s. 16 – 21.

BŘEČKA, Jan. Jeho vlastní byla legie: životní pouť plukovníka Otty Wagnera. In KREMLIČKOVÁ, Ladislava (ed.). *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2013, č. 11, s. 13 – 37.

CELAYA, Diego Gaspar. “Portrait d’oubliés. L’engagement des Espagnols dans les Forces françaises libres, 1940-1945”. In *Revue historique des armées*, 2011, č. 265, s. 46 – 55.

CLERC, Louis. De Petsamo à Narvik: opérations périphériques dans le nord de l’Europe, décembre 1939 - avril 1940. In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1 (N° 269), s. 15 – 32.

FLOSSMAN, Martin. Jezuité v uniformách. In *České, slovenské a československé dějiny 20. století. 9 / Ústí nad Orlicí : Oftis*, 2014, s. 43 – 58.

HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko. Kartotéka totálně nasazených v Norsku. Dokumenty Organizace Todt a evidence zahraničních dělníků v Norsku z let 1940-1945. In *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 106 – 109.

HINGAROVÁ, Vendula. Na staveništi za polárním kruhem: v Norsku během druhé světové války nuceně pracovaly dva tisíce Čechů. In *Paměť a dějiny*, 2022, roč. 16, č. 1, s. 38 – 49.

CHAMPONNOIS, Sylvain. Les projets franco-britanniques de bombardement aérien de l’industrie pétrolière soviétique du Caucase (1939-1940). In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1 (N° 269), s. 33 – 55.

JAKL, Tomáš. Vzpomínka Karla Schmidta na École Spéciale Militaire a Vojenskou akademii. In *Historie a vojenství*, 1997, roč. 46, č. 3, s. 133 – 140.

JAKUBEC, Pavol. Privilegovaný malý spojenec. Kráľovská nórska vláda v spojeneckom Londýne. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2020, roč. 12, č.1, s. 21 – 32.

JAKUBEC, Pavol. Together and Alone in Allied London: Czechoslovak, Norwegian and Polish Governments-in-Exile, 1940–1945. In *The International History Review*, 2020, roč. 42, č. 3, s. 465 – 484.

KEJZLAR, Radko. Norsko a nacistická okupace 1940–1945. In *Historie a vojenství*, 1963, roč. 12, č. 1, s. 91 – 117.

MASSOWOVÁ, Dana. Plk. Otto Wagner (1902-1974): životní osudy československého důstojníka v zahraničním odboji na Západě. In *Studia historica Brunensia*, 2010, roč. 57, č. 2, s. 113 – 151.

MICHON, Jean. Sidi-Bel-Abbès: Capitaine légionnaire. In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, Janvier 2010, No. 237, s. 25 – 38.

MOURÉLOS, Yannis. La « résurrection » du Front de Salonique. In *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 2018/1, (N° 269), s. 57 – 72.

NIGRÍN, Karel. Soupis publikací vydaných péčí čs. odboje na západě za druhé světové války. In *Historie a vojenství*, 1968, roč. 17, č. 2, s. 270 – 303.

PLACHÝ Jiří. Čechoslovák u Narviku. In: TOMEK, Prokop (ed.). *S přáteli v archivech. Sborník k sedmdesátinám historika Jindřicha Marka*. Svět křidel : Cheb, 2023, s. 86 – 106.

PROCHÁZKA, Ivan. Major péchoty Bohumil Vazač. In *Historie a vojenství*, 2005, roč. 54, č. 2, s. 97 – 104.

RAŠÍN, Milan. Operace Weserübung. In *Historický obzor*, 2007, roč. 18, č. 11/12, s. 261 – 272.

O autorovi /About the author

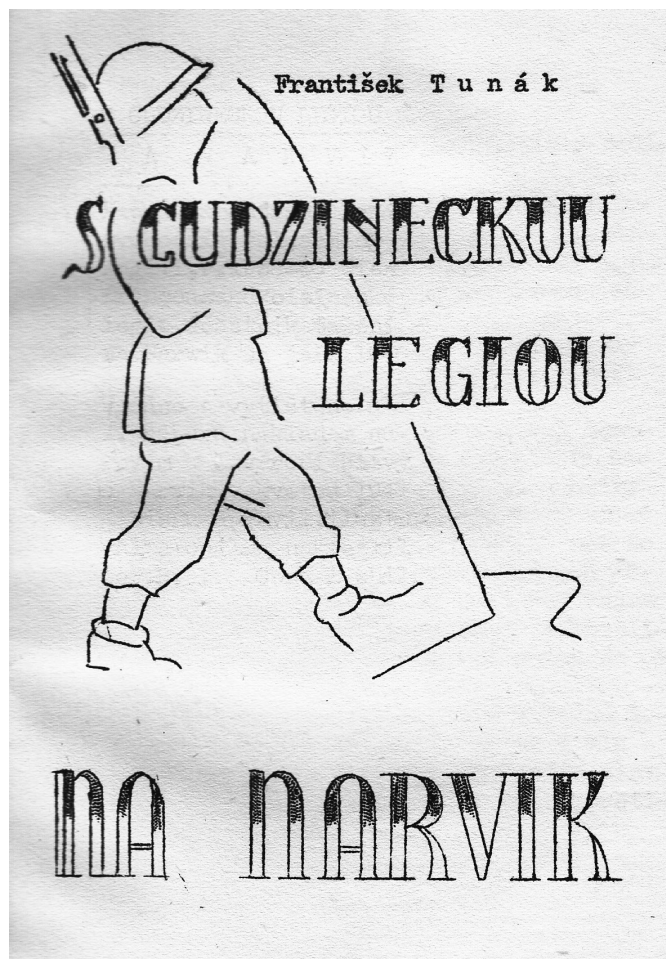
PhDr. Pavel Kreisinger, Ph.D.

Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Na Hradě 5, Olomouc, 771 80, Česká republika

E-mail: pavel.kreisinger@upol.cz

<https://orcid.org/0000-0003-3144-1848>

Frontispis Tunákových
vzpomínek, které ilustroval
poručík Bohumil Boček
(sbírka autora)

*Četař aspirant František Tunák v uniformě čs. samostatné obrněné brigády,
nedatováno, pravděpodobně 1944.
(soukromá dokumentace Franka Tunáka)*

*Poválečný snímek Františka Tunáka,
nedatováno.
(soukromá dokumentace Franka Tunáka)*

OPERATION OF CZECHOSLOVAK MILITARY INTELLIGENCE IN AUSTRIA

The Intelligence Significance of Austria between 1960 and 1975 (Part 1)

MILOSLAV PŮČIK

PŮČIK, M.: Operation of Czechoslovak Military Intelligence in Austria. *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 81-124, Bratislava.

The first part of the study focuses on clarifying the strategic and operational importance of Austria as an auxiliary area of interest for Czechoslovak Military Intelligence since the late 1950s until the first half of the 1970s. It also points to its military aspect within the plans of the Warsaw Pact for the preparation of military aggression to the area of Germany and France, which were crucial not only for the operation of the ČSLA as an independent front, but also for the activities of military intelligence. The study also deals with the issues in terms of “illegals” in Austria after acquiring independence. It elaborates on the various main and auxiliary objects of interest that the agency network had to monitor on an ongoing basis.

Keywords: Czechoslovak People’s Army, Military Intelligence, Austria

Czechoslovak Military Intelligence was ordered “...to participate substantially in the protection against sudden attack...”¹ It was responsible not only for the security environment of Czechoslovakia, but also of the Warsaw Pact member states. It continuously acquired and evaluated information indicating a potential threat of military aggression from the designated areas of interest (areas of intelligence responsibility and intelligence interest – note by M. P.).

Although the main area of interest during the so-called Cold War was the then “West Germany”, Austria also played an important role. In these countries, a significant part of the agency strategic and operational intelligence assets operated. As a result of the growing importance of this area, the importance of Austria as an auxiliary area of interest was also increasing under pressure from the staff and command of the Warsaw Pact Allied Forces.²

In this auxiliary area of interest, the construction of an agency network started as early as the late 1940s. In May 1950, the Chief of the 2nd Division of the General Staff, Brigadier General Ludvík Klen (the original name Kreisel was used until 1948, archival documents contain the codename “KOLOVRAT” – note by M. P.) ordered to change the construction plan “...assigning new areas of interest besides Austria: Yugoslavia, Trieste and Italy...”³ The Chief of the 2nd Division of the General Staff decided to reduce the tasks in the construction of the “...confidant network...”⁴

¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 36 “Plán opatření agentúrneho prieskumu na rok 1970” (“Plan of Agency Reconnaissance Measures for 1970”). Idem.

² “Auxiliary area/state of interest” – *Is the territory of a foreign state that is used to perform agency tasks in the central areas of interest in favour of military intelligence.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. (Agency Terminology.) 1983.

³ Idem.

⁴ Construction of the “confidant network” was reduced as follows: in 1950, it was reduced from 10 residents to 4, in 1951 from 12 residents to 5. The Military Division of the Czechoslovak Embassy in Vienna was given the task of recruiting a total of 14 “...valuable residents...” in Italy, especially in Trieste, and in Yugoslavia in 1950–1951.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 159.

In the second half of the 1950s, a constitutional law came into force, by which Austria assumed a commitment to permanent neutrality and consequent non-participation in military blocs, including a commitment not to allow the establishment of foreign military bases on its territory. In spite of that, Austria became an important area of interest not only for the Czechoslovak Military Intelligence, but also for the other intelligence services of the WP member states.

Within the Warsaw Pact, Czechoslovak Military Intelligence played an important role “...in participating substantially in the security against sudden attack...”⁵ Operational and strategic agency reconnaissance, in accordance with the approved focus for each main and auxiliary area of interest, had to continuously acquire and evaluate information indicating a serious potential security threat of sudden military aggression from the evaluated anticipated lines of operation.

For example, the archival materials available in the Archive of Security Forces in Prague, in the orders of the central governing body of the agency reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence – the Main Headquarters from 1959 contain the tasks of obtaining “... materials on the plans, intentions and state of readiness of the capitalist states for war, on the possibilities of mobilisation development, on their armed forces, on the dislocation of weapons of mass destruction depots, on the number of stored atomic bombs and warheads, on the bases of missile weapons, on the arrivals of weapons of mass destruction and other combat equipment at the designated bases...”⁶

Additional tasks in the instructions from the first half of the 1960s were focused on acquiring knowledge on the preparation of the anticipated area for theatre of operations (in the period of the so-called Cold War, this meant “Central Europe” – note by M. P.), training, combat technology and its development.

Strategic agency reconnaissance and operational agency reconnaissance of Czechoslovak Military Intelligence were ordered to concentrate on intelligence-assessed decisive operational directions and states of interest whose territory they crossed. In terms of importance, these included the following areas of interest in the 1960s.

Although “West Germany” (FRG) remained the main area of interest during the Cold War, the intelligence significance of Austria as an auxiliary area of interest increased alongside it, since it was located in its immediate vicinity. Since the turn of 1959–1960, most of the agency strategic and operational reconnaissance assets concentrated naturally on the main area of interest in the performance of intelligence tasks.⁷ Gradually, their number was to increase significantly. In particular, the Soviet part exerted constant pressure for an accelerated increase in the number of valuable agency assets. In 1959, for example, the aforementioned intention was used as a decisive argument by the Military Intelligence Command to push for the merger of Group B/3 with Division B/1. This variant failed to meet the original expectation and resulted in achieving greater efficiency in the use of agency assets only partially, “...in increasing the level of conspiracy of agency actions by the means of B/3 in favour of B/1, in unifying the focus on the Federal Republic of Germany, in limiting

⁵ Construction of the “confidant network” was reduced as follows: in 1950, it was reduced from 10 residents to 4, in 1951 from 12 residents to 5. The Military Division of the Czechoslovak Embassy in Vienna was given the task of recruiting a total of 14 “...valuable residents...” in Italy, especially in Trieste, and in Yugoslavia in 1950–1951.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 159..

⁶ Idem.

⁷ “Intelligence task” – a generic term for a military intelligence task (for example, an agency task, an information task, a recruitment task, an organisational task, or a vetting task).

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

the border operations for B/1...”⁸ By the end of the 1950s, the intention to merge the B/3 and B/1 divisions had already been questioned.

The Operational Intelligence Agency (Division B/1) had a designated zone in its focus, which partly extended into Austria, passing through parts of the FRG and France. In such a geographically defined space, it was tasked with building agency networks. Connection was provided through “agents–walkers”.⁹ At the same time, it was preparing an “agency” on its home territory, which was to be deployed with short-term agency tasks to the hinterland of a potential adversary in the event of a military conflict.

In the late 1950s there were 80 cadre officers working in the B/1 Division. Of these, 61 “operatives”¹⁰. In 1959, the Division was managed by 47 agents¹¹ in the areas of interest (10 “agents–sources”¹², 37 “agents–walkers”. 92 “auxiliary agents” were operating on the home territory – note by M. P.).

Back-up agency networks¹³ (in 1959, the term “war network” was also used – note by M. P.) were built in the territory of the FRG, Austria and France. 99 collaborators were involved in these networks¹⁴. The Main Headquarters assessed this situation as “totally unsatisfactory” because the agency networks in place were unable to “...cover the objects of interest and ensure the accomplishment of the main tasks...”¹⁵.

Division B/3, the Strategic Intelligence Agency, was ordered to carry out “...intelligence activities in all capitalist states of interest from legal positions...”¹⁶. Operatives – Legalisers¹⁷,

⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 234 “Základné spôsoby výstavby siete v podmienkach operačnej rozviedky” (Basic methods of network construction under operational intelligence conditions).

Idem, BF No. 234 “Zvýšenie účinnosti vojenskej strategickej rozviedky” (Increasing the efficiency of military strategic intelligence).

⁹ “Agent–walker (A/CH) – An agent who obtained reports on objects of interest by observation, eavesdropping, and reconnaissance.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁰ “Operational Division” – the agency reconnaissance division that organised and carried out agency reconnaissance in the areas of interest.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹¹ “Agent” – a foreign citizen cooperating with the Czechoslovak Military Intelligence on the basis of issued tasks and according to the plan of agency connection.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹² “Agent–source” – an agent with direct capabilities to deliver reports from the facility mainly in the form of documentary materials (samples) requested by the Czechoslovak Military Intelligence.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹³ “Back-up agency network” – The summary of collaborators who were prepared to be deployed to the area of interest in a contingency situation and in a period of wartime conflict. In peacetime, they performed organisational and information tasks in their own territory or during short-term deployments to an area of interest. This network was primarily built by operational intelligence agencies.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁴ “Collaborator” – a citizen of the Czechoslovak Socialist Republic who has voluntarily committed to long-term cooperation with the Czechoslovak People’s Army reconnaissance agencies, prepared, trained and used to perform agency tasks.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 223 “Hodnotenie plnenia úloh agentúrneho prieskumu v roku 1965” (Evaluation of the performance of agency reconnaissance tasks in 1965).

¹⁶ Idem.

¹⁷ “Legaliser” – A body of agency reconnaissance who performed the tasks of military intelligence in the area of interest or on the territory of the CSSR under the cover of an employee of a Czechoslovak ministry, a foreign trade enterprise, an international organisation, etc.

directly supervised by the division, operated in areas of interest as members of the Office of the Military Attaché under the cover of the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Foreign Commerce, and “...other organisations having a representative abroad...”¹⁸.

In 1959, the division had 62 intelligence officers in areas of interest. Thereof, 40 “operatives” – legalisers – were managing 21 agents. There were 4 agents operating in Austria. Although the Military Intelligence Command was critical of the disparity between the number of legalisers and the number of agents, at the time it remained merely in the position of critically stating an ongoing issue. The typically bureaucratic stance was reflected in the fact that no effective action was taken to resolve it.

The B/2 Division – provided for recruitment, preparation and delegation of “illegals”. They were trained on home territory for approximately 1.5 years (the training period was later increased to several years – note by M.P.). Towards the end of the 1950s, a total of 7 “illegals” were active in the main and important auxiliary areas of interest.¹⁹

In the 1960s, other countries were also used to perform tasks focused on the central area of interest – the Federal Republic of Germany. In this period already, the auxiliary area of interest – Austria – proved particularly useful. The Agency Section Command also assessed Switzerland and Belgium as ideal areas of interest. There, in the following period, it strived to build “...stronger and more capable...”²⁰ agency networks.

In 1960, the Main Headquarters approved a new concept of “operational agency intelligence” (in some archival documents the term “operational intelligence” is also used – note by M. P.). The concept defined this type of intelligence as “...the direct means of the Chief of Agency Intelligence to accomplish agency tasks of operational importance and nature...”²¹. In this, it differed fundamentally from the “strategic agency intelligence”.

In peacetime, Operational Agency Intelligence (Operational Agency Reconnaissance) performed tasks in the area in which the headquarters of the Joint Armed Forces of the Warsaw Pact planned the activities of the ČSLA in the period of wartime conflict. It was demarcated by zones. Right: Karl-Marx-Stadt (outside this city, as it was located on the territory of the then German Democratic Republic – note by M. P.), in the former FRG the cities of Cologne, Aachen and the French cities of Liege, Lille and Dunkerque. Left: the area of the Austrian-Hungarian border, the southern borders of the FRG as far as the Swiss city of Basel and the French cities of Dijon, Tours and Nantes.

The extent of the objects of information coverage in peacetime was geographically defined by the depth of the area of Austria’s state borders with the FRG and with France. In the event

“Pre-legalisation enterprise” – A Czechoslovak institution, organisation, or production plant used to establish a legend to conceal the authority’s affiliation with a ČSLA reconnaissance agency at a time prior to its entry into the legalisation enterprise.

“Legalisation enterprise” – A Czechoslovak or international organisation (institution) in which the legaliser is legalised and under whose auspices it performs the tasks of Czechoslovak Military Intelligence in the area or state of interest.

“Legalisation” – a.) A set of measures to classify the agency reconnaissance bodies as workers of the legalisation enterprise in order to conceal their affiliation to the Czechoslovak military intelligence, b.) The process of creating conditions for the performance of the tasks of agents and illegals.

“De-legalisation” – A set of measures to abolish (end) legalisation.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, f. ZSGŠ, BF No. 8 “Vojenská rozviedka” (Military intelligence).

¹⁹ “Illegal” – body of agency reconnaissance legalised in the area of interest as a local citizen or eligible foreigner.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

²⁰ Idem.

²¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 33 “Operačná rozviedka, 1960” (Operational intelligence, 1960).

of outbreak of war between the North Atlantic Alliance and the Warsaw Pact, the extent of these objects was already determined by the full depth of the area of the planned zone, up to the coastline bordered by the English Channel on the French side²².

In the following period, operational agency intelligence focused on the agency assets of agents–sources” with connections to the main objects and the systematic building of a territorial network of “agents–walkers” as a priority. This network was built from the perspective of the anticipated variant of the outbreak of a war conflict in the area of the “Central European Theatre of Operations”, namely the territory of the FRG, France and, since the mid-1960s, also in the auxiliary area of interest – Austria.

It had the designated task of building “...*strong, actionable and flexible residencies...*”²³ in the main lines of operation and important areas of interest, utilizing collaborators for long-term deployment of trained agents. In areas with a strong counter-intelligence regime, they also used reserves of agency walker groups²⁴ from Czechoslovak territory. These were the assets of the individual unit chiefs. Based on the tasks ordered by the Joint Forces of the Warsaw Pact and elaborated by the Main Headquarters, the activities of the agency assets had to be concentrated on the main and auxiliary objects of interest in the FRG, France, Austria, Switzerland, and Italy. This focus arose from the intelligence assumption of the potential security threat of a “surprise attack” (also referred to as the “Surprise Attack Index” – note by M.P.).

The Chief of the Intelligence Administration of the GŠ ČSLA, Lieutenant Colonel Oldřich Burda²⁵, argued after his appointment that, as a result of the deconspiration²⁶ of some of the agency networks in 1959, the Main Headquarters had to urgently build not only new foreign offices, but also functional agency networks and auxiliary agency networks.

Another reason for these measures resulted from the requirement for more comprehensive monitoring of the “Central European Theatre of Operations” and for “capturing” indicators of increasing NATO troop concentrations in that area. The Main Headquarters justified these measures, among other things, by highlighting the aspect of building up a new effective network of agents and informants in the FRG, France as well as Austria.

²² Idem, BF No. 6 “Dočasná pôsobnosť oddelenia operačného agentúrneho prieskumu v mieri” (Temporary competence of the operational agency reconnaissance division during peacetime).

Idem, BF No. 15 “Návrh smerníc pre operačný agentúrny prieskum” (Draft guidelines for operational agency reconnaissance).

Idem, BF No. 36 “Situácia v Európe 1967” (Situation in Europe in 1967).

Idem, BF No. 33 “VRBA – agentúrne metódy” (VRBA – Agency methods).

²³ Idem, BF No. 15 “Návrh smerníc pre operačný agentúrny prieskum”.

Idem, BF No. 232 “Zásady organizácie a práce operatívnej zložky”.

²⁴ “Agency Walker Group” – *ACHS – a group of collaborators prepared to be deployed to an area of interest during a period of aggravated international situation for the purpose of carrying out operational agency reconnaissance tasks.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

²⁵ Oldřich Burda started taking on various party positions already since September 1945. He started out as the organising secretary in Uherské Hradiště. In June 1960, he graduated from the Party-Political College (Vysoká stranická škola) at the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union in Moscow. At this time, it was decided that he would be appointed to the post of Chief of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA (22 August 1960). However, prior to his appointment, he had no military education or practice. In September 1961, he was promoted to the rank of Colonel and in May 1966 to the First General rank. A radical turn in his career occurred after the military intervention of a part of the Warsaw Pact troops in August 1968. He was dismissed on 23 August 1968. As part of the first phase of the so-called normalisation purges, he was reassigned to the “cadre disposition” and subsequently dismissed without entitlement to a retirement pension.

²⁶ “Deconspiration” – *Violation of the conspiracy principles.*

“Conspiration” – *Confidentiality of all facts relevant to the agency research from unauthorised persons.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

The demanding intelligence tasks that had to be performed by military intelligence in designated areas of interest required the systematic building up of high quality agency assets. However, recruitment activity has long been dominated by “...a perceptible shortage of suitable types of foreigners with intelligence opportunities...”²⁷ for the main objects of interest. The network of “illegals” that the Agency Section built up by 1960 to monitor indicators of the potential threat of “sudden attack” had to be phased out. Colonel O. Burda in his report (April 1965) to the Minister of National Defence B. Lomský assessed the original network as “...of poor quality, the illegals were not well prepared, there was no connection with most of them...”²⁸. Moreover, two of them committed betrayal. In the process of recruitment, he ordered to recruit not only Czechoslovak citizens, but also “eligible foreigners” from capitalist countries.

At the beginning of the building of the network of “illegals” (probably from 1955 to 1961 – note by M. P.), the concept of this “illegal intelligence” was based on two basic pillars, in particular recruitment activities²⁹ and training of suitable types. At this time, the 3rd Division (Group “B-3”) was still gaining experience and consulting the concept with the Soviet military intelligence community.³⁰ After its creation in 1955, the Division initially operated as an independent section of strategic intelligence. As a matter of priority, it guaranteed the comprehensive preparation of “illegals” for posting to areas of interest. In the initial stage, these were mainly those areas of interest in which the main area of future military conflict between the “West” and the “East” was expected. The Agency Section Command determined the length of time an “illegal” would serve in the area of interest to be five years.

In the second half of the 1960s, the second stage of the preparation of “illegals” commenced. Critical analysis of the unsuccessful first stage brought up a substantial change in the concept of their training. According to the “Prospective Plan” from 1963, the Agency Section Command focused on the main areas of interest as a priority: FRG and France. The Benelux countries, Switzerland and Austria became auxiliary areas of interest, with Austria being used mainly for penetration into the FRG, recruitment activity with the intention of processing the main objects of interest and auxiliary objects of interest in the FRG.

In the prospective plan from 1963 (for 1963–1970), the search sections were ordered “... to detect the intentions of governments and commands of the main states – NATO members, regarding the use of armed forces against CSSR and other countries of the socialist camp...”³¹ The goal resulted from the intention to reduce the scope of security risk of sudden outburst of a thermo-nuclear war.³²

²⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 5 “Správa o činnosti spravodajskej správy generálneho štábu ČSEA” (Report on the activities of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA).

²⁸ Idem.

²⁹ “Recruitment activity” – Purposeful and planned activity by bodies and agency reconnaissance assets to obtain “persons of interest” for agency collaboration.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

³⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232 “Zásady organizácie a práce operatívnej zložky” (Principles of the operational component’s organisation and work).
ZSGŠ, BF No. 33 “Operačná rozvedka, 1960” (Operational intelligence, 1960).

³¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku” (Status and prospects for the development of the agency section).

Idem, BF No. 8 “Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore” (Building up the agency network in an area of interest).

³² Idem, BF No. 7 “Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963 – 1970” (Prospective plan of the search sections of the Intelligence Directorate of the GŠ for the period 1963–1970).

Idem, BF No. 232 “Zásady organizácie a práce ilegálnych rezidentúr” (Principles for the organisation and work of illegal residencies).

Agency assets of the “search sections”³³ had the following assigned as a priority task: to continuously monitor the means of “...*missile attack*...”, the military air forces, the state of their combat readiness, to detect changes in combat composition and disposition, their mobilisation capabilities. In accordance with the focus of their intelligence activities, they also directed their activities towards conducting reconnaissance on the construction and operational preparation of the “Central European Theatre of Operations”, with emphasis on the south-eastern part of the territory of France, the south of the FRG and part of the Austrian territory (the area through which the operational direction to Bavaria passed).³⁴

By the end of the 1960s, the agency section had to resolve one of its priority tasks, which was to provide two-way radio communications³⁵ with agency assets. This task was fulfilled successfully. At the same time, it was ordered by Main Headquarters to achieve the “radiofication”³⁶ of the main residencies in the area in 1966.³⁷

In 1967–1970, the Command of the Agency Section put increased emphasis on improving the quality of “intelligence” activities, especially in the main area of interest – the FRG. In connection with the fulfilment of this task, the intelligence significance of the area of interest – Austria – was increasing. The agency successfully completed the reserve process in 1966. 26 agency reconnaissance groups were built.³⁸ These formed a back-up asset of operational agency intelligence. A part of them was to operate also in Austria.

From the reserves of “...*detached units on the NSR*...”³⁹ they had successfully built up 25 agency reconnaissance groups by 1965. This number only confirms the significance of the former West Germany and, of course, Austria along with it in terms of intelligence. These APsS were supposed, already in the period before an outburst of war conflict, after deployment in the areas of interest, to fulfil the designated tasks.

³³ Until 1956, the Division “B” was the “search” unit of the Main Headquarters. It consisted of three groups. Thereof, the “B – 1” Group carried out the operational agency reconnaissance.

³⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku”.

³⁵ “Two-way radio communication, Two-way special radio communication” – Connection for the reception of messages from and control of agency assets, organised in a separate direction or radio network, carried out as non-contact (no contact is established between the correspondent and the headquarters during the session) or with contact, where contact is established between the correspondent and the headquarters during the session, with the two parties transmitting principally on different frequencies. ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

³⁶ The following types of residencies were built: “Agency Residency”, “Military Residency”, “Illegal Residency”, “Legal Residency”, “Mixed Residency” and “War Agency Residency”.

“Agency Residency” – An organised, uniformly managed group of agency assets abroad, performing intelligence and organisational tasks of the Czechoslovak military intelligence.

“Military Residency” – A residency whose members are stationed abroad under military cover.

“Military Cover” – Classification of the agency reconnaissance authority as an officer: a.) Of the office of the military and aviation attaché to the Czechoslovak embassy abroad to cover their agency activities in the area of interest, b.) Of a regional military administration to cover their agency activities in their own territory.

“Illegal Residency” – A residency consisting of illegals.

“Legal Residency” – A residency whose members are stationed abroad under certain legal cover.

“Mixed Residency” – A residency, some of whose members are stationed abroad under military cover and others under legalisation cover.

“Military Agency Residency” – Agency residency created during an emergency and during wartime.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

³⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku”.

³⁸ “Agency reconnaissance group” – A group of collaborators prepared to be deployed to the rear of the enemy during wartime to perform operational agency reconnaissance tasks.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

³⁹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 8 “Budovanie agentúrnej siete v záujmovom priestore” (Building an agency network in the area of interest).

In the period following the second half of the 1960s, they also managed to successfully build an agency network of the operational intelligence. According to the preserved archival documents, the ability was achieved to penetrate the main and auxiliary objects of interest. It was mainly the agents who were to start fulfilling it⁴⁰. Some residencies in the areas of interest were only built as late as in 1968. The connection of most of the residencies with the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA was arranged as follows: one piece of radio station, one secret ink⁴¹, a dead agency box⁴², and a personal agency connection through one collaborator – liaison instructor, through whom the directing authority⁴³ could exercise control of another agency asset⁴⁴.

⁴⁰ “Agent” – *A foreign citizen cooperating with the Czechoslovak Military Intelligence on the basis of issued tasks and according to the plan of agency connection.*

Categories: “Agent–source”, “Valuable agent” (*A–source delivering predominantly valuable or very valuable reports*), “High-worth agent” (*a proven and trusted A performing the agency tasks reliably, and whose full utility is assured in an emergency situation and during wartime*), “Agent–resident” (*an A appointed with managing an agency residency*), “Prospective agent” (*an A capable of getting to important sources based on professional and cadre qualifications*), “Agent–typist” (*A performing type enrolment tasks in recruitment activities during the search and processing of suitable persons for agency cooperation*), “Agent–preparator” (*A performing recruitment tasks in recruiting types for agency cooperation*), “Agent–walker”, “Agent–cover address” (*A representing a means of impersonal agency liaison for the receipt and forwarding of mail*), “Agent–cover telephone” (*A representing a means of impersonal agency liaison for the answering and forwarding of telephone messages*), “Agent–live agency mailbox” (*A representing a means of personal agency connection for the receipt, custody and transmission of agency material*), “Agent–liaison” (*A representing a means of personal and impersonal agency connection for the receipt and transmission of agency material or the servicing of the MAS*), “Agent–instructor liaison” (*A representing a means of personal agency connection through which the governing body exercises control of another agent*), “Agent–radio operator” (*A representing a means of an agency connection for the transmission and reception of radiograms*), “Agent–radio instructor” (*A representing a means of an agency connection through which the managing authority carries out the training of another agency asset in an agency radio connection*), “Agent–smuggler” (*A used in illegal crossings of agency assets across the state border as a guide*), “Agent–support” (*A providing shelter and all-round assistance in the area of interest to the authorities and agency assets of the Czechoslovak Military Intelligence*), “Agent–conspiracy apartment” (*A facilitating meetings with agency assets in their apartment, shop, etc.*), “Agent–provocateur”, “Agent–double” (*A using cooperation with the Czechoslovak Military Intelligence to perform intelligence tasks for the adversary without our knowledge and approval, concealing the fact that he is working for the Czechoslovak Military Intelligence also from the adversary’s authorities*).

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴¹ “Secret ink” – *A cryptographic means in the form of a chemical solution for writing cryptic texts.*

Idem, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴² *Dead agency letterbox – MAS” – An asset of impersonal agency connection that constituted an agreed and, if necessary, pre-constructed secret location or object. They were used for the purpose of handing over or secretly storing disguised agency material.*

MAS types: “Moving MAS”, “Portable MAS”, “Radio MAS”, “Carry-on MAS” and “Adjusted MAS”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴³ “Governing body – RO” – *An agency reconnaissance body that governed the agency assets or other agency reconnaissance bodies.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴⁴ “Collaborator” – *SP – categories: “SP Resident” (SP ready or acting as an agency resident), “SP/Pedestrian” (SP working in the intelligence-gathering function by observation, eavesdropping, and reconnaissance, or ready to do so in case of emergency and during wartime, generally as a member of an agency residency or agency group), “SP/Foreign Duty” (SP deployed abroad on a long-term basis, performing agency duties under the cover of their official function), “SP/typist”, “SP/preparator”, “SP/cover address”, “SP/live agency mailbox”, “SP/liaison”, “SP/liaison instructor”, “SP/conspiracy apartment”, “SP/support” (SP in our territory, who creates a support in the event of temporary occupation of Czechoslovak state territory by the enemy for members of agency groups deployed to the rear of the enemy), “Collaborator Commander” (SP assigned to the position of agency group commander. They are fully responsible for the group activities in the fulfilment of the combat task based on indivisible command authority).*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

Back-up agency assets completed their training in 1963–1964. Most of them had designated objects of interest in the main areas of interest and some of them monitored HZO and POPs on the territory of Austria. (Agency assets and agency reconnaissance authorities will not be referred to in the text by their real names, but by “aliases” and “code names” – note by M. P.).⁴⁵ Objects of interest in Austria: 6th Mountain Brigade – Innsbruck, military depots and communication hub (one AP – “JANOS”, designated as RSI for AP “VOJÁČEK”. Training completed in 1963.), Ministry of Defence – Vienna (one AP – “KATAR”, designated as RSI for AP “KOMTESA”. Training completed in 1963.). From the territory of Austria, they were to monitor the 1st Mountain Division – Garmisch–Partenkirchen (two APs – from the reserve units, training completed in 1964).

The agency section successfully built a total of twenty-five agency reconnaissance groups in the 1960s. These groups consisted of collaborators (SPs). They reached the level of readiness for deployment not only in the main areas of interest in the assumed variant of the outbreak of war conflict, but also in Austria, which according to the intelligence prediction of the Czechoslovak Military Intelligence was to be used for an attack against the Czechoslovakia from the southern direction. In the rear of the adversary, they were to perform the tasks of an operational agency reconnaissance and to maintain the capability of continuous liaison with the Main Headquarters and to provide the required information in the shortest possible time.

The Main Headquarters, with the intention to provide information for the anticipated 2nd Front Operation, decided in the 1960s to accelerate the process of intensive building of back-up agency reconnaissance groups on the 14 objects of interest. These were to be identified only at a later date.

The agency section’s operational agency intelligence managed to build up all of the back-up agency assets in the 1960s.⁴⁶

In the 1960s, strategic intelligence (strategic agency reconnaissance)⁴⁷ had the following areas of interest determined: FRG, France, Italy, Austria, Switzerland, Benelux, Great Britain, Spain, Algeria, Egypt, Turkey and possibly USA, Canada, Mexico and Greece. In particular through agency networks, the required valuable information (the period term “information reports” and “information codes” – note by M. P.) on the plans, intentions and possibilities of “...*the enemy and their preparations for a surprise attack on the CSSR and the camp of socialism...*” was obtained.⁴⁸

The Agency Section focused the process of building residencies and agency networks of strategic intelligence of legalisers – legal residencies at the listed areas of interest and objects of interest. Members of these residencies operated in the areas of interest under legal cover.

In Austria, the Agency Section has established one legal residency. There were between 5 and 6 members operating (1963–1964 5, 1966–1967 6). The number of agents ranged from 2 to 3 (there were none in 1963, 2 in 1964–1965, and 3 in 1966–1970). The number of conscious

⁴⁵ “Cover name” – *Made-up name for the agency reconnaissance authority under which agency activity was conducted.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴⁶ Idem, BF No. 117 “Podklady pre доклад o stave a perspektíve rozvoja agentúrnych úsekov” (Basis for a document on the status and prospects for the development of agency sections).

Idem, BF No. 60 “Problémy OAPs” (The issues of OAPs).

⁴⁷ “SAPs” – *Part of the agency reconnaissance, which performed intelligence tasks of strategic and conceptual importance for the benefit of the ČSLA and the Warsaw Pact. Some archival documents also mention the term “legaliser strategic intelligence”.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁴⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 7 “Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963 – 1970”.

Idem, BF No. 78 “Výstavba strategickej rozviedky” (Construction of strategic intelligence).

informants varied from 2 to 10 (1963 2, 1964–1965 4, 1966–1967 5, 1968–1969 8, 1970 10 conscious informants).

29 to 78 conscious informants were also active in the areas of interest. Some of the conscious informants were later transferred to the category of agents.⁴⁹

In 1960s, the Agency Section Command also began intensively building illegal (clandestine) residences in the main and auxiliary areas of interest out of “specialist searchers”⁵⁰ and “back-up specialist searchers”. Their focus was to strengthen the process of obtaining relevant information from the identified areas of interest, namely: FRG, France, Italy, Austria, Great Britain and Spain. The Czechoslovak Military Intelligence built up a total of 23 illegal residences of “specialist searchers” between 1966 and 1970, with additional 8 illegal residences of “back-up specialist searchers” between 1963 and 1967. The main and auxiliary objects of interest in these areas of interest were ministries of defence, army headquarters, important roads used for land movements and important French ports (Le Havre, Bordeaux, Marseille and Toulon – note by M.P.).⁵¹

The role of operational agency reconnaissance was to obtain the required valuable information not only during peace time, but especially in times of increasing international tension and in the course of wartime conflict. The information focus covered objects of interest “...of the enemy in the anticipated front line area of operations...”⁵² and the full depth of the anticipated front line operation⁵³.

During the period under review, the ČSĽA was considered a front in the Warsaw Pact strategic operation (the ČSĽA first trained as a front in 1955 – note by M. P.). The General Staff of the ČSĽA expected a front-line operation in the area of the southern part of the Federal Republic of Germany (using part of the Austrian territory) and the north-eastern part of France. The operational agency reconnaissance was ordered to obtain information also from the area of “...the left side of the front-line operation...”, which was the territory of neutral Austria⁵⁴.

During wartime conflict, operational agency reconnaissance had the designated task of “covering” the designated main areas of interest. These areas had to be in accordance with the most probable variant of the formation of the operational formation of the expected adversary for the entire depth of the offensive front-line operation – ČSĽA (this is the depth of the operational formation of the group of armies – note by M. P.). In terms of better “coverage” of these areas (or one of them – note by M. P.), other auxiliary areas of interest were also identified, such as Austria in relation to the main area of interest – the FRG.

In connection with the accomplishment of the aforementioned task, it was necessary to activate various types of agency reconnaissance – “agency network” in the area of interest, “agency walker groups,” “agency reconnaissance groups,” “special purpose groups,” diversionary detachments, and “back-up agency network residencies” – in a chronological sequence. The intention was that in the time of the commencement of combat activity, the

⁴⁹ Idem.

⁵⁰ “Searcher” – *An authority working in the area of recruitment and management of agency assets*. ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁵¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 78 “Výstavba strategickej rozviedky”.

Idem, BF No. 82 “Základná koncepcia budovania nelegálov” (The basic concept of building illegals).

Idem, BF No. 83 “Zvláštny rozkaz NZS pre agentúrny prieskum” (NZS special order for agency reconnaissance).

Idem, BF No. 7 “Perspektívny plán pátracích úsekov Spravodajskej správy GŠ na obdobie 1963 – 1970”.

⁵² Idem, BF No. 8 “Výstavba záložnej agentúrnej siete” (Construction of back-up agency network).

⁵³ Idem, BF No. 78 “Výstavba strategickej rozviedky”.

⁵⁴ Idem, BF No. 8 “Výstavba záložnej agentúrnej siete”.

areas of deployment of the main assets of the anticipated adversary should be progressively covered in accordance with the arrangement of its operational configuration during the war conflict.⁵⁵

Residencies of the back-up agency network were built by the Agency Section of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA primarily on its own territory in order to provide reports on the assessed adversary – NATO, whose attack was anticipated from the south-western direction (from the territory of the FRG – Bavaria) and the southern direction (from the territory of Austria). These types of residencies were created in the areas near the state border with FRG and Austria and in the depth of the territory of the CSSR.⁵⁶ The essence of their focus was to monitor important operational directions and communications. Legal residency became the basic type in that period, while “...*the option of combining the legal and illegal parts in one R ZAS was also admitted...*”.⁵⁷ In exceptional cases, the residency went to illegality according to a plan drawn up and approved in advance.

The actual process of building up the R ZAS always took place directly in the areas where they were to operate in the event a war conflict would break out. Such a requirement from the Main Headquarters placed particular demands on the selection of collaborators for the residency in order to fulfil the designated tasks.

The nature of the activities of the back-up agency network residencies differed fundamentally from those of the agency reconnaissance groups. Members of the legal R ZAS – collaborators – legalisers had to perform legalisation employment and “...*agency tasks were in most cases carried out in addition to their work outside working hours...the nature of their activity approximates to the method of work of an agent in the area of interest...*”.⁵⁸ This was the basic difference with the illegal R ZAS, who did not perform any other tasks apart from the agency ones. Therefore, in selecting collaborators, the Main Headquarters prioritised such occupations and professions bringing about the desired agency opportunities “...*and there is a presumption that the present or alternate employment will be able to be carried on in the designated area during the war...*”.⁵⁹

The legal residency differed from the agency network operating in the area of interest mainly in the aspect that the SPs were recruited “...*principally on an ideological motive*”, which greatly enhances the reliability of this network...*compared to the agency network in the ZP...*”. Members of this network were recruited largely based on “...*material and financial motives...*”.⁶¹

The fact that the R ZAS operated largely on a legal basis placed considerable demands on the SPs who received special training. Already in peacetime, they must have learned “...*to perform predetermined agency tasks in addition to their current employment...*”.⁶² This training was mainly carried out during military exercises. Another peculiarity of the

⁵⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 8 “Výstavba záložnej agentúrnej siete”.

⁵⁶ Idem, BF No. K 8. “Budovanie rezidentúr záložnej agentúrnej siete a ich bojová pohotovosť” (Building residencies of the back-up agency network and their combat readiness).

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem.

⁵⁹ Idem.

⁶⁰ “*Ideological/political motive*” – *Motives based on the unanimity or affinity of the worldview of the person of interest, the case being processed, and the searcher, or on the use of their patriotism or other humane views, attitudes, and sentiments (e.g., the peace movement).* ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁶¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁶² Idem.

training resulted from the requirement for the R ZAS members to establish a network of informants and supports in their designated area of operations.

The Main Headquarters was preparing the legalisation of R ZAS members on the basis of the Soviet experience. Legalisation was defined as “...*obtaining a formally legal right of residence and legalising activities in the enemy’s rear in order to secure and conceal the performance of intelligence tasks...*”.⁶³ Attention was paid in particular to the specifics of legalisation, which included: a) Legalisation measures allowing the SP to avoid possible evacuation of the population from the area; b) To avoid mobilisation; c) Legalisation measures allowing the SP to remain in the area during the period of preparation for conducting combat activities; d) Legalisation measures allowing the SP to remain temporarily on “...*occupied territory on a legal basis and to carry out designated tasks, i.e. to receive reports on the enemy and to transmit them in time to the front command position...*”.⁶⁴

Only a citizen of the CSSR who had the ability and capability to perform intelligence tasks and met the criteria for an SP could be a collaborator of the R ZAS⁶⁵. These became the basis of their voluntary cooperation with the Czechoslovak Military Intelligence. The degree of political involvement of each of them had to be judged from the viewpoint of the counter-intelligence of the particular state. The Main Headquarters determined that the 1973 U.S. Army regulation, “Counter-intelligence Operations of U.S. Ground Forces,” should be taken into consideration in selecting the appropriate types of persons because it directed the processing of “black”⁶⁶, “grey”⁶⁷, and “white”⁶⁸ lists that contained the identifying information and addresses of various persons of interest. On the basis of this regulation, the Czechoslovak Military Intelligence evaluated members of the Communist Party of Czechoslovakia and the People’s Militia, leaders at various levels of the political system of the CSSR as unsuitable types for the SP – legalisers. Each case was considered

⁶³ Idem.

⁶⁴ Idem.

⁶⁵ Ideological and political motives: “...*class consciousness, political maturity and devotion to the ideas of socialism and communism, the socialist homeland and the KSC, ideological and theoretical understanding of Marxism-Leninism and the policy of the KSC, correct political attitudes to international political issues, a sincere international attitude towards the Soviet Union, a deep understanding of the significance of the military defence of the socialist homeland and the political significance of the existence of the ČSLA and the Warsaw Pact...*”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁶⁶ The “Black List” contained:

“...1.) *Persons known or suspected of espionage, sabotage, political and subversive activities against NATO,*
 2.) *Leaders and members of paramilitary, partisan groups and the resistance movement,*
 3.) *Political leaders and government officials,*
 4.) *Military or civilian persons engaged in adversary intelligence, counter-intelligence, security, police, or indoctrination activities among the military,*
 5.) *Other persons identified as G 2 who should have been automatically interned (e.g. local political figures, police chiefs, government officials)...*”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁶⁷ The “Gray List” contained a list of persons whose relationships and attitudes toward U.S. political and military objectives were unclear (carriers of information or possessed knowledge and skills that could be utilised by U.S. forces), potential or actual defectors, persons who opposed the local regime and might have the intent to cooperate with U.S. forces, and nuclear scientists and technicians.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁶⁸ The “White List” contained identifying information and addresses of persons in the territory of a potential adversary who were expected to be willing to provide information on the basis of voluntary cooperation motivated by acquiescence to U.S. policy.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

strictly individually, particularly in terms of “...*the enemy counter-intelligence view of their overall position, actions, and how a plausible legend⁶⁹ of the collaborator’s whereabouts in the area is, or will be, established...*”⁷⁰

The Main Headquarters also assessed other criteria, identified as “General professional qualities and knowledge necessary for the performance of tasks within the Czechoslovak Military Intelligence”⁷¹, “Character and personal qualities necessary for the performance of tasks within the Czechoslovak Military Intelligence”⁷², age limit⁷³, health status⁷⁴ and legalisation prerequisites⁷⁵.

Agency walker groups were to operate in the area of interest with such a lead time that by the outbreak of war their activities would be legalised. Their deployment to that area was to be carried out in a “legal way”. They had to meet the criteria of high political reliability, perfect language skills, qualities of character and agency. According to the archival documents, there was an acute “...*shortage of collaborators of these qualities...*” in the process of preparation of the aforementioned concept.⁷⁶ Therefore, the agency command decided to immediately start the process of “rebuilding the ACHS” so that each ACHS would have two to three collaborators of the required qualities “...*fully capable of carrying*

⁶⁹ “*Legend/cover*” – *Data true or made-up, but credible, partially verifiable or unverifiable, used by authorities and agency assets to cover their agency activities.*

“*Legend biography*” – *A plausible, partially verifiable or difficult to verify construction of a biography, or a part thereof, used by cadre members of agency reconnaissance to conceal their affiliation with Czechoslovak military intelligence and agency activities.*

“*Legending*” – *The application of a legend by authorities and agency assets in practical agency work.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁷⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁷¹ This included: “...*competently tested linguistic knowledge in relation to the function for which the SP was acquired, appropriate degree of intelligence, education, cultural level, general overview, natural abilities of social behaviour, communication skills and abilities to establish contact, the ability to quickly analyse the situation, the ability of independent orientation under complex conditions, the prerequisite to master special agency training to the extent necessary for the performance of tasks within the framework of the Czechoslovak Military Intelligence...*”

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁷² These included: “...*an active and enterprising attitude, honesty, truthfulness and reliability, the ability to take reasonable risks combined with high alertness and vigilance, presence of mind and discretion combined with calm and rational reflection and decisiveness, sound self-confidence, high personal discipline, proper attitude to criticism and self-criticism, an orderly family life, and must not be prone to bribery, bragging, excessive use of alcohol and drugs...*”

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁷³ Due to the mobilisation obligation up to 35 years of age, persons above this age limit were selected for the function of legalisers of the R ZAS.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁷⁴ They must not have adversely affected the performance of intelligence tasks. The person had to be free of special marks.

⁷⁵ Persons with the capability of unrestricted movement in the area, with a wide circle of acquaintances and mastering the methodology of dealing with people based on psychological knowledge were considered to be suitable.

They should be able to move through different environments and adapt quickly to the momentary situation. The basic condition clearly required that the SP (following special training) should have the prospect of working in the network for at least ten to fifteen years.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. K 8.

⁷⁶ Idem, BF No. 8 “*Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr ZAS do bojovej pohotovosti*” (Methodology for the construction, preparation and combat readiness of ZAS residencies).

*counterfeit*⁷⁷ documents...⁷⁸ In terms of the intended area of operation, these must have been German documents.

Military intelligence was used to send an “agency operative” into an area of interest most often in those cases where it was not possible to send one through legal channels. Each of them used forged alien documents – forgeries “...fakes...”, or “...Czechoslovak travel permit...”. These cases may have occurred when legal travel was not possible due to the agency situation in the area of interest, a sharp deterioration in relations between states, and a subsequent deterioration in the agency situation at the state border (limiting the ability to use the documents). The use of illegal crossings has become most important in a period of international tension and the threat of its escalation into conflict.

The leadership of the Agency Section placed great emphasis on the selection of a high quality “agency operative” who was first and foremost to be courageous and able to adapt to all the conditions of the area of interest in which they were to operate. They were required to have a perfect knowledge of the language of the country whose document they possessed (in some situations even with a dialect). At the same time, they had to be closely familiar with the current agency situation of the illegal crossing of those states through which they were to pass and the state – the area of interest in which they were to operate. In terms of their cover in the state of interest, the collaborators had to be equipped with counterfeit documents of a state whose language they knew perfectly well. At the same time, they also had credible legends they needed to make an illegal crossing or to stay in the area of interest, and the “stand-off legends” in the event of arrest or conviction for espionage.

In the 1970s and 1980s, the requirements of the Command of the Agency Section of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA were directed mainly at intensive search and documentation of landing areas and suitable areas for illegal crossing of the state border between Austria and the FRG.⁷⁹ In the relevant document, they assessed the route of the transfer “...from a distance of approximately 15 km from the State border towards it...”.⁸⁰ During those decades, the residency officers evaluated the agency situation in designated areas of interest, which were designated for back-up agency assets, and processed it graphically on a 1 : 200,000 scale map.

Intelligence analysts of Czechoslovak Military Intelligence from the early 1960s onwards increasingly began to point to a growing trend of “...attachment...” of Austria to the so-called Western bloc and “detachment” from neutrality. In their view, this trend should have been completed in the early 1990s, especially due to opening up to the FRG.⁸¹

⁷⁷ “Counterfeit personal document” – A personal document produced by the authorities of the security section of the agency reconnaissance, as close to the original as possible.

“Iron counterfeit” – A counterfeit identity document filled in according to the details of a real living person and differing from the original document only in the photograph.

“Linden counterfeit” – A counterfeit identity document filled in according to the original document with fabricated or altered data.

“Agency documents” – Counterfeit identity documents of citizens of the states of interest, including legends thereto, enabling authorities and agents to cross borders, reside and move within the states of interest.

“Legend of the agency documents” – A summary of the data enabling the use of agency documents for border crossing, residence and movement in the states of interest (self and next-of-kin biographical data, details of documents, place of residence, place of work, reasons for residence and movement in the state of interest).

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁷⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 8 “Metodika výstavby, prípravy a uvádzania rezidentúr ZAS do bojovej pohotovosti”.

⁷⁹ In the second half of the 1980s, for example, these were sections of: Burghausen – Tittmoning, Laufen – Salzburg and Scharnitz – spot height 2152 Gemskopf (south of Mittenwald).
ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 155.

⁸⁰ Idem.

⁸¹ Idem, BF No. 153.

The intelligence analysts' prediction included the alternative that the FRG would increase "...interference in Austrian internal and foreign politics...".⁸² In this context, they warned of an increase of the security threat of "...Greater German nationalism...", which, in their view, could lead to a disruption or even deterioration of bilateral relations with the "...ideologically adverse CSSR...".⁸³ According to the knowledge obtained, particularly the "post-August emigration", which "...was used by the intelligence services of the USA and the FRG in their ideological action against the CSSR...", was to have contributed significantly to this.⁸⁴

In terms of the assessment of the agency situation in the Austrian area of interest, the intelligence services of the member states of the WP agreed that since the mid-1960s a trend of close cooperation of the Austrian intelligence community,⁸⁵ in particular with the intelligence services of the FRG, the USA, Great Britain and France, had begun. At the same time, they stated that "...despite the legal regulation, the Austrian special services provide assistance to the adversely (from the CSSR point of view – note by M. P.) intelligence and counter-intelligence authorities in the preparation of operational cases and actions...".⁸⁶ In particular, they assumed that they provided considerable intelligence information to the FRG Bundesnachrichtendienst (BND)⁸⁷ and the American CIA (Central Intelligence Agency)

Since the establishment of the Republic of Austria, the Main Headquarters only had partial information on the building of the Austrian military intelligence community and the focus of its activities. It was one of the priority tasks of the "Prüsek" Residency and its agency assets to acquire relevant knowledge and information about this object of interest. It was not until the mid-1970s that analysts from the Main Headquarters were able to compile a comprehensive intelligence report on the Austrian Military Intelligence Service – HNaA (Heeres-Nachrichtenamt) from multiple sources. This contained, for example, valuable profiles of many HNaA members of staff that were appreciated by the Soviet military intelligence community. They were particularly interested in the past of HNaA representatives from the World War 2 and possible service in the Nazi Abwehr, Gestapo and possibly in the Wehrmacht (especially participation in the fighting on the "Eastern Front" and during the occupation of the Czechoslovakia – note by M. P.).⁸⁸

⁸² Idem.

⁸³ Idem.

⁸⁴ The CSSR intelligence community in Austria was monitoring in particular Z. Mlynář, B. Levčík, P. Janýr, I. Medek, D. Vaněčková, J. Němec, Z. Brettschneiderová, A. Hrabovec and others. The Cultural Club of Czechs and Slovaks in Austria was considered to be the organisational form of the emigrants. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁸⁵ Some members of the Austrian intelligence community are known to have attended various special courses, particularly in the USA, FRG and Great Britain. The Civilian Intelligence Service of the CSSR (I. Directorate of the ŠtB) focused on the Federal Ministry of the Interior (BMfI) and its most important components: STAPO – Group II/C ("State-Police Service") and KRIPO – Group II/D BMfI ("Criminal-Police Service"). ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁸⁶ Until the end of the 1980s, there was a legal regulation in Austria that the security authorities could only prosecute those cases of espionage that were directed against Austrian interests. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁸⁷ According to information from the military intelligence services of the WP member states, the most active cooperation was to be with the BND. The BND residency was legalised at the FRG Embassy. According to the knowledge of the CS military intelligence, a resident used to have legalisation cover mostly as an advisor to the political division of the embassy. ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 153.

⁸⁸ From the early days of HNaA, members of the residency and agency network focused on obtaining sensitive information on important officials.

A comprehensive analysis by the 2nd Strategic Agency Reconnaissance Division in 1975 assessed that “...the overall development of the HNaA, its emergence and formation, was, as with the Federal Intelligence Service of the FRG, influenced by the retention of part of the Wehrmacht intelligence cadres and, above all, by the general support provided by the Western occupying powers, especially the USA...”⁸⁹ According to Soviet intelligence information provided to the Main Headquarters, it was the United States that was to play a decisive role in the development of the HNaA concept of operations. The official beginning of its own activities was linked by the Agency Section to the establishment of the Bundesheer in 1955.

By the early 1960s, according to the intelligence forecast of the Agency Section Command, ties with the civilian and military intelligence community of the FRG were supposed to be strengthened and synergies established with the intelligence communities of the United States, France, and Great Britain “...including the division of intelligence tasks among the intelligence services...” of those countries.⁹⁰

The next stage in the development of the HNaA occurred in 1962, when “...the influence of the USA was already markedly manifested...”, and according to the assessment of the intelligence community of the WP member states, under the influence of the USA, there was to be an intensive attraction of “...the HNaA not only to collaboration with the FRG, but also to the fulfilment of tasks for the benefit of NATO...”⁹¹ The Main Headquarters assessed that the HNaA concept called the “Downstream Danube Concept – Erkundungdonauabwärts”⁹²

For example, they helped to develop profiles: “...Colonel Heinrich Zotlöterer (in 1975 he served as Chief of the Office of the Head of the HNaA Brigadier General Alexander Buschek, during World War 2 he served as an officer in the Luftwaffe), Colonel Bruno Reiner (former officer of the German General Staff, member of the NSDAP since 1931), Major Robert Wrabel (Nazi Abwehr agent, served in the Abwehr office in Bratislava), Captain Friedrich Rapp (served in the Gestapo)...”.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 522.

⁸⁹ Idem, BF No. 522.

⁹⁰ Idem.

⁹¹ Idem.

⁹² Military intelligence analysts, based on analysing the content of the concept, assessed that its objective “...is agency intelligence activity against socialist states, in the Danube area...”. Brigadier Wrabel (retired in 1967) was considered to be the father of the concept.

According to the Main Headquarters, the concept emphasised the use of strong tourism and kinship relations, which had their basis in the monarchy period, embassies (legal residencies) and shipping and rail transport. One of the priorities of this concept was to recruit a sufficient number of suitable persons for agency activities. During this period, not only in Austria, but also in the areas of interest processed by military intelligence, there was a large group of people who, due to employment in shipping or railway transport, had the possibility of legended movement. This movement in the area of interest was monitored by the counter-intelligence of the state of interest only with difficulty.

Military intelligence also took advantage of tourism and the interest of Austrians in travelling to Czechoslovakia and Hungary, particularly when motivated by kinship relations.

The aforementioned facts created suitable conditions not only for conducting meetings, but also for rapid reconnaissance activities on the territory of the CSSR, building and servicing the means of impersonal agency communication.

In terms of technical and radio-technical reconnaissance, the “Downstream Danube Concept” allowed for comprehensive control of the “Danube area”, from optical observation to radio-technical reconnaissance. That concept also addressed the issue of SP recruitment in its own territory.

The focus of the recruitment of Austrian citizens was mainly on employees of state-owned enterprises (e.g. DDSG, ÖBB), civil servants – customs officers, financial guards, border police, employees of the Austrian Ministry of Foreign Affairs, etc.

The Concept also addressed the issue of cooperation and determined its degree and scope, especially in relation to the FRG and the USA. For example, it was dealing with the division of objects and areas of interest, how to exchange intelligence, etc.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 522.

was developed during this period and “...serves primarily NATO’s aggressive plans...”⁹³ The Průsek Residency was tasked to continue gathering knowledge and information on the staffing and organisational structure of the HNaA, particularly during the period of anticipated change in the first third of the 1970s. The Agency Command anticipated that the HNaA would become a separate entity and would be integrated into the Ministry of Defence structure.

During the 1960s, the Průsek Residency received a number of priority assignments in the form of annual plans of information processing requirements. The Chiefs of the 1st and 2nd Divisions of the Agency Section, the Group Chiefs of both Divisions and the governing body of the Residency⁹⁴ directed, often by ad hoc tasks in the form of so-called yellow cards, the activities of the residency officers and the agency network to obtain relevant information concerning the designated main and auxiliary objects of interest in the assumed area of combat activity in the Austrian territory.⁹⁵

At the beginning of the so-called normalisation period, the activities of the Residency were also affected by the negative consequences of this period, which, for example, manifested themselves in the relations between the members of the Residency. In spite of the special selection of Residency officers, relationship problems sporadically broke out. Some of them leaking to the Main Headquarters as well. One of the examples occurred in 1969. On the initiative of the Main Headquarters, two working meetings were held in Prague. On 23 October, the first of them took place in the Dubonet restaurant, in the presence of Resident⁹⁶ “444” (Lieutenant Colonel Z. Veselý), the Chief of the 2nd Division of the Agency Section, the Chief of the 1st Group of the 2nd Division and RO “556” (Lieutenant Colonel Rybníček). Later, it continued until the evening hours in the undercover apartment “U JOSEFA”.

A meeting of the officers of the “Průsek” Residency and the leading officials of the Main Headquarters took place the following day in a special room at the Municipal Committee of the Communist Party of Czechoslovakia in Prague (Washington Street).⁹⁷ These working meetings were aimed at confronting the members of the Residency about the strained relations between them and to resolve them. The Main Headquarters had to inform the Chief of the Main Directorate of Military Counter-Intelligence about the relationship issues and send him a record of the working meetings (despite the presence of military counter-intelligence officers). The space was also used to assess the status of the agency caseload (“HRADEČÁK”, “SEMMERING” and “FUNKE”). The competent officials of the Intelligence Administration of the GŠ ČSLA announced “...the relevant cadre order, by which all the legalisers of the Residency were approved for their present positions...” to Resident “444”.⁹⁸

⁹³ Idem.

⁹⁴ “Governing body of the Residency” – The Main Headquarters authority that managed the residency or residencies.

ABS Praha, Agentúrna terminológia. 1983.

⁹⁵ The resident was given tasks in the form of ciphers or so-called yellow tickets to secure and carry out reconnaissance “by the authorities” in the sections north of the Danube River.

Since 1965, according to preserved archival documents, the residency has been organised and carried out mainly in the following localities: Krems – St. Pölten, Tulln – Hainfeld, Göllersdorf – Tulln, Angern – Korneuburg, Grafenschlag – Marichstein, Zwettl – Karlstift, Unterweissenbach – Gutarralsburg.

In 1979, the Residency was instructed to make a film documentation of the premises. At the same time, it had to compile comprehensive information on the Tulln – St. Pölten and Krems – Grein roads.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

⁹⁶ “Resident” – The agency reconnaissance authority, agent, or collaborator who, under the authority of the Main Headquarters, directed the agency work of the residency.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

⁹⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

⁹⁸ Idem.

The meeting was attended by the Chief of the Intelligence Administration of the GŠ ČSLA, Major General Jozef Turošík (he held the post from December 1968 to November 1969 – note by M. P.): Chief of the Political Division of the Intelligence Directorate Col. Pavel Mašek (in office since February 1969, attained the rank of Major General – note by M. P.), Chief of the 2nd Division of the Agency Section Col. Jiří Hájek, Chief of the 1st Group of the 2nd Division Col. Karásek, RO Col. Rybníček, former resident in Vienna Col. Štér, members of the VKR (Dlouhý, M. Novák) and members of the Residency (resident Col. Z. Veselý, Col. J. Oborovský, Col. J. Kučera, Col. J. Škvor, Col. F. Čejka and Col. S. Houdek).⁹⁹ The aim of this second meeting was not only to put an end to the tense relations between the members of the residency, but also to address the professional issues of the area of interest. Senior officials were particularly interested to receive an evidence of the agency situation and an assessment of the counter-intelligence regime. This issue also became extremely topical for the communist power centre lead by Gustáv Husák.

There have been a large number of “detection-betrays” in the area of interest since 1968.¹⁰⁰ Some of them were the result of the escape of Ladislav Bittman (a former member of the Ministry of the Interior’s residence in Vienna) and some cases were also connected with the escape of Zdeněk Hejzlar. The resident documented that after he took over the residency in early 1969, the counter-intelligence regime in Austria became extremely rigorous, which affected adversely the agency work of the “authorities” in the area and the functionality of the entire agency network.

At the conclusion of the working meeting, Major General J. Turošík stressed that “...*Vienna is one of the more serious residencies. From Austria, we have the opportunity to get different military-political views of this neutral state. We are receiving serious information from the residency...*”.¹⁰¹ He also stressed the seriousness of the situation directly at Main Headquarters, as he had received “...*information about 8 cases of relatives fleeing abroad...*”.¹⁰²

At a brief working meeting (held in a vehicle – note by M.P.) on 25 October, the Chief of the 2nd Strategic Agency Reconnaissance Division assigned the resident an ad hoc task to obtain relevant information on the October Bundesheer exercise titled “BAERENTATZE” in the Amstetten – St. Pölten area. “...*using any available means...and send the information immediately in a special encryption...*”.¹⁰³ He stressed that Soviet Military Intelligence was also eminently interested in this information.

Focus of Intelligence Activities in 1970–1975

In the 1970s, the Main Headquarters permanently increased the enormous pressure to build new “legal residences”, “illegal residences” and “mixed residences” in the areas of

⁹⁹ Idem.

¹⁰⁰ “*Detection-betrayal*” – *Detection of one or more links of the agency network, or of a cadre authority of the Czechoslovak military intelligence in the area of interest by means of adversary counter-intelligence, causing disruption of the normal operation of the agency activities.*

“*Localisation of the detection-betrayal*” – *A set of measures designed to prevent the spread of the detection-betrayal to the whole residency or to other unaffected parts of the residency.*

“*Temporary hiding*” – *One of the measures of locating a detection-betrayal in which a compromised agency asset temporarily hides from enemy counter-intelligence action.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁰¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 149.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ Idem.

interest.¹⁰⁴ In times of emergency and war, “war agency residencies” were created. According to the spectrum of designated main tasks and in particular the activities in the period of war conflict, they were divided into “active (combat)”¹⁰⁵ and “back-up” ones¹⁰⁶. According to their main designation and focus, they were further subdivided into “intelligence”¹⁰⁷ and “organisational (support)” ones¹⁰⁸.

In most cases, the illegal residencies consisted of a “management core”. This consisted of “intelligence bodies”. Principally, these were citizens of the CSSR who lived in the designated areas of interest (states). They had the rights of citizens of that state or the rights of the category of “...eligible foreigners...”. Usually, confidants were also included in this core.

In the spaces of interest, the “illegal residencies” also performed a wide range of specific tasks. For example, building “...illegal agency networks...”. Via recruitment activities,¹⁰⁹ they sought out and enrolled types, elaborated, and hired from the recruiting bases of locals and “eligible foreigners” – confidants. It was a categorical requirement that they had the necessary agency capabilities¹¹⁰. They had a defined obligation in management and planning documents to obtain required information on one or more main or “auxiliary” objects of interest. They focused specifically on obtaining legalisation documents. The most requested included personal documents, baptismal certificates and vocational diplomas. They also gathered partial knowledge, without which it was not possible to comprehensively assess the current agency situation in the areas of interest. Continuous assessment of this situation was of paramount importance for the safe passage of “searchers–residents” to designated states of interest or in the case of temporary legalisation.

¹⁰⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232 “Zásady organizácie a práce ilegálnych rezidentúr”.

¹⁰⁵ They were built in peacetime at major objects of intelligence interest.

Their competence was determined not only in peace, but also during war. Their number and staffing, including the number of agents, always depended on the tasks the residency was ordered to perform.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232.

¹⁰⁶ They were built in peacetime, on such objects in the area of interest with no significance at that time, but were to gain it during the war only.

In peace, these residencies remained “dormant” and were activated only in the event of war.

Their number was about the same as the “active” ones. Depending on the importance of the object of interest, it could reach up to twice the “active” ones.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232.

¹⁰⁷ Their main task consisted of obtaining reports on important objects of interest and fulfilling requirements arising from the intelligence interest of the Main Headquarters.

Their main activity focused on building an illegal agency network.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232.

¹⁰⁸ The main task consisted in providing for the activities of the “intelligence” residences, including the fulfilment of other organisational tasks assigned to them by the Main Headquarters. These were mainly the tasks of a documentary, communication and material-technical nature.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232.

¹⁰⁹ *Seeking out* – The deliberate and planned activity of the authorities and agency assets of agency reconnaissance to identify and capture persons of interest.

Type enrolment – Purposeful and planned activity by bodies and agency assets of agency reconnaissance consisting of conspiratorial data gathering on a “person of interest” either within or outside of a face-to-face encounter; in order to gather sufficient material to initiate an elaboration.

Elaboration – Purposeful and planned activity of searchers and agency assets of agency reconnaissance with addresses and types of interest to know them in detail and to assess their agency capabilities, motives, and abilities for agency activity. Verify the data obtained and implement the preparation process.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹¹⁰ Intelligence also used the term “agency value.”

The composition of an “illegal residency” varied. Like the “searchers – residents,” the “searchers – illegals” managed the activities of the residency and were responsible for completing the tasks ordered. There were usually also “confidants – residents” and “confidants – auxiliary organs”, liaisons, couriers¹¹¹, owners of conspiratorial flats¹¹² (used for meetings with agency assets – note by M. P.), “live agency mailboxes”, “dead agency mailboxes” and owners of “cover telephones” in a residency.

In some cases, after assessing the agency situation, the Main Headquarters also decided to create completely new and “...*work-tested back-up residencies*...”.¹¹³ These were prepared so that they could start operating in a predetermined area of interest at any time and under any conditions.

The Military Intelligence Command was aware of the necessity of establishing reliable primary, alternate, and back-up means of two-way communication with a specific “illegal residency.” Based on the few negative cases evaluated, it also emphasised a reliable and conspiratorial connection within such a residency.

Establishing a functional back-up connection of the “illegal residency” with the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA in any situation also required the provision of such a connection with every active (the agency documentation also referred to the term “active agency element” – note by M. P.) and back-up agency “element”. This was done by preparing back-up radio communication assets and couriers in order to initiate immediate action “in case of emergency”. A (back-up) meeting place had to be prepared for each “searcher – resident” and confidant¹¹⁴. The intention was to restore the connection as quickly as possible, as cases of disruption or attempts to disrupt the connection were anticipated. Each “illegal residence” built had to have a mobilisation inventory of radio equipment, a radio station work schedule, agency codes, agency cipher¹¹⁵, methods of secret writing, and photographic equipment specially adapted to take micro-images. At the same time, they had an adequate stock of currency and valuables at their disposal, which they could sell when necessary to raise other essential funds.

¹¹¹ “*Courier agency connection*” – *A type of agency connection between Main Headquarters and an illegal residence made by a searcher or collaborating courier.*

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹¹² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 78 “Výstavba strategickéj rozviedky”.

Idem, BF No. 122 “Konceptcia činnosti zameraná na NSR a Rakúsko” (Concept of operations focusing on the FRG and Austria).

¹¹³ Idem.

¹¹⁴ “*Meeting*” – *A means of personal agency connection, consisting of making personal contact and acting with a governing body, agent–resident, liaison–instructor, and the like with an agency asset.*

Other types of meetings: “Ordinary meeting”, “Substitute meeting”, “Extraordinary meeting”, “Review meeting”, “Short meeting”, “Handover meeting”, “Random meeting”,

“Meeting place” – A pre-selected and pre-screened location or area in which the actual agency action is anticipated to take place.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹¹⁵ “*Agency cipher*” – *A means of cryptographic connection aimed at ensuring classified message transmission between the Main Headquarters and agency assets.*

The cipher was a cryptanalytic activity. It was a typical method of information warfare during the so-called Cold War.

Military Intelligence enforced the principle that no encryption keys were to be used twice. The effort was to estrange the cipher through operational means.

“Basic cipher” – A technical or manual means of cryptographic communication to ensure the classified transmission of messages between the Main Headquarters and residencies abroad, which may be handled by specially cleared cryptographic personnel of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA and by personnel authorised for the performance of the cryptographic service.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

The nature of the tasks to be performed by a particular residency in practice was most influenced by the number of quality members of the agency network it was building. For example, a residency that was tasked to monitor three or four large military industrial or major military objects usually had three or four confidants, a radio operator, a courier, and a conspiracy apartment.¹¹⁶

In terms of the location of this type of residency, military intelligence favoured locations allowing for the best possible monitoring of the main object of interest. The current agency situation always had to be the important safety attribute. Placement of an “illegal residency” member was not required at the confidants’ place of residence.¹¹⁷

A resident and radio operator could live in the capital or another large city where the living conditions and surrounding environment best suited their legalisation. Ensuring uninterrupted connectivity with the Main Headquarters became another important criterion in the selection of the optimal site.

Confidants were usually living in other locations. This was most often in the areas of location of headquarters of higher military units of ground troops and air force or polygons, naval and air bases, classified military plants and scientific and research institutes.

In the period following the military intervention of part of the Warsaw Pact troops in August 1968, the Agency Section started using the form of visits abroad more intensively. The Czechoslovak military intelligence gathered selected suitable persons with the intention to use the monitored visits for their controlled emigration (this was often a brother – note by M. P.). The Agency Section regularly updated the overview of this category of persons and their journeys to the areas of interest. The records of the Ministry of the Interior were used for type enrolment of the persons of interest. The concept clearly defined legalisation possibilities and “...a good political profile in our favour...” as a decisive criterion.¹¹⁸

The new 1973 concept also methodically elaborated the proven basic ways of deploying the an “illegal” into the area of interest. The following were recommended: using the documents of a third person who lived in a country suitable for legalisation, using the documents of a person who lived in the territory of the CSSR and had the opportunity to obtain legalisation in a foreign country, using the documents of an emigrant who returned to the CSSR, using marriage to a foreign person and subsequent emigration (the concept mentions the term of “displacement” – note by M. P.), using a form of emigration during the stay in the area of interest, using “displacement” and using persons who were already operating in the area of interest at the time (mainly emigrants).

In connection with the performance of the tasks ordered, the command of the Agency Section also worked out a variant that most of the “illegals” would, due to the activities of the counter-intelligence of the potential adversary, “...have a long-lasting relationship with the CSSR...”.¹¹⁹ In this context, the authors of the concept did not assume that an “illegal” would be able to independently obtain such employment and a job position that would allow them to penetrate the main object of interest and obtain the required relevant information (the concept used the term “reports” – note by M. P.).

Based on such limitations, it was ordered that an “illegal” would be managed in the long term and prospectively so that in the final phase their relationship with the CSSR would not

¹¹⁶ “Conspiracy apartment/cover apartment” – An apartment, part of an apartment, establishment, office, cottage, etc., where meetings and dealings with agency assets take place. ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹¹⁷ Idem.

¹¹⁸ Idem.

¹¹⁹ Idem.

act as “...an obstacle to the accomplishment of the tasks...”.¹²⁰ The priority security aspect was to ensure that the designated main object of interest was not compromised in the process of penetrating it directly.

The Main Headquarters clearly required the “illegals” to be managed, especially in activities aimed at recruiting a valuable agent. In connection with that task, the Agency Section’s experienced intelligence officers worked out the assumption that an “illegal” could have the greatest opportunities for contact in the expatriate recruiting base. Based on this assumption, they were directed to seek out, as a priority in that recruitment base, the expatriates who were already “...established and had status in the particular area of interest...”¹²¹ or relatives and contacts that would enable them to carry out tasks from the Main Headquarters.

The approved 1973 Agency Section Concept categorically directed to manage the “illegals” in the early stages of operating in the area of interest to “...obtain intelligence leads¹²²...”. Adequate conditions should have been created for each of them to perform this task.¹²³ It contained an intelligence prediction that the FRG would play a decisive role in Europe in the upcoming period and “...will be politically, militarily and economically the main object of interest towards the CSSR...”.¹²⁴ An increase in the influence of the FRG on Austria was anticipated and “...its stronger attachment to West German imperialism...”.¹²⁵

The agency networks in the main area of interest of the FRG and in the auxiliary area of interest Austria were managed by the Main Headquarters. It strictly prohibited “mutual interconnection” within this agency network. Residency authorities were used, especially in an emergency situation, for impersonal contact with important agents. In this contact, the means of impersonal connection were most often used, such as the dead agency box and the micro-reader (a reduced text area of 1 to 3 mm² – note by M. P.). By this time, some important agents had already established two-way special radio links and were able to use the POCKET – automatic system.

In view of the foreseeable variants of an emergency situation and war conflict, the residencies were also to be prepared to liaise with deployed collaborators in this area of interest. Illegally delegated auxiliary authorities from the territory of the CSSR were also involved in the process of managing the agents during the period in question. The command of the CS Military Intelligence decided to remove ineffective or unreliable agency assets from the network and eventually “put them to rest”¹²⁶.

According to the nature of the agency network in the FRG and Austria and the agency situation in this area of interest, the 1st Operational Agency Reconnaissance Division was ordered to build up agency assets in the 1970s.

Agents have become important agency assets. The approved plan was to obtain them systematically from the elaborated persons singled out and “sought out from relations to the

¹²⁰ Idem.

¹²¹ Idem.

¹²² “Lead data” – the first incomplete personal data of persons of interest from the states of interest allowing for vetting.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹²³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 232 “Zásady organizácie a práce ilegálnych rezidentúr”.

¹²⁴ Idem.

¹²⁵ Idem.

¹²⁶ “Putting to rest” – An agency asset management measure that entailed interruption of information and organisational tasks, while maintaining the most necessary agency connection.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

CSSR” and from “leads” supplied by the various residencies, agents, and associates who were operating in the areas of interest. The Main Headquarters required an agent to have, or at least have a realistic expectation of having, access to newsworthy sources. Conscious informants were to be recruited by members of the residencies – the offices of the military and air force attachés who operated under cover.

The Intelligence Directorate of the GŠ ČSĽA approved the intention to recruit agents – “illegals” from persons “...*deployed to the area from the territory of the CSSR from the circle of the Czechoslovak emigration...*”;¹²⁷ from reliable and verified agents who were at the time operating in the areas of interest of the FRG and Austria. Another recruiting base were citizens of Austria or other states operating in the FRG.

The Military Intelligence Command assumed that they would be able to manage an established residency composed of persons who had been recruited for collaboration or who would serve in the residency according to a “decision from a higher level” (from the Main Headquarters – note by M. P.).

Collaborators – “Illegals”. In accordance with the approved plan, they were to operate in the areas of interest of FRG and Austria for approximately one to twelve months. During this period, they had to accomplish a “limited, specific recruiting task” based on the “leads” obtained through other means by the Intelligence Directorate of the GŠ ČSĽA.

In the 1970s, the 1st and 2nd Groups of the 1st Operational Reconnaissance Division continued to build a network of agents focusing on military objects and areas of operational character in the main area of interest – the FRG and in the auxiliary area of interest – Austria.

The source framework for the acquisition of addresses consisted mainly of kinship, sports and interest contacts between citizens of the FRG, Austria and CSSR. Other well-established sources used included the agency network operating in the FRG, Austria, and the network of collaborators in the CSSR, the “leads” to intelligence addresses provided by the residencies, and the “leads” to intelligence addresses saved in the Main Headquarters database.

The Command of the Agency Section decided that the elaboration of intelligence addresses would be carried out by the governing bodies on the territory of the CSSR, in third countries, by illegally delegated collaborators, and by persons legally posted due to of kinship and personal relations. In the event of addresses that could be controlled by the counter-intelligence of a given state, recruitment activities were to be carried out in such a way that “...*it would not be jeopardised by the relationship to the CSSR...*”.¹²⁸

Another priority was directed at obtaining “leads” to intelligence addresses with regard to the main tasks and the main objects of interest in the FRG and in Austria. In connection with the implementation of the aforementioned priority, contrary to the realistic capabilities of the residencies and agency networks, the Main Headquarters has directed to get suitable types for prospective agents within a short timeframe. This problem persisted essentially until the end of the 1980s.

Active recruitment from “official positions” was required in order to seek out new legended contacts appropriate to the level of the legalisation function. In recruiting from “unofficial positions,” the Military Intelligence Command directed “active and deliberate activity” to be conducted, with a focus on locating “addresses” in those recruiting bases that created the conditions for the agency authority (or asset) of reconnaissance could not be detected by counter-intelligence. It was recommended that no more than two to four face-to-face contacts be made with an established “contact”¹²⁹. As a rule, this activity was aimed at “type

¹²⁷ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 122 “Konceptia činnosti na NSR”.

¹²⁸ Idem.

¹²⁹ “Contact” – *A person of interest with whom the authority or agency asset has established direct personal*

enrolling” them to such an extent that the further process of possible elaboration could be carried out by the responsible groups in the territory of the CSSR. All publicly available information sources and impersonal methods were used in the type enrolment process. The “leads” thus obtained were sent to the Main Headquarters.

The special personal contacts of the legalists and collaborators in the main area of interest of the FRG, and the auxiliary area of interest of Austria, included progressives from political life, from trade unions and progressive youth organisations. In the context of the intention to recruit the aforementioned types of persons, military intelligence most often used the updated visa database, which was processed and recorded by a particular embassy.

The “Průsek” Residency was to focus on building a network of informants focusing on the main objects of interest in the area, as ordered by the Main Headquarters in the early 1970s. At the same time, it was also assigned the task of searching for “leads” to obtain agents not only in Austria but also in the FRG, focusing on the main objects of interest and auxiliary objects of interest in these countries.¹³⁰

The Fourth Group of the 1st Division of the Agency Section was tasked in the Regulation with ensuring the building of a network of “agents – illegals” and “collaborators – illegals”. According to the intelligence estimate, the intention of this activity was to manifest itself in the successful penetration of selected central offices in the FRG and Austria. In the period under review, the agency assets only met this unrealistic target partially.

In connection with the relocation of some German families to the FRG, the collaborators began to prepare for a long-term deployment in this area of interest.¹³¹ They were getting them ready to perform specific agency, information and organizational tasks.¹³²

In the area of interest – Austria, an intensive process of building an agency network and a back-up agency network was initiated, which were to be fully capable of fulfilling their tasks even during a wartime conflict. At the same time, the Military Intelligence Command ordered to achieve a state of functional and “...reliable agency network at the main objects of interest...”.¹³³

In the early 1970s and later from the mid-1970s, the intelligence importance of Austria was increasing continuously. This was due to the fact that it started to be used more and more intensively by the Czechoslovak military intelligence in building not only an agency network, but also a “network of independent agents”. These networks focused their activities on penetrating the identified main objects of interest in the area of interest – the FRG.

The intelligence importance of the FRG, as the main area of interest, had a significant impact on the elaboration of the concept of the construction and use of back-ups, which was again reflected in the increased importance of Austria. In the second half of the 1970s, the 1st Division of the Operational Agency Reconnaissance started to intensively build up back-ups of various categories.

contact and usually only his or her surname and job title are known.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹³⁰ Idem.

¹³¹ Idem, BF No. 122 “Konceptcia činnosti na NSR”.

¹³² “Agency task” – A task assigned to agency reconnaissance forces and assets in the recruitment and management of the agency network and in the acquisition of information reports, divided into information and organisational tasks.

“Information task” – A task assigned to agency reconnaissance forces and assets to obtain required reports on the enemy and the theatre of operations.

“Organisational task” – A task assigned to agency reconnaissance forces and assets in the recruitment and management of the agency network.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹³³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 122 “Konceptcia činnosti na NSR”.

It prioritised the selection of collaborators capable of being illegally deployed at any time with a “counterfeit” document in a designated area of interest. They were most often used by Czechoslovak military intelligence for short-term tasks.

Another category consisted of collaborators capable of illegal deployment as “illegals”. For them, operational agency reconnaissance already anticipated operating in the area of interest over a longer time horizon. Collaborators capable of “legal” deployment in the short or long term also played an important role.

The Operational Agency Intelligence in the 1970s built and managed a reliable, “...*deeply conspired, ...quality and actionable...*”¹³⁴ agency network in the area of interest. According to the regulations of the Main Headquarters at that time, this network was to obtain and provide valuable “information reports” required by the ČSLA command. Priority was given to acquiring and evaluating knowledge containing warning indicators (the preserved documentation also uses the term “flag” – note by M. P.) of the potential threat of a sudden military attack. The Main Headquarters emphasised the ability of military intelligence to reduce the risk of strategic surprise from a potential adversary. In the event of an outbreak of war conflict, the Operational Agency Intelligence had a defined role: to a considerable extent, to participate in the continuous information security of the front operation in all its phases.

Inadequate requirements for increasing the “performance” of agency assets used to be a favourite and frequently mentioned notion of the Main Headquarters, especially in the period of the beginning of the so-called normalisation. Archival documents confirm that, especially in the first third of the 1970s, the escalating pressure to increase their efficiency became literally an obsession.

Based on a thorough analysis of the activities of individual agency networks, the Agency Section Command eliminated a total of 11 agents. Another 3 were “put to rest” to be eliminated definitely later in 1972. 6 new agents and informants were added to the agency network in 1971. The First Operational Agency Reconnaissance Division had a total of 14 agency walker groups, most of which corresponded to the state of readiness for deployment to the area of interest – the FRG and partly also to Austria.

As part of the personnel purges (the so-called normalisation purge), 20 collaborators (most of them radio operators – note by M. P.) were eliminated from their ranks. According to the 1st Division Chief’s preserved assessment, the increased security risk “...*consisted of putting the entire network at risk...*” because individuals “...*knew each other and were familiar with their roles...*”¹³⁵ A serious finding was the fact that even in the late 1971, the Main Headquarters still did not have an overview of who had escaped from the CSSR. A similar situation was found in the ZVO Report.

The Command of the CS Military Intelligence enforced the fulfilment of extremely demanding tasks in the intelligence focus for 1972 and other governing documents of the Agency Section. These tasks were not only of an informational nature, but also of a recruitment one. The systematically increased enormous pressure was felt especially unpleasantly by the individual agency networks. The status and management of collaborator networks in the FRG, France and Austria areas of interest were rated as “...*inadequate, with the exception of SP MARTIN and DUALISTA...*”¹³⁶ (both SPs were active in the FRG – note by M. P.). One of the measures to improve the situation was to be, according to the management units, the decision “...*to make trips of collaborators who could have substantially helped the residencies...*”¹³⁷ in carrying out information and recruitment

¹³⁴ Idem, BF No. 8 “Operačná agentúrna rozviedka” (Operational agency intelligence).

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Idem.

¹³⁷ Idem.

tasks. The selection focused mainly on the recruitment bases of journalists, Czechoslovak Airlines and the ČEDOK travel agency. The said formal and ad hoc decision did not respond to the substance of the problem and thus could not have had the effect expected by the Main Headquarters.

Military intelligence stated that the tensions were not easing in the first third of the 1970s. The Agency Section obtained relevant information on indicators for increasing military budgets, improving training and modernising weapons and weapon systems of NATO troops.

Military intelligence analysts have assessed aggression against the so-called Eastern Bloc as a scenario that was highly likely. According to contemporary assessments, a serious security threat was posed by a fundamental change in the Austrian politics. This was supposed to consist in “...*coordination with NATO countries and had the same anti-socialist content as that of the governments of the FRG, USA...*”. In this context, the Warsaw Pact officials stressed the requirement for “...*intelligence coverage of the zone against the ČSLA...*”.¹³⁸

The residencies, “Ostrov” in West Berlin¹³⁹, “Hvozď” in Cologne and “Průšek” in Vienna managed to acquire valuable information¹⁴⁰ about the preparation of the future “Central European Theatre of Warfare”. For example, in 1972 they provided a total of 609 reports of informational nature (of which 8 reports received the second highest grade of “4”), in 1973 they provided 565 of these reports (of which 10 reports received a grade of “4”), and in 1974 the number dropped to 489 reports (of which 8 reports received a grade of “4”).

The reports of the nature A–AS,¹⁴¹ A–ADS¹⁴² and A–RAS were assessed as positive by the Agency Section Command.¹⁴³ In 1972, these residences sent a total of 124 reports to the Headquarters (of which 4 received the grade “4”), in 1973 the number was 106 (of which only one received the grade “4”), and in 1974 the number was increased to 156 (of which the highest grade of “5” was received by one report). The Residencies sent a total of 201 cipher messages or information ciphers¹⁴⁴ (“Ostrov” sent 37, “Hvozď” 109 and

¹³⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1973” (Evaluation of the agency section’s main task fulfilment, 1973).

¹³⁹ ABS Praha, f. ZSGŠ, “Rezidentúra OSTROV”, 134 001 b.

¹⁴⁰ “Agency report” – Contains facts and data that are of interest to the Czechoslovak military intelligence, which obtains them through the agency network or through its own activities of the agency reconnaissance bodies.

“Legal report” – contains data of public nature, which are not classified in the area of interest and are the subject of interest of the Czechoslovak military intelligence.
ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁴¹ “Agency situation report” – contains information on the facts affecting agency activity in the area of interest.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁴² “Agency documentary situation report” – Contains information on laws, regulations, practices affecting the scope of checks on persons, documents and the way documents are produced, issued and used.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁴³ “Agency radio situation report” – Contains information affecting the planning and safe operation of the radio special connection.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁴⁴ “Information cipher” – Contains important information for the Czechoslovak military intelligence, which requires to be handed over as quickly as possible.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

“Průsek” 55 information ciphers) and in 1974 they sent 424 cipher messages (“Ostrov” sent 126, “Hvozď” 167 and “Průsek” 131 information ciphers).¹⁴⁵

At the end of the first half of the 1970s, the Military Intelligence Command was critical of the state of not only “...*the absolute decline in the reports delivered...*”¹⁴⁶ compared to previous years, but also of their intelligence value. This was caused mainly by the fact that many experienced intelligence officers had to leave the Czechoslovak military intelligence as part of the personnel purges in the 1st phase of the so-called normalisation. These intelligence professionals – professionals with professional honour were literally becoming the target of harsh ostracism by the normalisers. What was paradox was that they were ostracised from the military intelligence community by intelligence officers with no rank honour.

During the 1970s, there was a continued shortage of experienced intelligence officers for the chief positions and any foreign postings. In particular, the agency section and some agency networks in important areas of interest have been markedly affected. Some residencies struggled to maintain the level required by the Main Headquarters.

Agency assets in the areas of interest FRG and Austria were managed by the 1st Operational Agency Reconnaissance Division. At this time, the Division had 37 officers (47 planned), 8 warrant officers (6 planned), and 4 civilian employees (4 planned), 14 legalisers in the territory of the CSSR and 16 legalisers in areas of interest (23 planned), and 2 officers in military offices (2 planned). A total of 69 officers (96 planned) worked at the Division. The Division’s occupancy rate was 76% in 1970–1975 and 65% in the legaliser category.

The agency network consisted of agents, collaborators and agency walker groups. For example, the 1st Agency Walker Group consisted of six smaller groups of three to five people. In particular, their main objects of interest were located in the territory of the FRG and part of the auxiliary objects of interest were also located in the auxiliary area of interest – Austria.¹⁴⁷

In 1972–1973, the aforementioned Agency Section Division managed a total of 48 agency assets abroad (32 agents and 16 collaborators – note by M. P.) and 26 collaborators on the territory of the CSSR. The number of agency assets dropped significantly again since in other branches of the force, the overall political so-called normalisation “...*purge of the network due to political unreliability and mismatched intelligence qualities...*” continued.¹⁴⁸

It was only at the very end of 1974 that it was possible to partially stop the aforementioned negative trend in the activity of the agency network and even to increase the number of agents. 51 agency assets (35 agents and 16 collaborators) were operating abroad that year. The number of collaborators in the home territory has not changed.

On a trial basis, the management of the 1st Division started applying the method of building a new agency network in the area of interest based on the functional network in the FRG and in Austria. The Agency Section Command evaluated the achievement of good results, but at the same time stated that “...*the final implementation hits against the fear of the agents...*”¹⁴⁹ A careful analysis of this method later revealed the unpleasant fact

¹⁴⁵ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 234 “Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1975/76” (Evaluation of the agency section’s main task fulfilment, 1975/76).

¹⁴⁶ Idem, BF No. 233 “Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1974/75” (Evaluation of the agency section’s main task fulfilment, 1974/75).

¹⁴⁷ Idem.

¹⁴⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 38 “Prehľad prepustených, 1969-1970” (Overview of the dismissed, 1969–1970).

¹⁴⁹ Idem, BF No. 234 “Vyhodnotenie plnenia hlavných úloh agentúrneho úseku, 1975/76”.

that the Division had achieved good results in the intelligence area only based on “...*the unconscious exploitation of elaborated addresses...*”.¹⁵⁰

In the process of building the contact base, it has been expanded on an unofficial basis. Based on the recommendation of Soviet Military Intelligence, the Military Intelligence Command, through this division, started testing its new methods, such as the publication of an advertisement or hitch-hiking.¹⁵¹ The division also continued to build a network of “illegals”. The quality of the agency network, despite pressure from the Main Headquarters, did not enable to meet the requirements for obtaining the required information in the field of strategic concepts and mobilisation issues of the state of interest.

In the 1970s, five groups were active in the territory of the CSSR: Group 1 Plzeň, Group 2 Karlovy Vary, Illegal Group 3 and 4 Praha. There were four legal residencies operating in the areas of interest. Two of them in the FRG – Bonn and Cologne¹⁵², one in the then West Berlin¹⁵³ and one in Austria – Vienna. The tabular occupancy rate of this division, including legalisers, reached 84%. In the area of interest, it was approaching the level of almost 61%. The results of the agency activities were adversely affected by the fact that the division “...*did not have VLP offices in the FRG and Austria during the period in question...*”.¹⁵⁴

In its information activities, the Division achieved a considerable qualitative advance compared to the 1963/64 training year. In the 1973/74 training year, eight reports received a grade of “4”. In the 1963/1964 training year, only one report received this grade. In 1973/74, a total of 134 reports were rated “3”. In 1963/64, the Division received a total of 398 reports. In 1973/74, under the ever-increasing pressure of the Main Headquarters, the number was raised to 489.¹⁵⁵

In the previous period, in accordance with the information activities of the Information Section of the Czechoslovak Military Intelligence¹⁵⁶, the Division was ordered to focus mainly on visual reconnaissance of the main and auxiliary objects of interest in the areas of interest – the FRG and Austria. Gradually, as the demand for quality information increased, the content and structure of the reports sent had to change.

In particular, the Military Intelligence Command required monitoring and documenting the activities of potential adversary troops in the anticipated area of combat operations. In the 1970s, they decided to partially revise the original focus, and emphasised mainly the military-political and military-technical areas in the annual plans. The Agency Section has had to temporarily change some of its already approved recruitment priorities due to an increase in requests for information.¹⁵⁷ They prioritised the construction of a network of “agent–sources”

¹⁵⁰ Idem.

¹⁵¹ ABS Praha, f. ZSGŠ, “Rezidentúra OSTROV”, 134 001a.

¹⁵² ABS Praha, f. ZSGŠ, “Rezidentúra HVOZD”, 134 007 d.

¹⁵³ ABS Praha, f. ZSGŠ, “Rezidentúra OSTROV”, 134 001 b.

¹⁵⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku” (Status and prospects for the development of the agency section).

¹⁵⁵ Idem.

¹⁵⁶ “*Information activity*” – *Collecting, sorting, studying, analysing and evaluating intelligence reports, summarising them into thematic or summary information documents (agency or legal reports or information ciphers), whether written, oral or recorded on technical media, and submitting them to the competent authorities.* ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁵⁷ “*Request for information – Information request*” – *A request to obtain and deliver a specific intelligence report (data), formulated by the Information Section of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA.* “*Obtaining reports*” – *Systematic and planned activity of the organs and agencies of the Czechoslovak Military Intelligence, aimed at the accomplishment of information tasks and conducted by special forms and methods.* ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

in the military, military-technical and military-political fields. In 1975, for example, the agency operational reconnaissance successfully elaborated nineteen “addresses of interest” with the intention of tapping into a “documentary source of information.” Division 1 did not succeed in its efforts to elaborate an address of interest to solicit an “agent–walker.”

The Main Headquarters, with an emphasis on maximum possible conspiracy, managed all agents “...in a separate manner...”¹⁵⁸ In the contact, they principally ordered the use of the system of personal agency contact¹⁵⁹ via personal contact – “meetings”¹⁶⁰ (e.g. “ordinary meeting”, “substitute meeting”, “extraordinary meeting”, “short meeting” and “random meeting” – note by M.P.) in the territory of the CSSR. Most of them were carried out on false documents – “counterfeits”. In the period between these meetings, the management of agency assets was organised in the form of delegations of collaborators to areas of interest.

In the event of an “emergency,” the 1st Agency Section Division of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA had 37 collaborators ready in reserve for the purpose of management and 39 collaborators with the intention of being dispatched to areas of interest to carry out information tasks in an agent–walker manner.

In 1975, the Main Headquarters assessed that the Division’s agency network “...was not fully capable of meeting its designated information requirements...”¹⁶¹ The fact is that the demands on the quality of information were increasing at such a pace that the new recruitment was not capable of meeting them.

(As of 1. February 1975) the agency network of the Division was structured as follows: 28 agents in the FRG, two conscious informants in the FRG, one agent and one informant in Austria, 12 collaborators who operated in both areas of interest on a long-term basis, 39 collaborators of agency walker groups and 37 collaborators for the area of managing the recruitment process (of whom 24 were trained as radio operators – note by M. P.). In 1976, the process of recruiting and delegating “suitable foreigners” living on the territory of the CSSR started, with a focus on search activities.

In order to meet the demanding information tasks, the Division developed an ambitious plan with the intention of bringing the foreign posts up to the planned tabular numbers in 1977. By 1980, the tabular numbers (in the CSSR) were to be replenished to the level of 90% (in 1975, 12 members of the division retired – note by M. P.).¹⁶²

Operational agency reconnaissance continued to perform a wide range of demanding tasks in the 1980s in order to achieve timely provision of the front command in the approved generic scenario of “...a period of increasing international tension and, in the course of the war, sufficient intelligence on the enemy...”¹⁶³ its intentions, deployment of troops in the anticipated area of combat activity. These “reports” were of particular importance in connection with the planning of the front-line operation of the ČSLA as part of the strategic operation of the Warsaw Pact and for the execution of its own nuclear strikes. In the context

¹⁵⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 233 “Stav a perspektívy rozvoja agentúrneho úseku”.

¹⁵⁹ “Personal agency contact” – A type of agency connection based on personal contact between the persons involved in the agency work.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁶⁰ Meeting – A means of personal agency connection, consisting of making personal contact and dealing with a governing body, agent–resident, collaborator, and the like with an agency asset.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

¹⁶¹ Idem.

¹⁶² Idem.

¹⁶³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 60 “Konceptia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985 – 1990” (Concept of the construction of operational agency reconnaissance in 1985–1990).

of the intended use of ČSLA troops, relevant information had to be gathered and provided continuously throughout the intelligence cycle.¹⁶⁴

The importance of operational agency reconnaissance was growing, namely in the “period of heightened international tension”, because in this period “other front-line reconnaissance assets” could not yet operate in the areas of interest.

The developed variants of the scenarios assumed the greatest burden on the agency assets of the first and second groups of the 1st Agency Section Division of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA. Therefore, they were to be reinforced by agency walker groups of the fourth group. These agency assets were to have the greatest responsibility for obtaining valuable intelligence on the enemy in the first period of front-line operations. Only in the next period, the other front reconnaissance assets were to be deployed to the rear of the enemy according to the developed generic scenarios.¹⁶⁵

The Military Intelligence Command decided on their alternative deployment to the main area of interest. Legal crossing using a third state and illegal crossing of the state border with the FRG or via Austria.¹⁶⁶ These variants were not to be planned fictitiously, but according to real times. The back-up agency assets – ACHS, verified them practically once every three years.

Twenty “first order” APsS have been prepared by the Agency Section for the war variant.¹⁶⁷ These were to be deployed into the area of interest by parachute drop. The Main Headquarters also approved the helicopter dropping option in an exceptional case. In the second order, additional ten APsS were ready for deployment.¹⁶⁸

In the context of the scenario of an outbreak of war, the methods for deploying ACHS to areas of interest had to be urgently resolved. The Military Intelligence Command also required practical verification of the feasibility of these deployment methods and “calculation times”.

In the context of the demanding requirements for obtaining and providing relevant information in the shortest possible time, the Agency Section Command was under pressure to prepare and practically verify variants of deploying quality “agents–supports” to the areas of interest.

¹⁶⁴ Idem, BF No. 236 “Podklad k vyhodnoteniu súčinnosti agentúrneho úseku Spravodajskej správy GŠ so spriatelеныmi rozvedkami krajín VZ” (Basis for the evaluation of the synergy of the agency section of the Intelligence Directorate of the GŠ with allied intelligence agencies of the WP countries).

¹⁶⁵ Idem, BF No. 60 “Konceptcia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985 – 1990”.

¹⁶⁶ In December 1987, changes in the intent of the use of agency assets were approved.

The agency walker groups (their numbers are listed in parentheses) were assigned the following illegal state border crossings: Slatina (No. 301), south of Železná (No. 306), Pod Ostrým (No. 308), Variant “A” Pleš (No. 334), Variant “B” landing areas in the Neumart area (No. 334 would operate as APsS on the first day of a war conflict), Variant “A” Podmyče (No. 336), Variant “B” landing areas in the Eichstätt area (No. 336), landing areas east to the Siegmaringen area (No. 337 as APsS on “D3”), landing areas in the Gunzenhausen area (No. 352 as APsS on “D2”).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 65 “Zmeny v zámere použitia prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu” (Changes in the intent of the use of operational agency reconnaissance assets).

¹⁶⁷ Groups of the “first order” were to operate in these areas: Höchststadt (APsS No. 331), Rothenburg (No. 332), Schwäbisch Hall (No. 333), Wassertrüdingen (No. 334), Heidenheim (No. 335), Schrobenhausen (No. 336), Günzburg (No. 337), Geislingen (No. 338), Kaufbeuren (No. 339), Sonthofen (No. 340), Ingelfingen (No. 341), Karlsruhe (No. 342), Reutlingen (No. 343), Freudenstadt (No. 344), Baden-Baden (No. 345), Ehingen (No. 346), Rottweil (No. 347), Freiburg (No. 348), Bad Wurzach (No. 349) and Lörach (No. 350).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 65 “Zmeny v zámere použitia prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu”.

¹⁶⁸ Groups of the “second order” were to operate in these areas: Langenzenn (No. 351), Schwabach (No. 352), Donauwörth (No. 353), Augsburg (No. 354), Ebersberg (No. 355), Widdern (No. 356), Salzburg (No. 357), Pforzheim (No. 358), Oberkirch (No. 359) and Weingarten (No. 360).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 65 “Zmeny v zámere použitia prostriedkov operačného agentúrneho prieskumu”.

In the second half of the 1980s, officers of the residencies in the FRG and in Austria, and agents–searchers, identified, documented and verified, as a priority, illegal crossings of the state border in the areas of interest where they were operating.¹⁶⁹ The Agency Section Command required that the crossings into the FRG, in particular, allow for safe infantry movement 30 to 50 km inland.¹⁷⁰ A similar requirement applied to the auxiliary area of interest – Austria, which was to be used by the ACHS to penetrate the main area of interest.

The Agency Section was intensively building up an “agency support network” in Austria. Its priority role was to provide assistance to agency walker groups in deploying to the area of interest. At the same time as addressing this issue, the Agency Section Command again pointed to the persistence of the dangerous factor of inadequate “coverage” of the main object of interest, namely the Bundesheer. Further postponement of this issue could, in their view, seriously jeopardise the whole process of building a “support agency network”.¹⁷¹

In the context of the envisaged scenario of escalation of international tensions and war conflict, optimal variants for the safe relocation of radio stations to the areas of interest were developed in advance, which meant before this scenario came to fruition. The relocation of the radio stations to the areas of interest has been approved by the Main Headquarters in the following variants: The placement of radio stations at “agents–supports”; The placement of radios in the area of “legal authorities” and depositing them in the MAS during periods of escalating tensions.

Radio communication with agent walker groups was also being considered via the AUTOMAT system and shortwave radio stations. These were to be delivered to individual ACHS by air in the time immediately after the outbreak of war conflict. According to the Main Headquarters, this solution contained a risk that the radio connection could very likely have been interrupted earlier, already when leaving the radio reconnaissance sites on the state border.

In the period leading up to the creation of the “Průsek” mixed residency, it was managed as a type of legal residency by the 2nd Division of Strategic Agency Reconnaissance. Archival documents characterise the division as an “executive body” of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA “...for conducting agency reconnaissance...”¹⁷² on the territory of Austria, Switzerland, Belgium, the Netherlands, Great Britain, Italy, Canada, the USA, Spain, and Morocco. The division managed the legal residences (at the time composed of members of the “military divisions of the embassies” and legalisers – note by M. P.), searchers – specialists and agency networks.

In relation to agency assets, the restoration of communication with those agents who had been cut off as a result of the military intervention of part of the Warsaw Pact troops in the CSSR had to be dealt with urgently in the late 1960s.¹⁷³

Intelligence analysts assessed adverse conditions during this period due to the deterioration of the counter-intelligence situation in the areas of interest: Austria, Belgium (“Palouk”

¹⁶⁹ These included for example Amadeus, Branka, Čeněk, Folmava, Hraničná – Koží vrch, Hůrka, Javor, Kateřiny, Libá, Pleš, Pod Ostrým, ROLF, Sfinga, Slatina Stoupa, Viktor, Železná, 9 Mlýnů, Boží Dvůr, České Budějovice – Písečná, České Budějovice – Rajcheřov, 3 crossings through the river Salzach in the areas of Lettensau – Lebenau, Riedersbach – Plossau and Anthering – Au, Hnanice, Ječmeniště, Lanžhot, Lukov, Nový Přerov, Podmolí, Podmyče, Pohansko, Spáleniště, Stálky, Šafov, Úvaly, Vyšné and Zelená Lhota. ABS Praha, f. ZSGŠ, OpSit (retrieved documents).

¹⁷⁰ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 60 “Konceptia výstavby operačného agentúrneho prieskumu v rokoch 1985 – 1990”.

¹⁷¹ Idem.

¹⁷² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 84 “Zásady plánovania zakrytej časti Spravodajskej správy/GŠ – 2. Odd.” (Principles for the planning of the covered part of the Intelligence Directorate/GŠ – 2nd Div.).

¹⁷³ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 84 “Zásady plánovania zakrytej časti Spravodajskej správy/GŠ – 2. odd.”

Residency) and the Netherlands (“Rokle” Residency). This trend continued in following years, negatively affecting the performance of residencies in these areas of interest. The performance of priority tasks has been limited and partially disrupted due to the unfavourable counter-intelligence situation.

The training of agency assets during the 1960s emphasised the training of auxiliaries, particularly “liaison instructors.” The Military Intelligence Command evaluated this preparation in 1969 by stating only briefly that the 2nd Division of Strategic Agency Intelligence had sufficient numbers of these agency assets. At the same time, they tried, alternatively, to overcome the negative attitudes of some of them in relation to the agency as a result of the events of 1968. This attempt was only successful with some of them.

Developments in the early days of the so-called normalisation required demonstrating the stabilisation of the situation to the power centre. This trend was also fully manifested in the field of military intelligence. It had various forms. One of them was the pressure to increase the number of reports received. In 1971, the Chief of the 2nd Strategic Reconnaissance Division reported in his document 2286 reports received, which was 40% more than in 1970 (in 1972 there was a decrease by 181, 1936 reports were received in 1973 – note by M. P.). Agency funding accounted for 75% of the total number of reports (57% in 1972 and 63% in 1973 – note by M.P.). Only a minor portion of the reports came from legal sources. One 1222 “encrypted messages” were also sent. In terms of quality of the reports, there has been the desired improving trend. There were 6 reports rated as “very valuable” (grade “4”) and 122 reports rated as “valuable” (grade “3”). The other reports were, according to the assessment at the time, of only partial informational value. Separately evaluated were the reports regarding the agency situation and the agency document situation. A total of 78 reports were obtained in this specific area. Despite the fact that one report received grade “5” and five reports received grade “4”, there was a 15% drop in the quality of the reports. In 1972, the Strategic Intelligence Division acquired 6 agents (plan: 2) and 10 conscious informants (plan: 14)¹⁷⁴

All members of the division during this period attended the Intelligence Institute or the Agency Improvement Course in the Soviet Union. About 25% of officers were not utilisable to work in any of the areas of interest, mainly due to “...*some of the agency reasons...*”¹⁷⁵, physical age and medical condition. The legalisers were prepared by the 4th Division of Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA.

In its information activities, the Division has made significant improvements not only in the quantity but especially in the quality of the reports received. In the training year 1973/1974 they received 1550 reports (compared to 460 in the training year 1963/1964 – note by M. P.). 9 reports received grade “4” and 287 received grade “3”.

The tabular occupancy rate of the division (on the territory of the CSSR), including legalisers (in the area of interest), reached 78% in 1975. In the areas of interest, it was close to the level of almost 64%, which was evaluated as inadequate. This was particularly negative in the process of fulfilling information requirements.¹⁷⁶

In terms of recruitment activities, the division had 31 addresses of interest elaborated with the aim of “...*tapping into documentary sources of information...*”. One of the priorities was to acquire “Agents–sources”.

The management of agency assets has consistently applied the principle that all agents should be managed separately by the Main Headquarters. Residencies were managing conscious informants through the appropriate use of official contacts.

¹⁷⁴ Idem.

¹⁷⁵ Idem.

¹⁷⁶ Idem.

In conjunction with most agents, they applied a method of increasingly using one-way special radio communications. For some of them, the transition to this type of connection was not immediate. In the first stage, selected experienced agents built a two-way special radio connection. In the next period, the Agency Section planned to build this connection with all “main agents”. It was to be activated exclusively from the level of the Main Headquarters, and only in the emergency variant. Some of the agents came to meetings in the CSSR using counterfeit documents.¹⁷⁷

As a back-up for the contingency option, the 2nd Division of Strategic Agency Reconnaissance had an established back-up network of twenty-four associates. In the upcoming period, they planned to add six collaborators to the network. The main headquarters planned to deploy them to the main areas of interest – FRG and France. Alternatively, a small number was also to operate in the auxiliary area of interest in Austria. In this space, they would then perform “...*extraordinary information tasks in a walking manner...*”¹⁷⁸

The agency network built by the 2nd Division in the 1970s “...*was unable to perform...*”¹⁷⁹ information requirements in full. The Main Headquarters responded to this unfavourable situation in a typically bureaucratic manner. They did not accept the Division Chief’s justification and in 1975 approved a new focus for recruitment activities with the categorical and unrealistic goal of achieving an instant improvement in the quality of new agency assets. In this context, the building of a network of “illegals” also started.

As of 1 February 1975, the Agency Strategic Intelligence Division had the following agency assets available: 17 agents, 9 conscious informants, 30 collaborators operating in areas of interest on a long-term basis, and 30 collaborators for management and use in agency walker groups (two of whom were trained as radio operators – note by M. P.).¹⁸⁰

The Military Intelligence Command ordered to prepare the necessary number of back-up radio operators on the territory of the CSSR in the next period. Those were to be capable of deployment in the event of an emergency. According to this plan, the process of building radio dead agency mailboxes in the areas of interest has begun. In some of them, at that time, radio equipment was already, or should have been, prepared in a secret manner (for common use or long-term storage – note by M. P.) Residency officers determined in advance had to be gradually trained to operate them.

In the second half of the 1970s, the Agency Section Command pushed for the provision of residencies with “indicators to detect eavesdropping.”¹⁸¹ Some agencies have already trialled the use of modern “mini-phones”.

¹⁷⁷ False documents – “counterfeits – fakes” were also used during short-term agency operations in the area of interest. These were agency documents – “counterfeits – fakes” of foreign personal documents with a legend of their use in accordance with a special directive of the 1st Group of the 3rd Division of the Agency Section (“Directive for the Request and Use of Agency Documents”, updated in 1983 and 1988 – note by M.P.).

¹⁷⁸ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 8 “Hodnotenie plnenia úloh oddelenia strategickej rozviedky v roku 1971” (Evaluation of the performance of strategic intelligence tasks in 1971).

¹⁷⁹ Idem.

¹⁸⁰ Idem.

¹⁸¹ “*Secret eavesdropping*” – Active counter-intelligence measure using special techniques to eavesdrop on and record the calls of persons of counter-intelligence interest in order to document their activities and obtain type-enrolment data on them.

“*Wiretapping*” – Secret eavesdropping using a suitably disguised microphone connected for this purpose by counter-intelligence to a specially constructed wire line.

“*Wireless eavesdropping*” – Secret eavesdropping using a microphone connected to a miniature radio transmitter and, together with it, suitably disguised in home furnishings, cars or everyday objects.

“*Passive eavesdropping*” – Secret eavesdropping using special wireless eavesdropping equipment that operates as a transmitter based only on pulses from an external counter-intelligence control station.

ABS Praha, f. ZSGŠ, Agentúrna terminológia. 1983.

In total, the Agency Section had planned 365 tabular places in 1969. The occupancy rate was managed to be increased to 88.8%.¹⁸²

In the 1970s,¹⁸³ in terms of organisation, the Agency Section was divided into: 1st Division – Operational Agency Reconnaissance, 2nd Division – Strategic Agency Reconnaissance for Europe and America, 23rd Division – Strategic Agency Reconnaissance for the Middle and Far East, 3rd Division – Agency Activity Assurance, 4th Division – Agency Recruitment, Special Training and Legalisation, 18th Division – Cryptographic Service, Intelligence Institute, VTS 07 – Research and Test Centre, and 17th Separate Group – Defence and Protection.

Preserved archival documents indicate the planned number of members of the Agency Section at 324. However, at 282, the actual number was lower. The ambitiously planned number of officers – legalisers at the level of 102 persons could not be fulfilled for unspecified reasons. The actual number achieved was 69 persons. Archival documents indicate an overall occupancy of 83% in this section. The Agency Section Command unsuccessfully criticised the undersizing of the operational section. Its occupancy during the period was only 73%. The aforementioned unfavourable situation persisted for a long time, in spite of the justified criticism of the command of the section. It deteriorated especially in the period from the beginning of the so-called normalisation, and was significantly negatively affected by several waves of personnel purges until 1975.¹⁸⁴ Operational divisions had 42 agents, 19 conscious informants, and 70 collaborators deployed in areas of interest. 142 collaborators provided the entire complex of agency activities on the territory of the CSSR. The Agency Section's Support Division had 15 collaborators in the home territory.

The numbers of agency assets were as follows: 1st Division had 26 agents, 3 conscious informants, and 16 collaborators deployed in the area of interest. There were 77 collaborators working in the territory of the CSSR. The 2nd Division had 14 agents, 10 conscious informants, 38 associates, and 54 associates in the home territory.¹⁸⁵

In the late 1970s, the Main Headquarters¹⁸⁶ noted that there was significant progress in agency recruiting and the construction of agency networks, up 26% compared to the previous training year.

¹⁸² ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 234 “Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie ZN pre agentúrny prieskum, 1969” (Memorandum of handing over and taking over the function of ZN for agency reconnaissance, 1969).

¹⁸³ In 1977, he handed over the function of Deputy Chief of Intelligence for Agency Reconnaissance to Col. Josef Kravar (from 1 to 9 February 1977). This function was taken over by Col. Karel Sochor (later promoted to the rank of Major General).

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 234 “Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie ZN pre agentúrny prieskum, 1969”.

¹⁸⁴ ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 234 “Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie ZN pre agentúrny prieskum, 1969”.

¹⁸⁵ The 23rd Strategic Agency Reconnaissance Division had 2 agents, 6 conscious informants, 16 collaborators, and 11 collaborators operating in the home territory.

Of the support divisions of the Main Headquarters, the 3rd Division had 4 collaborators who were operating on home territory. The 4th Division of the Agency Section had eleven collaborators operating in the territory of the CSSR.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 5 “Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie N GŠ ČSĽA 1. ZNMO za spravodajskú oblasť” (Memorandum on handing over and taking over the duties of the N GŠ ČSĽA 1st ZNMO for the intelligence area).

¹⁸⁶ Minutes of handing over and acceptance of the function of the N GŠ ČSĽA between the handing over Col. Gen. K. Rusov and taking over Gen. M. Blahnik is dated 30 November 1979.

ABS Praha, f. ZSGŠ, BF No. 5 “Zápis o odovzdaní a prevzatí funkcie N GŠ ČSĽA 1. ZNMO za spravodajskú oblasť”.

It has steadily escalated the demands for recruiting new agency assets and the construction of agency networks, especially since the late 1950s. This enormous pressure was mainly related to the negative consequences after the “detection-betrayal” of Major František Tišler (25 July 1959), the military intervention in August 1968, the subsequent widespread personnel purges and the case of Colonel František Vojtásek in 1978.

Serious problems persisted in filling the positions of legalisers. These functions were only fulfilled with difficulty to 47% in the areas of interest. Having adopted a spectrum of different measures, the Main Headquarters unrealistically expected to successfully implement them within two to three years. In 1977, for example, it advocated the creation of the conditions for solving the said issue in the form of preparation for “going abroad”. A total of 40 members of the Intelligence Directorate of the GŠ ČSLA were included in the intensive training. 21 of them had cover legalisation functions in designated ministries and central offices. This was again assessed by the Agency Section Command with critical reservations. The situation was further complicated by the less than ideal conditions for cooperation with the Ministry of the Interior. Colonel General Karel Rusov, Chief of the GŠ ČSLA, stated only laconically in 1979 that the conclusion of a new agreement “...had been postponed by the Ministry of the Interior...”¹⁸⁷

The reconnaissance in peaceful conditions was also organised and carried out by the means of military, radio, radio-technical and air reconnaissance of the ZVO and the 10th Air Force. In the 1978/1979 training year, the issue of the reconnaissance system was addressed (in addition to the agency’s) by the “Plan for reconnaissance of the border area and designated objects on the territory of the FRG, Austria and France”.

Military reconnaissance¹⁸⁸ of the border area of the Federal Republic of Germany and Austria was carried out by observation and officer reconnaissance patrols using technical means of reconnaissance. Four observation posts had to be occupied continuously in the ZVO. Their number had to be operatively increased by the Czechoslovak Military Intelligence in order to respond to changes in the security situation in the areas of interest.¹⁸⁹

List of Abbreviations	
Skratka – SK	EN
A – agent	Agent
A/B – agent búrač	Agent-preparator
A/CH – agent chodec	Agent-walker
A/KA – agent krycia adresa	Agent-cover address
A/KB – agent krycí byt (konšpiračný byt)	Agent-cover apartment (conspiracy apartment)
A/KT – agent krycí telefón	Agent-cover telephone
A/OB – agent oporný bod	Agent-support
A/P – agent prameň	Agent-source
A/persp. – perspektívny agent	Prospective agent
A/R – agent rezident	Agent-resident
A/RA – agent radista	Agent-radio operator
A/RI – agent rádioinštruktor	Agent-radio instructor

¹⁸⁷ Idem.

¹⁸⁸ Following the February 1948 coup d’état, military reconnaissance was phased out during 1949.

¹⁸⁹ In the 1978/79 training year, 39 observation posts were occupied irregularly. They were located in the area of the state border. Military Intelligence organised the cooperation of reconnaissance patrols with the Border Guard of the Federal Ministry of the Interior of the CSSR on the basis of General Directive Vseob - sm - 16.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

A/S – agent spojka	Agent–liaison
A/SI – agent spojka inštruktor	Agent–instructor liaison
A/T – agent typár	Agent–typist
A/ŽAS – agent živá agentúrna schránka	Agent–live agency mailbox
ABS – Archiv bezpečnostných složek	Security Forces Archive
Abwa – Abwehramt (rakúska kontrarozvedka)	Abwehramt (Austrian counter-intelligence)
AD – adresa	Address
ADS – agentúrna dokladová situácia	Agency documentary situation
A Č-SA – Archiv Česko-slovenské armády	Archive of the Czecho-Slovak Army
AgÚ – Agentúrny úsek	Agency Section
ACHS – agentúrna chodecká skupina	Agency walker group
AP – agentúrny prostriedok	Agency asset
APs – agentúrny prieskum	Agency reconnaissance
APsS – agentúrna prieskumná skupina	Agency reconnaissance group
A-AS – správa o agentúrnej situácii	Agency situation report
AS – agentúrna situácia	Agency situation
AS/ZO – agentúrna situácia záujmového objektu	Object of interest agency situation
BF – balíkový fond	Package Fund
BH – Bundesheer	Bundesheer
BND – Bundesnachrichtendienst	Bundesnachrichtendienst
BoPo – bojová pohotovosť	Combat readiness
BW – Bundeswehr	Bundeswehr
CIA – Central Intelligence Agency	Central Intelligence Agency
CDU – Kresťanská demokratická únia	Christian Democratic Union
CSU – Kresťanská sociálna únia	Christian Social Union
CP – cestovný pas	Travel passport
ČSSR – Československá socialistická republika	Czechoslovak Socialist Republic
DSN – dvojaká snímka negatívna	Double negative
DSP – dvojaká snímka pozitívna	Double positive
EHS – Európske hospodárske spoločenstvo	EEC – European Economic Community
f. – fond	Fund
FAB (HNaA) – Fernmeldeaufklärungsbataillon (spojovací prieskumný prápor rakúskej Vojenskej spravodajskej služby – HNaA)	Fernmeldeaufklärungsbataillon (Liaison Reconnaissance Battalion of the Austrian Military Intelligence Service – HNaA)
FDEO – Finančno-devízové a ekonomické oddelenie	Financial and Economic Department
F MNO – Federálne ministerstvo obrany	Federal Ministry of Defence
FMV – Federálne ministerstvo vnútra	Federal Ministry of the Interior
F MZV – Federálne ministerstvo zahraničných vecí	Federal Ministry of Foreign Affairs
FPÖ – Freiheitliche Partei Österreichs	Freiheitliche Partei Österreichs
genmjr. – generálmajor	Major General
genplk. – generálplukovník	Colonel General

VOJENSKÁ HISTÓRIA

genpor. – generálporučík	Lieutenant General
GŠ ČSLA – Generálny štáb Československej ľudovej armády	General Staff of the Czechoslovak People's Army
HNaA – Vojenská spravodajská služba (Rakúsko)	Military Intelligence Service (Austria)
HS – hlavná správa	Main Directorate
HS VKR – Hlavná správa vojenskej kontrarozviedky	Main Directorate of the Military Counter-Intelligence
HÚ – Hlavné ústredie	Main Headquarters
HZO – hlavný záujmový objekt	Main object of interest
IČ – informačná činnosť	Information activity
IIASA – International Institute for Applied Systems Analysis	International Institute for Applied Systems Analysis
IŠ – informačná šifra	Information cipher
IÚ – Informačný úsek	Information section
Ka MNO – kancelária ministra národnej obrany	Office of the Minister of National Defence
KB – konšpiračný (krycí) byt	Conspiracy (cover) apartment
km – kilometer	Kilometer
KO – konzulárne oddelenie	Consular department
KOP – krycí občiansky preukaz	Cover ID
KOS – kontrolná schôdzka	Review meeting
kpt. – kapitán	Captain
KR – kontrarozviedka	Counter-intelligence
KRR – kontrarozviedny režim	Counter-intelligence regime
KS – krátka schôdzka	Short meeting
KSČ – Komunistická strana Československa	Communist Party of Czechoslovakia
KST – krycí styk	Cover contact
KV SRS – krátkovlnné špeciálne rádiové spojenie	Shortwave special radio connection
Id – letecká divízia	Air division
LS – legálna správa	Legal report
MAAE – International Atomic Energy Agency (Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu)	International Atomic Energy Agency
MAS – mŕtva agentúrna schránka	Dead agency mailbox
mb – mechanizovaná brigáda	Mechanised brigade
md – mechanizovaná divízia	Mechanised division
MHD – mestská hromadná doprava	Public transport
mjr. – major	Major
MK – miesto kontaktu	Contact place
MS – miesto schôdzky	Meeting place
MR – Maďarská ľudová republika	Hungarian People's Republic
MNO – ministerstvo národnej obrany	Ministry of National Defence
MZV – ministerstvo zahraničných vecí	Ministry of Foreign Affairs
N – náčelník	Chief

VOJENSKÁ HISTÓRIA

NATO – Severoatlantická aliancia	North Atlantic Treaty Organization
NAST – spravodajská skupina HNaA („služobňa“)	HNaA intelligence group (special service)
NDR – Nemecká demokratická republika	GDR – German Democratic Republic
NI – nevedomý informátor	Unconscious informant
NKR – nepriateľská kontrarozviedka	Enemy counter-intelligence
NS – náhradná schôdzka	Substitute meeting
NSR – Nemecká spolková republika	FRG – Federal Republic of Germany
OAPs – operačný agentúrny prieskum	Operational agency reconnaissance
OB – oporný bod	Support
OBO – obchodné oddelenie	Business division
OMS GŠ ČSĽA – Organizačná a mobilizačná správa GŠ ČSĽA	Organisational and Mobilisation Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People’s Army
ORS – obojstranné rádiové spojenie	Two-way radio communication
OSRS – obojstranné špeciálne rádiové spojenie	Two-way radio special communication
OS GŠ ČSĽA – Operačná správa GŠ ČSĽA	Operational Directorate of the General Staff of the Czechoslovak People’s Army
OSZ – operatívna styková základňa	Operational contact base
PA – osobný doklad totožnosti	Personal ID
PAS – pomocná agentúrna sieť	Auxiliary agency network
plk. – plukovník	Colonel
plo – protiletadlový oddiel	Anti-aircraft division
P MAS – pohyblivá mŕtva agentúrna schránka	Moving dead agency mailbox
por. – poručík	Lieutenant
pozn. – poznámka	Note
PR MAS – príručná mŕtva agentúrna schránka	Carry-on dead agency mailbox
PRP – päťročný plán	Five-year plan
PS – Pohraničná stráž	Border guard
ptpr. – protitankový prápor	Anti-tank battalion
PVO – protivzdušná obrana	Air defence
PVOŠ – protivzdušná obrana štátu	State air defence
PZO – pomocný záujmový objekt	Auxiliary object of interest
R – rezident	Resident
RAS – rádioagentúrna situácia	Radio agency situation
RD – rádiový dôstojník	Radio officer
Rdst. – rádiostanica	Radio station
RKB – rádiový konšpiračný byt	Radio conspiracy apartment
R MAS – rádiová mŕtva agentúrna schránka	Radio dead agency mailbox
R MNO – rozkaz ministra národnej obrany	Order of the Minister of National Defence
R Nav – rozšírená návodka	Extended lead
RO – riadiaci orgán	Governing body
ROR – riadiaci orgán rezidentúry	Governing body of the residency
RS – riadna schôdzka	Ordinary meeting

R ZAS – rezidentúra záložnej agentúrnej siete	Residency of the back-up agency network
SAPs – strategický agentúrny prieskum	Strategic agency reconnaissance
SI – spravodajská informácia	Intelligence information
sign. – signatúra	Signature
shdo – samohybný delostrelecký oddiel	Self-propelled artillery division
SM – signálne miesto	Signal place
SP – spolupracovník	Collaborator
SP/B – spolupracovník búrač	Collaborator-preparator
SP/CH – spolupracovník chodec	Collaborator-walker
SP/KA – spolupracovník krycia adresa	Collaborator-cover address
SP/KB – spolupracovník konšpiračný (krycí) byt	Collaborator-conspiracy (cover) apartment
SP/OB – spolupracovník oporný bod	Collaborator-support
SP/R – spolupracovník rezident	Collaborator-resident
SP/Ra – spolupracovník radista	Collaborator-radio operator
SP/S – spolupracovník spojka	Collaborator-liaison
SP/SI – spolupracovník spojka inštruktor	Collaborator-liaison instructor
SP/T – spolupracovník typár	Collaborator-typist
SP/VE – spolupracovník veliteľ	Collaborator-commander
SP – ŽAS – spolupracovník živá agentúrna schránka	Collaborator-live agency mailbox
SPÖ – Die Sozialdemokratische Partei Österreichs	Die Sozialdemokratische Partei Österreichs
SRS – špeciálne rádiové spojenie	Special radio connection
ssk – samostatná skupina	Separate group
S NGŠ – sekretariát náčelníka generálneho štábu	Secretariat of the Chief of General Staff
S MNO – sekretariát ministra národnej obrany	Secretariat of the Minister of National Defence
ST – styk	Contact
STAPO – štátna polícia (Rakúsko)	State Police Force (Austria)
SŠO – spoločný šifrový orgán	Common cryptographic body
ŠD – pracovník šifrovej služby (šifrový dôstojník)	Cryptographic service operator (cryptographic officer)
šk. – škatuľa	Box
ŠO – šifrový orgán	Cryptographic body
ŠPZ – štátna poznávací značka	Motor vehicle license plate
ŠtB – štátna bezpečnosť	State security service
TP – typ	Type
tpr. – tankový prápor	Tank battalion
Ú VLP – Úrad vojenského a leteckého pridelenca	Military and Air Force Attaché Office
VHA – Vojenský historický archív	Military History Archive
VHA – VÚA – Vojenský historický archív – Vojenský ústrední archív	Military History Archive – Military Central Archive
VI – vedomý informátor	Conscious informant
VKR – vojenská kontrarozvedka	Military counter-intelligence

VKV – veľmi krátke vlny	Very high frequency
VLP – vojenský a letecký pridelenec	Military and Air Force Attaché
VM – vysielacie miesto	Broadcast place
VTS 07 – Vývojové technické stredisko 07	Technical Development Centre 07
VTS 08 – Vývojové technické stredisko 08	Technical Development Centre 08
VZ – Varšavská zmluva	WP – Warsaw Pact
USA – Spojené štáty americké	United States of America
UNIDO – United Nations Industrial Development Organization	United Nations Industrial Development Organization
ZA – záujmová adresa (rozpracovaný prípad)	Address of interest (elaborated case)
ZAS – záložná agentúrna sieť	Back-up agency network
ZHN – zbrane hromadného ničenia	WMD – Weapons of mass destruction
ZN – známosť	Acquaintance
ZNB – Zbor národnej bezpečnosti	National Security Corps
ZO – záujmový objekt	Object of interest
ZP – záujmový priestor	Area of interest
ZSGŠ – Zpravodajská správa generálneho štábu	Intelligence Directorate of the General Staff
ZÚ – zastupiteľský úrad	Embassy
Z VLP – zástupca vojenského a leteckého pridelenca	Deputy military and air force attaché
ZVM – záložné vysielacie miesto	Back-up broadcast place
ŽAS – živá agentúrna schránka	Live agency mailbox
ŽL – žltý lístok	Yellow ticket

M. PÚČIK: DIE TÄTIGKEIT DES TSCHECHOSLOWAKISCHEN MILITÄRISCHEN NACHRICHTENDIENSTES IN ÖSTERREICH

Der erste Teil der Studie konzentriert sich auf die Klärung der strategischen und operativen Bedeutung Österreichs als Nebeninteressengebiet des tschechoslowakischen militärischen Nachrichtendienstes ab Ende der 1950er Jahre bis zum Ende der ersten Hälfte der 1970er Jahre. Die Studie verweist auch auf ihren militärischen Aspekt in den Plänen des Warschauer Paktes zur Vorbereitung einer militärischen Aggression im Gebiet Deutschlands und Frankreichs, die nicht nur für die Tätigkeit der Tschechoslowakischen Volksarmee als eigenständige Front, sondern auch für die Aktivitäten des militärischen Nachrichtendienstes entscheidend waren. Außerdem weist sie auf die Probleme im Zusammenhang mit der Tätigkeit von „Illegalen“ in Österreich nach der Erlangung der Unabhängigkeit hin. Es werden die verschiedenen Haupt- und Nebenobjekte von Interesse behandelt, die das Agenturnetz ständig überwachen musste.

M. PÚČIK: PÔSOBENIE ČESKOSLOVENSKEJ VOJENSKEJ ROZVIEDKY V RAKÚSKU

Štúdia sa v prvej časti sústreďuje na objasnenie strategického a operačného významu Rakúska ako pomocného záujmového priestoru československej vojenskej rozviedky od konca 50. rokov až do konca prvej polovice 70. rokov minulého storočia. Poukazuje aj na jeho vojenský aspekt v plánoch Varšavskej zmluvy na prípravu vojenskej agresie do priestoru

Nemecka a Francúzsko, ktoré boli kľúčové nielen pre pôsobenie ČSĽA ako samostatného frontu, ale aj pre činnosť vojenskej rozvedky. Poukazuje aj na problémy z hľadiska pôsobenia tzv. „nelegálov“ v Rakúsku po získaní samostatnosti. Rozpracováva jednotlivé hlavné a pomocné záujmové objekty, ktoré musela agentúrna sieť nestále monitorovať.

List of References and Literature

BÁRTA, Milan – KALOUS, Jan – POVOLNÝ, Daniel – SIVOŠ, Jerguš – ŽÁČEK, Pavel. *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953 – 1989.* (Biographical Dictionary of the Chiefs of Operational Directorates of the State Security between 1953 and 1989.) Praha: Academia – Ústav pro studium totalitních režimů, 2017. ISBN 978-80-200-2690-3.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky. (Espionage Nooses)* Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1981.

BITTMAN, Ladislav. *Špionážní oprátky. (Espionage Nooses) Špionážní oprátky. Pohledy do zákulisí československé zpravodajské služby. (Espionage Nooses. Behind the Scenes of the Czechoslovak Intelligence Service.)* Praha: Mladá fronta, 2000.

BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace. Černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce. (International Misinformation. Black Propaganda, Active Measures and Covert Actions.)* Praha: Mladá fronta, 2000.

CAJTHAML, Petr. *Politický úkol. Aktivní opatření v době krize komunistického režimu. (Political Task. Active Measures during the Crisis of the Communist Regime.)* In *Securitas imperii*, 2010, No. 17.

DOBIÁŠ, Viktor. *Organizační vývoj Zpravodajské správy generálního štábu v 80. letech. (Organisational Development of the Intelligence Directorate of the General Staff in the 1980s.)* Brno: Masarykova univerzita (Bachelor Thesis), 2010.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku (1919 – 1990). (History and Development of Czechoslovak Civilian Reporting with a Focus on Intelligence (1919-1990).)* Praha: ÚZSI, 2014.

Historie SNB v dokumentech. (SNB History in Documents). Praha: Naše vojsko, 1985.

FENCL, Radek. *Struktura ZS/GŠ v roce 1989. (The ZS/GŠ Structure in 1989)* In *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2011, No. 9.

HRADECKÁ, Vladimíra – KOUDELKA, František. *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969 – 1974. (Cadre Policy and Nomenclature of the Communist Party of Czechoslovakia 1969-1974.)* Sešity ÚSD AV ČR, Vol. 31. Praha: ÚSD AV ČR, 1988. ISBN 80-85270-83-8.

CHURANĚ, Milan and col. *Encyklopedie špionáže. Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti. (Encyclopedia of Espionage. Behind the Scenes of the Secret Services, the State Security in Particular.)* Praha: Libri, 2000.

JURMAN, Olin. *Špion a lhář. (Spy and Liar.)* Česká citadela, 2020, ISBN 978-80-88382-01-0.

KALOUS, Jan and col. *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Ministři a jejich náměstci. (Biographical Dictionary of the Ministry of the Interior Representatives in 1948-1989. Ministers and their Deputies.)* Praha: ÚSTR, 2009.

KANÁK, Petr – DVOŘÁKOVÁ, Jiřina – JUROVÁ, Zdeňka. Československá rozvědka a Pražské jaro. (Czechoslovak Intelligence and Prague Spring.) Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016. ISBN 978-80-87912-46-1.

MASKALÍK, Alex. *Elita armády: československá vojenská generalita 1918 – 1992.* (The Army Elite: Czechoslovak Military Generality 1918—1992.) Banská Bystrica: HWSK, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-970941-0-2.

MEDVECKÝ, Matej. Na prahu studenej vojny. Československé vojenské výzvedné spravodajstvo v rokoch 1945 – 1946. (On the Threshold of the Cold War. Czechoslovak Military Intelligence in 1945-1946.) Bratislava: Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-89523-62-0.

MINAŘÍK, Pavel. Československá armáda v letech 1945 – 1969. (Organizace a dislokace velitelských orgánů pozemního vojska) (Czechoslovak Army in 1945-1969. (Organisation and Disposition of the Ground Forces Command Bodies). In: Vojenské rozhledy, 1994, year 3, No. 9.

MINAŘÍK, Pavel. Válečné plány čs. Armády. (The CS Army War Plans). In Military revue, 2010, year 6, No. 1.

MOHYLA, Vladimír. Rozvědky. Historie Československého výzvedného spravodajství 1918 – 1990. Z pohledu bývalého důstojníka spravodajské správy generálního štábu ČSLA. (Intelligence. History of Czechoslovak Intelligence 1918-1990. From the Viewpoint of a Former Officer of the Intelligence Directorate of the General Staff of the ČSLA.) Praha: Nakladatelství Brána, 2018. ISBN 978-80-7584-057-8.

PACNER, Karel. Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvedných služeb 1914 – 1989. Díl IV. 1961 – 1989 (Czechoslovakia in Special Services. Insights into the History of Czechoslovak Intelligence Services 1914-1989. Part IV. 1961-1989) Praha: Themis, 2002. ISBN 80-7312-008-9.

PACNER, Karel. Velké špionážní operace: Studená válka. (Great Spy Operations: the Cold War.) Praha: Albatros, 2004. ISBN 80-00-11316-9.

PÚČIK, Miloslav. The East – West security system and Czechoslovak army in the first half of the 1960s. In The Journal of Slavic Military Studies. Vol. 10, No. 4.

PÚČIK, Miloslav. Czechoslovakia and its Army in a Buffer Zone of “East – West” (Period. 1960-1968 – August). In Vojenská história, 2018, year 22, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. Hrozba vojnového konfliktu medzi NATO a Varšavskou zmluvou a úlohy operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenskej rozviedky (60. a 70. roky 20. Storočia). (The Threat of War between NATO and the Warsaw Pact and the Tasks of Operational Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence (1960s and 1970s).) In Bratislava, In Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Asociácie bývalých spravodajských dôstojníkov (4. 12. 2018, Bratislava), ABSD, 2019.

PÚČIK, Miloslav. Československá vojenská rozviedka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom“ a „Západom“ (1. Časť). (Czechoslovak Military Intelligence and Potencial Military Conflict between the “East” and “West”. Part 1) In Vojenská história, 2019, year 23, No.2. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. Československá vojenská rozviedka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom“ a „Západom“ (2. Časť). (Czechoslovak Military Intelligence and Potencial Military Conflict between the “East” and “West”. Part 2) In Vojenská história, 2019, year 23, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Československá vojenská rozvědka a potenciálny vojnový konflikt medzi „Východom“ a „Západom“ (3. Časť). (Czechoslovak Military Intelligence and Potential Military Conflict between the “East” and “West”. Part 3)* In *Vojenská história*, 2019, year 23, No. 3. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *NSR – hlavný záujmový priestor vojenskej rozvedky ČSĽA (1960 – 1989). (FRG – the Central Area of Interest of the Military Intelligence of the ČSĽA (1960-1989).)* In BINAR, Aleš and col. *Ozbrojené síly a československý štát I. (Armed Forces and the Czechoslovak State I.)* Univerzita obrany v Brně, 2020. ISBN 978-80-7582-353-3.

PÚČIK, Miloslav. *Czechoslovak security system of the late 1960s.* In *Vojenská história*, 2020, year 24, No. 4. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Pod tlakom normalizácie (Východný vojenský okruh v rokoch 1968 – 1972). (Under the Pressure of Normalisation (Eastern Military District in 1968-1972).* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. – Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-10-03760-5.

PÚČIK, Miloslav. *Nelegálne rezidentúry – špecifický agentúrny prostriedok československej vojenskej rozvedky (1960 – 1989). (Illegal Residencies – Specific Agency Asset of Czechoslovak Military Intelligence (1960-1989).)* In POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš and col. *Ozbrojené síly a československý štát II. (Armed Forces and the Czechoslovak State II.)* Univerzita obrany v Brně, 2021. ISBN 978-80-7582-434-9.

PÚČIK, Miloslav. *Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozvedky v období tzv. studenej vojny (1960 – 1989). (Austria – the Area of Interest of the Czechoslovak Military Intelligence in the Period of the so-called Cold War (1960-1989).)* Bratislava: Vojenský historický ústav, 2022. ISBN 978-80-89523-84-9.

PÚČIK, Miloslav. *Rakúsko – záujmový priestor čs. vojenskej rozvedky a jeho vojensko – strategický význam (1960 – 1989). (Austria – the Area of Interest of the Czechoslovak Military Intelligence and its Military-Strategic Significance (1960-1989).)* In POLNAR, Stanislav – ŘEPA, Tomáš and col. *Ozbrojené síly a československý štát III. (Armed Forces and the Czechoslovak State III.)* Univerzita obrany v Brně, 2022. ISBN 978-80-7582-178-2.

PÚČIK, Miloslav. *Koncepcia operačného agentúrneho prieskumu čs. vojenského výzvedného spravodajstva – dôsledok „prevalov“ v 50. a 70. rokoch minulého storočia. (Concept of Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence – a Consequence of the “Detections–Betrayals” in the 1950s–1970s.)* In *Vojenská história*, 2022, year 26, No. 4. ISSN 1335-3314.

PÚČIK, Miloslav. *Operačný agentúrny prieskum československého vojenského výzvedného spravodajstva (1960 – 1989). (Operational Agency Reconnaissance of the Czechoslovak Military Intelligence (1960-1989).)* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, s. r. o. – Vojenský historický ústav, 2023. ISBN 978-80-10-04209-8.

STRAKA, Karel – TOMEK, Prokop – BANDŽUCH, Tomáš. *Ve službách republiky. 100 let od založení československého vojenského zpravodajství. (In the Service of the Republic. 100 Years since the Establishment of Czechoslovak Military Intelligence.)* Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2018. ISBN 978-80-7278-758-6.

In ŠTAIGL, Jan. *Organizácia a hlavné smery činnosti čs. vojenského výzvedného spravodajstva (rozvedky) v rokoch 1947 – 1967. (Organisation and Main Directions of Activity of the CS Military Intelligence in 1947–1967.)* In *Historie a vojenství*, 2001, No. 2.

TOMEK, Prokop. *Československý zpravodajský úřad 1949 – 1956. (Czechoslovak Intelligence Office 1949-1956.)* In *Historie a vojenství*, 2004, No. 3.

TOMEK, Prokop. „Špionáž“ v normalizačním Československu. (*“Espionage” in Normalised Czechoslovakia.*) In *Paměť a dějiny*, 2008, No. 3.

VÁCHOVÁ, Jana – KOUDELKA, František. *Trestní postih pro činy proti republice v letech 1969 – 1989 v Československu. Dokumenty o perzekuci a odporu. (Criminal Punishment for Acts Against the Republic in 1969–1989 in Czechoslovakia. Documents on Persecution and Resistance.)* Vol. 10. Statistický přehled. (Statistical Overview.) Praha: ÚSD V ČR, 1994.

VOJTÁSEK, František – ŽÁČEK, Pavel. *Francouzský krtek. V první linii studené války. (The French Mole. In the First Lines of the Cold War.)* Cheb: Svět křidel, 2003. ISBN 80-85280-94-9.

ŽÁČEK, Pavel. *Armáda pod drobnohledem. Vojenská kontrarozvědka v dokumentech, 1974 – 1989. (Army under Scrutiny. Military Counter-intelligence in Documents, 1974–1989.)* In *Historie a vojenství*, 2003, No. 3–4.

ŽÁČEK, Pavel. *Agentem svobodného světa. Kariéra zpravodajského důstojníka Františka Tišlera. (Agent of the Free World. The Career of Intelligence Officer František Tišler.)* In *Historie a vojenství*, 2004, No. 1.

ŽÁČEK, Pavel. *První směrnice pro činnost vojenských přídelenců. (The First Guidelines for the Activities of Military Attachés.)* In *Historie a vojenství*, 2004, No. 2.

ŽÁČEK, Pavel. *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953 – 1990. (An Instrument of the Class State. Organisation of the Ministries of the Interior and Security Forces 1953–1990.)* Bratislava: ÚPN, 2005.

ŽÁČEK, Pavel. *Služba zvláštního určení. Nejtajnější úsek čs. rozvědného aparátu 1963 – 1969. (Special Purpose Service. The Most Secret Section of the Czechoslovak Intelligence Apparatus 1963–1969.)* In *Paměť národa*, 2006, year 3, No. 3.

ŽÁČEK, Pavel. *Odvrácená tvář Pražského jara. Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968. (The Averted Face of the Prague Spring. State Security in Prague and August 1968.)* Cheb: Svět křidel, 2010.

Internet Sources

www.68.usd.cas.cz

www.absr.cz

www.totalita.cz

www.usttrcr.cz

About the Author

Retired Col. Dr. Miloslav Púčik, CSc.
Institute of Military History, Krajná 27
821 04 Bratislava, Slovak Republic
e-mail: pucikmilo@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1682-6283>

DOKUMENTY A MATERIÁLY

K PROBLEMATIKE POMNÍKOV PADLÝM ČESKOSLOVENSKÝM LEGIONÁROM NA SLOVENSKU

JURAJ BABJÁK

BABJÁK, J.: On the Issue of Monuments to the Fallen Czechoslovak Legionaries in Slovakia. *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 125-136, Bratislava.

The aim of the study was to address the issue of memorials to fallen members of the Czechoslovak Legions in Slovakia. The text is structured in two parts. The first one is focused on the analysis of the memory of the Czechoslovak legions in Czechoslovakia and Slovakia. It is trying to determine the number of fallen legionaries of Slovak origin. The study discusses different types of legionary monuments and memorial plaques in Slovakia. The second part is dedicated to the issue of memorials to the fallen in the battles with the Hungarian Soviet Republic. The author deals with the forms of presentation of official memory at monuments in the period of the First Czechoslovak Republic in the ethnically mixed areas of southern Slovakia. He also observes further stories of individual objects.

Keywords: memorials to the fallen, Czechoslovak Legionaries, fighting for Slovakia 1918–19, war with the Hungarian Soviet Republic, historical memory

Tvrdenie, že pomníkov padlým československým legionárom je na našom území pomerne málo, je celkom logické. Vychádza zo štatistík počtov Slovákov v československých légiách (resp. zahraničnom vojsku) a ešte menšieho počtu padlých.

Iste, fenomén legionárstva bol na Slovensku zastrešovaný kultom Milana Rastislava Štefánika, no aj tak pri porovnaní s českými krajinami bolo pomníkov padlým legionárom málo. Väčšina z nich bola spojená s bojmi s Maďarskou ľudovou armádou v novembri 1918 až januári 1919 a Maďarskou republikou rád.¹

Najskôr je potrebné zdefinovať, ktoré artefakty patria do skupiny tzv. legionárskych pomníkov.² V podstate je možné legionárske pomníky rozdeliť do dvoch kategórií. V prvom rade sú to pomníky, sochy a pamätné tabule odkazujúce priamo na padlých Čechov a Slovákov v československých jednotkách bojujúcich počas 1. svetovej vojny v zahraničí, resp. v rokoch 1914 – 1915 na Slovensku. Do druhej skupiny patria pomníky padlým v bojoch s Maďarskou republikou, resp. Maďarskou republikou rád v rokoch 1918 a 1919. Napriek tomu, že medzi padlými boli aj vojaci domácich jednotiek, domobranekých praporov a dobrovoľníci, svojou symbolikou, celkovým výrazom a hlavne dobovou rétorikou ich možno zaradiť do tejto skupiny. Čiastočne je možné medzi legionárske pomníky zaradiť aj sochy a iné artefakty spojené s osobou Milana Rastislava Štefánika.³ Okrem spomínaných objektov

¹ Prví československí legionári dorazili z Talianska v decembri 1918 a prevzali zodpovednosť za obsadzovanie Slovenska.

² K problematike legionárskych pomníkov napríklad: KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929 ; GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 : průvodce po náučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice : Český spolek na Slovensku, 2001 ; KŠIŇAN, Michal – BABJÁK, Juraj. Italian-Czechoslovak military Cooperation (1918-1919) in the Official Historical Memory of the Interwar Period. In *Forum Historiae*, 2021, roč. 15, č. 1, s. 92 – 109.

³ Viac: ČAPLOVIČ, Miloslav. Reflexie odkazu M.R. Štefánika v čs. armáde a spoločnosti v medzivojnovom období 1919 – 1938. In HRONSKÝ, Marián – ČAPLOVIČ, Miloslav (eds.). *Generál Dr. Milan Rastislav*

existuje na Slovensku niekoľko desiatok hrobov padlých legionárov (či už masových alebo individuálnych), ktoré ale klasickými pomníkmi nie sú.

Pamäť čs. légii na Slovensku

Pohľad na československé légie po roku 1918 bol na Slovensku odlišný od toho v Českých krajinách. Príčin bolo hneď niekoľko. Prvoradým dôvodom bol nízky počet Slovákov v čs. légiiach, a teda aj nižší počet padlých, hoci uvádzané počty sa rôznia. Kancelária československých légii evidovala dokopy 7279 legionárov slovenskej národnosti.⁴ Pre porovnanie tlačový orgán Sdruženia slovenských legionárov – Nové časy operoval v roku 1928 s počtom asi 15 000 legionárov zo Slovenska.⁵ Pri otázke počtu padlých legionárov Slovákov by teoreticky bolo možné vychádzať z toho, že podľa Kancelárie čs. légii predstavovali Slováci 8 % z celkového počtu evidovaných (sú započítaní aj vojaci, ktorí neboli zo služby riadne prepustení, ako aj členovia domobrany). Pri použití tejto logiky by bolo padlých Slovákov asi 580. Na mierne dokreslenie môžeme použiť počty padlých z bojov s Maďarmi v rokoch 1918 a 1919. Podľa štatistiky kapitána Josefa Chalupského padlo od novembra 1918 do augusta nasledujúceho roka 1018 vojakov a dôstojníkov. Z toho bolo 276 legionárov a 742 príslušníkov domáceho vojska, domobrany, dobrovoľníkov a pod. Z celkového počtu padlých ich pochádzalo zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi 91, z ktorých bolo podľa zoznamu evidovaných 14 legionárov.⁶ Problémom Chalupského štatistiky je ale vysoký počet nezvestných vojakov.

Ďalším dôvodom odlišných postojov v Českých krajinách a na Slovensku boli povojnové kroky samotných legionárov, resp. legionárskych organizácií. Ako uvádza Ivan Šedivý – protiklerikálny, socializujúci a dokonca republikánsky ráz a ciele légii boli v rozpore s hodnotovou orientáciou veľkej časti slovenskej spoločnosti.⁷ Neustále konflikty jednotlivých legionárskych organizácií a politických zoskupení a niekoľko nešťastných zásahov, najmä zo strany českých legionárov (v prvom rade navrátilcov z Ruska) v cudzom slovenskom prostredí, spôsobili taktiež postupný posun chápania legionárstva.⁸

Na druhej strane na území Slovenska ležali bojiská vojny s Maďarskou republikou rád, kde bojovali a zomierali aj (pôvodní) členovia čs. légii.⁹ Práve miesta stretov s maďarskými boľševikmi sa stali dôležitou súčasťou legionárskeho kultu na Slovensku. Vyrástli tu viaceré pomníky a cintoríny. Na výročia bojov (prelom mája a júna), ale aj vzniku republiky či bitky pri Zborove sa pri nich konali pietne slávnosti s jednoznačne prerepublikovým akcentom.

Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav MO SR, 1999, s. 166-202 ; BABJÁK, Juraj. Pomníky a sochy M. R. Štefánika vystavané na Slovensku v období rokov 1919 – 1945 a slávnosti ich odhalenia. In MICHÁLEK, Slavomír (ed.). *Slovensko v labyrinte moderných slovenských dejín. Pocta historikovi Milanovi Zemkovi.* Bratislava : HÚ SAV v Prodama, 2014, s. 83 – 104.

⁴ MICHL, Jan. *Legionári na Československo.* Praha : Naše vojsko, 2009, s. 113.

⁵ *Nové časy - Orgán sdruženia slovenských legionárov*, 1928, roč. 1, č. 12 z 25. novembra, s. 5.

⁶ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri boľševickom vpáde.* Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 183 – 184.

⁷ KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan. *Válka a armáda v českých dějinách – sociohistorické črty.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, s. 270.

⁸ MICHL, Jan. Legionárske organizace v Československu 1920 – 1938. In *Historie a vojenství*, 2007, roč. 56, č. 4, s. 10 – 11.

⁹ Viac: HRONSKÝ, Marian. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920.* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998 ; TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlásená válka, boje o Slovensko 1918 – 1920.* Praha : Nakladatelství Epoque, 2005 ; KUTHAN, Pavel. *V těžkých dobách – Boje na Slovensku 1918 – 1919.* Praha : Nakladatelství Corona a Ares, 2010 ; LIPTAI, Ervin. *Vöröskatonák Előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919.* Budapest : Zrinyi Kiadó, 1979 ; HOLEC, Roman. *Trianon, triumf a katastrofa.* Bratislava: Albert Marenčin, 2020.

Postupne vznikol čiastočne mytologizovaný kult československých vojenských víťazstiev. Napríklad bitka pri Komárne z 1. mája 1919 bola prezentovaná ako statočný (a úspešný) odpor obrancov mesta proti boľševickej presile.¹⁰ Júnový ústup, prakticky na celom úseku hranice, celkom logicky československou stranou oslavovaný nebol. Tak museli do oficiálnej pamäte vstúpiť menšie víťazstvá československých vojakov z posledných dní vojny. Išlo najmä o boje pri Badíne, ako aj Nových Zámkoch. Práve v Nových Zámkoch vyrástli v priebehu medzivojnového obdobia až dva pomníky padlým. Pri pätnástom výročí bojov v roku 1934 sa tu konali v podstate najväčšie prvorepublikové pietne akcie.

Legionársky akcent bol v oficiálnej pamäti bojov z roku 1919 prakticky neustále sprítomňovaný. V roku 1929 minister školstva a národnej osvety Anton Štefánek okrem iného povedal: „V skutočnosti to vyhrali (boje s Maďarskou republikou rád, pozn. J. B.) naši hrdinovia z Hornej Piavy, Montella, Monte Cornio, Gardského jazera, vyhrali to výzvedčiaci, vyhral to zakladateľ čsl. légii v Itálii Ján Čapek.“¹¹ Aj z uvedeného vyplýva, že dominoval najmä odkaz na légie z Talianska, avšak v oficiálnej ikonografii sa objavujú uniformy a symbolika aj ruských a francúzskych československých legionárov.

Pridanou hodnotou bolo, že najdôležitejšie boje sa odohrali na národnostne zmiešanom území južného Slovenska. Prezentácia nových politických elít v týchto oblastiach tak dostala ďalší priestor. Ďalším aspektom bol protikomunistický charakter bojov (v boji s Maďarskou republikou rád), a teda aj artefaktov s nimi spojených, ktorý, možno povedať, viac spájal než rozdeľoval (participovali na ňom aj občania maďarskej národnosti).

Boje s Maďarmi v roku 1918 a 1919 boli taktiež kladené do korelácie s vojenskými aktivitami Slovákov z rokov 1848 a 1849, ba dokonca došlo k odkazom na sedliacke povstanie z roku 1830. Problematikou Jozefa Miloslava Hurbana ako prvého slovenského legionára sa v tejto súvislosti zaoberal Peter Macho.¹²

Centrálnym miestom spomínania pre československých legionárov bola prirodzene Praha. Pri manifestačných zjazdoch či pri oslavách Zborovskej bitky tu prebiehali pietne spomienky pri hrobe neznámeho legionára, resp. pri Památníku osvobození. Prirodzene, postupne vznikali aj snahy o vytvorenie adekvátneho pietneho miesta, resp. ústredného legionárskeho pomníka na Slovensku. S asi najväčšou iniciatívou prišiel jediný medzivojnový slovenský legionársky spolok – Sdruženie slovenských legionárov (SSL). Za týmto účelom bol 20. februára 1928 v Bratislave v rámci SSL vytvorený Výbor pre postavenie pomníka padlým slovenským legionárom. Členmi výboru boli viaceré osobnosti politického a náboženského života. Patrili sem rímsko-katolícky biskup Marian Blaha, evanjelický biskup Juraj Janoška, predseda SSL Ján Hlavatý, známi legionári Branislav Manica či Jozef Országh, ale aj zástupca Slovenskej ligy Ignác Gessay.¹³ Výbor zháňal peniaze, rozhodoval o umiestnení, autorovi a celkovom vzhľade. Pomník mal byť podľa plánu postavený v Bratislave, avšak, ako je známe, projekt sa nerealizoval.

Keďže výstavba dôstojného pomníka bola predovšetkým otázkou finančných prostriedkov, jednoduchšie bolo odhalenie pamätnej tabule. Na Slovensku išlo najmä o pamätné tabule legionárom – jednotlivcom. Za ich postavením stálo najmä Sdruženie slovenských legionárov (konkrétne Výbor pre postavenie pomníka padlým slovenským legionárom), no z času na čas aktivitu prejavili aj iné, väčšie legionárske organizácie ako Československá obec legionárska či Kruh Starodružníkov.

¹⁰ BELÁK, Michal. Obsadenie mesta Komárna a boľševický útok dňa 1. mája 1919. In *Z bojov o južné Slovensko*. Nové Zámky: A. Szomolányi, 1934, s. 49 – 61.

¹¹ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 127 z 4. júna, s. 2.

¹² MACHO, Peter. Jozef Miloslav Hurban – Náš prvý legionár? Konštruovanie kontinuity boja za národnú slobodu. In MACHO, Peter (ed.). *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, s. 165 – 189.

¹³ *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1928, roč. 2, č. 4 z 25. marca, s. 1.

Cieľom SSL pri vzniku pamätných tabúl bolo (taktiež) vytvoriť kult Slováka legionára, ideálne dôstojníka, podobného českým vzorom. Zároveň išlo o rozšírenie akéhosi panteónu slovenských vojakov padlých počas prvej svetovej vojny na strane Dohody. Tieto aktivity kulminovali medzi rokmi 1928 až 1934. Neskôr nebol vzhľadom na zhoršujúcu sa zahraničnopolitickú situáciu Československa na podobné vyčleňovanie slovenských legionárov priestor. Väčšinou skromné tabule boli umiestňované na rodné domy padlých legionárov.

Jednou z takýchto bola pamätná tabuľa ruskému legionárovi, členovi 7. československého streleckého pluku Tatranského, nadporučíkovi Dušanovi Hatalovi. Bola a stále je umiestnená na legionárovom rodnom dome v obci Prietrž. Legionárovo podobieň pre tabuľu vytvoril akademický sochár Jozef Pospíšil. K slávnostnému odhaleniu prišlo 3. júna 1928 za prítomnosti poslanca Milana Ivanku, spisovateľa Vladimíra Roya, zástupcov ostatných legionárskych spolkov a Sokolov.¹⁴ O dva týždne neskôr (17. júna 1928) SSL realizovalo aj odhalenie pamätnej tabule legionárovi Jozefovi Senkovi v Banskej Štiavnici. V neďalekom Piargu, dnešných Štiavnických baniach, bola inštalovaná ďalšia tabuľa venovaná ruskému legionárovi Štefanovi Coplákovi.¹⁵ Na desiate výročie vzniku ČSR došlo k odhaleniu plakety venovanej legionárovi Ľudovítovi Lahnerovi, umiestnenej na jeho rodnom dome v Ružomberku.¹⁶ Pamätná doska známejšiemu legionárovi, kapitánovi Štefanovi Fajnorovi, bola odhalená 29. júna 1929 v Senici.¹⁷ V roku 1930 bola v Bytči odhalená tabuľa francúzskemu legionárovi, členovi Roty Nazdar, Jozefovi Adámikovi.

Ďalším legionárom, ktorému bola venovaná pamätná doska, bol kapitán Peter Zachar. Bývalý veliteľ III. práporu 12. čs. streleckého pluku zomrel v roku 1920 v ruskom Nižneudinsku. Slávnosť odhalenia sa konala 21. júna 1931 v Kláštore pod Znievom. Zúčastnilo sa jej 4000 osôb a jej protektorom bol krajský prezident Jozef Orságh.¹⁸

Pamätná tabuľa bola odhalená aj podplukovníkovi Jiřímu Jelínkovi, padlému dôstojníkovi s najvyššou hodnosťou v bojoch v roku 1919. Tento český legionár sa stal najdôležitejším, resp. najoslavovanejším martýrom československo-maďarského konfliktu. Zomrel 20. júna 1919 pri boji v Nových Zámkoch. K slávnostnému odhaleniu prišlo 24. júna 1934 v rámci osláv 15. výročia bojov s Maďarmi. Dosku dala zhotoviť miestna jednota Sokola, stála 14 000 Kčs a bola umiestnená na západnej strane novozámockej Sokolovne. Bronzovú podobieň podplukovníka na mramorovej doske vytvoril sochár Ladislav Majerský.¹⁹

Inou kategóriou legionárskych artefaktov boli pomníky venované jednotkám, resp. ich aktivitám na území Slovenska v rokoch 1914 a 1915. Na pamiatku vstupu členov Českej družiny na Slovensko vo februári 1915 bol Kruhom Starodružníkov, za podpory Pamätníka odboje a Miestneho osvetového zboru, vybudovaný pomník v obci Zborov. Odhalený bol 29. júna 1928 v rámci osláv desiateho výročia vzniku republiky.

Mierne odlišným bol pomník dvoch českých starodružníkov v Medzilaborciach. Členovia Českej družiny Josef Vít a Ján Smaržanjuk padli v Medzilaborciach počiatkom roka 1915, avšak pomník bol chápaný aj ako spomienka na všetkých padlých starodružníkov.²⁰ K slávnostnému odhaleniu došlo 8. júla 1929.

Nepriamo boli legionárskymi pomníkmi aj tzv. pomníky oslobodenia či slobody, ktoré boli budované väčšinou pri príležitosti decénia republiky. Jeden z takýchto pomníkov sa nachá-

¹⁴ *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1928, roč. 2, č. 7 z 28. júna, s. 3.

¹⁵ *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1928, roč. 2, č. 10 z 25. septembra, s. 3 – 4.

¹⁶ *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 253 z 4. novembra, s. 3.

¹⁷ *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1929, roč. 3, č. 8 z 25. júla, s. 3 – 5.

¹⁸ *Nové časy – Orgán Sdruženia slovenských legionárov*, 1931, roč. 5, č. 7 – 10 z 30. októbra, s. 14.

¹⁹ *Slovenský juh*, 1934, roč. 8, č. 26 z 30. júna, s. 3.

²⁰ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 155 z 9. júla, s. 1.

dza na Námestí sv. Jakuba v Dubnici nad Váhom. Bol odhalený 28. októbra 1928.²¹ Podobný objekt odhalili v rovnaký deň aj napríklad v Snine (pôvodne umiestnený pred kostolom Povýšenia sv. Kríža). Iným príkladom je tzv. Súsošie slobody v Ružomberku (podľa zoznamu Pamiatkového úradu SR – Pomník Sloboda slovenského národa), dielo sochára Ladislava Majerského pozostávajúce až zo siedmich sôch. Dve z nich (reprezentujúce odboj slovenského národa) sú znázornené ako taliansky a ruský legionár. Výstavbu realizoval jubilárny výbor, ktorý aj vybral súťažný, pre svoju komplikovanosť ale kritizovaný návrh.²² Pomník bol odhalený 10. novembra 1929 pri príležitosti výročia ukončenia prvej svetovej vojny.²³

Typovo odlišnými, keďže v skutočnosti nešlo o legionárov, boli pomníky slovenským dobrovoľníkom z roku 1918. Slovenské dobrovoľnícke jednotky tvorili v prvých dňoch bojov o Slovensko dôležitú súčasť formujúcej sa československej armády. Samozrejme, neboli najpočetnejšie. V rámci spomínania na boje v novembri a decembri 1918 tvorili istú protíváhu jednotkám z Českých krajín. Keďže reálnych bojových akcií sa slovenskí dobrovoľníci zúčastňovali len niekoľko dní, za ich najslávnejšie účinkovanie bolo považované odrazenie útoku maďarských jednotiek silnou veľkobyťčianskou miestnou gardou pri Kotešovej. Na pamiatku týchto bojov bol 9. decembra 1928, v rámci osláv decénia republiky, odhalený skromný pomník. Postavili si ho sami bývalí dobrovoľníci, resp. Sdruženie Slovenských dobrovoľníkov.

Ďalším pomníkom dobrovoľníckej jednotke je Pomník slovenským dobrovoľníkom (alebo aj Turčianskych dobrovoľníkov) v Martine. Je dielom akademického sochára Fraňa Štefunka, ktorý ho vytvoril v rokoch 1935 až 1938. Keďže k dokončeniu prišlo na sklonku prvej republiky a pomník sa stal ideologicky nevhodným, bol dočasne umiestnený v botanickej záhrade pri druhej budove Slovenského národného múzea.²⁴ Na dnešné miesto, pred budovu Tatra Banky, bol objekt presunutý na jar v roku 1945, ako Súsošie slobody.

Pomníky padlým v bojoch s Maďarskou republikou rád

Za realizáciou výstavby týchto pomníkov stáli v prvom rade rôzne prorepublikové organizácie. Pri príležitosti desiateho výročia vzniku republiky zorganizovala Slovenská liga jubilejnú akciu, počas ktorej malo byť postavených desať pomníkov. V rámci toho aj pomník padlým legionárom v Sereďi a v Košiciach.²⁵ Z rôznych dôvodov, najmä však finančných, napokon Slovenská liga v jubilejnom roku pristúpila k odhaleniu pomníka padlým v bojoch v roku 1919 vo Veľkom Ďure.²⁶ Niektoré ďalšie pomníky boli realizované (v rámci samostatných akcií) v nasledujúcich rokoch. Taktiež došlo k obnove vojenských cintorínov, resp. hrobových miest. Ako príklad možno uviesť znovuosadenie predtým zničenej tabule s menami padlých na Železnom vrchu pri Košickej Belej.²⁷ Samozrejme, Slovenská liga nebola vo svojich aktivitách jediná. Činné bolo najmä vojsko, Československá obec legionárska a ďalšie spolky.

²¹ *Slovenský denník*, 1929, roč. 11, č. 252 z 3. novembra, s. 2.

²² *Slovák*, 1929, roč. 11, č. 255 z 10. novembra, s. 2.

²³ *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Ružomberok*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Slovart, 2008, s. 111.

²⁴ *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Martin*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Slovart, 2012, s. 203.

²⁵ LETZ, Róbert. Aktivity Slovenskej ligy na Slovensku v rámci osláv 10. výročia vzniku Československej republiky. In: *Verbum Historiae*, 2018, roč. 6, č. 1, s. 19.

²⁶ LETZ, Róbert. Aktivity Slovenskej ligy na Slovensku v rámci osláv 10. výročia vzniku Československej republiky. In: *Verbum Historiae*, 2018, roč. 6, č. 1, s. 23.

²⁷ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 141 z 20. júna, s. 4.

V porovnaní s inými pomníkmi vznikali pomerne rýchlo po konci konfliktu, čo len demonštruje ich význam pre Československú republiku a jej brannú moc. Jeden z prvých pomníkov vznikol už v roku 1919 v Banskej Bystrici, časti Majer. Stojí na území vojenského cintorína, ktorý bol zriadený pri barakovej vojenskej nemocnici z prvej svetovej vojny.²⁸ Vybudovali ho samotní čs. vojaci 12 známym a 48 neznámym padlým vojakom.²⁹

Podobne už v roku 1919 bol postavený aj pomník s pamätnou tabuľou s menami padlých na tzv. Železnom vrchu v chotári obce Košická Belá. Pravdepodobne v roku 1924 bola však tabuľa zničená. V roku 1929 pri príležitosti desiateho výročia bojov bola tabuľa Slovenskou ligou obnovená.³⁰ Pomník bol zničený začiatkom 60. rokov pri výstavbe stožiara na prenos televízneho signálu. Liatinovú tabuľu sa však podarilo zachrániť a ukryť.³¹ Český spolok na Slovensku ju znovuosadil 29. októbra 2000.³²

Významným miestom spomínania na boje s Maďarmi boli od začiatku Nové Zámky. Už v roku 1920 bol založený Odbor pre postavenie pomníka padlým v bojoch o Nové Zámky v roku 1919 v Nových Zámkoch. Bola zorganizovaná verejná zbierka doma aj v cudzine a už v roku 1921 prebehla súťaž sochárskych návrhov. Autormi víťazného návrhu sa stali architekt Bohuslav Fuchs a vtedy na Slovensku pomerne činný sochár Rudolf Březa. Návrh predstavoval oslobodenie Slovenska v roku 1919. Skladal sa z dvoch častí. Severnú dvojicu sóch talianskych legionárov dopĺňala trojica padlých a ústredná skulptúra vojaka s rozpaženými rukami. Pomník stál 111 510 Kčs.³³ Slávnostné odhalenie pred budovou Sokolovne sa konalo 10. septembra 1922 za hojnej účasti obyvateľstva z Nových Zámkov, ale aj širokého okolia. Odhaleniu predchádzal slávnostný pochod mestom, gesto etablovania nových politických elít v meste. Z poverenia prezidenta republiky odhalil pomník minister pre správu Slovenska Martin Mičura.³⁴

Pomníky vznikali aj na východnom Slovensku. V obci Nižný Medzev postavili pomník padlým v roku 1919 Československá obec legionárska, obec Medzev a Peší pluk 32 „Gardský“ dislokovaný v Košiciach. Bol utvorený spoločný hrob, nad ktorým bol 6. júla 1924 slávnostne odhalený pomník.³⁵

Ďalší z prvorepublikových vojenských pomníkov na východnom Slovensku vznikol pod zrúcaninou Turnianskeho hradu (v rámci obce Turňa nad Bodvou). Zásluhou členov miestnej Čs. obce legionárskej boli roztratené hroby 23 čs. vojakov presunuté na jedno miesto, kde vyrástol pieskovcový pomník. Jeho autormi boli Vilém Kvasnička a Josef Mayer. Pomocné

²⁸ CHORVÁT, Peter. *Veľká vojna v malom meste – Banská Bystrica v období prvej svetovej vojny (1914 – 1918)*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2018, s. 37.

²⁹ Tí, ktorých mená poznáme, boli členmi plukov talianskych československých légii. Piatí patrili k Pešiemu pluku 35 „Foligno“, jeden bol z Pešieho pluku 34 „Jana Čapka“ a dvaja z Pešieho pluku 39 „Výzvedný generála Grazianiho“. Pomník bol zrekonštruovaný v rokoch 2008 a 2009.

³⁰ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 141 z 20. júna, s. 4.

³¹ Dostupné online: <<https://www.cassovia.sk/hist/zozabudnutej/index.php3>>.

³² GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 : průvodce po náučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice : Český spolok na Slovensku, 2001, s. 29.

³³ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 90.

³⁴ *Slovenský denník*, 1922, roč. 5, č. 205 z 12. septembra, s. 2.

³⁵ GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 : průvodce po náučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice : Český spolok na Slovensku, 2001, s. 37 – 38.

práce vykonal aj Peší pluk 32 „Gardský“ z Košíc. Náklady tvorili 26 000 Kčs, ktoré boli získané verejnou zbierkou.³⁶ Slávnostné odhalenie prebehlo 7. septembra 1924.

Vo Vrábľoch postavila pomník padlým miestna jednota Sokola. Vznikol na základe verejnej zbierky a bol odhalený 2. novembra 1925 na cintoríne. Na slávnosti odhalenia prehovoril starosta Sokola Viktor Porubetz a vystúpil spevokol Matice Slovenskej.³⁷

V Lučenci odhalili pomník padlým v roku 1919 v mestskom parku 26. júna 1926. Bol postavený len za pomoci vojska a Památníku odboje. Autorom bol legionársky sochár, kapitán Alois Vrtiška.³⁸

O deň neskôr ako v Lučenci (27. júna 1926) bol odhalený pomník padlým legionárom v obci Bajč v okrese Komárno. V skutočnosti nešlo o legionárov, ale o deviatich vojakov Čs. domobraneckého práporu č. 7 z Talianska.³⁹ Bol postavený úradníckym zborom cirkevných veľkostatkov. Stál 15 000 Kčs.

V obci Šahy postavil pomník padlým v roku 1919 miestny odbor Matice Slovenskej. K slávnostnému odhaleniu na cintoríne prišlo 27. októbra 1928 v rámci osláv decénia republiky.⁴⁰

Odhalenie pomníka padlým v Hornom Ďure (dnes časti obce Veľký Ďur) prebehlo 7. októbra 1928, taktiež v rámci osláv desiateho výročia vzniku Československa. Za slávnosťou, tak ako aj za samotnou realizáciou, stála, ako už bolo spomínané, Slovenská liga (konkrétne jej 119. zbor), pričom jeho autorom bol architekt a staviteľ Juraj Tvarožek.

Špecifické postavenie v spomínaní na vojnu z roku 1919 malo Komárno. Myšlienka postaviť pomník obrancom Komárna vzišla z radov miestnej odbočky Čs. obce legionárskej, ako aj telovýchovnej jednoty Sokol. Obe založili fondy na postavenie pomníka. V roku 1927 napokon vznikla spoločnosť pre postavenie pomníka. Vo verejnej zbierke bolo vyzbieraných 18 000 korún.⁴¹ Pomník bol odhalený 28. mája 1928 na cintoríne.⁴²

V Sereď nad Váhom (ako znel vtedajší názov mesta) zorganizovala výstavbu pomníka Slovenská liga. K odhaleniu prišlo 30. júna 1929. Bol dielom hneď dvojice slovenských sochárov Jozefa Pospíšila a Vojtecha Ihriského a predstavoval talianskeho legionára s puškou v ľavej ruke a vztyčenou zástavou v ruke pravej. Na podstavci bol vytesaný nápis „Padlým hrdinom pri ochrane Slovenska“ a pod tým „Nazpäť cesta nemožná, napred sa ísť musí“.⁴³

Menší pomník vznikol aj v Pastovciach. K slávnostnému odhaleniu samotného pomníka došlo 17. júna 1934. Hlavnými organizátormi bol 236. zbor Slovenskej ligy a jednota Československej obce legionárskej zo Šiah.⁴⁴

Pri príležitosti výročia vzniku republiky 27. októbra 1935 bol odhalený významný pomník pri Badíne, neďaleko Banskej Bystrice. Stál na mieste bojov z 10. – 12. júna 1919, keď tu menšia čs. jednotka odrazila postup útočiacich maďarských bolševikov. Za realizáciou toh-

³⁶ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 93.

³⁷ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 94.

³⁸ *Slovenský denník*, 1927, roč. 10, č. 148 z 28. júna, s. 3.

³⁹ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 94.

⁴⁰ *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 251 z 1. novembra, s. 3.

⁴¹ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 93.

⁴² *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 125 z 31. mája, s. 2.

⁴³ *Slovenská liga*, 1929, roč. 6, č. 6 – 7, júl-august, s. 213 – 215.

⁴⁴ *Slovenská Liga*, 1934, roč. 11, č. 9, november, s. 268.

to projektu stála odbočka Svazu čs. dôstojníctva a odbočka Československých rotmistrov v Banskej Bystrici s podporou Zemského vojenského veliteľstva v Bratislave.⁴⁵ Pomník bol dielom sochára Antonína Hrdličku, postavila ho firma Horn – umelecké sochárstvo. Ako materiál bol použitý slovenský travertín.

V Nových Zámkoch, podobne ako na iných miestach, došlo k vytvoreniu nového centrálného vojnového hrobu spojeného s pomníkom. Na cintoríne Sv. Jozefa, otvorenom v roku 1926, bolo vybrané miesto, kam boli prenesené exhumované ostatky padlých vojakov v roku 1919. Základný kameň pomníka bol slávnostne odhalený pri príležitosti 15. výročia bojov s Maďarmi.⁴⁶

Stavba pomníka trvala ďalšie dva roky. Porota vybrala návrh sochára Fraňa Štefunka a stál 20 000 Kčs.⁴⁷ Súsošie nad spoločným hrobom bolo odhalené pri príležitosti 18. výročia vzniku republiky 28. októbra 1936.

Okrem uvedených pomníkov existuje na Slovensku väčšie množstvo hrobov vojakov padlých v roku 1919. Ich kompletný súpis, roztriedený podľa okresov, vznikol ešte v dvadsiatych rokoch, samozrejme, nie všetky sa zachovali do súčasnosti.⁴⁸ Významnejšie vojnové hroby s pomníkmi sme rozobrali vyššie. Z ostatných možno spomenúť v roku 2013 obnovený náhrobok 17 vojakov v obci Rybník (v drvinej väčšine však nešlo o legionárov, ale vojakov domáceho vojska a domobrany).

Práve na cintorínoch sa objavili hroby s pomníkmi kombinujúcimi pamiatku na padlých v prvej svetovej vojne a v roku 1919. Jedným z nich je pomník padlým na Mestskom cintoríne v Bardejove (na Prešovskej ulici). Oficiálne ide o pomník padlých v prvej svetovej vojne a bojov o Slovensko bardejovského okresu. Ikonografiou však odkazuje na všetky dôležité bojiská československých legionárov, či už v uniformách ruskej, francúzskej alebo talianskej armády.

Podobne a zároveň odlišne tomu je aj na cintoríne v Detve. Na pomníku padlým v prvej svetovej vojne z roku 1934 je umiestnená tabuľa, ktorá informuje o troch tu pochovaných českých legionároch zabitých boľševikmi (v skutočnosti išlo o vojakoch 6. domobraneckého pluku).

Legionárskych pomníkov na území Slovenska nie je veľa, no v ére prvej republiky boli pomerne významné. Miera prítomnosti samotného legionárskeho elementu sa pri nich líšila. Pri pomníkoch bojov roku 1919 dochádzalo k úmyselnému zamieňaniu legionárov za vojakov domáceho vojska, domobrany a dokonca vojakov rakúsko-uhorských armád. Na cintorínoch, kde veľká časť týchto pomníkov vznikla, to bolo možné. Druhým aspektom bola časová blízkosť prvej svetovej vojny, takže oba konflikty v lokálnej pamäti občas splývali. Keďže väčšinu padlých v boji proti Maďarom tvorili Česi, lokálne, často majoritne maďarské obyvateľstvo nemalo prirodzenú potrebu pomníky a hroby udržiavať. Preto neraz prešli pod správu obcí a armády, resp. miestnych posádok.

Pomníky padlým v roku 1919 sa stali dôležitou súčasťou budovania kultu československej brannej moci. Ikonografiou ostali verné (česko)slovenskej tradícii, takže v nich dominovali prvky piety (na rozdiel od romantizujúceho nacionalizmu typického pre Maďarsko). Podstatnejšie boli verejné prejavy, v ktorých neustále odznievalo, že československí vojaci hrdinsky zastavili prekvapivý útok maďarskej presily. Taktiež dochádzalo k uisteniu, že armáda je odhodlaná a najmä pripravená ďalší eventuality útok Maďarov odraziť. Veliteľ novozámockej posádky plukovník Honisch pri pomníku v roku 1929 povedal, že „presile sme sa nie len ubránili, ale vedeli i protiútočiť. Stojíme a budeme stáť na južnom Slovensku pevne.“⁴⁹

⁴⁵ *Důstojnické listy, týždenník Svazu československého důstojnictva*, 1935, roč. 15, č. 44 z 31. októbra, s. 4.

⁴⁶ *Slovenský juh*, 1934, roč. 8, č. 26 z 30. júna, s. 3.

⁴⁷ *Slovenský juh*, 1936, roč. 10, č. 37 z 12. septembra, s. 4.

⁴⁸ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri boľševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 64 – 85.

⁴⁹ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri boľševickom vpáde*. Bratislava :

V rovnakom roku pri pomníku v Medzeve z úst štábného kapitána Kordu odznelo: „Naša armáda povstane hneď oproti každému, kto by sa opovážil vzťahnuť ruku na ťažko vykúpenú slobodu. Chceme žiť s každým v miere, ale beda tomu, skrz koho príde pohoršenie.“⁵⁰

Okrem oslavy čs. legionárstva a (čiastočných) vojenských víťazstiev z júla 1919 boli pomníky pripomienkou porážky Maďarov. Opätovne to nebolo ikonografiou, ale verejnými prejavmi. Počas osláv boli v mestách s etnicky zmiešaným obyvateľstvom, resp. s prevahou maďarskej menšiny organizované stretnutia legionárskych a domobraneckých spolkov. Napríklad pri príležitosti osláv desiateho výročia bojov sa v Lučenci konal zjazd Pohronskej župy Československej obce legionárskej. Pritomnosť legionárov a prorepublikových spolkov bola vítaným potvrdením moci československých elít v obci. V Nových Zámkoch sa pri príležitosti 15. výročia bojov konalo stretnutie Italskej domobrany (keďže v júni 1919 zomrelo v bojoch pri Nových Zámkoch 20 členov 7. čsl. domobraneckého práporu). Časté boli aj slávnostné pochody mestom. V Komárne v roku 1928 pochodovalo k pomníku padlým 400 Sokolov z Mladej Boleslavi v krojoch.⁵¹ V Nových Zámkoch prešlo 28. októbra 1936 z Bernolákovho námestia k pomníku na cintoríne sv. Jozefa až 6000 osôb.⁵² Pri pätnástom výročí bojov v roku 1934 ich bolo údajne až 12 000.⁵³

Okrem uvedeného bolo potrebné zvýrazniť protibolševický charakter bojov. Násilie a teror zo strany maďarskej Červenej armády boli častou témou spomienok vojakov, no existovali aj špecifické pamätné miesta. V Bertotovciach, kde bol v auguste 1919 zavraždený katolícky farár František Majoch, postavili obyvatelia kaplnku s pamätnou tabuľou. Podobnú tabuľu odhalili v Detve. Odkazovala na maďarskými bolševikmi obeseného notára Antona Prokopa. Protibolševický ráz spomienok na boje v roku 1919 si uvedomovali aj predstavitelia Komunistickej strany Československa, napríklad pri odhaľovaní pomníka v Sereďi. Členovia miestnej odbočky KSČ rozdávali obyvateľstvu letáky, pričom slávnosť označili za meštiacku a fašistickú.⁵⁴

Československí vojaci boli prirodzene prezentovaní ako hrdinovia. Napríklad pri oslavách 16. júna 1929 v Nových Zámkoch bol pri pomníku inscenovaný živý obraz. Po hre svetiel, imitujúcich blesky a ohnivé výbuchy, sa javisko rozsvietilo a nad padlým maďarským bolševikom stáli čs. vojaci v legionárskych uniformách s vejcovou vlajkou.⁵⁵ Za najväčšieho padlého hrdinu bol považovaný mjr. Jelínek. Zo žijúcich účastníkov bojov bol pripomínaný najmä generál Josef Šnejdárek. Ten pri rôznych oslavách často vystupoval ako rečník. Napríklad v júni 1934, pri príležitosti odhalenia základného kameňa pomníka na cintoríne sv. Jozefa v Nových Zámkoch, rečnil pred 12 000 divákmi.⁵⁶

Pomníky boli napriek všetkému trňom v oku radikálnej časti maďarských nacionalistov, takže sa občas stali cieľom útokov, resp. boli poškodené. Napríklad v júni 1922, krátko po odhalení základného kameňa pomníka v Nových Zámkoch, došlo k jeho zamazaniu térom.⁵⁷ Na Železnom vrchu zase vandali ukradli pamätnú tabuľu. Po Viedenskej arbitráži maďarské vojsko niektoré, najmä významnejšie pomníky odstránilo. V Turni nad Bodvou sa tak stalo ešte pred príchodom maďarskej armády. Spred Sokolovne v Nových Zámkoch pomník zmi-

va : Matica Slovenská, 1929, s. 233.

⁵⁰ KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919. Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava : Matica Slovenská, 1929, s. 239.

⁵¹ *Slovenský denník*, 1928, roč. 11, č. 125 z 31. mája, s. 2.

⁵² *Slovenský juh*, 1936, roč. 10, č. 44 z 31. októbra, s. 4 – 5.

⁵³ *Slovenský juh*, 1934, roč. 8, č. 26 z 30. júna, s. 3.

⁵⁴ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 150 z 2. júla, s. 4.

⁵⁵ *Slovenský denník*, 1929, roč. 12, č. 139 z 18. júna, s. 2.

⁵⁶ *Slovenský juh*, 1934, roč. 8, č. 26 z 30. júna, s. 3.

⁵⁷ *Národná stráž*, 1922, roč. 2, č. 26 z 25. júna, s. 2.

zol už 8. novembra 1938. Vzhľadom na jeho význam pre prvorepublikové elity je otázkou, prečo ustupujúce čs. vojsko pomník nedemontovalo a neodviezlo na sever, ako tomu bolo pri iných podobných objektoch. Druhý novozámocký pomník, na cintoríne sv. Jozefa, vydržal do roku 1939, ostal len podstavec s hrobmi.

Pomníky po novembri 1938 však nelikvidovali len Maďari. Niektoré časti (československé symboly) pomníka v Badíne boli odstránené režimom Slovenskej republiky 1939 – 45. Celkom prirodzene komunistický režim na obnovovaní týchto pomníkov nemal záujem a tak tie, ktoré prežili druhú svetovú vojnu, chátrali alebo boli demontované. V roku 1958 sa tak udialo v Seredi, pričom sa socha legionára stratila. S obnovou pomníkov sa tak začalo až po roku 1990. Pomník v Nižnom Medzeve zrekonštruoval Český spolok na Slovensku. K opätovnému odhaleniu prišlo 25. októbra 1996.⁵⁸ V Turni nad Bodvou bol pomník znovu odhalený 12. mája 2001. Slávnosti sa zúčastnil aj vtedajší prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster, predseda Senátu Parlamentu Českej republiky Petr Pithard a ďalší hostia.⁵⁹ V roku 2013 sa mesto Nové Zámky rozhodlo vojenský hrob s pomníkom na cintoríne sv. Jozefa obnoviť. Zmenil sa však jeho charakter a celkový odkaz, dostal názov „Pamätník zmierenia obetiam vojny“ a predstavuje hrob vojakov 12 národností (padlých prevažne v čase prvej svetovej vojny). K odhaleniu prišlo 11. novembra 2016. 22. júna 2021 prišlo za účasti ministra obrany Jaroslava Naďa k opätovnému inštalovaniu a slávnostnému odhaleniu pomníka v Badíne. V rovnakom roku (27. októbra) bola odhalená kópia sochy legionára v Seredi. Zmenila však miesto, nachádza sa na Námestí republiky.⁶⁰

Legionárske pomníky tvoria síce pomerne malú, ale zato rôznorodú skupinu artefaktov spojených s pamäťou légii na Slovensku. O ich dôležitosti svedčí aj vyššie spomenutá súčasná snaha o obnovu. Často však dochádza k posunu v chápaní ich odkazu. Najmä obnovené pomníky vojny z roku 1919 majú ambíciu skôr spájať než rozdeľovať. Na druhej strane stále ostávajú v prvom rade vojenskými miestami pamäte.

J. BABJÁK: ZUR PROBLEMATIK DER DENKMÄLER FÜR DIE GEFALLENEN TSCHECHOSLOWAKISCHEN LEGIONÄRE IN DER SLOWAKEI

Das Ziel der Studie war es, das Thema des Gedenkens an die Angehörigen der tschechoslowakischen Legionen in der Slowakei zu untersuchen, wobei der Schwerpunkt auf dem Phänomen der Gefallenendenkmäler lag. Der Text ist in zwei Teile gegliedert. Der erste ist der Analyse des Gedenkens an die tschechoslowakischen Legionen in der Tschechoslowakei und der Slowakei gewidmet. Anhand der veröffentlichten Informationen versucht er, die Zahl der gefallenen Legionäre – Slowaken – zu ermitteln. Er geht den Besonderheiten des Verständnisses des Legionärstums in der Slowakei sowie den wichtigsten Motiven der historischen Erinnerung an die Legionen in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit mit Schwerpunkt auf dem Krieg mit der ungarischen Räterepublik nach. Darüber hinaus behandelt er die Absichten einiger Legionärsorganisationen, das Andenken an die slowakischen Legionäre zu ehren, sowie die Bemühungen, einen zentralen Ort des Gedenkens zu schaffen. Des Weiteren werden die verschiedenen Arten von Legionärsdenkmälern und Gedenktafeln in der Slowakei analysiert. Teilweise werden auch die Denkmäler der Freiwilligeneinheiten

⁵⁸ GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 : průvodce po naučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice : Český spolok na Slovensku, 2001, s. 37 – 38.

⁵⁹ GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 : průvodce po naučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice : Český spolok na Slovensku, 2001, s. 43 – 44.

⁶⁰ Dostupné na: <<https://kultura.pravda.sk/na-citanie/clanok/605281-v-seredi-odhalili-sochu-na-poctu-legion-rom/>>, citované dňa 4.11.2022.

aus den Kämpfen um die Slowakei in den Jahren 1918 – 1919 erwähnt. Der zweite Teil ist der Problematik der Gedenkstätten für die Gefallenen in den Kämpfen mit der ungarischen Räterepublik gewidmet. Der Autor befasst sich mit den einzelnen Standorten der Denkmäler, wobei die Stadt Nové Zámky als wichtiges Zentrum des Gedenkens an den Konflikt um die erste Tschechoslowakische Republik im Vordergrund steht. Er analysiert die Art und Weise, wie die Denkmäler finanziert werden, sowie die Aktivitäten der Armee und der Organisationen und der Gesellschaft als Ganzes beim Bau der Denkmäler. Er versucht, die wichtigsten Merkmale der Denkmäler in Bezug auf die Ikonographie sowie ihr gesamtes Erbe zu definieren. Er hält ihren militärischen, gedenkenden, teilweise nationalistischen und antibolschewistischen Charakter für entscheidend. Er verweist auf die Verwechslung von gefallenen Legionären mit Soldaten der Landwehr und des Landsturms. Er untersucht die Formen der Präsentation des offiziellen Gedenkens an Denkmälern aus der Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik in den national gemischten Gebieten der Südslowakei. Er verfolgt auch das weitere Schicksal der einzelnen Objekte in der Zeit nach dem Wiener Schiedsspruch sowie nach 1948. Darüber hinaus widmet er sich den Informationen über die Restaurierung von Denkmälern aus der jüngeren Vergangenheit.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Vojenský historický archív Bratislava, fond Posádkové veliteľstvo Lučenec 1919-38, kroniky.

Dobová tlač

Důstojnícke listy

Národná stráž

Nové časy

Slovenský denník

Slovenský juh

Slovenská liga

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie, štúdie a články v časopisoch / Monographs, Articles in Journals

BABJÁK, Juraj. Pomníky a sochy M.R. Štefánika vystavané na Slovensku v období rokov 1919 – 1945 a slávnosti ich odhalenia. In MICHÁLEK, Slavomír (ed.). *Slovensko v labyrinte moderných slovenských dejín. Pocta historikovi Milanovi Zemkovi*. Bratislava: HÚ SAV v Prodama, 2014, ISBN 978-80-89396-28-3.

ČAPLOVIČ, Miloslav. Reflexie odkazu M.R. Štefánika v čs. armáde a spoločnosti v medzivojnovom období 1919 - 1938, In HRONSKÝ, Marián – ČAPLOVIČ, Miloslav (eds.). *Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999*. Bratislava: Vojenský historický ústav MO SR, 1999, s. 166 – 202

GAŠPAR, Ján. *Po stopách bojů Československého vojska a legionářů v okolí Košic v roku 1919 průvodce po náučné stezce Kysak-Košická Belá-Medzev-Turňa nad Bodvou*. Košice: Český spolek na Slovensku, 2001, ISBN 80-968586-1-0.

HOLEC, Roman. *Trianon, triumf a katastrofa*. Bratislava: Albert Marenčin, 2020, ISBN 978-80-569-0588-3.

HRONSKÝ, Marian. *Boj o Slovensko a Trianon 1918 – 1920*. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, ISBN 80-88878-14-4.

CHORVÁT, Peter. *Veľká vojna v malom meste – Banská Bystrica v období prvej svetovej vojny (1914 – 1918)*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2018, ISBN 978-80-89523-48-1.

KOLDINSKÁ, Marie – ŠEDIVÝ, Ivan. *Válka a armáda v českých dějinách – sociohistorické črty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, ISBN 978-80-7106-953-9.

KRASKO, Ján (ed.). *Obete pri obrane Slovenska 1919 Pamätník padlých pri bolševickom vpáde*. Bratislava: Matica Slovenská, 1929.

KŠIŇAN, Michal – BABJÁK, Juraj. *Italian-Czechoslovak military Cooperation (1918-1919) in the Official Historical Memory of the Interwar Period*. In *Forum Historiae*, 2021, roč. 15, č. 1, s. 92 – 109.

KUTHAN, Pavel. *V těžkých dobách – Boje na Slovensku 1918 – 1919*. Praha: Nakladatelství Corona a Ares, 2010, ISBN 978-80-86158-51-8.

LETZ, Róbert. *Aktivity Slovenskej ligy na Slovensku v rámci osláv 10. výročia vzniku Československej republiky*. In: *Verbum Historiae*, 1/2018, s. 19.

LIPTAI, Ervin. *Vöröskatonák Elöre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919*. Budapest: Zrinyi Kiadó, 1979, ISBN: 9633262623.

MACHO, Peter. *Jozef Miloslav Hurban – Náš prvý legionár? Konštruovanie kontinuity boja za národnú slobodu*. In: MACHO, Peter (Ed.). *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava: HÚ SAV, 2012, ISBN 978-80-89396-19-1, s. 165 – 189.

MICHL, Jan. *Legionári a Československo*. Praha: Naše vojsko, 2009, ISBN 978-80-206-1019-5.

TOMÁŠEK, Dušan. *Nevyhlášená válka, boje o Slovensko 1918 – 1920*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2005, ISBN 80-86328-68-6.

Z bojov o južné Slovensko. Nové Zámky: (A. Szomolányi), 1934.

Internetové zdroje / Internet sources

<https://www.cassovia.sk/hist/zozabudnutej/index.php3>

<https://kultura.pravda.sk/na-citanie/clanok/605281-v-seredi-odhalili-sochu-na-poctu-legionarom/>

O autorovi /About the author

Mgr. Juraj Babják, PhD.

Pri Suchom mlyne 38, 81104, Bratislava, Slovenská republika

email: j.babjak@yahoo.com

<https://orcid.org/0009-0003-6199-7297>

EŠTE K PROBLEMATIKE POUŽITIA TZV. DUNAJSKEJ PONORKY

Z DÔVERNÉHO ELABORÁTU PLUKOVNÍKA JOSEFA KLICPERU O MOŽNOSTIACH POUŽITIA PONORKY NA ČESKOSLOVENSKOM ÚSEKU DUNAJA DATOVANÉHO VO FEBRUÁRI 1938

PETER CHORVÁT

CHORVÁT, P.: Addition on the Issue of the Use of the so-called Danube Submarine. From a confidential paper by Colonel Josef Klicpera on the possibilities of using a submarine on the Czechoslovak section of the Danube, dated February 1938. *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 137-146, Bratislava.

In his contribution, the author follows the text of historian René Grégr published in the *Vojenská história* magazine in 1999. Specifically, he provides the reader with two redacted documents from the expertise on the potential use of a mini-submarine by the Hungarian Army on the Czechoslovak section of the Danube. The author of the report was the then commander of the Engineer Combat Regiment 6 in Bratislava, Colonel Josef Klicpera. The document was dated 21 February 1938.

Keywords: so-called Danube Submarine, Engineer Combat Regiment 6, technical analysis, river Danube, Hungary

V roku 1999 bol v časopise *Vojenská história* publikovaný zaujímavý a inšpiratívny príspevok Reného Grégra týkajúci sa potenciálneho použitia ponorky maďarskou kráľovskou armádou na československom úseku Dunaja.¹ Autor ako dôvod celej kauzy uvádzal spravodajské hlásenie československého agenta z Budapešti, ktoré vyvolalo údiv v československom generálnom štábe, pričom celú záležitosť rámcovoval rokom 1930. V článku zároveň uviedol, že „bratislavský ženijný pluk“² bol v tejto súvislosti požiadaný o expertízu. Tá sa podľa autora týkala dvoch kľúčových otázok. Po prvé, či maďarská armáda disponuje ponorkou, a po druhé, či je jej použitie na československom úseku Dunaja možné. Obidve odpovede zo strany ženijného pluku mali byť podľa autora negatívne. Ohľadom údajného prvého záporného konštatovania³ však autor upozornil, že maďarská armáda napriek tomu v sledovanom období disponovala miniponorkou. Išlo o korisť, ktorú získala bývalá rakúsko-uhorská armáda, a po rozpade monarchie plavidlo zostalo na území Maďarska.

V konfrontácii s týmito informáciami bola kvalita spomínaného posudku archivovaného vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave mierne odlišná. Elaborát ohľadom tzv. dunajskej ponorky vypracoval 21. februára 1938 veliteľ ženijného pluku 6 plk. žen. Ing. Josef Klicpera na dopyt 2. spravodajského oddelenia Hlavného štábu z predchádzajúceho roku. Dokument bol určený Veliteľstvu VII. zboru (2. spravodajskému oddeleniu zboru) v Brati-

¹ GRÉGR, René. Tajemná maďarská ponorka na Dunaji. In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 89 – 90.

² V Bratislave boli v 30. rokoch 20. storočia dislokované dva ženijné pluky československej brannej moci. Išlo o ženijný pluk 4 (zriadený v roku 1920) a ženijný pluk 6 (zriadený v roku 1934). V čase, ktorý autor uviedol ako relevantný dátum kauzy (1930), síce bol v Bratislave len jeden ženijný pluk, no práve ten sa uvedenou záležitosťou nezaoberal. Bližšie pozri: FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006, s. 752 – 753.

³ V celom dokumente, ktorým sa zaoberáme, nie je informácia o tom, že by Maďarsko takýmto plavidlom nedisponovalo.

slave, pričom okrem sprievodnej dokumentácie obsahoval dve prílohy. Príloha I s názvom Všeobecne o ponorných lodích sa obsiahlo zaoberala predovšetkým technicko-taktickými dátami ponorky ako zbrane vôbec. Príloha II Přibližný výpočet ponorky[.] akčního radia[.]⁴ možnosť konstrukcie zas analyzovala predpokladané a za daných okolností nevyhnutné dáta takéhoto plavidla v špecifickom prostredí pomerne prudkého toku Dunaja.⁵

Veliteľ pluku v citovanej, druhej prílohe na základe podrobného štúdia literatúry, dvoch svedeckých výpovedí a konzultácií so znalcami z odboru techniky abstrahoval možné postavenie takéhoto plavidla a aj jeho použitie na Dunaji. Zároveň ale dospel k záveru, že prírodné podmienky veľtoku relativizujú jeho využitie ako účinného bojového prostriedku, s výnimkou pozorovania.

V uvedenej prílohe sú v zásade kľúčové spomínané informácie o výpovediach dvoch svedkov – výpovede však nie sú súčasťou spisu. Svedkovia vypovedali, že videli uvedenú miniponorku plaviť sa na Dunaji s presklenou vežičkou v pozícii nad hladinou. Okrem toho svedkovia odhadovali aj jej potenciálny tvar i rýchlosť.

Z elaborátu sme sa rozhodli publikovať najdôležitejšie časti: sprievodný dokument a Prílohu II. Vzhľadom na obsiahlosť sme vypustili Prílohu I. Postupovali sme pritom podľa základných zásad edičnej činnosti, niektoré pravopisné zásady dobovej češtiny sme ponechali v pôvodine.

Publikovaním materiálu reflektujúceho túto, v zásade kurióznú záležitosť sa okrem iného snažíme bližšie upozorniť na vojenský rozmer Dunaja, ktorý potenciálnemu bádateľovi stále ponúka množstvo využiteľného pramenného materiálu.

Dokument č. 1

ŽENIJNÍ PLUK 6 [odtlačok pečate]

Bratislava, 21. únor 1938.

Č. j.: 213-Dův.-zprav 1937.

Věc: Ponorka-dunajská-úvaha.

DŮVĚRNÉ

Od p.: čj. 76762-Dův/2. zprav. 1937.

[odtlačok pečate]

Přílohy: 2 sešity /vázané/.

Velitelství VII. sboru

B r a t i s l a v a

Dle rozkazu č. j. 76762-Dův./2. zprav-1937 předkládám úvahu o ponorných lodích všeobecně a možnosti plavidel tohoto druhu v našem čs. dunajském úseku.

Vypracování vyžádalo obstarání a pak důkladné studium zahraniční literatury a omlouvám tím úměrně vzniklé opoždění předložení elaborátu.

V příloze I. Informuji všeobecně o principu stavby, zařízeních ponorných lodí za účelem obeznámení s delikátností materie, jelikož ponorné lodí jsou vrcholná díla technického počínání a techniky.

⁴ V texte dokumentu je dôsledne používaný termín radius.

⁵ V služobnej knihe *Dunaj. Od Devína po ústí Ipl'u*, ktorú vydalo Ministerstvo národnej obrany v Prahe v roku 1938 na základe obhliadky terénu (1934), bolo okrem iného konštatované: „Dunaj je v celém popisovaném úseku vážnou vojenskou překážkou; k jejímu překročení je zapotřebí mnoha materiálu a ženijních jednotek. Šířka hladiny hlavního koryta při střední vodě (s. v.) je 200 – 900 m, hloubka vody 3, 90 – 13 m, rychlost proudu 1, 10 – 2, 50 m/sek.“ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, Služební knihy branné moci, Přír. XXXIIb-1 (Oper-IV-2), Zbierka Služební předpisy čs. armády 1918 – 1939.

V příloze II. na základě kusých dat a obou svědeckých výpovědí provedl jsem – v tomto případě možnou, ovšem jen velmi hrubou a aproximativní – rozvalu konstrukce.

Docházím k výsledku, že konstrukce na základě mně známých možností našeho průmyslu a techniky možná je!

Akční radius jak z přílohy II je viděti, by byl ovšem max. 3 hodinový a asi 30 km plavebních.

Basírujeme-li na tomto poznatku, nemůže se jednat asi o nic jiného než plavidlo ponorné určené jako pozorovatel.

Pozorování ze zaskleného kiosku ponorky pokládám za velmi slabé. Pro mírové účely pozorovací není táto věc výhodou, jelikož vidíme ze břehu snadněji.

Ve válce je pozorování na řece, tvořící překážku /splavnou/ mezi frontami, též snadnější ze břehu. Ze středu řeky není viděti nebo špatněji viděti do hustých dunajských niv.

Jako rušitel přechodové akce – již ve stádiu rozšiřování předmostí /stavba mostu/ nevidím v akci 2 kulometů výhodu rovnající se exponování tak citlivého plavidla jako ponorka.

V noci nedosáhne ponorka ničeho, jelikož nevidí a musela by v naší trati plouti vnořená neb s otevřeným kioskem /věžkou/. Při důkladném – samozřejmém střežení pásma přechodu říčními strážemi je proplutí bez ostřelování vyloučeno.

V konfiguraci a plavebních poměrech našich, pro základnu přechodu snad vhodných, splavných ramenech nespátřuji možnosti využití ponorky jako útočné lodi /zbraně/.

Omezený akční radius ev. 3 hodinami a 30 km. plavebními je stálým nebezpečím plavidla.

O použití ponorky pro kladení min nelze uvažovati, jelikož je nedopraví a prostorově v sobě neumístí.

K předposlední mě kladené otázce – lovení /odstraňování/ min – hlásím, že tato práce patří na řece /proudu/ k vrcholným výkonům ženijního vojska, resp. jeho specialistů. Moderní říční mina je pod hladinou a nesmí se v důsledku své konstrukce prozraditi ani malým čeřením neb vířením vody na hladké hladině.

I neozbrojené oko specialisty nabyde časem takového citu a zkušenosti, že zjistí nepravidelnost na hladině. Pozorovatel musí býti ovšem výše nad hladinou – na břehu, nebo na volném můstku plavidla. 0, 30 – 0, 50 m nad hladinou nezpozoruje ničeho a tyto pozorovací podmínky v zaskleném kiosku ponorky jsou.

Ponorka s vnořeným kioskem, nebo plující s periskopem vjela by skoro slepá do minového pole i v tom případě, že miny nejsou dokonale kladeny nebo poloha „pole“ je známa nebo předvídatelná. Vnořená nemůže plouti, jelikož „pole“ je součástí „závěry“ a je teda bedlivě střeženo s vlastního břehu a určitě hájeno samočinnými zbraněmi.

Vírům za minami špatně /chybně/ kladenými by se normální pancéřový minolovec⁶ vyhnul – ponorka však nevidí.

Lovení samo provádí se po event. označování – je-li možné – lovebními zařízeními t. zv. „lapači“. „Lapač“ je sestava lan a lapacích přístrojů neb samočinných můžek nebo i „střelných chapadel“ vlečených v nutné šířce 2 minolovci proti proudu.

Pro tuto práci chybí ponorce nutná vlečná síla – má jen minimum síly pro vlastní samo-hybnost a nikoliv vlečení. Též plavba je velmi pomalá při vleku „lapačů“ a ponorka nemá akční schopnost.

Lovení a odstraňování min ponorkou na Dunaji není proveditelné. Posledním bodem do-tazníku je otázka možnosti podhladinového útoku – torpédem.

⁶ Minolovka.

Ve svetovej válke bylo stran Spojenců použito mořských torpéd francouzské proveniencie u Beogradu a Milanovace na Dunaji – bez výsledku⁷ a při vstupu Rumunska do války byla torpédy atakována r. uh. flotila u Giurgiu.⁸

Jednalo se již o říční torpédo ruského původu bočně spuštěné z rumunské vedetty „Oltina“. Tento způsob je dnes plně používán Anglií a Itálií u rychločlunů k útokům na hladině. Speciálně Italové mající lodě typu „M. A. S.“ s rychlostí 104 km/hod. jsou v tomto oboru vedoucími a zaznamenávají z války potopení dreagnhoutu⁹ „St. István“.¹⁰

Jedná se však vesměs o útoky na hladině.

Útok podhladinový žádá stejný kurs s plavidlem nepřitele a pak střelbu do boku ve stojaté mořské vodě.

Na řece přichází však v počet ještě říční proud snášející vystřelené torpédo.

Říční /speciální/ torpédové stanice existují v Rumunsku u Apararea Fixa Fluviaala /Říční obrany/¹¹

Torpédový útok podhladinovu na řece je vyloučen – nemá úspěch jelikož logičtější je dokonale maskovaná říční torpédová stanice na břehu – klidně čekající na nepřátelské plavidlo – jež musí snad ve vzdálenosti 100 – 200 m proplouti.

V tom směru ovšem možno namítnouti, že tentýž výsledek docílíme dělem a laciněji.

Dělem zraněné plavidlo nemusí se však potopiti a nemusí být z boje vyřazeno.

Torpédem je však lehce stavěná loď /říční/ přelomena.

Pancéřování ponorek i jejich snad nad vodu vyčnívajících součástí není možné z váhových důvodů. Celou věc pokládám však teprve ve stádiích zkoušek a myslím, že se jedná o postupné pronikání proti proudu ze zkušebních důvodů.

Jedná se pravděpodobně jen o pozorovací plavidla t. č. ještě ve stadiu zkoušek.

Svému personálu plavebnímu jsem nařídil míti věc při plavbách v patrnosti a bedlivě střežit hladinu a bezprostřední okolí břehu na odlehlé straně Dunaje.

Velitel pluku

plk. žen. Ing. Josef Klicpera:

[odtlačok pečate]

[vlastnoručný podpis]

Strojopis

Vojenský historický archiv Bratislava, f. Velitelství zboru VII, sign. 99-2/6.

⁷ 23. apríla 1915 došlo v bezprostrednej blízkosti Belehradu (Zemun) k útoku srbského plavidla vyzbrojeného torpédometom na tam kotviace rakúsko-uhorské monitory. Útočiace plavidlo malo britskú námornú posádku (vrátane veliteľa). V dôsledku odhalenia hliadkujúcim rakúsko-uhorským monitorom KÖRÖS došlo k predčasnému vystreleniu torpéd, ktoré minuli cieľ a narazili do brehu. Bližšie pozri: CSONKARÉTI, Károly. *Hadihajók a Dunán*. Budapest : Zrinyi Kiadó, 1980, s. 174.

⁸ Druhý spomínaný torpédový útok sa odohral 27. augusta 1916 o 21:30 hod., no nie v Giurgiu (išlo o rumunský prístav). Na rakúsko-uhorské lodné jednotky zakotvené v bulharskom prístave Ruse (Ruščuk) zaútočil rumunský torpédový čl. Po zásahu torpédom bola zničená benzínová nákladná loď S 2. Bližšie pozri: ČAPLOVIČ, Miloslav. Z histórie Dunajskej flotily rakúsko-uhorskej monarchie 1871 – 1918. In ŠUMICHRAST, Peter (ed.). *Slovensko proti fašizmu, Slovensko na strane demokracie, Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020, s. 58.

⁹ Správne má byť dreadnought.

¹⁰ K potopeniu bitevnej lodi Szent István došlo 10. júna 1918 o 06:12 hod., keď predtým, o 03 : 30 hod., bola zasiahnutá torpédami vypálenými z talianskeho rýchleho člna MAS 15. RÁVASZ, István (ed.). *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A – Zs*. Budapest : Petit Real, 2000, s. 634.

¹¹ Ide o skomolený názov.

Dokument č. 2

ŽENIJNÍ PLUK 6 [odtlačok pečate]

Příloha 2.

K č. j.: 213-Dův.-zprav 1937.

DŮVĚRNÉ

[odtlačok pečate]

PŘIBLIŽNÝ
VÝPOČET PONORKY
AKČNÍHO RÁDIA
MOŽNOST KONSTRUKCE.

Za správnost:

[mjr. nečitateľný podpis]
technický pobočník.

Velitel pluku

plk. žen. Ing. Josef Klicpera

Č. j. 761762-Dův./2. zprav.12 jsou velikost resp. hlavní rozměry dány a to:

1/ 9 x 3, 80 x 2 m.

2/ 11 x 4, 20 x 2, 20 m.

3/ 14 x 4, 20 x 2, 40 m.

1/ Lodní těleso – tvar.

Svěddeckým výpovědím odpovídalo by plavidlo ad 1.

[obrázok narysovaný ceruzou]¹³

Displacement¹⁴ trupu aproximativně počítán dle výše naznačeného obrázku s eliptickým průřezem na obou hlavních žebrech je 30.000 kg.

Aby těleso ponorky mohlo se vynořit musíme ponechat zálohu pro plavitelnost. Ona záloha se pro ponoření nahraňuje vpuštěnou vodou do ponorných nádrží a při vynoření vyfukuje čerpadly neb stlačeným vzduchem. Pro plavitelnost na hladině nutnou pro přistávání za účelem doplnění pohonných hmot a vyzbrojování ponechávám zálohu jen 5. 000 kg ač by měla být polovina displacementu t. j. 15. 000 kg. Ponorka však může být k přistavišti dovléčena resp. až na hranici neb dosti blízko akčního místa dopravena bočně upoutána k druhému většímu plavidlu normálnímu.

Můžeme tedy počítati s užitečným displacementem pro výzbroj a stavbu o 25. 000 kg.

2/ Rychlost a síla strojů.

Zpravodajská data naznačují rychlost ponorky resp. skleněné věžky částečně vynořené ponorky 10 – 15 km.

Beru onu dolní hranici t. j. 10 km/hod. jelikož k odhadu patří velmi zkušené oko a pak se obzvláště rychlost menších plavidel na proudící vodě přeceňuje. Obzvláště vyskytují se chyby, jsme-li sami na pohybuícím se plavidle.

¹² Ide o iné administratívne číslo, ako je uvedené v predchádzajúcom dokumente.

¹³ Obrázok publikujeme za textom.

¹⁴ Termín prevzatý z francúzskeho jazyka.

K překonání čelného odporu, ideálně stavěného plavidla a tím ponorka musí být při rychlosti proudu v komárenském úseku, – 0, 80 – 1, 20 m/sec – a dosílení naznačené rychlosti 10 km/hod. je zapotřebí hnací síly na hřídelích 100 KS.¹⁵

3/ Jak dosáhnouti nutných 100 KS¹⁶ a jakým strojním zařízením?

Pozorování na Dunaji se břehu je velmi snadné a v míru jež zostřeno poměrně čilým lodním provozem, nezmizí-li ponorka při míjení plavidel cizích /zahraniční příslušnosti/.

Vynořené normální plavidlo – loď má říditelnost jen pokud je v pohybu buď vlastním hnacím ústrojím nebo jsouc vlečena.

Ponořené plavidlo v proudící vodě – na řece – nesmí ztratit vlastní pohyb, rychlost! Položila-li by se ponorka na dno řeky, doléhá na toto jen oblou částí dna a pod., nezapadne-li do bahna je proudící vodou odnesena – může se vzpříčit a jsouc vybavena poměrně malou stabilitou může být i překlopena a pak válena po říčním dnu. To nelze připustit vzhledem k slabostěným ponorným nádržím jež jsou vně tlakového tělesa a pak mohou být havarována nebo demolována velmi citlivá kormidla a vrtule.

Východiskem pro dolehnutí na dno za účelem vyčkávacím nebo vyhnutí se pozorování by snad bylo zařízení k zvětšení doléhací plochy bočnými – sklopnými jízď nevadícími rameny po způsobu kotev ř. n. min „Carbonit“.¹⁷ To by však znamenalo i při výrobě ramen z duralu určitou víceváhu.

Ponorka musí mít tudíž na řece se břehu a plavidel nespozorovatelné – krajně spolehlivé strojní zařízení a tím jsou vrtule hřídele s vratným zařízením nebo vrtule vratné /Zeisse/ a elektromotor napájený z akumulátorové baterie o nutné kapacitě.

Kombinovaný – dvojitý pohon t. j. diesellový neb výbušný motor pro plavbu na hladině a elektrický pro plavbu podhladinovou vylučují.

Při kombinovaném pohonu spadá v první řadě v úvahu u tak malého plavidélka¹⁸ víceváha dvojitého zařízení[.] Dieselův lodní motor váží 1520 kg. bez hnacího zařízení a pohonných hmot.

Použití Diesellova motoru nebo i daleko lehčího /ale méně spolehlivého/ výbušného motoru je možné jen pro plavbu na hladině.

Spotřeba stroji nasávaného vzduchu z motorů ponorky možná není a jak nasávací tak výfukové potrubí bezpečně nad hladinu vyčnívající by ponorku prozradila.

Výfukové plyny jsou vidět i v případě, že by se nasávaný vzduch pro stroje kompensoval z láhvi a výfuk odvedl přímo do vody pod hladinou – kouř nezmizí a bubliny prozradí pozici ponorky.

Těž zvukové by plně utlumení dělalo potíže.

Z tohoto důvodu lze motorický pohon výše uvedený vyloučiti.

Další možností je pohon stlačeným vzduchem a vzduchovou turbínou nebo motorem.

Tyto stroje pracují dle dat v literatuře krajně neekonomicky a nádrže by byly enormní, jelikož vestavení normálních vzduchových láhví je z váhových a prostorových důvodů nemožné a neúčelné.

¹⁵ Skratka pre konské sily.

¹⁶ Pozri predchádzajúcu poznámku.

¹⁷ Išlo o typ nemeckej námornej míny. Bližšie pozri: *O. N. I. Compilation No. 14 – 1918. Antisubmarine Information. Office of Naval Intelligence.* Washington : Government Printing Office, 1918, s. 15 – 16. Dostupné aj online: <<https://www.history.navy.mil/research/library/online-reading-room/title-list-alphabetically/a/antisubmarine-information-ONI-no14-1918.html>>.

¹⁸ Ide o zaujímavú zdobeninu.

Tím jsou nám známé, v literatuře a normách obsažené možnosti pohonu podhladinového vyčerpány.

Proto rozvádím dále elektrický pohon.

Nutnou velikost – kapacitu akumulátorové baterie obdržíme z úvahy vzdálenosti míst, kdež je možné dobíjení baterie resp. s tímto spojených plaveb.

Nabíjení baterie trvá delší dobu a ponorka je tím nucena k nehybnosti – musí proto býti ve skrytu zcela nerušena a dokonale maskována.

To by bylo ovšem mimo plavební koryto a z dohledu – tedy v rameni nebo místě kde oba břehy patří státu /majiteli/ ponorky.

V našem případě je tímto státem Maďarsko a nabíjecími stanicemi by byly:

a/ Szob /ř. km. 1708/ – poslední stanice vojenská, kdež jsou oba břehy maďarské.

b/ Ostřihom¹⁹ /ř. km. 1719/ – v rameni poproudě mostu.

c/ Sütté²⁰ /ř. km. 1744/ – v rameni za ostrovy.

d/ Komárno /ř. km. 1766/ – v rameni monostorském.

e/ Ráb²¹ /ř. km. 1794/ – v řece Rábě – město.

f/ Bagomér²² /ř. km. 1810/ – v rameni /splavném/.

g/ Aszvány²³ /ř. km. 1816/ – „ / „ /.

h/ Denkpál /ř. km. 1832/ – „ / „ /.

Nabíjení v Szobu, Ostřihomu, Komárně /Monostor/ a Rábu mohlo by býti z místní sítě /220V/ a v druhých místech by bylo generátorovým automobilem.

Proto jsem vzal v úvahu napětí 220 V odpovídající místním sítím. Největší vzdálenost mezi uvedenými místy by byla mezi Ostřihomem a Sütté²⁴ 25 km, Komárnem a Raabem²⁵ 28 km. Plavebně vyjádřeno můžeme říci asi 30 – 35 km čisté plavby bez manévřů.

Minimem akčního rádia jímž by však tak cenné a nákladné plavidélko muselo býti vybaveno bylo by 50 km plavebních což by odpovídalo též limitu rychlostnímu 10 km/hod.

Velikost baterie akumulátorové pro 5 hodin provozu vypočteme následovně.

100 KS motor spotřebuje 73. 6 KW.

73. 6 KW = 73.600 Wattů.

73.600 Wattů = 335 Ampérů x 220 V.

335 Amp. X 5 hodin = 1675 Amp. hod.

Baterie pro 1675 A.H.²⁶ váží dle dat T. P. Ing. Řehořovský a sdělení elektroodd. Škodových závodů as 40.000 – 42.000 kg.

Máme-li k dispozici výtlak cele ponořeného plavidla 30. 000 chybí 10. 000 kg.

¹⁹ Ostřihom (Esztergom).

²⁰ Správne má byť Süttő.

²¹ Ide o Győr v Maďarsku.

²² Správne má byť Bagamér.

²³ Správne má byť Ásvány (lokalita v blízkosti obce Ásványráró).

²⁴ Správne má byť Süttő.

²⁵ Ide opäť o Győr v Maďarsku.

²⁶ Skratka pre veličinu ampér-hodina.

Při částečně vynořeném – tedy plavitelném objektu je výtlač 25.000 kg a chybí nám 15.000 kg.

Zmenšíme-li akční radius jenom na 2 a ½ hod. snad 3 hod. zmenšíme baterii snad krajním vylehčováním na 20.000 kg. K dispozici máme 25.000 kg, u částečně vynořené lodi, resp. 30.000 kg u ponořené lodi.

Zbylo by pro konstrukci lodi s jejím zařízením 5, resp. 10 tisíc kg.

S plně ponořenou lodí nepočítám a béřu-li v úvahu ev. pomocné plavidlo při přistání neb jiná zařízení domnívám se, že by se dalo počítati s 29.000 kg pro konstrukci – posádku – výzbroj – hnací ústrojí a podobně u lodě s akčním radiem 3 hod. x 10 km = 30 km plavebních.

3/ Celkový výpočet lodi.

a/ Lodní těleso o rozměrech 9 x 3. 8 x 2 m eliptického Ø zužující se v předové kužely, vyztužené lisovanými kruhovými duraluminiovými žebry a obalené v partii tlakového tělesa 4 mm ocelovým – elektricky svařovaným plechem odhaduji 4200 kg.

b/ Ponorná zařízení pro eliminování zbývajícího výtlaču t. j. tanky, vnější rourovody a pod 200 kg.

c/ Motor s hřídelovým zařízením – ucpávkami, ložisky a pod. 1570 kg.

d/ Vnitřní zařízení – kormidelní aparáty /včetně kormidel/, vzduchové láhve /místo čerpadel/ přepážky hliníkové /jen vzduchotěsné – akumulátory/ + 2 muži 2500 kg.

e/ Akumulátory na lehké hliníkové konstrukci vše slabostěnné a vylehčené 20.000 kg.

Úhrnem 28.400 kg

K dispozici 30.000 kg

Zbývá pro plavitelnost 1.600 kg.

4/ Závěr.

Předchozí, ovšem zcela aproximativní rozpočet a úvaha mluvila by pro možnost konstrukce pod hladinou na dobu asi 3 hodin plavitelnou ponorku v nejmenších rozměrech.

Zbývající vztlak asi 1600 kg. je snad využit pro onu plavební polohu s vynořeným pozorovacím kioskem v jaké byla ponorka dvakrát spatřena.

Podotýkám zde opětovně ono minimum zbývajícího vztlaku pro přistávací manévry a polohu klidu, když ponorka není stabilizována ať již stabilisátorovým systémem nebo pomocí kormidel.

Jedná-li se snad o dvojplášťovou ponorku je nedostatek výtlaču řešitelný stlačeným vzduchem.

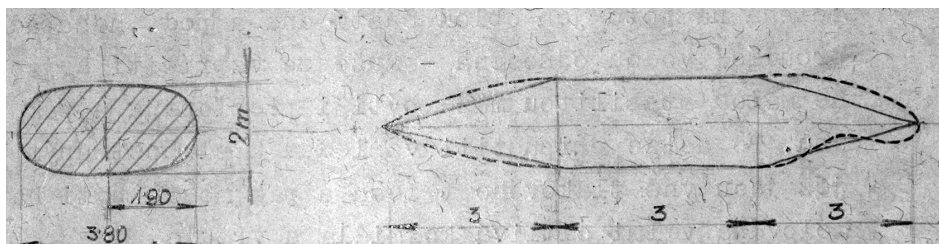
Vnější obaly jsou však velmi tenké a myslím uživatelné jen u mořských ponorek, když najetí je takřka nemožností. Tato věc na řece by byla velmi nebezpečná jelikož tenkostěnný – snad hliníkový vnější plášť je snadno při nárazu na dno porušitelný. –

O jiných ev. bojových zařízeních myslím nemůže být řeči – snad max. kulomet.

Pancéřování je nemožné. ■

Strojopis

Vojenský historický archiv Bratislava, f. Velitel'stvo zboru VII, sign. 99-2/6.

P. CHORVÁT: NOCH ZUR PROBLEMATIK DES EINSATZES DES SOGENANTEN DONAU-U-BOOTS. AUS EINEM VERTRAULICHEN ELABORAT VON OBERST JOSEF KLICPERA ÜBER DIE MÖGLICHKEITEN DES EINSATZES EINES U-BOOTS AUF DEM TSCHECHOSLOWAKISCHEN ABSCHNITT DER DONAU VOM FEBRUAR 1938

In seinem Beitrag knüpft der Autor an den Text des Historikers René Grégr an, der 1999 in der Zeitschrift *Vojenská história* veröffentlicht wurde. Im Jahr 1937 wandte sich die 2. Abteilung des Hauptstabs der tschechoslowakischen Wehrmacht mit einem Ersuchen um Expertise an den Kommandeur des Pionier-Regiments 6 in Bratislava. Die Anfrage betraf den möglichen Einsatz eines Mini-U-Boots durch die ungarische Armee auf dem tschechoslowakischen Abschnitt der Donau. Der Kommandeur des Pionier-Regiments 6, Oberst Ing. Josef Klicpera antwortete mit einer Expertise vom 21. Februar 1938. In der Bewertung, die zwei Anhänge umfasste, wurde insbesondere auf die zu erwartenden technischen Parameter des Wasserfahrzeugs geachtet. Der Regimentskommandeur stützte sich bei der Formulierung seiner Antwort auf einige Quellen. Dabei handelte es sich zum einen um die Aussagen von zwei Zeugen, die das Mini-U-Boot auf dem tschechoslowakischen Abschnitt der Donau fahren sahen. Zum anderen waren es vor allem: der aktuelle Stand der Entwicklung von U-Booten in der Welt, Torpedoangriffe auf der Donau während des Ersten Weltkriegs und die Naturgegebenheiten des europäischen Stroms. Der Kommandeur des Pionier-Regiments 6 kam aufgrund der Untersuchung der vorgenannten Fragen zu der Überzeugung, dass der Einsatz eines solchen Wasserfahrzeugs auf der Donau unter den gegebenen Bedingungen technisch möglich ist, dass aber sein Aktionsradius relativ klein ist und sich ausschließlich auf die Beobachtung beschränkt. Der Autor stellt dem Leser zwei Dokumente aus dieser Bewertung vor.

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archív a archívne pramene / Archives and Archives sources

Vojenský historický archív Bratislava, f. Veliteľstvo zboru VII.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha, f. Zbierka Služební předpisy čs. armády 1918 – 1939.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie, štúdie a články v časopisoch / Monographs, Articles in Journals

CSONKARÉTI, Károly. *Hadihajók a Dunán*. Budapest : Zrinyi Kiadó, 1980.

ČAPLOVIČ, Miloslav. Z histórie Dunajskej flotily rakúsko-uhorskej monarchie 1871 –

1918. In: ŠUMICHRAST, Peter (ed.). *Slovensko proti fašizmu, Slovensko na strane demokracie, Životné jubileum Jozefa Bystrického*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2020. ISBN 978-80-89523-66-5.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav (eds.). *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-256-2.

GRÉGR, René. Tajemná maďarská ponorka na Dunaji. In *Vojenská história*, 1999, roč. 3, č. 2, s. 89 – 90. ISSN 1335-3314.

O. N. I. Compilation No. 14 – 1918. Antisubmarine Information. Office of Naval Intelligence. Washington : Government Printing Office, 1918.

RAVASZ, István (ed.). *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A – Zs*. Budapest : Petit Real, 2000. ISBN 963-9267-01-5.

O autorovi /About the author

Mgr. Peter Chorvát, PhD.

Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

email: peter.chorvat@vhu.sk

<https://orcid.org/0000-0002-7361-7541>

VOJENSKÉ ARCHÍVNICTVO

PROJEKT „SVET SI PAMÄTÁ“ A VYTVORENIE DATABÁZY PADLÝCH VOJAKOV Z OBDOBIA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY (1914 – 1918)

KATARÍNA MINÁRIKOVÁ

MINÁRIKOVÁ, K.: “The World Remembers” Project and the Creation of the Database of Fallen Soldiers from the World War 1 (1914–1918). *Vojenská história*, 1, 28, 2024, pp 147-152, Bratislava.

The article about the “The World Remembers” project and the creation of the Database of Fallen Soldiers from the World War 1 (1914–1918) provides basic information regarding the creation of the project, cooperation with the Canadian War Museum in Ottawa, the activities and scope of the Military Historical Archive in Bratislava, as a part of the Institute of Military History. The Institute of Military History joined the project in 2019, providing expert contribution on the involvement of Slovaks on the battlefields of the World War 1 with 267 digitised military registers of fallen soldiers. The paper contains detailed procedure of the researchers (employees of the Institute) in processing the military registers as well as the issues they encounter. The processing must follow a predetermined structure, with necessary knowledge of basic historical facts as well as linguistic prowess. The project resulted in an online database, which is available to the public on www.vhu.sk.

Keywords: database of fallen soldiers, World War 1, military registers, The Institute of Military History, project

Vojenský historický archív

Vojenský historický archív (VHA) ako súčasť Vojenského historického ústavu (VHÚ) zriadil minister obrany Slovenskej republiky 1. mája 1994. Verejnosti bol sprístupnený 3. mája 1995 v objekte na Univerzitnom námestí č. 2 v Trnave. V roku 2005 sa presťahoval do Bratislavy na ulicu Krajná 27 do priestorov Vojenského historického ústavu. VHA je v zmysle zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov verejným štátnym archívom začleneným do skupiny špecializovaných verejných archívov. V systéme vojenského archívnictva a registratúr má postavenie konečného archívu s celoštátnou pôsobnosťou. VHA je metodicky riadený Odborom archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. Súborny archívnych dokumentov, archívnych fondov a archívnych zbierok VHA sú súčasťou archívneho dedičstva Slovenskej republiky.

Archívne fondy a zbierky VHA v číslach:

Názov obdobia	Počet škatúl	Počet zväzkov	Počet inventárnych jednotiek	Počet pomocných kníh
Rakúsko-uhorská armáda	2 327	-	-	2 303
Československá armáda v rokoch 1918 – 1939	1 851	-	-	1 193
Slovenská armáda v rokoch 1939 – 1945	3 959	-	-	554
Československá armáda v rokoch 1945 – 1992	10 268	-	-	197

Slovenská armáda od roku 1993	335	2 575	-	-
Kmeňové listy vojakov a poddôstojníkov	-	11 064	-	-
Vojenské predpisy	-	-	8 107	-
Špeciálne zbierky	376	-	35 041	-
Celkový stav k 31. 12. 2018	19 116	13 639	43 148	4 247

Celkovo sa vo Vojenskom historickom archíve nachádza viac ako 4 000 bežných metrov archívnych dokumentov. Ak by archív rozložil svoje škatule a zväzky do jedného radu, jeho dĺžka by presahovala 4 kilometre.

Pôsobnosť VHA:

A/ sústreďuje a uchováva písomné archívne dokumenty a iné formy záznamov trvalej dokumentačnej hodnoty, ktoré vznikli činnosťou vojenských ústredných orgánov, vojenských veliteľstiev, vojenských útvarov (ďalej len „VÚ“), inštitúcií a zariadení, ktoré v minulosti mali alebo v súčasnosti majú sídlo na území Slovenska, t. j. rakúsko-uhorskej armády do roku 1918, česko-slovenskej armády v rokoch 1918 – 1939, slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945, česko-slovenskej armády v rokoch 1945 – 1992 a armády Slovenskej republiky, resp. Ozbrojených síl Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“) po roku 1993. Zabezpečuje ich uloženie, ochranu, ošetrovanie, odborné spracovanie a sprístupňovanie;

B/ ochraňuje archívne dokumenty, ktoré vznikli činnosťou orgánov a osobností prvého a druhého česko-slovenského odboja (1914 – 1918, 1939 – 1945), ako aj ďalšie písomnosti, archívne a špeciálne zbierky týkajúce sa vojenských dejín Slovenska, kmeňové doklady vojenských osôb (vojakov a poddôstojníkov od ročníka narodenia 1911);

C/ zhromažďuje a uchováva historické vojenské predpisy, fotografie, vojensko-historické a vojensko-odborné práce, filmy, mikrofilmy, mapy a rôzne tlačoviny;

D/ preberá od Vojenského archívu – centrálnej registratúry MO SR spisové fondy a celky po uplynutí príslušnej lehoty uloženia, uskutočňuje dohľad nad vyradovacím konaním registratúrnych záznamov vo Vojenskom archíve – centrálnej registratúre MO SR a vo všetkých útvaroch OS SR;

E/ rozvíja spoluprácu s archívmi na území SR, ako aj s pracoviskami Vojenského ústredného archívu Armády ČR v Prahe a Olomouci, ako aj s ďalšími špecializovanými archívmi (napr. Maďarská republika, Spojené štáty americké, Belgické kráľovstvo...).

Hlavné úlohy VHA:

- vykonávať predarchívnu starostlivosť a preberať archívne dokumenty od ich pôvodcu alebo vlastníka;
- evidovať archívne dokumenty, ktoré archív prebral, udržiavať evidenciu v súlade so skutočným stavom a oznamovať zmeny v evidencii;
- ochraňovať archívne dokumenty;
- sprístupňovať archívne dokumenty vrátane vypracúvania archívnych pomôcok;
- umožňovať výkon štátneho odborného dozoru;
- umožňovať prístup k archívnym dokumentom, archívnym pomôckam a evidencii archívnych dokumentov;

- vypracovať program vyhotovovania konzervačných kópií archívnych dokumentov;
- poskytovať archívne služby.

Archívne služby VHA využívajú:

1. vojenské orgány, útvary, organizácie, inštitúcie a vojenské osoby, ktorým sa poskytujú informácie o vojenských osobách z kmeňových dokladov a ďalších prameňov, faktografické údaje z archívnych materiálov, kópie dokumentov a reprodukcie vojensko-historických fotografií určených na zabezpečenie vlasteneckej a etickej výchovy príslušníkov OS SR a na kultúrno-výchovnú výzdobu vojenských priestorov;

2. štátne orgány, organizácie a inštitúcie SR (najmä Ministerstvo spravodlivosti a Ministerstvo vnútra, Sociálna poisťovňa), ktorým sa poskytujú kópie dokumentov a odborné stanoviská potrebné na správne konanie a súdne rozhodovanie, reštitúcie, rehabilitácie a odškodňovanie (napr. príslušníkov PTP alebo účastníkov protifašistického odboja);

3. civilná verejnosť SR, t. j. žiadatelia rôznych potvrdení a informácií v súvislosti s vlastnou vojenskou službou, službou ich príbuzných, zajatím, deportáciou a pobytom v zajateckom alebo koncentračnom tábore v Nemecku vrátane služby osôb prenasledovaných z rasových a náboženských dôvodov v pracovných jednotkách slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945, prípadne o účasti v protifašistickom odboji;

4. profesionálni vojenský a civilní historici a laická verejnosť prejavujúca záujem o výskum vojenských dejín Slovenska;

5. žiadatelia zo zahraničia, t. j. zastupiteľské úrady krajín akreditovaných v SR, zahraničné verejné inštitúcie, organizácie a fyzické osoby, ktorým sa poskytujú najmä kópie archívnych dokumentov, informácie o vojenskej službe, o účasti v odboji, o prenasledovaní z rasových a náboženských dôvodov počas vojnovnej SR v rokoch 1939 – 1945 a o pôsobení na Slovensku počas SNP.

Zapojenie Slovenska do 1. svetovej vojny. Vytvorenie projektu „Svet si pamätá“.

Prvá svetová vojna začala 28. júla 1914 po Sarajevskom atentáte na rakúsko-uhorského následníka trónu. Rakúsko-Uhorsko následne vyhlásilo Srbsku vojnu a tá sa premenila na celosvetový konflikt. Do tohto konfliktu sa či už priamo alebo nepriamo zapojilo viac ako 30 krajín. Bojujúce štáty zmobilizovali veľký počet vojakov, medzi ktorými bojovali a zomierali aj Slováci. V spomínaných krajinách, vrátane Rakúsko-Uhorskej monarchie, sa vojnovej mašinérii podriadilo celé hospodárstvo, pričom sa do popredia pretlačila výroba zbraní, munície, trhavín, výbušnín, uniforiem a inej výstroje. Okrem vojakov na frontoch mal celý konflikt ďalekosiahle dosahy aj na civilné obyvateľstvo. Všeobecná mobilizácia rakúsko-uhorskej armády bola vyhlásená 31. júla 1914. Po začatí bojových operácií boli aj jednotky s najväčším zastúpením Slovákov nasadené na ruský front. Slovensko bolo v danom období súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie. Z tohto územia bolo na bojiská prvej svetovej vojny odvelených okolo 400 000 mužov. Z tohto počtu 69 000 mužov padlo a viac ako 61 000 zostalo trvalo zmrzačených. Slováci bojovali v rámci rakúsko-uhorskej armády na ruskom, balkánskom, talianskom a na konci vojny aj na západnom fronte. Bojovali predovšetkým v peších, delostreleckých a horských jednotkách a práporoch poľných strelcov.

Ani časť územia dnešného Slovenska sa nevyhla spustošeniu a bola priamo zasiahnutá vojnovými udalosťami. Krvavé boje prebiehajúce v Karpatoch sa niesli aj v znamení boja o hranice uhorskej vlasti. Pri postupe ruských vojsk v zime a na jar 1914 – 1915 sa tieto oblasti stali operačným pásmom a bojiskom armád na východnom fronte. Niekoľko desia-

tok obcí na severovýchodnom Slovensku bolo zničených a okupovaných ruskou armádou. Následkom prebiehajúcich bojov tu zahynulo takmer 50 000 vojakov na oboch stranách. Ich ostatky sú uložené spolu na slovenskom území na cca 200 vojnových cintorínoch. Z obdobia rokov 1914 – 1918 sa na Slovensku nachádzajú aj lazaretné a zajatecké cintoríny (je tu pochovaných takmer 13 500 vojakov). Nachádzajú sa najmä na juhu západného Slovenska – Bratislava, Šamorín, Dunajská Streda, Veľký Meder, Komárno, ale aj v Nitre, Trenčíne a Košiciach.

Slovenskí vojaci počas prvej svetovej vojny nebojovali len v rakúsko-uhorskej armáde. Na jeseň 1914 sa začali v zahraničí formovať samostatné vojenské jednotky z českých a slovenských krajanov, ako rota Nazdar vo Francúzsku a Česká družina v Rusku. V Paríži sa ku koncu roka 1915 sformovalo vedenie československého zahraničného odboja – Československá národná rada. Neskôr bolo vytvorené dobrovoľnícke vojsko – československé légie. Sformovali sa samostatné česko-slovenské légie v Rusku, vo Francúzsku a Taliansku, pričom ich celkový početný stav dosiahol 100 743 Čechov a Slovákov. 28. októbra 1918 došlo k vytvoreniu Československej republiky, ktorá sa zrodila na troskách Rakúsko-Uhorskej monarchie na sklonku „Veľkej vojny“.

Vojenský historický ústav sa v roku 2019 zapojil do projektu „Svet si pamätá“. 19. novembra 2019 navštívil VHÚ zakladateľ a ambasádor projektu Robert Holmes Thomson. Počas pracovnej návštevy oboznámil predstaviteľov VHÚ s cieľom projektu, ktorého realizáciu finančne podporila vláda Kanady a odbornú záštitu mu poskytlo Kanadské vojnové múzeum v Ottawe. Cieľom medzinárodného projektu s aktívnou účasťou 17 krajín sveta je predstaviť mená mužov a žien, ktorí sa stali obeťami prvej svetovej vojny, a to bez rozdielu, na ktorej strane stáli. V súčasnosti sa nachádza v databáze 3 100 000 mien osôb, ktoré zomreli v rokoch 1914 až 1922 a pochádzali zo Spojeného kráľovstva, Kanady, Francúzska, Nemecka, Spojených štátov amerických, Turecka, Belgicka, Austrálie, Českej republiky, Ukrajiny, Talianska, Nového Zélandu, Slovinska, Indie, Pakistanu, Bangladéša a Číny.

VHÚ ako vedecko-výskumné, archívne a múzejné zariadenie Ministerstva obrany Slovenskej republiky pre oblasť vojenskej histórie víta a oceňuje uvedený medzinárodný projekt venovaný pamiatke obetí prvej z dvojice svetových vojen v histórii ľudstva. Účasť VHÚ spočíva v poskytnutí odborného príspevku o pôsobení Slovákov na bojiskách prvej svetovej vojny, zdigitalizovaných vojenských matrik padlých vojakov – príslušníkov rakúsko-uhorskej armády pochádzajúcich z územia dnešného Slovenska a dobových fotografií približujúcich každodennosť prvej svetovej vojny. Pripojením sa k tomuto medzinárodnému projektu chce vzdať patričnú úctu všetkým obetiam tzv. Veľkej vojny.

VHÚ v Bratislave sa podpisom zmluvy v decembri 2019 stal súčasťou projektu „The World Remembers»–„Svet si pamätá“. V zmysle zmluvy poskytol medzinárodnému projektu odborný príspevok o pôsobení Slovákov na bojiskách prvej svetovej vojny 267 zdigitalizovaných vojenských matrik padlých vojakov. Na základe dodatočnej požiadavky z kanadskej strany zo septembra 2020 začal VHÚ aj s prepisovaním matrik do podoby elektronickej databázy. Bol vytvorený vedecký projekt „Databáza padlých vojakov z obdobia prvej svetovej vojny (1914 – 1918)“, na plnenie ktorého bolo vyčlenených 8 pracovníkov Vojenského historického archívu: vedúci projektu: Mgr. Peter Kralčák, PhD., riaditeľ Vojenského historického archívu; spoluriešitelia: PhDr. Milena Balcová, PhDr. Katarína Mináriková, PhDr. Andrea Desillé, Mgr. Darina Jurčová-Glinová, Ing. Milan Ondruš, Mgr. Viktor Gabáni, Jarmila Vavrinčíková, Jana Farkašová.

Vo VHA sa nachádza špeciálna archívna zbierka – „Zbierka vojenských matrik“. Táto zbierka bola vytvorená z vojenských matrik delimitovaných z Vojenského ústredného archívu Praha v rokoch 1996 a 2005. Vojenské matriky sa vzťahujú k územiu Slovenska.

Archívna zbierka obsahuje celkom 896 matrik, a to matriky narodených (N), sobášených (S) a zomrelých (Z). Väčšina matrik obsahuje menný index (I) na konci knihy. V roku 2009 bola archívna zbierka usporiadaná a bol vytvorený katalóg zbierky. Súhrnný menný index zo všetkých matrik nebol doposiaľ vytvorený. Archívna pomôcka je pre verejnosť k dispozícii aj v elektronickej podobe na stránke VHA v sekcii archívne pomôcky. Práve z tejto zbierky bolo vyčlenených 267 vojenských matrik z obdobia prvej svetovej vojny, ktoré sa majú v rámci projektu postupne prepísať podľa vopred danej štruktúry (meno a priezvisko, hodnosť, kmeňová jednotka, dátum úmrtia, dátum narodenia, miesto pochovania, príčina smrti, miesto narodenia). Od riešiteľov sa okrem poznania základných historických reálií vyžadujú aj jazykové znalosti, pretože matriky sú písané v rôznych jazykoch (slovenský, český, maďarský či nemecký jazyk). Vzhľadom k paleograficky veľmi náročným textom v matrikách, ktoré sú v rôznych jazykoch, je spracovanie databázy zložitým procesom kladúcim zvýšené požiadavky na jazykovú erudíciu riešiteľov (veľká časť nemecky písaných matrik je v nemeckom kurente, čo je nemecká obdoba novogotického kurzívneho písma).

Pri spracúvaní matrik je náročné aj určovanie presnej lokality narodenia či určenie presného miesta pochovania padlých vojakov. Zapisovatelia matrik neraz chybne zapísali danú lokalitu, alebo boli názvy miest a obcí veľakrát pomaďarčené (ponemčené), čo sťažuje riešiteľom ich prácu.

Ďalšou komplikáciou, s ktorou sa riešitelia pri spracúvaní matrik stretávajú, sú zmenené názvy lokalít či zaniknuté obce a mestá. Menšie obce sa v mnohých prípadoch zlúčili a nesú v súčasnosti iný názov, alebo sa pričlenili k niektorému mestu a sú len jeho mestskou časťou. V matrikách sú uvedené názvy zaniknutých žúp a okresov, ktoré už neexistujú, prípadne obce a mestá v súčasnosti spadajú pod iný okres. Práve z týchto dôvodov treba vynaložiť nemalé úsilie na presnú lokalizáciu miest.

Výstupom bude databáza vo formáte tabuľky a online databáza s možnosťou fulltextového vyhľadávania podľa zadaných parametrov. Online databáza bude k dispozícii verejnosti na stránke www.vhu.sk. Databáza bude verejnosti predstavená 12. decembra 2023 počas slávnostného koncertu, ktorý sa bude konať pri príležitosti 30. výročia založenia Ozbrojených síl Slovenskej republiky v Divadle Andreja Bagara v Nitre. V súvislosti s projektom „The World Remembers“ bude VHÚ jeho výsledky periodicky (raz ročne) zasielať priamo Robertovi Holmes Thomsonovi na ďalšie využitie. Údaje z týchto matrik sa stanú súčasťou projektu „Svet si pamätá“.

V databáze sú zahrnuté mená osôb, ktoré padli počas bojov alebo zomreli v lazaretoch či vojenských táboroch na následky zranení spôsobených na bojiskách prvej svetovej vojny. Zahrnuté sú tu však aj osoby, ktoré boli počas trvania prvej svetovej vojny vyhlásené za nezvestné a predpokladá sa, že zomreli na bojiskách počas jej trvania, prípadne zahynuli niekde v zajatí. Celkovo bolo k 30. júnu 2023 spracovaných 71 matrik s viac ako 30 000 menami.

Bádatelia si môžu prísť študovať vojenské matriky aj osobne, a to v priestoroch bádateľne VHA. Prístup k archívnym dokumentom upravuje zákon NR SR č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a Bádateľský poriadok VHA, ktorý upravuje nazeranie a štúdium dokumentov v bádateľni archívu.

Projekt „Svet si pamätá“ a vytvorenie Databázy padlých vojakov z obdobia prvej svetovej vojny bude slúžiť pre edukačné, vedecko-výskumné i osvetové účely či už laickej alebo odbornej verejnosti.

K. MINÁRIKOVÁ: DAS PROJEKT „DIE WELT ERINNERT SICH“ UND DIE EINRICHTUNG DER DATENBANK DER GEFALLENEN SOLDATEN IM ERSTEN WELTKRIEG (1914 – 1918)

Der Beitrag „Das Projekt ‚Die Welt erinnert sich‘ und die Einrichtung der Datenbank der gefallenen Soldaten im Ersten Weltkrieg (1914 – 1918)“ informiert über den Ursprung und das Ziel des Projekts, die Zusammenarbeit mit dem Kanadischen Kriegsmuseum in Ottawa, die Einrichtung einer Online-Datenbank, stellt aber auch die Aktivitäten und den Tätigkeitsbereich des Militärgeschichtlichen Archivs (VHA) in Bratislava vor, das zum Militärgeschichtlichen Institut (VHÚ) gehört. Das VHA als Bestandteil von VHÚ wurde am 1. Mai 1994 durch den Verteidigungsminister der Slowakischen Republik gegründet. Dabei handelt es sich um ein Spezialarchiv innerhalb des Archivnetzes. Im einleitenden Teil des Beitrags werden die im Archiv verwahrten Archivbestände, der Zuständigkeitsbereich des VHA, seine Hauptaufgaben, Strukturen, Institutionen und die Gruppe der anderen Antragsteller, die Archivdienstleistungen nutzen, vorgestellt. Das VHA enthält Archivbestände über die österreichisch-ungarische Armee, die tschechoslowakische Armee 1918 – 1939, die slowakische Armee 1939 – 1945, die tschechoslowakische Armee 1945 – 1992, die slowakische Armee seit 1993, Stammlisten der Soldaten und Unteroffiziere, militärische Vorschriften und spezielle Sammlungen. Ausgerechnet in der Abteilung Sondersammlungen befindet sich die Sammlung der Militärmatriken (Personenstandsbücher), aus der 267 Militärmatriken aus der Zeit des Ersten Weltkriegs extrahiert und digitalisiert wurden. Die erwähnten Personenstandsbücher sind zur weiteren Bearbeitung in das Projekt einbezogen und dienen als Grundlage für die Erstellung und Vervollständigung der Online-Datenbank der gefallenen Soldaten. Der nachfolgende Teil des Beitrags befasst sich mit den historischen Ereignissen der Beteiligung der Slowakei am Ersten Weltkrieg und der Entstehung des Projekts „Die Welt erinnert sich“ selbst. Das VHÚ wurde 2019 in das Projekt aufgenommen, wobei eine finanzielle Unterstützung durch die kanadische Regierung und eine fachliche Betreuung durch das Kanadische Kriegsmuseum in Ottawa gewährleistet ist. Das Projekt ist dem Gedenken an die Opfer des Ersten Weltkriegs gewidmet. Im Rahmen seiner Beteiligung an diesem internationalen Projekt stellte das VHÚ 267 digitalisierte Personenstandsbücher zur Verfügung und erstellte das wissenschaftliche Projekt „Datenbank der gefallenen Soldaten im Ersten Weltkrieg (1914 – 1918)“. Im Rahmen dieses Projekts wurden einige Mitarbeiter des VHA damit beauftragt, die Personenstandsbücher nach einer vordefinierten Struktur zu bearbeiten. Im Beitrag werden die Verarbeitungsaspekte selbst und die Probleme, auf die die Forscher gestoßen sind, dargestellt. Das Projekt erfordert nicht nur die Kenntnis grundlegender historischer Realien, sondern auch sprachliche Kenntnisse, da die Personenstandsbücher in verschiedenen Sprachen verfasst wurden. Es handelt sich um paläographisch anspruchsvolle Texte, und selbst die genaue Bestimmung des Geburts- oder Begräbnisortes der gefallenen Soldaten ist sehr kompliziert. Der Output ist eine Datenbank im Tabellenformat und eine Online-Datenbank mit der Möglichkeit der Volltextsuche nach den angegebenen Parametern. Die Verarbeitung der Datenbank ist ein komplexer und zeitaufwändiger Prozess. Die Online-Datenbank wird der Öffentlichkeit unter www.vhu.sk zur Verfügung stehen und in den kommenden Monaten kontinuierlich aktualisiert werden. Insgesamt wurden bisher über 30 000 Namen bearbeitet. Das Projekt „Die Welt erinnert sich“ und die Einrichtung einer Online-Datenbank werden zu Bildungs-, Wissenschafts-, Forschungs- und Sensibilisierungszwecken dienen, sei es für die breite Öffentlichkeit oder für Fachleute.

O autorovi /About the author

PhDr. Katarína Mináriková

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív

Krajná 27, 821 04 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: katarina.minarikova@vhu.sk

<https://orcid.org/0009-0000-7063-6045>

ANOTÁCIE, GLOSÝ

DROBŇÁK, Martin a kol. *KARPATY 1914/1915. BOJE PRVEJ SVETOVEJ VOJNY NA SEVEROVÝCHODNOM SLOVENSKU*. Nižná Polianka : Nižná Polianka, 2022. 304 s. ISBN 978-80-570-4591-5.

Obec Nižná Polianka sa stala úspešným riešiteľom projektu Interreg Poľsko – Slovensko pod názvom „Zachrániť pred zabudnutím – posilňovanie cezhraničného dedičstva revitalizáciou cintorínov z I. svetovej vojny poľsko-slovenského pohraničia“. V rámci uvedeného projektu došlo nielen k revitalizácii niekoľkých vojnových cintorínov z prvej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku, ale aj k vydaniu reprezentatívnej publikácie o bojoch v Karpatoch na prelome rokov 1914 – 1915. Klub vojenskej histórie Beskydy (ďalej KVH Beskydy) bol odborným partnerom viacerých aktivít projektu.

KVH Beskydy sa výskumu bojov Veľkej vojny (nielen) na území Slovenska venuje okrúhlych dvadsať rokov (2004 – 2024). Za ten čas sa klub stal priekopníkom v mapovaní a ochrane vojnových cintorínov na severovýchodnom Slovensku i v oblasti výstavby pamätníkov súvisiacich s udalosťami prvej svetovej vojny na našom území. Klub usporiadal desiatky medzinárodných vedeckých konferencií, vydal konferenčné zborníky, syntézy i monografie.

Výstupom dlhoročného odborného výskumu a syntézou obrovského množstva poznatkov je publikácia autorského kolektívu pod vedením Martina Drobnáka s názvom *Karpaty 1914/1915*. Dielo má 304 strán v pevnej väzbe formátu A4 a je plné čiernobielych i farebných fotografií, dobových máp, dobových pohľadníc i fotografií militárií súvisiacich s rakúsko-uhorskou, ruskou a nemeckou armádou. Výdobytkom modernej technológie sú zábery z drona, na ktorých autor ukazuje pozostatky zákopových línií v teréne z vtáčej perspektívy. Čitateľ tak môže získať plastickejšiu predsta-

vu o postaveniach armád v rôznych častiach karpatského bojiska.

Dielo je rozdelené na päť hlavných kapitol, ktoré sa ešte vnútorne členia na podkapitoly. Názvy kapitol sú: *Rok 1914: predzvesť apokalypsy; Rok 1915: apokalypsa v Karpatoch; Jar 1915: Veľkonočná bitka v Karpatoch; Vojna a civilné obyvateľstvo severovýchodného Slovenska a Vojnové cintoríny*. Text predstavuje udalosti východného frontu v chronologickej postupnosti od septembra 1914 do mája 1915. Toto obdobie zahŕňa obliehanie rakúsko-uhorskej pevnosti Przemysl v Haliči, samotné boje v Karpatoch, ale aj začiatok veľkej spojeneckej ofenzívy v priestore miest Gorlice – Tarnów v Haliči.

Autorský kolektív zvolil pútavú koncepciu pri tvorbe diela. Udalosti spojené s bojmi v Karpatoch na severovýchodnom Slovensku predkladá čitateľovi najmä prostredníctvom citátov vojakov i dôstojníkov všetkých nasadených armád, civilistov, vojnových korešpondentov alebo politikov. Publikácia je písaná formou prístupnou i čitateľovi, ktorý sa bojom prvej svetovej vojny na východnom fronte doteraz hlbšie nevenoval. Množstvo zaujímavých citátov zaručuje, že text neskľzne do nezázračných opisov priebehu bojov na jednotlivých úsekoch karpatského frontu. Bojové operácie sú, samozrejme, spomenuté, ale autori pri nich nezachádzajú do detailov. Dôležitejšie pre nich bolo zachytiť dojmy z tragických udalostí vojnovnej zimy 1914/1915 očami priamych účastníkov.

Boje prvej svetovej vojny zasiahli oblasť, kde sa dnes nachádza šesť okresov Slovenskej republiky: Bardejov, Svidník, Stropkov, Medzilaborce, Humenné a Snina. Na území Slovenska prebiehali bojové operácie od novembra 1914 do mája 1915. Vo všetkých kapitolách sa autori usilovali priblížiť priebeh bojov na území vyššie spomenutých okresov. Väčšinou sa držali schémy opísať pohyb frontovej línie od západu

na východ, teda od Bardejova až po Sninu. Dôležitá bola pre nich nielen chronologická postupnosť, ale aj predstavenie bojovej činnosti na jednotlivých úsekoch karpatského frontu, zasahujúceho územie Slovenska. Množstvo uverejneného materiálu nie je pri všetkých súčasných okresoch rovnaké. Napríklad nepomerne viac sa čitateľ dozvie o bojoch v oblasti Bardejova a Medzilaboriec než napríklad o bojoch juhovýchodne od Sniny. Táto skutočnosť súvisí so stavom poznania priebehu jednotlivých bojových operácií. Kým boje na bardejovskom smere (najmä o výšinu Kaštielik) dnes už máme v slovenskej historiografii podrobnejšie spracované, k priebehu bojov v okolí obcí Zboj alebo Ulič (okres Snina) bude ešte nutný hlbší výskum.

Súčasťou textu sú aj profily najvýznamnejších rakúsko-uhorských, ruských a nemeckých dôstojníkov, ktorí boli nasadení v Karpatoch na území Slovenska na prelome rokov 1914 – 1915. Čitateľ tak na jednom mieste nájde desiatky medailónov konkrétnych osobností vojenských dejín, ktoré väčšou či menšou mierou zasiahli do bojových operácií na našom území. Autori zaradili aj životopisy významných osobností súvisiacich s výstavbou vojnových cintorínov v Karpatoch – Dušana Jurkoviča a Józsefa Lampinga. Vojnovým cintorínom z prvej svetovej vojny na území Slovenska je venovaná samostatná kapitola diela. Ide o problematiku, ktorej sa KVH Beskydy systematicky venuje už od svojho vzniku. Môžeme konštatovať, že dnes nemá klub na Slovensku konkurenciu v otázke starostlivosti o vojnové cintoríny.

V záverečnej časti diela sa nachádza podrobný prehľad nasadených vojenských telies na slovenskom úseku karpatského frontu od novembra 1914 do mája 1915. Takýto precízny súpis útvarov rakúsko-uhorskej, ruskej i nemeckej armády dislokovaných v jednotlivých obdobiach na severovýchodnom Slovensku doteraz v slovenskej historiografii absentoval. Pri každom útvere je uvedený aj jeho doplnovací obvod a oblasti jeho pôsobenia v Karpatoch. Nesmierne

podrobný súpis je vynikajúcou pomôckou pre každého bádateľa zaoberajúceho sa jednotkami nasadenými na našom území počas karpatskej kampane.

Dielo je významným príspevkom k regionálnym dejinám severovýchodného Slovenska a k dejinám prvej svetovej vojny. Zaujímavé je nielen pre vojenských historikov, regionálnych historikov či etnografov, ale isto aj pre rodákov z jednotlivých obcí i mestečiek opisovaných v texte. Autori sa venovali predstaveniu priebehu bojov v oblasti desiatok obcí na severovýchodnom Slovensku. Spomeňme napríklad obce Nižná Polianka, Zborov, Smilno, Veľkrop, Habura, Krásny Brod, Valentovce, Výrava, Čabalovce, Stakčín, Ruské, Veľká Poľana, Osadné a mnohé ďalšie.

Publikácia *Boje v Karpatoch 1914/1915* je veľmi dôležitá aj z toho dôvodu, že na jednom mieste prináša podrobný chronologický popis bojov na našom území od novembra 1914 do mája 1915, a to vo všetkých dnešných okresoch severovýchodnej časti republiky. Takýto ucelený a komplexný prehľad doteraz v slovenskej historiografii absentoval. Aj keď výskum v tejto oblasti nekončí a má pred sebou ďalšie výzvy, predložená publikácia má právom ambíciu stať jedným zo základných stavebných kameňov poznania o priebehu bojov v Karpatoch na území Slovenska počas prvej svetovej vojny.

Martin Konečný

CHORVÁT, Peter. *LICHTENFELD. JEDNO MENO DVA OSUDY.* Bratislava : Marenčin PT, 2023. 254 s. ISBN 978-80-569-0954-6.

Publikácia Petra Chorváta, pracovníka Vojenského historického ústavu, o zakladateľoch izraelskej verzie sebaobrany s bratislavskými koreňmi prináša biografický dvojportrét otca a syna – Samuela a Imricha Lichtenfeldovcov. Otec, policajný detektív a inštruktor bojových umení, sa bezpochyby stal inšpiráciou aj pre neskôr svetozná-

meho zakladateľa systému sebaobrany krav maga Imricha Lichtenfelda. Hneď v úvode treba uznať, že v prípade tejto publikácie ide významné dielo, pretože žiadna z publikácií o I. Lichtenfeldovi, ktoré vyšli vo svetových jazykoch,¹ neprináša toľko relevantných informácií a nie je postavená na tak obsiahlom výskume života oboch mužov ako monografia P. Chorváta.

Dielo je rozdelené na tri časti. V prvej sa autor venuje životu a aktivitám Samuela Lichtenfelda. Na prvých takmer sto stranách ho predstavuje ako zápasníka, bratislavského policajného detektíva a inštruktora jiu jitsu. Autor sa nesústreďuje len na suchý popis pracovných aktivít konkrétneho prešporského policajta, ale jeho osudy približuje na pozadí dobových zvyklostí a udalostí. Čitateľ sa tak nedozvie len to, ako sa S. Lichtenfeld podieľal na dolapení medializovaného páchatela konkrétneho trestného činu, ale získa aj informácie o obvyklom behu služby polície v slovenskej metropole počas monarchie a predvojnového Československa, charaktere dobovej kriminality či rôznych lokálnych špecifikách. Pútavo sú podané prípady, na vyriešení ktorých S. Lichtenfeld participoval, pričom je treba oceniť aj využitie zachovanej policajnej fotodokumentácie. Osobu protagonistu kapitoly tiež „poľudšťujú“ pasáže, ktoré ho približujú ako inštruktora, trénera sebaobrany a funkcionára športového života v Bratislave (taktiež doplnené zaujímavými fotografiami), či informácie z jeho rodinného života, ktorý sa, bohužiaľ, zavŕšil v roku 1944 počas holokaustu.

Samotný text je na mnohých miestach doplnený vhodne zvolenými úryvkami z dobovej tlače, ktoré nielenže čitateľa prenášajú do doby pred sto rokmi, ale súčasne pôsobia v rámci publikácie osviežujúco. Dobový kontext zaujímavo dopĺňajú informácie o viacerých Lichten-

feldových kolegoch z 20. a 30. rokov minulého storočia, ktorí v neskoršom období pôsobili na Ústrední štátnej bezpečnosti (I. Sucký, A. Sečkář, P. Gavora či D. Vacho).

Druhá kapitola sa zaoberá životným príbehom Imricha Lichtenfelda. Hrdinu kapitoly čitateľ sprevádza v mladosti, v priebehu povinnej vojenskej služby, počas jeho početných vystúpení v rámci rôznych športových podujatí či na pozadí dobových protizhoidovských opatrení a excesov z konca 30. rokov 20. storočia. Nasleduje opis dramatickej cesty do Palestíny v roku 1940 a niekoľko mesiacov trvajúcej služby I. Lichtenfelda v rámci čs. vojenských jednotiek na Blízkom východe. Týmto životným obdobím je kapitola venovaná zakladateľovi krav magy v rámci publikácie ukončená. Je to síce škoda, ale dôvody sú pochopiteľné s ohľadom na to, že historik zo Slovenska obvykle nemá finančné ani jazykové možnosti, aby mohol študovať originálnu dokumentáciu izraelských obranných síl a Lichtenfeldovu kariéru v nich.

Informácie o protagonistoch monografie vhodne dopĺňajú a text spestrujú pasáže o dobových reáliách a súvisiacich fenoménoch. Tie môžu aj širšiemu čitateľskému publiku pomôcť lepšie pochopiť okolnosti a súvislosti, ktoré sa rokmi vytratili z dnešného všeobecného povedomia. Túto funkciu plnia nielen početné citáty dobovej tlače či dokumentov, ale aj záverečná kapitola nazvaná Príloha – krátky turistický sprievodca po Bratislave, zachytávajúca miesta spojené s pôsobením Samuela aj Imricha Lichtenfeldovcov v Bratislave.

Celkovo tak môžem konštatovať, že ide o pútavo napísané dielo, ktoré na jednej strane zodpovedá kritériám vedeckej monografie, súčasne však plní aj popularizačnú úlohu. Knihu je možné prečítať doslova „jedným dychom“ a patrí do knižnice nielen vedcov, ale aj športovcov a v neposlednom rade tiež všetkých bratislavských lokálpatriotov.

Matej Medvecký

¹ Porovnaj: LO PRESTI, Gaetano. *Imi Lichtenfeld: The Grand Master of Krav Maga*. E-kniha, 2015; DOUIEB, Richard – ABITBOL, Philippe. *Le combat d'un homme de paix: La vie d'Imrich Lichtenfeld, fondateur du Krav-Maga*. E-kniha, 2016.

JURKOVÁ, Viera – DANKO, Lukáš. *SLOVÁCI V ROVNOŠATÁCH 1848 – 2020. PRACOVNÝ ZOŠIT I.* Bratislava : Vojenský historický ústav, 2023. ISBN 978-80-89523-94-8.

Pracovníci Vojenského historického ústavu – Vojenského historického múzea Viera Jurková a Lukáš Danko sa v anotovanej publikácii rozhodli osloviť detského čitateľa ako návštevníka múzea. Orientujú sa na cieľovú skupinu, ktorá dlhodobo zostáva spravida na okraji záujmu autorov, a tak túto iniciatívu možno len uvítať. Rozhodnutie osloviť práve tento segment percipientov je zároveň mimoriadne originálne a prínosné. Autori tak môžu zužitkovať svoje schopnosti a kvality aj v ďalších obdobných pracovných zošitoch, ktoré, dúfajme, budú v budúcnosti vychádzať. Pracovným zošitom a vojenskými dejinami Slovenska v rokoch 1848 – 2020 detského čitateľa sprevádzajú kreslené postavičky Jurka a Danky. Zošit je obsahovo tvorený jednotlivými stručnými textami, na ktoré nadväzujú hravé úlohy ako doplnovačky, hádanky, slepé mapy, maľovanky, bludiská, osemsmerniky atď. Práca je zároveň doplnená vydarenými kresbami Barbory Kollárovej, ďalšími ilustračnými obrázkami a osobitným pexesom. Autori zvolili mimoriadne vhodný prístup k detskému čitateľovi. Do budúcnosti by sa azda dalo uvažovať aj nad tým, ako takéto zaujímavé informácie sprístupniť širšiemu detskému publiku, nielen deťom, ktoré navštívili Vojenské historické múzeum v Piešťanoch.

Peter Chorvát

Matej Medvecký **LAŇKA, Jiří Ignác – VAŇOUREK, Martin.** *BŮH A ARMÁDA. HISTORIE A SOUČASNOST DUCHOVNÍ SLUŽBY ARMÁDY ČESKÉ REPUBLIKY.* Brno : CPRESS, 2022, 306 s. ISBN 978-80-264-4445-9.

Anotovaná monografia približuje históriu a súčasnosť Duchovnej služby v ozbroje-

ných silách Českej republiky. Vojenských kaplánov pôsobiacich v odlišných podmienkach a situáciách spájala myšlienka, ktorá pretrváva až do súčasnosti: láska k vlasti a blízkosť s tými, ktorým slúžia. Jednotlivé kapitoly popisujú životné príbehy duchovných, ktorí podstatnú časť svojho života venovali službe v ozbrojených silách. Ide napríklad o apoštolského poľného vikára Kolomana Belopotoczkého, apoštolského poľného vikára Emericha Bielika, generálneho superiora Msgr. Antonína Voneša, generálneho superiora Msgr. ThDr. Josefa Bomberu, gen. duch. Msgr. Ignáca Medka, gen. duch. Msgr. Methodeja Kubáňa, mjr. duch. sl. Roberta Bednaříka, plk. duch. sl. Viléma Ambroža Drábka OSA, plk. duch. sl. Františka Findu, pplk. duch. sl. ThDr. Karola Forsta, plk. duch. sl. Jindřicha Hajdýna, pplk. duch. sl. Emanuela Hanuša, plk. duch. sl. Msgr. PhDr. Felixu Hoblíka, gen. duch. Msgr. ThDr. Adolfa Honiga a mnohých ďalších.

V nasledujúcich častiach knihy sú informácie o historickom vývoji do roku 1649 (s. 8 – 9), v rokoch 1649 – 1867 (s. 9 – 10), 1867 – 1914 a reorganizáciách v rokoch 1868, 1904 a 1913 (s. 11 – 14), v období 1. svetovej vojny 1914 – 1918 (s. 16 – 17) a medzivojnovom období 1918 – 1939 (s. 20 – 21). Čitateľ tejto bohato ilustrovanej publikácie tu nájde veľa podrobných informácií o recepcii a počiatkoch budovania duchovnej služby v československej armáde, o legislatívnom rámci duchovnej služby, sporoch s katolíckou cirkevnou jurisdikciou, štruktúre duchovnej služby a o jej reorganizácii v roku 1935 (s. 24 – 26) a organizácii duchovnej služby v dobe mieru i v dobe brannej pohotovosti štátu (s. 35 – 37). Na ďalších stranách sú podrobnosti o poľných kaplnkách a poľných bohoslužobných taškách (s. 38 – 43), o úlohách vojenských duchovných v špecifických podmienkach (s. 44 – 51) a o identifikačných známkach v histórii československej armády (s. 52 – 59). Na stranách 60 – 197 sú životopisy duchovných československej armády. Ďalšie kapitoly sú venované duchovnej službe

vo vládnom vojsku (s. 198 – 205), v českých a slovenských légiách v Poľsku v roku 1939 (s. 206 – 209), 1. československej divízii vo Francúzsku v rokoch 1939 – 1940 (s. 210 – 221). Autor píše ďalej o Československom pešom prápore 11 – Východnom, 200. čs. ľahkom protiletadlovom pluku – Východnom (s. 222 – 231), 1. československej brigáde vo Veľkej Británii v rokoch 1940 – 1943 (s. 232 – 245), československom letectve vo Veľkej Británii v rokoch 1940 – 1945 (s. 246 – 257) a o Československej samostatnej obrnenej brigáde vo Veľkej Británii v rokoch 1943 – 1945 (s. 258 – 265).

V tejto časti knihy sú aj informácie o Slovenskej republike (1939 – 1945) a jej vojsku (s. 178 – 197). O duchovnej službe v povojnovej československej armáde v rokoch 1945 – 1950 informuje kapitola na stranách 268 až 281 a záverečnú časť publikácie predstavuje kapitola Obnovenie duchovnej služby v Armáde Českej republiky 1998 – až po súčasnosť (s. 284 – 306).

Táto cenná publikácia prináša informácie, množstvo fotografií a dokumentov o duchovnej službe vo všetkých druhoch vojsk v minulosti, vo vojnových rokoch počas oboch svetových vojen a je veľkým prínosom pre priblíženie tejto stránky vojenskej histórie.

Ferdinand Vrábek

MANIAK, Marcel: *VYPÁLENÉ OBCE VARUJÚ!* Poprad : TabitaArt, 2023, 272 s. ISBN 978-80-973804-3-4.

Z pera vojenského historika a publicistu Marcela Maniaka vzišla po prvej publikácii z roku 2019 (*MANIAK, Marcel: Nikdy viac!: Príbeh vypálených obcí, Poprad: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., 2019, ISBN 978-80-896132-6-7*) ďalšia rozsiahlejšia monografia venovaná atrocitám na Slovensku v období druhej svetovej vojny. Už v úvode knihy autor uvádza, že oproti počtu 110 vypálených obcí a osád vedených v zozname Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici ľahlo popo-

lom na Slovensku podľa jeho výskumu až 175 takýchto sídel. Základným kritériom bolo vypálenie aspoň 2 domov v obci, resp. osade, a to represáliami ozbrojených síl Veľkonemeckej ríše, Maďarska či Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy (POHG) pri potlačovaní SNP alebo pred príchodom frontu. Do vyššie uvedeného počtu tak neboli zarátané sídla vypálené v dôsledku bojových zápolení, či bombardovania stranami vojnového konfliktu. Po úvode tvoria publikáciu dve kapitoly doplnené v závere poznámkami autora i jeho profilom, zoznamom použitých skratiek a prameňmi i literatúrou. Z obcí postihnutých ohňom možno na zdôraznenie vojnového besnenia spomenúť tie s najväčšími sídelnými stratami.

Prvá kapitola Zoznam vypálených obcí a osád počas SNP na Slovensku popisuje osudy 110 slovenských sídel zasiahnutých ohňom podľa zoznamu Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici, pričom pri týchto zločinoch prišlo o život 5 300 osôb vrátane rasovo prenasledovaných. Z ozbrojených síl a zborov Tretej ríše na spomenutých atrocitách participovali Wehrmacht, Waffen SS, Pohostovostná skupina H SiPo a SD, Abwehrgruppe 218 (*Edelweiss*), Stíhací zväz Juhovýchod – Stíhacia skupina Slovensko (*Josef*), ale i pohotovostné oddiely (*Einsatzkommandos*) a zvláštne oddiely (*Sonderkommandos*). Zo slovenských ozbrojených zložiek sa na zavraždení 4 000 osôb väčšinou židovského pôvodu podieľali okrem jednotiek nemeckej menšiny Heimatschutz hlavne Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, pričom v januári 1945 existovalo 37 POHG a 6 poľných rôt Hlinkovej gardy so stavom 4 000 gardistov. Napríklad, v obci Bačkov z trebišovského okresu zhorelo 112 domov v odvetu za pomoc partizánom a odmietnutie príkazu k evakuácii. Takmer úplne vypálená zostala s 87 zhorenými domami obec Brusnica zo stropkovského okresu za pomoc partizánom a odmietnutie príkazu k evakuácii. Väčšina domov bola v dôsledku požiaru zasiahnutá v obci Ďapalovce z okresu Vranov nad Topľou a to za pomoc

partizánom. Úplne zhorelo tiež 96 domov v obci Dargov z trebišovského okresu, keďže jej obyvatelia podporovali partizánske hnutie. Počas ústupových bojov vypálili Nemci v obci Davidov z okresu Vranov nad Topľou úplne až 111 domov. V tomto okrese požiar iniciovaný Nemcami zničil za pomoc partizánskeho hnutiu tiež 85 domov v obci Hermanovce nad Topľou. Jednotka Edelweiss sa zasadila o vypálenie 66 domov obce Hrabíčov zo žarnovického okresu, a to za pomoc partizánom. V obci Hrubov z okresu Humenné zhorelo za podporu partizánov 94 domov. Podpora partizánskych oddielov znamenala pre obec Kľak z okresu Žarnovica 132 domov vypálených príslušníkmi jednotiek Edelweiss, Waffen SS a Heimatschutz. Až 67 domov zhorelo v obci Košarovce z okresu Humenné za podporu partizánskych akcií. Okrem pomoci partizánom bolo zámienkou vypálenia 72 domov v obci Kravany z trebišovského okresu Nemcami aj odmietnutie príkazu na evakuáciu miestneho obyvateľstva. K najviac zničeným mestám Slovenska patrila Kremnica, kde na vypálenie 141 domov použili Nemci fosfor. Dokonca dvakrát bola vypálená obec Malé Ozorovce z okresu Trebišov, najskôr po odmietnutí kopania zákopov miestnymi obyvateľmi zhorelo 84 domov a na ústupe zapálili Nemci ďalších 37 domov. Za pomoc nielen partizánom, ale i povstaleckým vojacom, Nemci vypálili v časti mesta Turčiansky Svätý Martin-Priekopa 77 domov. Nemecká protipartizánska akcia zahŕňala v humenskom okrese 66 zhorených domov obci Nižná. Vojnová tragédia zasiahla výrazne aj obec Ostrý Grúň z okresu Žarnovica, kde došlo k vypáleniu 117 domov ozbrojenými silami ríšskych (Abwehr a Waffen SS) i slovenských (Heimatschutz) Nemcov. Bombardovanie zo strany Luftwaffe v obci Pčolinné zo sninského okresu spálilo 98 miestnych domov. Až 112 domov vypálili Nemci v obci Poruba pod Vihorlatom z michalovského okresu za pomoc partizánskym oddielom. Nemecký Pohotovostný oddiel 14 reagoval na zásobovanie partizánov občanmi obce Priehod z okresu

Banská Bystrica spálením až 166 miestnych domov. O celkovo 140 vypálených domov prišla obec Prochot z okresu Žiar nad Hronom po dvojnásobnej devastácii za pomoc partizánskeho hnutiu. Pohotovostný oddiel 13 SiPo a SD v odvetu za podporu partizánov vypálil obec Rafajovce z okresu Vranov nad Topľou, 79 domov obce Richnava z gelnického okresu i 262 domov obce Skýcov z okresu Zlaté Moravce. Všetky domy ľahli popolom v nemeckej reakcii na pomoc partizánom občanmi obcí Rohožník a Ruská Poruba z humenského okresu. Maďarské a nemecké ozbrojené sily na ústupe vypálili 100 domov v meste Sečovce z okresu Trebišov. V obci Skýcov z okresu Zlaté Moravce, ktorá poskytovala partizánom ubytovanie, Nemci vypálili enormný počet 262 domov. Pomáhanie partizánom jej obyvateľmi stálo obec Stankovce z trebišovského okresu 60 domov. Počas delostreleckej a mìnometnej paľby v rámci oslobodzovacích bojov došlo k zničeniu 145 domov obce Šambron z okresu Stará Ľubovňa. V obci Telgárt z breznianskeho okresu zhorelo zase pri bojoch počas Slovenského národného povstania 260 domov. Za aktívnu účasť v odboji došlo k vypáleniu osady Brčná z obce Valča v turčianskosvätomartinskom okrese i spálení 172 domov obce Vígľaš z detvianskeho okresu. Pomoc partizánom stála za vypálením obce Veľká Domaša z okresu Stropkov i za zhorením 135 domov obce Veľké Ozorovce v trebišovskom okrese. 405 domov obce Vinné z okresu Michalovce, ktorej občania pomáhali partizánom, horelo po odvetu nemeckého Zvláštneho oddielu (z. b. V.) 27. Za pomoc partizánom v humenskom okrese zhorelo 83 domov obce Vyšná Sitnica a 70 domov obce Závada. V obci trebišovského okresu Zemplínska Teplica došlo k spáleniu 92 domov. Na poskytovanie pomoci partizánom v obci Zlatá Baňa z okresu Prešov Nemci reagovali podpálením 98 miestnych domov. Za pomoc partizánom v obci Župkov z okresu Žarnovica zase vypálili príslušníci nemeckej Abwehrgruppe 218 55 domov.

Druhú kapitolu knihy predstavujú Ďal-

šie vypálené slovenské obce a osady počas SNP. Tieto zatiaľ nie sú zapísané v zozname Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici a ich celkový počet je 65. Aj tieto obce boli spálené nemeckými ozbrojenými silami za pomoc partizánom, účasť obyvateľov v odboji či odmietnutie príkazu na evakuáciu. V tejto kapitole sa autor venoval tiež vypáleniu bývalých sídiel šľachty počas rokov 1944 až 1945 na území Slovenska. K hradom zasiahnutým vojnovým požiarom patrili Bačkov, Sklabiná a Slanec, zo zámkov zasiahol oheň zase Kunerad a Vígľaš. Medzi vypálené kaštiele boli zaradené Malé Ozorovce, Duchonka, Komjatice, Skýcov, Slovenské Kľačany, Továrniky, Horná Ves, Kelča, Kladzany, Tovarné, Zámutov, Zolná, Kulháň, Smrečiny a ďalej Letohrádok nad Pustou Vsou i horský hotel Pusté Pole. Nemecké a maďarské vojenské jednotky navyše podľa autorovej dokumentácie vypálili v októbri a novembri 1944 na Slovensku 56 útulní a turistických chát. Okrem toho je na konci kapitoly uvedených 22 vypálených horární, poľovníckych chát, budov lesnej správy i ďalších objektov nachádzajúcich sa v slovenských horách.

V závere je autorom spomenuté informácia o vypálení celkovo 175 obcí a osád Slovenska počas exponovaného obdobia od 30. 8. 1944, kedy došlo k spáleniu prvých domov v Hanušovciach nad Topľou do 28. 4. 1945, keď oheň okupantov vyčíňal v Se-techove.

Kniha Marcela Maniaka je komplexným spracovaním atrocít na Slovensku v rokoch 1944 až 1945 v rámci uplatňovania taktiky spálenej zeme a rozsah informácií poskytnutých čitateľovi svedčí o viacročnom podrobnom výskume autora v oblasti predkladanej problematiky. Jeho monografia *Vojnové zločiny: navždy zapísané krvou*, ktorá by mala byť vydaná v roku 2024, sa stane nepochybne vhodným doplnením prehľadu všetkých represálií, ktoré sa na Slovensku v posledných 10 mesiacoch druhej svetovej vojny odohrali.

Rudolf Manik

ZAVADIL, Radomír. *NA OBRANU REPUBLIKY. PŘEMÍSTĚNÍ ČESKOSLOVENSKÉHO Zbrojního průmyslu NA MORAVU A SLOVENSKO V LETECH 1936 – 1938*. Praha : Euromedia Group, a. s., 2021, 172 s. ISBN 978-80-242-7149-1.

Problematike zbrojného priemyslu v medzivojnovnej Československej republike bola v čs. a následne českej i slovenskej historiografii venovaná značná pozornosť. O presunoch zbrojnej výroby ako súčasť obrannej stratégie republiky v druhej polovici 30. rokov 20. storočia boli však publikované len dielčie informácie. V práci založenej väčšinou na pôvodnom archívnom výskume autor prináša prvé komplexné spracovanie plánovania, spôsobu a rozsahu uskutočnenia redislokácie čs. zbrojárstva, a to na úrovni legislatívnej, finančnej, logistickej a v kontexte medzinárodnopolitickej situácie. Expanzívna politika nacistického Nemecka, maďarské revizionistické snahy a súčasne existencia čs. zbrojoviek v geograficky menej bezpečných častiach republiky blízko hraníc vyústili do rozhodnutia o presťahovaní a budovaní priemyslu dôležitého pre obranu štátu do hlbšieho zázemia.

Samotnej problematike zbrojnej redislokácie predchádza v práci prierez vývoja čs. zbrojného priemyslu v 20. – 30. rokoch. Hoci ČSR prevzala po rozpade monarchie štyri významné zbrojovky nachádzajúce sa na jej území (muničné závody Sellier & Bellot v Prahe, bratislavský muničný závod G. Roth, závod Dynamit Nobel a Škodove závody v Plzni), musela riešiť zmenu štruktúry zbrojnej výroby a tiež redukcii vplyvu rakúskeho kapitálu. Popri novovznikajúcich podnikoch, ktoré si už okrem výroby budovali aj vlastné konštrukčné zázemie, boli počas celého medzivojnovného obdobia hlavným centrom zbrojnej výroby Škodove závody. Vysoká úroveň čs. zbrojného materiálu umožňovala úspešnú konkurencioschopnosť na svetových trhoch.

Celý komplikovaný proces plánovania a realizácie presunu a rozširovania zbrojnej výroby prebiehal v podmienkach náročnej

koordinácie štátnych a vojenských orgánov prevažne so súkromným sektorom, keďže zbrojné podniky podliehali väčšinou súkromnému kapitálu.

V rámci prvej fázy zbrojnej redislokácie v druhej polovici 20. rokov sa R. Zavadil venuje presunu časti výrobných kapacít Škodových závodov z Plzne do Dubnice nad Váhom, vybudovaniu nového muničného závodu a premiestneniu časti zbrojnej výroby Československej zbrojovky do Považskej Bystrice.

Druhá fáza redislokácie čs. zbrojného priemyslu, podmienená eskaláciou medzinárodnopolitickej situácie v 30. rokoch, súvisela so zriadením Najvyššej rady obrany štátu ako koordinačného orgánu riadiaceho prípravy na obranu krajiny. Autor sa teda nevyhol opisu jej činnosti a podielu na realizácii presunu zbrojného priemyslu. Postupne mapuje redislokáciu zbrojných kapacít zabezpečujúcich výrobu ručných zbraní, presun a navýšenie kapacít leteckého priemyslu, zabezpečenie produkcie streliva tzv. mozaikovou výrobou a vybudovanie nových výrobných súčastí firmy Továreň na strelivo (predtým Sellier & Bellot), výstavbu závodu S II na výrobu výbušnín a strelného prachu spoločnosti Explosia v Sučanoch, tiež prípravu na chemickú vojnu a zriadenie špeciálnej chemickej výroby v Žiline a pri Zemianskych Kostolňanoch.

Tretím najdôležitejším strojárenským závädom so zbrojárskou produkciou (po Škodových závodoch v Plzni a Československej zbrojovke, a. s. v Brne) sa stala Česká zbrojovka, a. s. v Prahe. Autor sleduje celú jej históriu od roku 1919, prípravu presunu jej zbrojnej výroby od roku 1934 zo závodu v Strakoniciach, výber lokality, projektovú prípravu, výstavbu nového závodu v Uhorskom Brode a jeho financovanie, zahájenie výroby a celý výrobný program v rokoch 1937 – 1939, ako aj legislatívnu a finančnú stránku novozriadeného závodu.

V porovnaní s plánovaným rozsahom redislokácie sa do jesene 1938 podarilo presunúť na východnú Moravu a Slovensko len časť zbrojného priemyslu. Autor uvádza, že

dôvodom čiastočnej realizácie mimoriadne náročného a rozsiahleho programu boli okrem nedostatku času „ťažkosti so špatnou komunikačnou sieťou, deficit modernej hutnej výroby, ekonomická náročnosť spojená s vybudovaním nových závodov, ale i nedostatok kvalifikovaných pracovných síl vo vybraných oblastiach...“ Ambicióznosť tohto programu, „neporovnateľného so žiadnou krajinou súdobej Európy“ však nespochybiteľne dokumentuje odhodlanie brániť územnú celistvosť a nezávislosť Československa.

Okrem fotografií, ukážok geometrických plánov a projektovej dokumentácie, autor pripája v prílohe publikácie aj rozhovor s pamätníkom – bývalým úradníkom závodu Českej zbrojovky v Uhorskom Brode Josefom Hanákom. Témou ich rozhovoru boli okolnosti otvorenia prevádzky, organizácia výroby a pomery v novovybudovanom závode.

Božena Šed'ová

ZAVADIL, Radomír. *TERÉNNÍ AUTOMOBILY ZNAČEK TATRA, ZBROJOVKA A JAWA. VOJENSKÉ AUTOMOBILY S NÁHONEM NA VŠECHNA KOLA Z LET 1936 AŽ 1938*. Bučovice : Jakab Publishing, 2023, 52 s. ISBN 978-80-7648-080-3.

Moravské vydavateľstvo Jakab Publishing, primárne sa špecializujúce na vojenskú leteckú techniku, vydalo v nedávnej dobe novú publikáciu Radomíra Zavadila. Práca vyšla v edícii Armáda pod poradovým číslom 16. Autor, ktorý má technické a zároveň humanitné vzdelanie (vyštudoval históriu), v nej nadväzuje na svoje predchádzajúce práce, pričom zostal „verný“ problematike československých vojenských automobilov. Konkrétne spracoval terénne automobily značiek Tatra, Zbrojovka a Jawa s náhonem na všetky štyri kolesá, ktoré boli vyvíjané v rokoch 1936 – 1938. Vyčlenené obdobie eskalácie napätia v stredoeurópskom priestore a markantný nástup

nacistického Nemecka mali vplyv na rozhodnutie velenia československej brannej moci urýchliť motorizáciu armády zavedením nových typov. Zároveň išlo o obdobie zvyšujúcich sa nárokov na technické kvality takýchto vozidiel. V tejto súvislosti autor aj nezainteresovanému čitateľovi (laikovi) výstižne približuje uvedené dobové požiadavky. Vychádza pritom z teoretického názoru publikovaného v časopise Vojenské rozhledy už v roku 1934, že nestačí akékoľvek „civilné“ vozidlo natrieť farbou kaki a zaradiť do služby v armáde. Následne sa podrobne zaoberá vývojom týchto automobilov v spomínaných troch automobilkách. Najväčšie úspechy v tomto smere dosiahli Závody Ringhoffer – Tatra, a. s. Praha, ktoré armáde ponúkli automobil T 57/4 (interne označovaný ako V 750), ľahký terénny automobil Tatra T 76 a prototyp ľahkého terénneho automobilu Tatra V 799. Československá zbrojovka, a. s. Brno, ktorej zainteresovanosť na vývoji a produkcii automobilov neprekračo-

vala 10 percent vlastných výrobných kapacít, sa v tomto období armáde prezentovala prototypom ľahkého terénneho automobilu T 2. V obdobnej situácii bola aj zbrojovka Janeček, ktorá sa predtým, okrem iného, presadila kvalitnými motocyklami Jawa. Armáde ponúkla prototyp ľahkého terénneho automobilu Janeček AT 1. Vojenské skúšky všetkých ponúkaných automobilov prebehli v lete roku 1938, pričom v dôsledku známych vojensko-politických udalostí zo septembra 1938 neboli vo všetkých ohľadoch ukončené. Napriek tomu možno konštatovať, že všetky tri firmy odvedli pomerne dobrú prácu. Autorovi sa tak na relatívne malom priestore podarilo zaujímavou formou prezentovať výsledky vlastného výskumu v oblasti, ktorá mu je blízka a dôverne ju pozná. Práca má poznámkový aparát, zaujímavé, kvalitné fotografie a technické nákresy. Celkovo je remeselne realizovaná veľmi dobre.

Peter Chorvát

KRONIKA

KONFERENCIA OZBROJENÉ SÍLY A ČESKOSLOVENSKÝ STÁT V BRNE

19. septembra 2023 sa v klubových priestoroch Univerzity obrany v Brne konal ďalší ročník konferencie Ozbrojené sily a československý štát. Tohtoročnými témami konferencie boli: zahraničné vojsko za prvej svetovej vojny, zahraničné vojsko za druhej svetovej vojny, protikomunistický exil a mierové misie. Hoci pôvodne bol program konferencie rozdelený na dva rokovacie dni (19. – 20. septembra 2023), z objektívnych dôvodov boli nakoniec všetky príspevky prednesené v jeden, a teda v prvý spomínaný deň.

Konferenciu slávnostne otvoril Aleš Binar z domovskej inštitúcie, ktorý všetkých srdečne privítal a informoval o organizačných záležitostiach a zmenách. Po ňom vystúpil Jozef Petráš, riaditeľ Vojenského archívu – Centrálny registratúry v Trnave, ktorý prítomným prezentoval možnosti bádania v uvedenom archíve. Potom už nasledovali jednotlivé odborné bloky konferencie.

V prvom z nich nazvanom Na zahraničných bojiskách boli prezentované štyri príspevky. Michal Rak z Československej obce legionárskej v Prahe publikum oboznámil so situáciou jednotiek československého zahraničného vojska (légii) v čase tzv. tarnopolského ústupu. Poukázal pritom aj na osudy tých legionárov, ktorí v kritickej situácii opustili svoje jednotky, čo ovplyvnilo ich štatút legionára (ak sa k nemu v neskoršom období opätovne hlásili). Ďalšie dva príspevky tohto bloku sa týkali československej exilovej armády vo Francúzsku v roku 1940. Karel Straka z Vojenského historického ústavu v Prahe analyzoval bojové nasadenie jej pozemných vojsk z perspektívy vyšších veliteľstiev francúzskej armády. Pavel Kreisinger z Univerzity Palackého v Olomouci sa zas zamerl na porážku Francúzska v denníkových záznamoch štábného kapitána Josefa Brůhu.

Po krátkej diskusii a prestávke sa pokračovalo v upravenom konferenčnom programe. Milan Kopecký z Československej obce legionárskej v Prahe vystúpil s prednáškou týkajúcou sa činnosti protiletadlových jednotiek 1. československej samostatnej brigády v ZSSR v zimnom období rokov 1943 – 1944. Jeho menovec Lukáš Kopecký zo Spoločnosti pro moderné dějiny Klatovska sa zamerl na pohnuté osudy Bohumila a Radomíra Kleinovcov (otca a syna) v čase dvoch totalitných režimov. Zatiaľ čo otec zahynul v nacistickom väzení v roku 1939, jeho syn bol komunistickým režimom o desať rokov neskôr (1949) v neprítomnosti odsúdený na trest smrti. Ďalší referujúci – Daniel Povolný z Ústavu pro studium totalitních režimů – sa zamerl na osudy príslušníkov zahraničného odboja na 2. oddelení Hlavného štábu v rokoch 1945 – 1948. Z obdobia po druhej svetovej vojne takisto čerpal Tomáš Řepa, ktorý v referáte priblížil životné osudy dvoch veliteľov Ukrajinskej povstaleckej armády – „Burlaka“ a „Hromenka“.

Nasledujúci blok, ktorý prebehol po obede, bol zameraný na vzťah československej brannej moci a práva. Referát Jakuba Nováka z Masarykovej univerzity v Brne sa týkal pôsobenia sudcov a žalobcov v systéme vojenského trestného práva československých légii v Rusku. Na tento referát nadviazala Martina Míková z rovnakej univerzity. Vo svojom zaujímavom príspevku riešila otázky kontinuity čs. poľného súdnictva vo Veľkej Británii vzhľadom na predmníchovskú Československú republiku. Blok uzavrel mladý, ale nádejný historik Vojenského historického ústavu v Prahe Michal Čáp, ktorý hovoril o kárnych (disciplinárnych) výboroch v československej zahraničnej armáde v období druhej svetovej vojny.

Komparačný charakter mali príspevky Martina Poscha (Historický ústav SAV) a Miroslava Jirečka (Masarykova univerzita v Brne). Martin Posch analyzoval výsledky aktivít SOE v Poľsku a Československu v období druhej svetovej vojny. Druhý z rečníkov skúmal otázku zahraničného odboja v čase oboch svetových vojen v rámci učebných osnov a učebníc dejepisu

v Českej republike.

V ďalšom konferenčnom bloku odzneli referáty z najnovších dejín. Stanislav Polnar z domácej Univerzity obrany svoju pozornosť zameral na rok 1990 a na československé prípravy na operáciu „Púštna búrka“. Ďalšie príspevky sa týkali tohto konfliktu. Jeho kolega Bronislav Prokop položil dôraz na udalosti po ukončení tohto ozbrojeného konfliktu. Ďalší kolega si všimol reflexiu spomínaných udalostí v dobovej českej tlači. Konferenciu časovo-tematicky zakľúčil Petr Janoušek z pražského Vojenského historického ústavu, ktorý sa zaoberal osudmi československých príslušníkov misie UNPROFOR na pozadí rozdelenia ich vlastí – Československa. Na záver sa k slovu dostal opäť Aleš Binar z hostiteľskej organizácie, ktorý podujatie stručne zhodnotil a predniesol aj krátku informáciu o občianskom združení *Conditio humana*, ktorého je členom.

Konferencia bola mimoriadne podnetná, rovnako ako predchádzajúce ročníky. Priniesla viaceré nové poznatky, ktoré posúvajú úroveň poznania uvedenej problematiky. Ostáva tak tešiť sa na ďalší ročník tohto zaujímavého vedeckého podujatia.

Peter Chorvát

KONFERENCIA BOJ O SRDCE EVROPY. ČESKÉ ZEMĚ A ZPRAVODAJSKÉ SLUŽBY

5. októbra 2023 sa v českom meste Čáslav uskutočnil už tretí ročník medzinárodnej vedeckej konferencie *Boj o srdce Evropy*, ktorá je venovaná dejinám spravodajských služieb vo vzťahu (najmä) k českým krajinám. Hlavným organizátorom konferencie bol tamojší múzejný a vlastivedný spolok „Včela čáslavská“ s podporou Vojenského spravodajstva Českej republiky, Dusíkovho divadla v Čáslavi, tamojšieho mestského múzea a knižnice, ako aj Stredočeského kraja a mesta Čáslav.

Samotnej konferencii predchádzal slávnostný akt kladenia vencov v kolumbáriu čáslavského cintorína, kde sú uložené telesné pozostatky brigádneho generála Františka Moravca. Zhromaždení prítomní sa zároveň poklonili pamiatke padlých oboch svetových vojen a účastníkom odboja.

Následne, po presune späť do mesta, sa v príjemných priestoroch Dusíkovho divadla začala konferencia. Program bol rozdelený do piatich blokov. V prvom bloku sa jednotliví rečníci venovali spravodajským službám tzv. prvej republiky. Ako prvý vystúpil Filip Křížek (v správe neuvádzame akademické a pedagogické tituly) z Vojenského ústredného archívu v Prahe, ktorý prítomných oboznámil s problematikou pomerne zložitého vzťahu vojenského spravodajstva a vojenskej polície v prelomových rokoch 1918 – 1920. Na jeho príspevok nadviazal David Hubený z Národného archívu Českej republiky, ktorý sa z objektívnych príčin nemohol zúčastniť podujatia, a tak sa prítomným prihovoral len formou videohovoru. Vo svojom referáte sa zameral na činnosť Odbočky spravodajskej (zpravodajskej) ústredne pri Policajnom riaditeľstve v Užhorode v ére 20. rokov 20. storočia. Po ňom vystúpil Vít Černovský z Ministerstva obrany Českej republiky, ktorý prezentoval osobnosť Jaroslava Papouška – zakladateľa československého OSINTu. Pod touto anglickou skratkou (*Open-Source Intelligence*) si treba predstaviť zhromažďovanie a analýzu dát dostupných z voľne dostupných zdrojov. Potom vystúpil dlhoročný pracovník Vojenského historického ústavu v Prahe Karel Straka s referátom o potenciálnych bezpečnostných hrozbách v poznatkoch 2. (spravodajského) oddelenia štábu Zemského vojenského veliteľstva Praha v rokoch 1929 – 1934. Prvý blok konferencie uzavrel Peter Chorvát z bratislavského Vojenského historického ústavu, ktorý hodnotil dôvody a dôsledky špionážnej kauzy štábneho rotmajstra Pavla Czikoru v Banskej Bystrici v roku 1936.

Po krátkej pauze na občerstvenie sa pokračovalo ďalej v bloku venovanom spravodajským súvislostiam tzv. Mníchovskej dohody. V ňom vystúpili traja referujúci. Lukáš Kopecký z Masarykovej základnej školy Klatovy upriamil pozornosť publika na osudy zabudnutého vojenského diplomata, plukovníka Hrona. Tomáš Bandžuch a David Mláka (obaja Ministerstvo obrany Českej republiky) sa vo svojich referátoch zamerali na „Mníchov“ v súvislostiach s nemeckou propagandou a tzv. legionárskym mýtom. Po poslednom príspevku tohto

bloku nasledovala pauza na obed, v rámci ktorého prebehli ďalšie, neformálne debaty týkajúce sa témy.

V treťom bloku vystúpili Prokop Tomek, dvojica autorov Milan Novák – Michal V. Šimůnek a Lenka Mazáčová. Prokop Tomek – historik pražského VHÚ – hovoril o tragickom osude štábného kapitána Bedřicha Wiesnera, príslušníka II. oddelenia MNO v Londýne. Na tento príspevok nadviazali Milan Novák a Michal V. Šimůnek, ktorí publiku prezentovali jazykovú stránku československého vojenského spravodajstva vo Veľkej Británii. Blok uzavrela Lenka Mazáčová, ktorá sa vo svojom príspevku zamerala na odbojovú skupinu NOS. Po tomto bloku, rovnako ako pri predchádzajúcich, prebehla inšpiratívna diskusia.

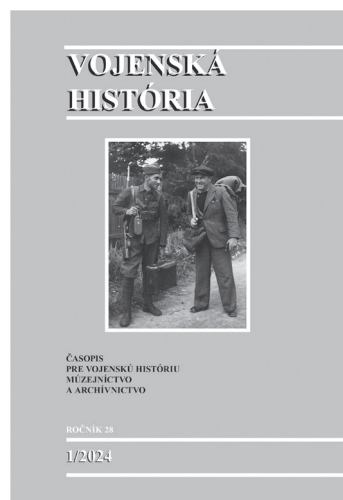
Predposledný – štvrtý blok programu bol venovaný ére rokov 1945 – 1948. Vlastimil Ondrák z Filozofickej fakulty UK v Prahe sa prezentoval príspevkom o čs. vojenskom spravodajstve v nasadení proti jednotkám Ukrajinskej povstaleckej armády v rokoch 1945 – 1946 a Matej Medvecký z bratislavského VHÚ predniesol príspevok o čs. rozviedke v ére Zdenka Tomana a Oskara Valeša.

Konferenciu zavŕšil piaty blok, v ktorom bola pozornosť venovaná spravodajským otázkam v 60. – 80. rokoch 20. storočia. Maroš Janík z Filozofickej fakulty Ostravskej univerzity sa zaoberal osudom Heleny Kozeradskej. Milena Balcová z VHÚ Bratislava predniesla príspevok o neúspechoch – „prievaloch“ čs. vojenskej rozviedky v 70. rokoch. Na záver vystúpil jej kolega Miloslav Půčík s referátom o prioritách operačného agentúrneho prieskumu československej vojenskej rozviedky.

Na záver možno uviesť, že v poradí tretí ročník konferencie prebehol úspešne a podnetne.

Peter Chorvát

ČASOPIS VOJENSKÁ HISTÓRIA V DATABÁZE SCOPUS

Redakcia i redakčná rada časopisu Vojenská história s radosťou informujú všetkých svojich aktívnych prispievateľov a priaznivcov, že rozhodnutím z 5. februára 2024 bol náš časopis zaradený do databázy SCOPUS. Táto multidisciplinárna bibliografická a scientometrická databáza patrí medzi najväčšie a najvýznamnejšie na svete.

Priaznivý verdikt je nielen výsledkom niekoľkoročného intenzívneho úsilia, ale aj dlhotrvajúcej snahy o neustále zvyšovanie kvality vedeckých výstupov pracovníkov Vojenského historického ústavu. Napokon, našim cieľom je aj ukotvenie slovenskej vojensko-historickej vedy v medzinárodnom prostredí.

Osobitné poďakovanie si v tejto súvislosti zaslúži Mgr. Matej Medvecký, PhD. Prijatie do databázy nás motivuje k ďalšiemu úsiliu pri zlepšovaní kvality nášho časopisu.

Súčasne si dovoľujeme využiť túto príležitosť a ponúknuť kolegom z vedeckých a odborných pracovísk na Slovensku aj v zahraničí, so záujmom o publikovanie štúdií a ďalších textov z oblasti vojenských dejín, archívnictva a múzejníctva, možnosť publikovať výsledky svojho výskumu na stránkach časopisu Vojenská história.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 13.2.2024

79. VÝROČIE FAŠISTICKÝCH REPRESÁLIÍ V OSTROM GRÚNI A KĽAKU

Protifašistický odboj v Kľakovskej doline

Podhorské dediny, osady a samoty v Kľakovskej doline boli počas Slovenského národného povstania na jeseň 1944 veľkou partizánskou základňou. Zdržiavalo sa tu asi 3 000 partizánov, najmä z partizánskych brigád kpt. J. Nálepku, Jána Žižku a Hornonitrianskej partizánskej brigády. Občania im obetavo a nezištne poskytovali ubytovanie, šatstvo, potraviny a vykonávali cennú spravodajskú a prieskumnú činnosť, najmä po ústupe povstalcov do hôr. Práve v tomto období nemeckí okupanti a ich slovenskí prisluhovači rozpútali na Slovensku teror a represie voči vlastencom, protifašistickým bojovníkom, ale najmä proti bezbrannému civilnému obyvateľstvu. Represálie tragicky postihli i obce Kľakovskej doliny. Ich prvou obeťou sa stala osada Ostrý Grúň, vtedy súčasť obce Kľak.

Fašistické represálie

Dňa 18. januára 1945 sa skupina partizánov v blízkosti Kľaku dostala do prestrelky s Nemcami. Obyvatelia blízkych obcí Píla a Veľké Pole boli nemeckej národnosti a poskytli nemeckým bezpečnostným zložkám informácie o spolupráci občanov Kľaku a Ostrého Grúňa s partizánmi. Okupanti sa preto rozhodli vypáliť obe obce a vyvraždiť ich obyvateľov.

Prepad Ostrého Grúňa a Kľaku naplánoval štáb osobitnej protipartizánskej jednotky Edelweiss (oficiálny názov Abwehrgruppe 218, veliteľ SS-Sturmabführer Erwin Thun von Hohenstein) na 21. januára 1945, v skorých ranných hodinách. Jednotku tvorilo aj 131 Slovákov, bývalých príslušníkov Slovenskej pracovnej služby, ktorým velil stotník delostrelectva Ladislav Nižňanský. Jeho nemeckým poradcom bol šikovateľ Joseph Novak-Ulrich.

Prepadu obcí predchádzal prieskum, rekognoskácia vyhladených objektov, zosumarizovanie a vyhodnotenie spravodajských informácií od miestnych agentov z neďalekých nemeckých obcí (Veľké Pole a Píla). Príslušníci jednotky Edelweiss v súčinnosti s osobitnou jednotkou SS, vyzbrojenou obrnenými vozidlami a samohybnými delami a jednotkou Heimatschutzu, najprv zo spomínaných nemeckých obcí prepadli Ostrý Grúň, kde v dome Izidora Debnára postupne zavraždili 64 občanov (12 detí, 6 starcov, 25 žien a 21 mužov). Dom s obeťami podpálili. Zvyšných obyvateľov vyhнали a obec vyrabovali. V roku 1965 bol zavraždeným občanom v Ostrom Grúni postavený pamätník.

V skoré nedeľné ráno dňa 21. januára 1945 vtrhli do Kľaku príslušníci jednotky Edelweiss, na čele s SS-Sturmabführerom (majorom) Erwinom Thun von Hohensteinom, a príslušníci Heimatschutzu z obcí Píla a Veľké Pole. Viacerých ľudí zastihli ešte v posteliach, odkiaľ ich násilím povytáhovali a následne zastrelili. Zároveň zapalovali domy. Mnoho ľudí takto zhorelo vo svojich domoch zaživa. V Kľaku bolo zavraždených 84 obyvateľov. Medzi nimi bolo 16 žien, 18 mužov nad 50 rokov a až 36 detí do 18 rokov, z čoho boli dve nemlúvňatá troj a päťmesačné. V roku 1966 bol obetiam Kľaku v obci postavený pamätník.

Nasledujúci deň po masakroch sa Nemci rozhodli celú Kľakovskú dolinu uzavrieť. Obyvateľom doliny v nižšie položených dedinách Hrabičov, Prochoť a Župkov prikázali vystáť sa.

Dňa 24. januára 1945 Nemci opäť vtrhli už do vyľudnenej Kľakovskej doliny a všetky spomínané dediny vypálili. Vrátili sa aj do Ostrého Grúňa, kde vypálili zvyšných 112 obytných domov, ako aj všetky samoty a senníky zostávajúce v doline. Až do oslobodenia mali všetci civilní obyvatelia zakázaný vstup do celého údolia.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 19.01.2024

HODINA DEJEPISU V TERÉNE A SPOMIENKOVÉ STRETNUTIA PRI PRÍLEŽITOSTI 79. VÝROČIA OSLOBODENIA MESTA SVIDNÍK

Po úspešnom prvom ročníku podujatia Hodina dejepisu v teréne sa mohli žiaci základných škôl vo Svidníku opäť zúčastniť 18. januára 2024 netradičného vyučovania v priestoroch Vojenského historického ústavu – Múzejného oddelenia Svidník Vojenského historického múzea. Podujatie organizované v spolupráci s Mestským úradom vo Svidníku pútavou a netradičnou formou približuje históriu Karpatsko-duklianskej operácie a oslobodenia mesta v druhej svetovej vojne. Počas uvedenej akcie boli žiaci spolu s učiteľmi rozdelení do štyroch skupín, pričom každá z nich si najskôr v zmodernizovaných priestoroch múzea mala možnosť pozrieť druhú časť vojnového dokumentu s názvom Dukla – krev a mýtus: Agonie víťazství a získať množstvo informácií súvisiacich s priebehom Karpatsko-duklianskej operácie na území dnešnej Poľskej republiky a Slovenskej republiky. Tie boli pritom doplnené o veľmi cenné výpovede bývalých príslušníkov 1. československého armádneho zboru v ZSSR a nemeckého Wehrmachtu, ktorí sa tejto operácie priamo zúčastnili. Po skončení dokumentu pokračovala netradičná hodina dejepisu podrobnou komentovanou prehliadkou Centrálnej expozície s názvom Vojenské dejiny Slovenska v rokoch 1914 – 1945. Počas nej boli žiaci jednak oboznámení s konkrétnymi historickými udalosťami a taktikou jednotlivými vystavenými zbierkovými predmetmi. Celú prehliadku napokon zakončila komentovaná prehliadka Parku bojovej techniky a Pamätníka sovietskej armády nachádzajúcej sa v tesnej blízkosti budovy múzea, ktorej sa pre nepriaznivé počasie uskutočnila „iba“ z priestorov balkóna expozície. Druhý ročník tejto akcie vnímali všetci zúčastnení veľmi pozitívne, s vedomím, že získané poznatky budú môcť onedlho, začiatkom mája tohto roku, využiť v rámci pripravovanej vedomostnej súťaže s názvom Svidník a okolie v čase druhej svetovej vojny, pri príležitosti 79. výročia ukončenia druhej svetovej vojny a Dňa víťazstva nad fašizmom.

V dopoludňajších hodinách sa na druhý deň, 19. januára 2024, konali spomienkové stretnutia pri príležitosti 79. výročia oslobodenia mesta Svidník. Pietne akty pripomínajúce hrdinstvo a obeť československých a sovietskych vojakov sa podľa štandardného scenára uskutočnili najskôr v areáli Pamätníka 1. československého armádneho zboru v Duklianskom

priesmyku, potom pokračovali pri soche armádneho generála Ludvíka Svobodu vo Svidníku a napokon boli ukončené tichým položením vencov na Pamätníku sovietskej armády.

Text: VHÚ

www.vhu.sk 23.01.2024

INVESTIČNÁ VÝSTAVBA A RUTINNÁ ŠTANDARDNÁ ÚDRŽBA VO VHÚ V ROKU 2023

Rozpočtová organizácia Vojenský historický ústav so sídlom v Bratislave („VHÚ“) má vo svojej správe 132 stavebných objektov, ktoré sa nachádzajú v lokalitách Bratislava, Piešťany, Svidník, Vyšný Komárnik a Tokajk. V roku 2023 sa vďaka významnej finančnej podpore zriaďovateľa VHÚ, ktorým je Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, úsiliu zamestnancov a profesionálnych vojakov VHÚ realizovalo viacero investičných akcií a množstvo rekonštrukcií, opráv a úprav nehnuteľností majetku štátu v správe VHÚ.

BRATISLAVA

- realizácia stavebných úprav v budove VHÚ skvalitňujúcich pracovné podmienky nielen pre zamestnancov VHÚ, ale aj pre bádateľov vo Vojenskom historickom archíve („VHA“),
- rekonštrukcia sociálnych zariadení a sociálneho zázemia pre zamestnancov VHÚ – organizačných zložiek Odboru vojensko-historických výskumov („OVHV“), VHA, Odbor logistického zabezpečenia („OLZ“) a oddelenia finančného a personálneho zabezpečenia (oFaPZ“),
- udržiavacie práce zasadacej miestnosti – príručnej knižnice VHÚ, kde bola dobudovaná priečka so zaťahovacími dverami a nainštalovaná klimatizačná jednotka,
- vymaľovanie a výmena podlahy v priestoroch VHA – vymaľovanie chodieb, výmena vstupných dverí, dverí kancelárií a obmena dverí všetkých miestností VHA za protipožiarne so zreteľom na maximálne zabezpečenie archívnych dokumentov v súlade s platnou legislatívou,
- výmena PVC podláh vo vybraných miestnostiach, na schodisku a chodbách budovy VHÚ, ako aj obnova podlahy vstupných priestorov budovy VHÚ a kotolne,

- komplexná oprava náterov brán a hangáru určeného na garážovanie služobných vozidiel a skladovanie materiálu VHÚ,
- modernizácia 50-ročného nákladného výtahu, primárne určeného na prepravu vzácnych archíválií VHA, ako aj knižného materiálu VHÚ.

PIEŠŤANY

- medzi najvýznamnejšie projekty v oblasti investičnej výstavby patrí výstavba novej výstavnej haly veľkorozmerných muzeálnych predmetov – militárii v priestoroch Vojenského historického múzea („VHM“) v Piešťanoch, ktorej realizáciu schválila vláda Slovenskej republiky; po úspešnom verejnom obstarávaní prebieha od decembra 2022 v areáli VHM jej výstavba, ktorej ukončenie je plánované do mája 2024,

- v budove 48 VHM bola realizovaná výmena zastaraných okien za moderné plastové, čím sa zabezpečila zvýšená ochrana a bezpečnosť priestorov, v ktorých sú uložené malorozmerné zbierkové predmety z fondu VHM,
- skvalitnenie pracovných podmienok pre zamestnancov VHÚ – VHM: výmena opotrebovaných starých podláh v budove 48 za nové PVC podlahy, výmena stúpačiek kanalizácie a vody, vymaľovanie administratívnych a depozitárnych priestorov, vybudovanie kuchynky pre zamestnancov, oprava strechy budovy a obnova fasády,
- oprava striech výstavných hál H1, H2 a H3,
- drenážovanie odkvapových dažďových chodníkov v blízkosti výstavných hál a depozitárnych budov VHM,
- asanovanie techniky zastaraných budov, ako aj teplovodu na parcelách č. 12194/73, 74, 76, 77, 78, 79 a 83 v areáli depozitárov VHM,
- vybudovanie spevnených plôch na uloženie veľkorozmerných múzejných predmetov v objekte VHM Piešťany (expozícia Protivzdušnej obrany) a depozitároch VHM,
- údržba a odborné ošetrovanie veľkorozmerných zbierkových predmetov v depozitároch a výstavných priestoroch VHM, s využitím technickej pomoci útvarov ozbrojených síl SR,
- oprava fasády na budovách č. 12 a 13,
- oprava oplatenia depozitu D2 a vyčistenie priestorov depozitu od náletových drevín.

SVIDNÍK

- maľovanie a výmena dlažby na chodbách v administratívnych priestoroch VHM,
- modernizácia brán garáží, oprava striech a vybudovanie zabezpečovacieho a kamerového systému garáží, určených na parkovanie služobných vozidiel a techniky,
- inštalovanie modernej a úspornej vzduchotechniky v centrálnej expozícii múzea, výmena energeticky náročného osvetlenia za najúspornejšiu technológiu LED osvetlenia,
- komplexná rekonštrukcia a modernizácia diorámy a prezentačnej miestnosti (premietacej sály) v Centrálnej expozícii múzea, vybudovanie kuchynky a sociálneho zázemia pre zamestnancov v priestoroch centrálnej expozície,

- vyhotovenie 2 ks bronzových tabúľ (replík) a osadenie 2 ks bronzových nosičov večného ohňa v areály NKP – Pamätník sovietskej armády s vojnovým cintorínom,
- výmena sklenenej steny – presklenie na balkón v Centrálnej expozícii VHM,
- revitalizácia parku bojovej techniky a okolia múzea v ochrannom pásme NKP Pamätníka sovietskej armády s vojnovým cintorínom, vybudovanie podstavcov pre nové rozmiestnenie veľkorozmerných zbierkových predmetov,
- rekonštrukcia a nasvietenie kolonády a parkoviska k Pamätníku sovietskej armády, aktívna podpora VHÚ-VHM – technická pomoc útvarov ozbrojených síl Slovenskej republiky, pri údržbe a odbornom ošetrovaní veľkorozmerných zbierkových predmetov v parku bojovej techniky, údržba a revitalizácia areálu NKP – Pamätníka Sovietskej armády s vojnovým cintorínom. Vyšný Komárnik (Dukla)
- rozsiahla rekonštrukcia a modernizácia Vyhliadkovej veže na Dukle, 1. a 2 etapa: vybudovanie betónových prístupových rámp pre imobilných návštevníkov, stavebné modernizačné práce v prízemí interiéru, nové opláštenie kopule veže, komplexná rekonštrukcia a modernizácia interiérov oboch kopúl, vybudovanie modernej vzduchotechniky a podlahového kúrenia, rekonštrukcia a oprava schodiska, vonkajších terás a pylónu veže, rozšírenie kamerového systému,
- sprístupnenie modernej stálej múzejnej expozície „Duklianske bojisko v premenách

času“ pre návštevníkov Vyhliadkovej veže na Dukle, inštalácia moderných dotykových kioskov, obrazoviek a dotykových stolov,

- údržba a odborné ošetrovanie veľkorozmerných zbierkových predmetov v priestore Vyhliadkovej veže na Dukle, údržba a revitalizácia areálu NKP – Pamätníka čs. armádneho zboru s vojnovým cintorínom, ako aj NKP – Duklianske bojisko s aktívnou podporou a technickou pomocou útvarov Ozbrojených síl SR,

TOKAJÍK

- komplexná revitalizácia a údržba areálu NKP – Pamätníka tokajickej tragédie s cintorínom, spojená s množstvom stavebných, rekonštrukčných a záhradných úprav, ktorá výrazným spôsobom prispela k ešte dôstojnejšiemu rázu tohoto pietneho miesta, umelecké vyhotovenie a osadenie nového dreveného kríža a vybudovanie oporného múru,
- komplexná rekonštrukcia NKP – Miesto tragédie, ako pocty obetiam fašistického besnenia z novembra 1944 s umiestnením siluet postáv popravených osôb a novej informačnej tabule,
- údržba areálov NKP v správe Vojenského historického ústavu s technickou pomocou útvarov ozbrojených síl SR.

Veríme, že aj v nasledujúcom období sa nám bude dariť naplniť náš ambiciózny plán v oblasti investičnej výstavby a rutínnej a štandardnej údržby a tak postupnými krokmi budeme realizovať „Koncepciu rozvoja rozpočtovej organizácie VHÚ v rokoch 2020 – 2030“.

Text: VHÚ
www.vhu.sk 16.01.2024

Pokyny pre autorov

Formálne náležitosti príspevkov

Príspevky do Vojenskej histórie posielajte zásadne v textových editoroch Word. *Poznámky vrátane bibliografických odkazov je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie ich písať mechanicky vzadu za textom štúdie. Súhrnný zoznam použitej literatúry treba uvádzať v abecednom poradí na konci príspevku, pričom záznam zakončiť ISBN, príp. ISSN. Zoznam štruktúrovať podľa typu zdroja na „Archívne pramene“, „Publikované pramene“, „Dobová tlač“, „Monografie a zborníky ako celok“, „Kapitoly v monografiách, štúdie a články“ a „Internetové zdroje“.* K štúdiu je potrebné pripojiť abstrakt (slovenčine do 10 riadkov), 5 kľúčových slov v slovenskom jazyku; resumé v slovenčine v rozsahu cca jednej normovanej strany, zaslať osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu v tvare IBAN, telefonický a emailový kontakt, adresu zamestnávateľa a *digitálne identifikačné číslo ORCID*. Zasláním príspevkov a osobných údajov dávajú autori redakcii a určeným pracovníkom plný súhlas na ich spracovanie, pričom tí plne rešpektujú pravidlá GDPR na ochranu osobných údajov.

Text sa nepokúšať zalamovať ani špeciálne upravovať, odstavce bez tabulátora! Písmo Times New Roman, veľkosť 12, normal, bez zvyrazňovania. Riadkovanie 1,5. *V prípade priamych citácií písať kurzívou, ale iba v hlavnom texte, nie však v poznámkach pod čiarou.* Riadkovanie textu pod čiarou 1, veľkosť písma 10. *Obrazové prílohy poprosíme zasielať čierno-biele samostatne vo formáte jpg, jpeg, bmp v rozlíšení min. 300 dpi a riadne označené a identifikovateľné. V texte uveďte popiskom, kde by mal byť obrázok umiestnený. Tabuľky, grafy treba zasielať v osobitnom súbore v štandarde xls, xlsx (excel).*

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal prekročiť 40 normostrán (minimálny má rozsah 15 normostrán) Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 normostrán, anotácie maximálne do 3 normostrán. Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Počet normostrán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov vrátane medzier na stranu, čo činí pri 40 normostránach 72-tisíc znakov; počíta sa vrátane poznámok pod čiarou a medzier medzi slovami).

Základnou citačnou normou je STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy

Odkaz na monografie

VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56. (ISBN 80-215-0149-9 uviesť až vzadu v zozname použitej literatúry).

PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121. (v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve uvádzať skratku: b. v., neuvedenom roku: b. r.)

Odkaz na štúdie

(v prípade, že je uvedený v zborníku aj editor, uveďte ho za názvom zborníka:

ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10. (pri cudzojazyčných zdrojoch uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: In *Army History*, 2003, Vol. 59, No. 1, p. 13-15.)

DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85. (ISBN 80-85794-08-X. – uviesť až v súhrnnej literatúre)

Odkaz na už citovaný zdroj v texte

Pozor zmena! Neuvádzať ref., ako to bolo doteraz!

Uviesť: PEJSKAR, J. Poslední, c. d., s. 97; autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov, uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.

- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev, píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,

- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu

Odkaz na archívny dokument

MV SR-Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska, 1918-1928 (ďalej f.), škatuľa (ďalej šk.) č. 277, sign. č. 1234/1920 prez

Pri opakovaných záznamoch uvádzať Tamže, s. 8 (nie tamtiež)

- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA – VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

Vojenská história 1/2024

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Kontaktná adresa: miloslav.caplovic@vhu.sk

Redakcia časopisu: Mgr. Peter Chorvát, PhD., Mgr. Matej Medvecký, PhD., PhDr.
Katarína Mináriková

Jazyková redakcia: Mgr. Tamara Janecová, PhD.

Kontaktná adresa redakcie: vojenskahistoria@vhu.sk

Grafická úprava: Pavla Takáčsová

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD. (predseda) – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Milena Balcová (podpredsedníčka) – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; PhDr. Viliam Čičaj, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. Mgr. Michal Habaj, PhD. – Masarykova univerzita, Brno, Česká republika; PhDr. Viera Jurková – Vojenský historický ústav-Vojenské historické múzeum, Piešťany; Mgr. Peter Kralčák, PhD. – Vojenský historický ústav-Vojenský historický archív, Bratislava; prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD. – Právnická fakulta UK, Bratislava; PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – Historický ústav SAV, Bratislava; PhDr. Richard Pavlovič, PhD. – Štátny archív, Košice; doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Michal Schvarc, PhD. – Historický ústav SAV, Bratislava; doc. PhDr. Marek Syrný, PhD. – Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica; pplk. v. v., PhDr. Peter Šumichrast, PhD. – Vojenský historický ústav, Bratislava; PhDr. Marian Uhrin, PhD. – Múzeum SNP, Banská Bystrica

Medzinárodná redakčná rada: plk. prof. Dr. Tibor Balla, DrSc. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Budapest; Dr. István Janek, PhD. – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest; PhDr. Michal Lukeš, PhD. – Národní muzeum, Praha; J. E. Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. – Veľvyslanectvo Poľskej republiky v Českej republike, Praha; PhDr. Jirí Rajlich – Vojenský historický ústav, Praha; Dr. Harold E. Raugh, Jr., U.S. Army Europe, APO AE 09096 USA; Dr. Martin Zückert – Collegium Carolinum e. v. Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei, München

Časopis je indexovaný v medzinárodných databázach:

Scopus

The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH)

European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

Index Copernicus (ICI)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Schválené do tlače dňa: 8.3.2024

EV734/08

IČO vydavateľa: 00309591

Nepredajné

ISSN 1335-3314 (print), 1338-7154 (pdf)

Tlač: HSa MO SR, OdVČ, PoO, Kutuzovova 8, Bratislava

Na prednej strane obálky sú dvaja príslušníci 1. československej armády na Slovensku odфотографovaný v blízkosti Radvanských kasární v Banskej Bystrici v čase Slovenského národného povstania. (Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici).